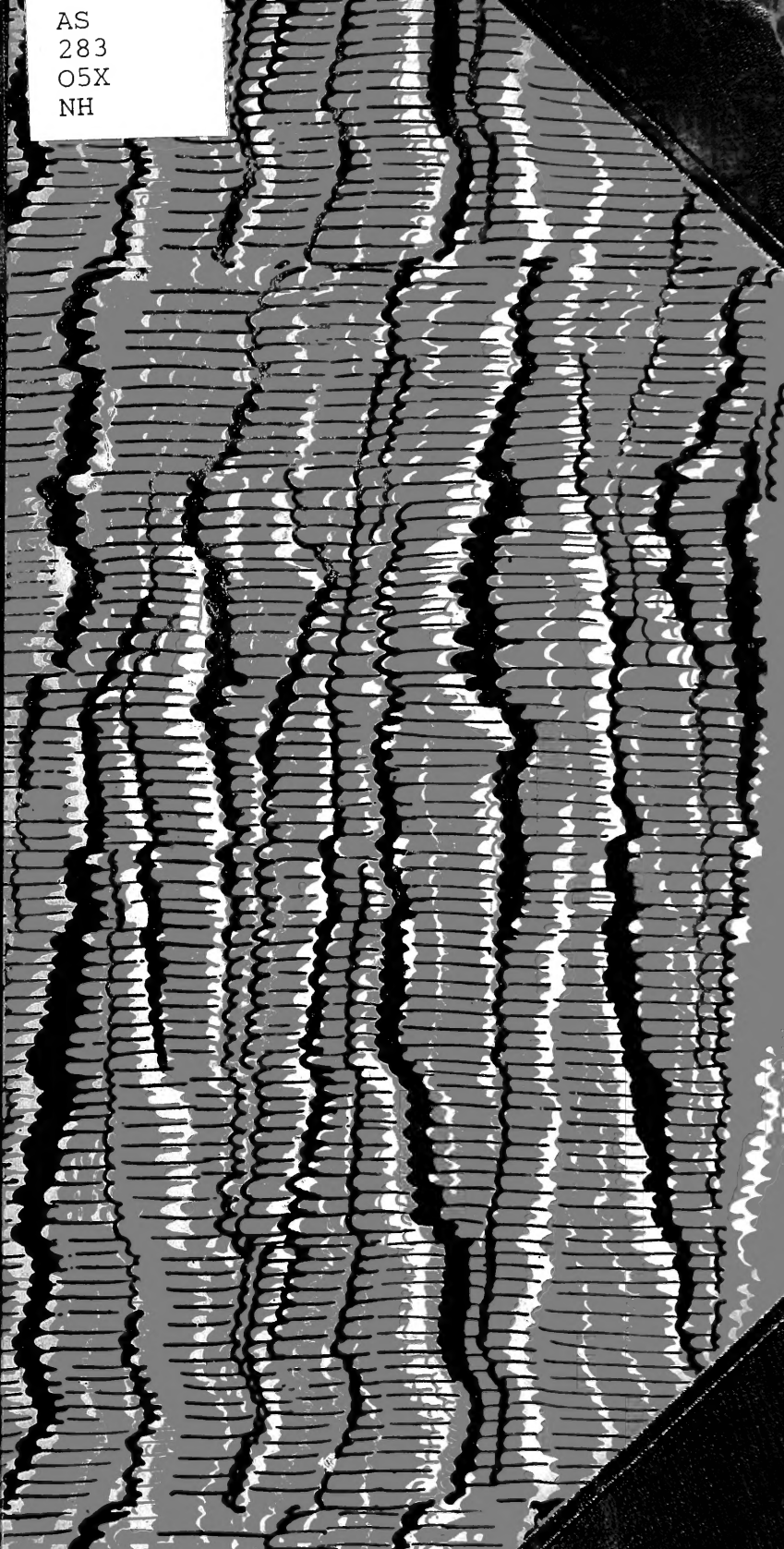
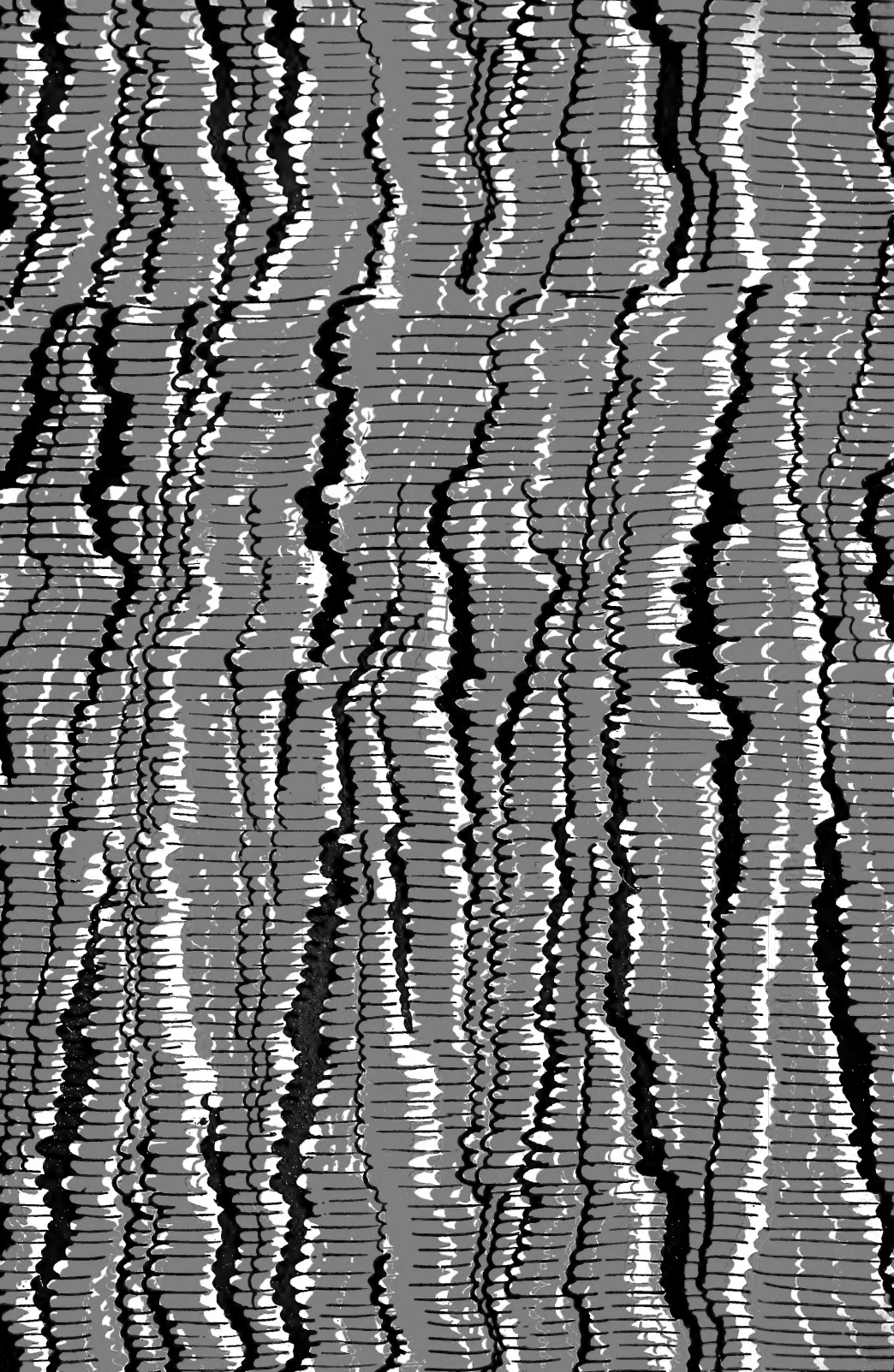
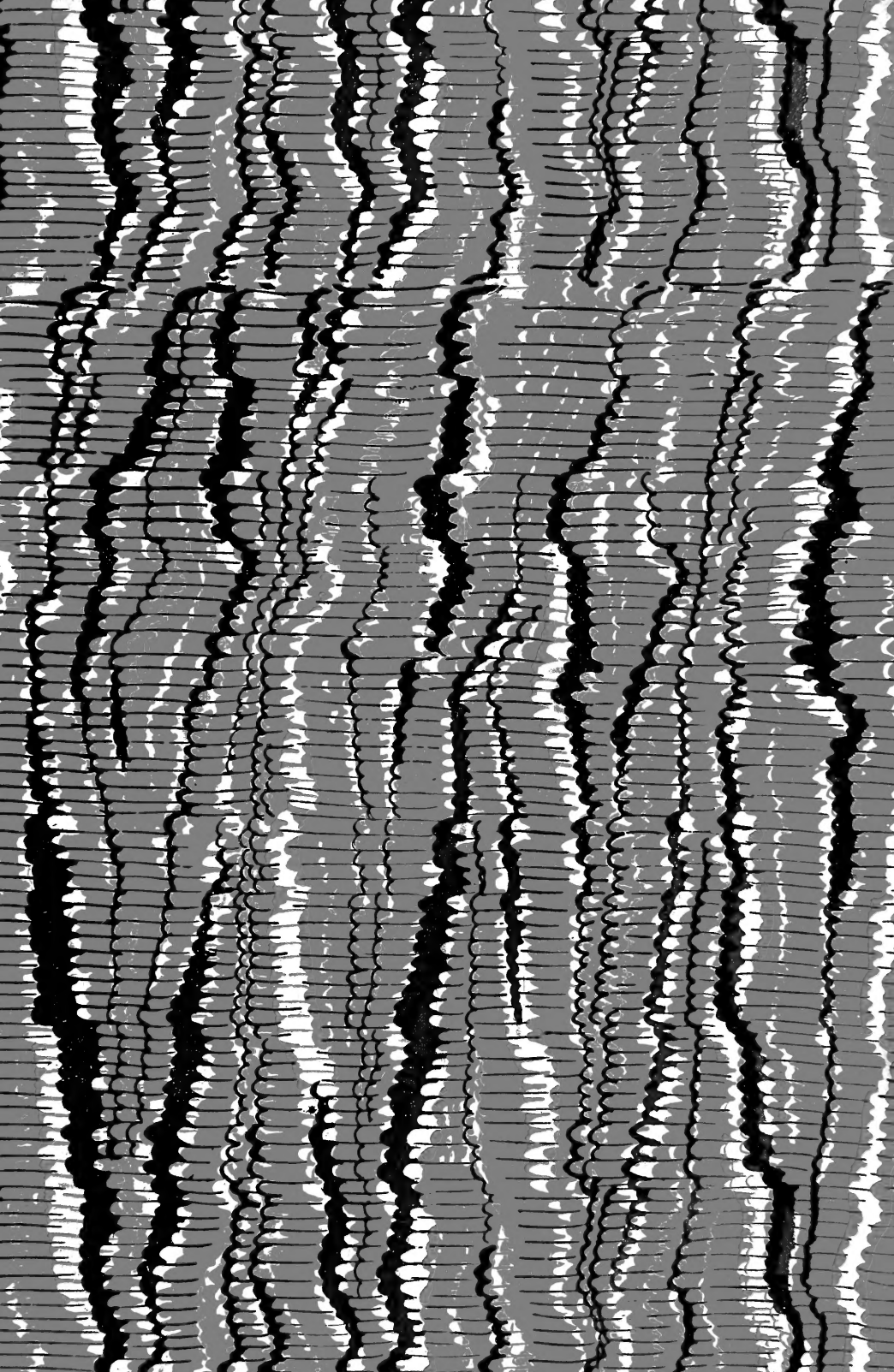
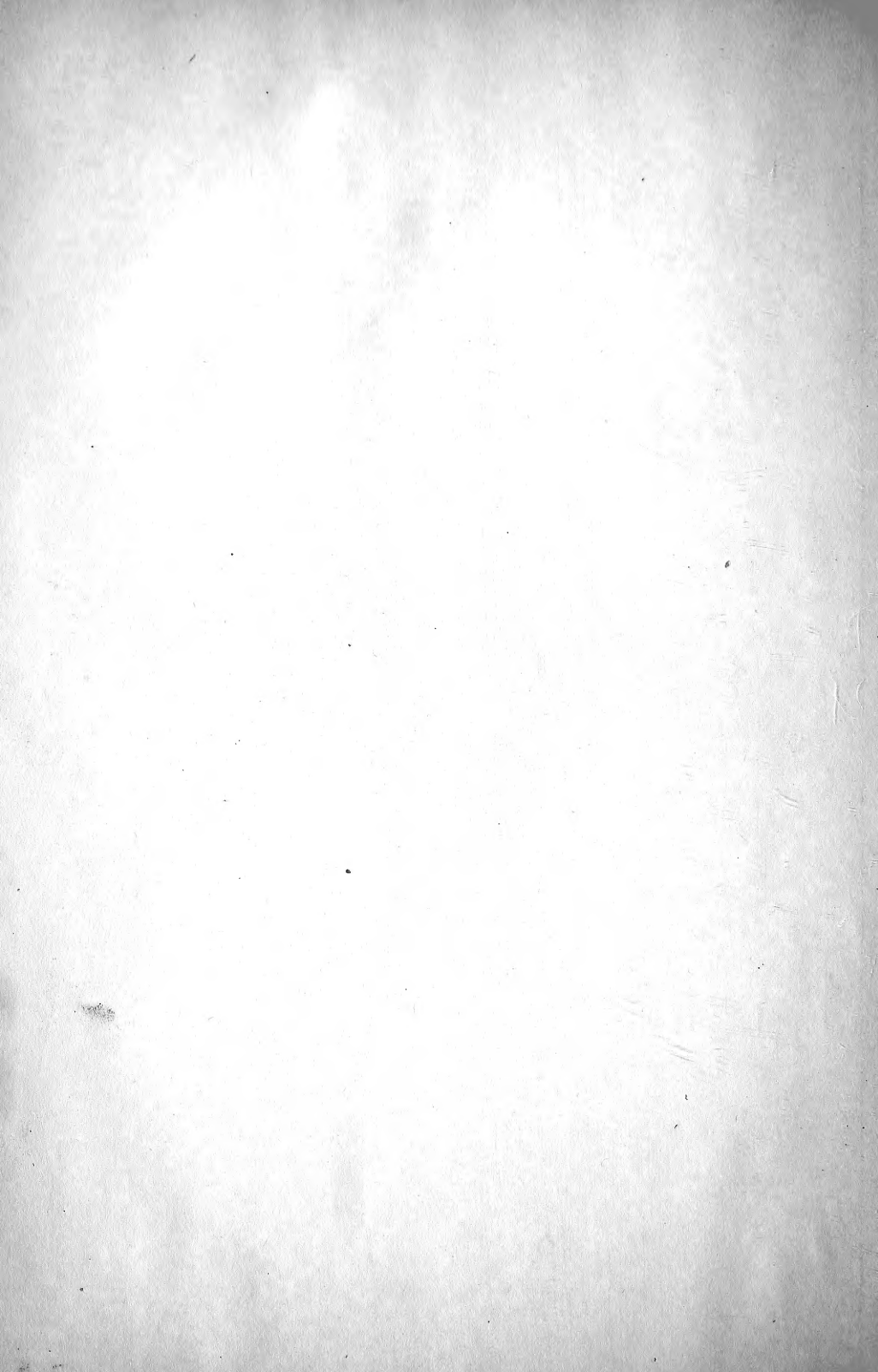

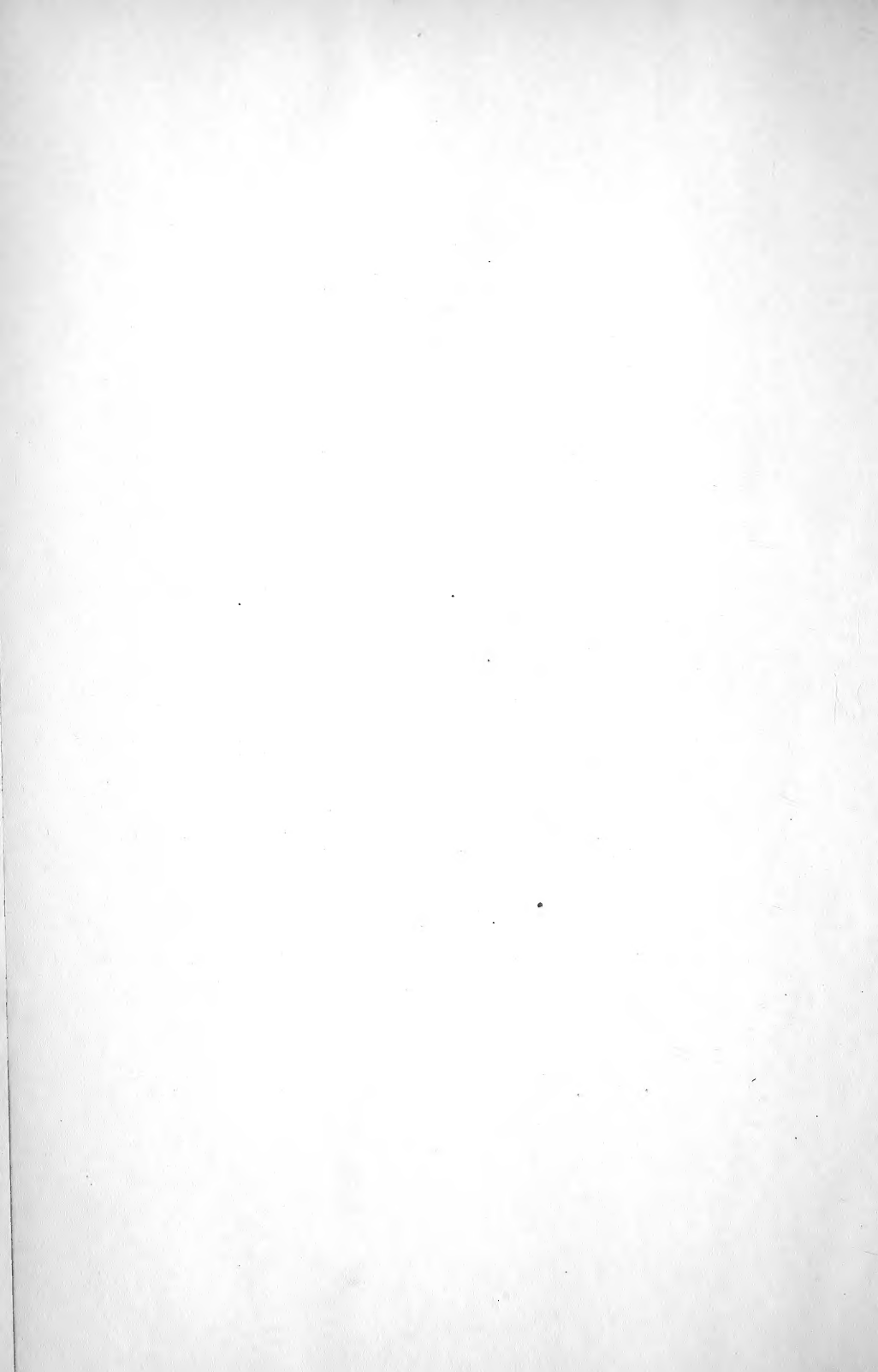
AS
283
O5X
NH

Pl. 11

15

1184

12614

Smith

44

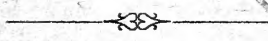
FORHANDLINGER

I

VIDENSKABS-SELSKABET

I CHRISTIANIA

AAR 1908

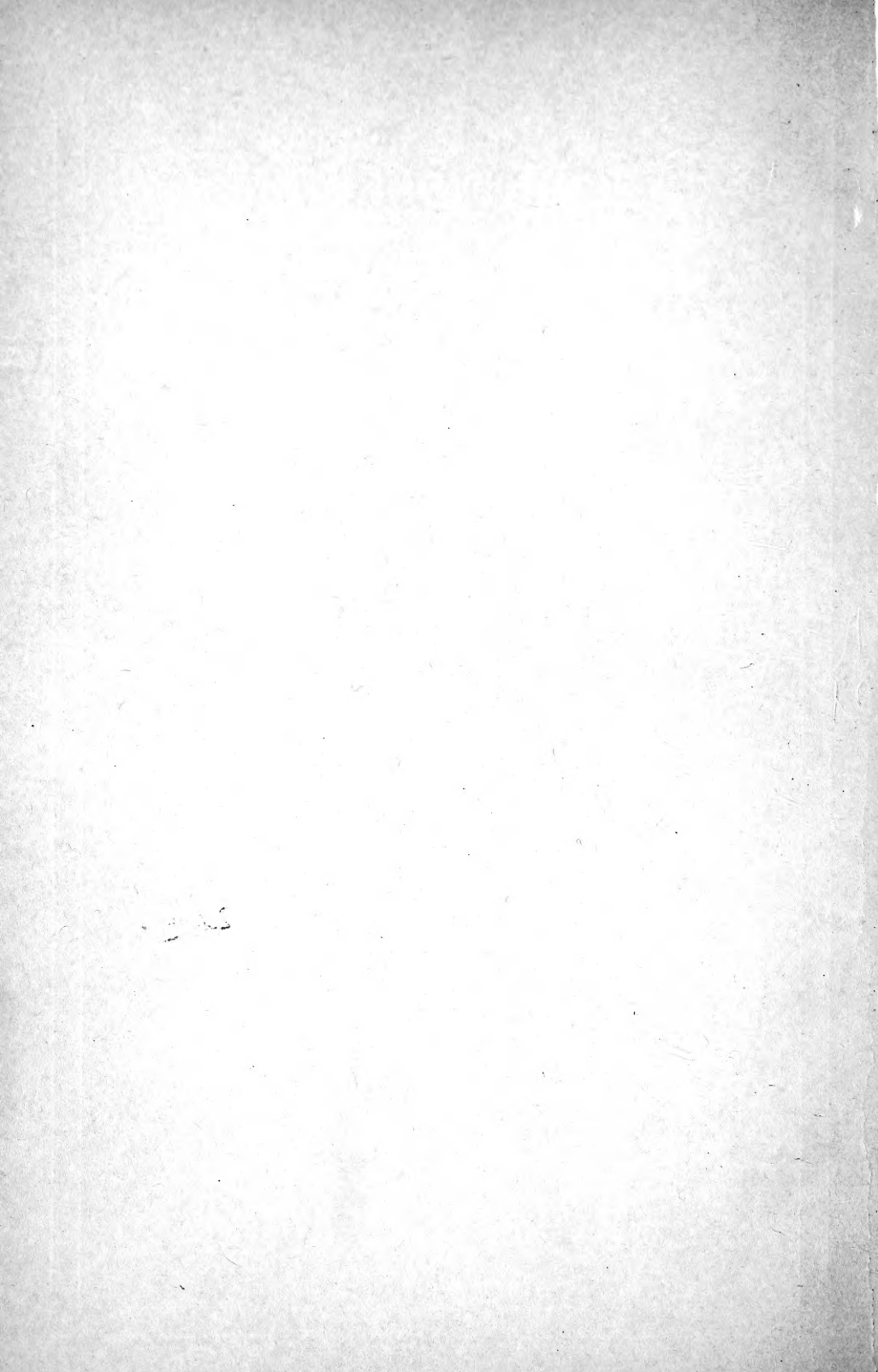

CHRISTIANIA

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI

1909

FORHANDLINGER

I

VIDENSKABS-SELSKABET

I CHRISTIANIA

AAR 1908

265089

CHRISTIANIA

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI

1909

3 2

Indhold.

	Side
Foredrag og Afhandlinger.	
No. 1. D. Thrap. Brødremenigheden i Norge	1—93
„ 2. J. Lieblein. Pistis Sophia. L'Antimimon gnostique est-il le Ka égyptien?	1—10
„ 3. J. Reksad. Solflekkernes variationer og de i sammenhæng dermed staaende periodiske forandringer af klima og jord- magnetisme. Med 1 planche	1—21
„ 4. Ove Dahl. Botaniske undersøgelser fornemmelig i Hallingdal	1—42
„ 5. N. Bryhn. Ad cognitionem Bryophytorum arcticorum contributiones sparse	1—27
„ 6. Magnus Olsen. Hærnavi. En gammel svensk og norsk gudinde	1—18
„ 7. Magnus Olsen. Tryllerunerne paa et vævspjeld fra Lund i Skaane	1—26
Oversigt over Selskabets Møder i 1908 m. m.	1—84

BRØDREMENIGHEDEN I NORGE

AF

D. THRAP

(CHRISTIANIA VIDENSKABS-SELSKABS FORHANDLINGER FOR 1908. No. 1)

CHRISTIANIA
I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD

1908

Fremlagt i Fællesmødet den 20de September 1907.

I.

Indledende Bemærkninger.

Man maa være forsigtig, naar Talen er om Liv i Kirkesamfundet, og vi har altid staaet med Spørgsmaal, naar man har talt om den døde Orthodoxis Tid, som om alt Kirke- og Menighedsliv da laa nede. Man hørte i 1850-Aarene en Ytring som denne, at den norske Kirke ikke havde nogen Historie før Hans Hauge. Det gjorde sin Nytte og bragte flere yngre Mænd til at undersøge disse Forhold nærmere, og der er da ogsaa leveret adskillige Bidrag til Oplysning om det 18de Aarhundredes Kirke i Norge. Man er vel efter disse bleven mere forsigtig i sin Dom. Mange har vel været tilbøjelige til den Tanke, at naar der ikke saaes Spor af *Bevægelse*, saa var ogsaa Livet udslukket, men dette kan ikke være rigtigt. Det, vi nu forstaar ved *Bevægelse* i Menigheden, har sikkert nok været ukjendt i den lutherske Kirke indtil Pietismens Tid, da de private Opbyggelsesforsamlinger i forskjellig Form kom op. I Norge fik Pietismen den korte Tid, den var at finde, en stor Betydning ved de Frugter, den bar i Finnemissionen, medens denne Retnings Prester ikke fik øve nogen synderlig Virkning paa sin Samtid. Om nogen *Bevægelse* i „Syvstjernens“ Menigheder hører vi heller ikke, om der end paa Molde¹ var adskillige, der blev vakte ved Thomas v. Westens vældige Prædiken.

„Syvstjernen“ ligger før Christian den sjettes Tid, da Pietismen fik stort Raaderum i Danmark omtrent samtidig med

¹ Se D. Thrap: T. v. Westen og Finnemissionen, S. 34.

Brødremenighedens Organisation. Det var ved 1740-Tiden, denne begyndte at udsende „Diaspora-Arbejdere“, og vi finder dem meget snart i Drammen, hvor der havde vist sig Fare for sektariske Udskejelser. Omtrent samtidig finder vi dem i Bergen, medens der neppe saa tidlig har været nogen Udsending i Kristiania, hvor Presten Johannes Green har besørget det fornødne d. e. holdt Forsamlinger.

Der findes i Herrnhut Beretninger fra Forstandere i Drammen og Bergen fra det 18de Aarhundrede. I Drammen — eller rettere paa Strømsø — fik Brødrene adskillig Tilstrømmen fra dem, der tidligere havde været med i Zioniternes Forvildelser, og som nu kunde finde sin aandelige Trang tilfredsstillet i de herrnhuttiske Forsamlinger. Det var dog ikke disse, der bidrog til, at Brødreresocietetet her fik en større Fasthed end noget andet Sted i Norge. Dette skyldes vel mest den Omstændighed, at flere af de rigeste Borgere sluttede sig til Societetet. Vi tænker her nærmest paa Kjøbmændene Peter Treschow¹, Jens Krum² og Peder v. Cappelen. I denne Kreds fik de sit uomgjængelig nødvendige Lokale som Gave, og der er vel ingen Tvivl om, at vedkommende Forstandere her havde sin bedste Støtte. Dette har imidlertid ikke hindret dem i at haandhæve sin strænge Tugt, der vistnok for Brødrene i det 18de Aarhundrede har været det væsentlige ved Siden af deres regelmæssige Forsamlinger. Da Biskop Bugge Nytaarsaften 1822 fik stiftet Brødreresocietetet i Trondhjem, forpligtede han sig til at skaffe en Forstander og *underkaste sig de broderlige Tilrettevisninger af en saadan*. Vi tør ikke udtale os om, hvor langt man har kunnet gaa med sin Tugt i 1822 og fremover i det 19de Aarhundrede, men i det 18de kunde den længe holdes oppe. Lige op imod Revolutionstiden i 1788 kunde Societetsforstanderen i Drammen haardelig revse den rige og fornemme P. v. Cappelen og hans Hustru for deres Formastelse ved at holde Selskab, hvor Ungdommen havde moret sig med Dands og Kortspil! Der maa inden Samfundet, hvor Livet, som det sees, artede sig al-

¹ Statsraad Niels Treschows Fader.

² Professor Jacob Keysers Morfader.

deles pietistisk, have hersket en stræng Disciplin. Med alle Taarer og al den sentimentale Hensynken i die blutige Liebe har Magten været stor hos de Herskende og Lydigheden ikke mindre hos de Tjenende. Den fortjente Prest Peder Nyborg Hesselberg var som Kandidat Organist paa Strømsø. Da Organist-Posten paa Bragernes, som var betydelig bedre, blev ledig, vilde han søge den, men sendte først en Ansøgning til Herrnhut om *Til-ladelse dertil*. Den blev ham given „paa den Betingelse, at Frelserens Sag ikke derved maatte komme til at lide“ d. e. at han fremdeles maatte blive et ligesaa trofast Medlem af Brødresamfundet som hidtil. Han nævner ikke dette i Selvbiografien i sin bekjendte „Strømsøs Beskrivelse“, og den Selvbiografi, han indsendte til Herrnhut, er baade i Form og Indhold forskjellig fra den trykte. Det synes, som Brødrene havde vedtaget visse Former, i hvilke deres Livsomstændigheder skulde indrammes. Det bliver derfor ogsaa yderst ensformigt at gennemgaa disse Biografier.

Brødremenighedens Tilhængere i Norge i 18de Aarhundrede har havt en levende Erkjendelse af, at Kristendommen er *Liv*. Dette har visselig ikke været skjult for de orthodoxe Prester og deres alvorlige Menighedslemmer, men Opfatningen af Livet i Kristo og dettes Karakter tør have været en anden i disse Kredse. Som det her gjaldt Kirkelæren først og sidst, saa har man vel kommet til at lægge overdreven Vegt paa Kundskaben og vel ogsaa paa sine Steder sat Livet i denne. Da Lærespørgsmaalet i Brødremenigheden ikke havde nogen synderlig Betydning, og Livet væsentlig sattes i Jesus-Kjærligheden, Fordybelsen i Jesu Død, blev det let en Følelsessag, og Taarer hørte til det almindelige, medens Kundskaben, Læren, næsten ikke nævnes. Det sees heller ikke nogensteds, at der opkom Lærestrid mellem Brødrene og Presterne. I Drammen gjorde 1753 en Kapellan dem Fortræd. Det siges ikke paa hvad Maade; det kan ligesaa godt have været deres Forsamlingsvæsen som deres Blodtheologi, han angreb. Ellers ser vi ikke andet end, at Presterne baade i det 18de og det 19de Aarhundrede stod i det bedste Forhold til dem. Om Sandbergs og Kiellands dogmatiske

Strid 1834 taler vi ikke. Hvor meget nu end Brødrene har erkjendt, at Kristendommen er Liv, saa synes det dog, som Livet for dem nødvendig har maattet aabenbare sig i Handling — gudstjenstlige Sammenkomster, og af disse maatte de have saa mange som muligt. Lige op til 1805 ser vi, at de i Drammen havde hele 3 Aftensamlinger om Ugen. Det er en Gjætning, at den ene har været deres egentlige Opbyggelsesmøde med Prædiken eller Postille-Læsning, den anden et Sangmøde (Singe-stunde), hvor der udelukkende blev sunget Salmer, — den tredje tør have været viet til Oplæsning af Breve til og fra Herrnhut og Biografier af hensovede Medlemmer. Dette har vel altid været anseet som et vigtigt Middel til at holde Brødrene sammen og styrke dem i Interessen for Samfundet. Vi søgte i Herrnhut at samle *alle* Breve, Beretninger og Nekrologer vedkommende Norge og gjen gennemgik vistnok mere end 200 af dette Slags. Det var et trættende Arbejde; de gav lidet Udbytte for den *historiske* Undersøgelse. Det var væsentlig kun Fortællingen om deres Omvendelse, deres Længsel efter Brødresamfundet, Optagelse, første Altergang, Ansættelse paa forskjellige Steder. Saaledes altsammen! —

Brødrene gjorde sig i 18de Aarhundrede ingen Samvittighed af at betegne dem, der stod udenfor deres Kreds, som „naturlige Mennesker“, men i Tidens Løb holdt de op dermed. For de „naturlige Mennesker“ fik de en ikke ringe Betydning ved sin industrielle Dygtighed. For dennes Skyld tænkte man en Tid paa at faa oprettet en herrnhuttisk Menighed i Larvik. Det var Anlægget af Christiansfeld, der gav dem Vind i Sejlene. Endnu mere tænkte man paa et saadant Anlæg paa *Møhlenpris*, hvor der fandtes flere Fabriker fra Christian Thormøhlens Tid. Der kunde ikke blive Tale om saadant paa en Tid, da Brødersocietetet i Bergen gik stærkt nedover, medens J. N. Brun og J. S. Cammermeyer samlede de store Skarer i sin Kirke.

Noget Forsøg i det større paa at udvide sig i Norge har Brødremenigheden neppe nogensinde gjort. I det 18de Aarhundrede var den jo i lang Tid kun tolereret, og da den siden havde sin Blomstringstid, kunde den af rent udvortes Grunde ikke have

mange Medlemmer. For disse var det jo en Livsbetingelse at deltage i Forsamlingerne; men det Lokale, de havde i Drammen, var lidet, og i Bergen maatte de lade sig nøje med en Stue hos en Haandverker, og naar man kjender til Boligforholdene her i Begyndelsen af 19de Aarhundrede, kan man vide, hvor elendigt det har været i det 18de. Herrnhuttismen kunde vel neppe heller blive national. Den idelige Taare-Udgydelse og alle disse blodige Billeder, hvormed Kristi Korsfæstelse illumineredes, kunde ikke virke tiltalende paa vort Folk. Haugianerne tog det paa en anden Maade. De truede Bønderne med Helvedes Ild og Svovl, om de ikke forlod sine ugudelige Veje og gjorde Omvendelsens Gjæringer, og over alt maatte de vogte sig for at slaa sig til *Ro* ved Forsoningstanken. Dette var et Sprog, de forstod, og Haugianismen maatte saaledes faa en større Betydning for Folkets kristelige Liv end Herrnhuttismen. Hos begge Slags Folk herskede der en udpræget Parti-Kristendom, hvorfor de heller ikke kunde faa nogen større *kirkelig* Betydning.

Imidlertid ser vor Kirke ikke uden Tak tilbage paa Brødre-menighedens Gjærning i Norge, der kan betragtes som afsluttet, om der end endnu i Trondhjem er en Forstander. Det er dog først ud i det 19de Aarhundrede, længe efter at Herrnhuttismen havde haft sine gyldne Dage i Norge, at den begynder at øve nogen Indflydelse paa den norske Kirke. Her maa vi først og fremst tænke paa N. J. Holm med den store Indflydelse, han fik paa 1820-Aarenes Theologer. Han blev et vigtigt Sendebud i en Tid, da Trangen til en levende Forkyndelse af Evangeliet var stor. Ikke mindst Betydning fik han ved Gjenoplivelsen af Salmesangen hos os. Holm var en Mand af større social og theologisk Dannelse end de fleste af de Forstandere, som kom herop. Han har derfor ogsaa bedre end de tidligere forstaaet at lempe sig efter Forholdene i den Tid, han virkede heroppe. Pietistiske Krav i vor Hovedstad i 1820-Aarene vilde jo kun have vakt Latter. — Vi maa dernæst mindes, at det er Brødre-menighedens Mænd, der har kaldt Missionen og Interessen for denne store Sag tillive i den norske Menighed. Den mægtige Missionsbevægelse i Nord-Europa vilde visselig have naaet os

paa en eller anden Vis, men det skyldes Brødremenigheden, at den kom saa tidlig som 1826. I Missionsgjerningen vil den norske Kirke altid skjænke Brødremenigheden et venligt Minde. — Vi tør endelig minde om den kirkelig oprevne Tid i 1850-Aarene, da det saa ud til større Fare for Kirken, end der virkelig blev. Da virkede Brødremenighedens Forstander i Trondhjem, den endnu (1907) levende Tippmann, til megen Beroligelse deroppe. Der var i det hele kun godt at mindes, da Kristianias Presteskab 7de Novbr. 1902 i festlig Sammenkomst tog Afsked med Hovedstadens sidste Societetsforstander, Pastor Herman Römer, under Afsyngelsen af Holms bekjendte Salme: „Hvor salig er den lille Flok“. —

II.

Drammen.

1721 hører vi først om religiøs Bevægelse i Drammen, da Hans Stud 10de Februar blev resid. Kapellan til Bragernes og Strømsø. Han var en Prestesøn fra Eidsberg, født 1693, deponerede 1712 og blev Kandidat 1714 — kom hjem til Norge 1719, blev Feltprest i Marstrand og efter Freden forflyttet til Drammen, hvor han døde 11te Febr. 1729. Han blev gift med Anne Sibille Wiel, og ved Hjælp af sine Svogre Mads Wiel og Peter Arbo fik han oprettet en Fattigskole, hvor der bl. a. fabrikeredes gode Strømper. Den gik ind kort efter Studs Død. Stud har været anlagt paa det praktiske, og naar hans Virksomhed fra herrnhuttisk Hold siden betegnes som „Vækkelse“, bliver det klart, at han har hørt til den pietistiske Kreds i Kjøbavn, og hans Virksomhed i Drammen er maaske den første Yttring af Pietismen i det sydlige Norge. Vi bemærker dette, da vi rimeligvis i de vakte Sjæle fra Presten Studs Tid har Spiren til det Brødre-Societet, der en Tid maa have haft en ikke ganske ringe Betydning i og for Drammens Menigheder.

Norge havde dengang flere Prester af pietistisk Farve — Stiftsprest Anders Hoff¹ i Kristiania, Christian Leth² i Sandefjord, Gerner³ og Thurmann⁴ i Vaale, Ole Tidemand⁵ i Hedrum. Overalt i disse Menigheder hører vi om Vækkelser, og senere findes i dem alle enkelte Personer, der har sluttet sig til Brødremenigheden.

Hvis det tør siges, at nogen enkelt Mand har bragt Herrnhuttsismen ind i Norge, saa er dette neppe Jens Rennord, der 1733 blev resid. Kapellan til Rygge og Moss, men heller den urolige Kandidat Gjert Hansen. Han er rimeligvis den Georgius Johannis, der 5te Juli 1718 deponerede fra Odense og var født 1694⁶. Han er i saa Fald Artiumskammerat med Mag. Albert Thurah, der 1ste Marts 1726 blev ham foretrukken til Leirskov Prestekald i Ribe Stift. I September 1727 blev han Lærer ved Waisenhuset i Kjøbenhavn og maa saaledes allerede have sluttet sig til Pietisterne. 4de Maj 1729 søgte han om „et Bedested, hvor jeg med mine [Skole-]Børn kunde have frie Lader og Røst“. Han blev stærkt greben af den Konventikel-Bevægelse, der fik Magt efter Zinzendorfs Besøg⁷ 1731, og ansøgte samme Aar om Tilladelse til en Rejse til Halle, og 1733 drog han did *tilfods*, og derfor blev han afskediget fra Waisenhuset. 1734 var han Gjæst hos Søren Lintrup i Vallø Kloster og maa samme Aar være kommen til Norge, hvor han strax søgte Jens Rennord paa Moss. Han var forlovet heroppe — der er Formodning om, at han var Normand — og vilde ikke svigte sin Brud, men forsøge at faa hende ind i Brødremenigheden. Hun vilde imidlertid ikke se ham, og han blev saaledes

¹ Stiftsprovst 1718—32. Se Biogr. Lex.

² Prest i Sandefjord 1732—36, siden ved Trinitatis K. i Kjøbenhavn.

³ Prest i Tønsberg 1731, i Vaale 1732—38, siden Stiftsprovst i Kjøbenhavn til 1747, da han fik Ansættelse ved Brødremenigheden i Tydskland, vendte 1754 tilbage og døde i Tønsberg uden Embede 12te Febr. 1786. Se Biogr. Lex.

⁴ Brede Thurmann, Prest i Vaale 1738—57.

⁵ Siden Biskop i Bergen og Kristiansand, † 9de Jan. 1778. Se Biogr. Lex.

⁶ Kbhvns. Univ. Matrikul II, 416.

⁷ Kirkehist. Saml. 4 R. 3 B. 54—58.

løst fra sin Forpligtelse, hvad han maaske har villet. Det heder i en Beretning i Herrnhut, at han herved „blev sat istand til uden Hindring med endnu større Glæde at forkynde Herrens Død“. — Han blev temmelig længe i Norge, drog til Trondhjem og Bergen, og 21de April og 15de Sept. 1740 beretter Biskop Dorph om stor Uorden og Forargelse i Jarlsberg ved G. Hansen og Consorter¹. Efter dette har han forladt Landet, da man samme Aar finder ham i Stepping paa Besøg hos de vakte i Vest-Jylland². I Herrnhut tillagde man hans vækkende Gjer-ning stor Betydning. Som sædvanlig var det mest blandt Kvin-derne, det greb om sig, og det synes, som Gjert Hansen er den, ved hvem den bekjendte Catharine Marie Freymann blev vakt. Hun gik saa vidt, at hun endog holdt *offentlige* Forsam-linger. Det er vanskeligt at forstaa, hvorledes dette kunde gaa for sig lige under Biskopens Øjne.

I Drammen — vistnok mest paa Strømsø — havde den aandelige Bevægelse bredet sig, om den end ikke paa nogen Maade havde grebet Masserne, og om den fik en større Betyd-ning for Befolkningen, maa vel dette have sin Grund i, at flere af de rigere Borgere tidlig kom ind paa denne Vej. Vi tænker her nærmest paa Peter Arbo, Peter Treschow, Jens Krum og senere P. v. Cappelen. Hvis man kan tro en samtidig Brevskriver³, har der 1738 været Medlemmer af Brødremenig-heden i de fleste Stæder i Norge. Den største Kreds var paa denne Tid i Kristiania, hvor de ogsaa under Gjert Hansens Op-ehold maatte til Forhør og blev examinerede i 6 Timér. Det endte med Mulkter, men man har aabenbart været sikker paa Bifald hos Kongen, da man ventede, at Biskop Dorph, der var Ophavsmand til den Smule Forfølgelse, skulde blive tilrettevist af Majestæten selv⁴.

De Vakte i Drammen sendte 1740 en indtrængende Anmod-

¹ Kirkehist. Saml. 5 R. 2 B. 322.

² Kirkehist. Saml. 5 R. 2 B. 612. L. Daae: Aktstykker t. d. norske Kir-kes Historie. Drammen 1864.

³ P. Arbo ³⁰/₈ 1738 (Arkivet i Herrnhut).

⁴ P. Arbo ³/₁₀ 1739 (smst.).

ning til Bluhme om mere gejstlig Hjælp, og de fik da Aaret efter den pietistiske Kandidat Marcus Nexøe ansat som Kateket. Han holdt private Samlinger og forkyndte Evangeliet med Kraft. Imidlertid kan han ikke have været ganske efter de ivrige Herrnhutters Sind, da en af dem, Michael Crøger, skriver 14de Aug. 1742, at Nexøe ikke holder sig enfoldig nok til Lammets Blod og har ogsaa ført sine Venner ind paa andre Sager. Crøger maa have været en af de fuldblods. Han tilligemed Presten Peder Bloch¹ var i Drammen og prædikede for mange bekymrede Sjæle, men „der var kun faa — maaske 10 — som var komne saa vidt, at de kunde betro sig til Lammet“. Der maa imidlertid snart have været flere af de „bekymrede Sjæle“, da Elias Ostergren 18de Okt. 1745 skriver fra Drammen, at der nu er „86 Sjæle“ der. Over Nexøe var der sendt Klager for Overtrædelse af Konventikelplakaten, og Stiftsdirektionen advarede ham 18de Januar 1744. Han maa efter sin hele Maade at undervise paa ganske have sluttet sig til Herrnhutterne, og naar det heder, at han i sine Forsamlinger havde 60 Kvinder og 30 Mænd, stemmer dette Tal saa nogenlunde med de ovennævnte 86 Sjæle. Ved sine Gebærder gjorde han sig til Skive for Gadens Ungdom, og 25de Febr. 1744 blev han af Generalkirke-Inspektionskollegiet beordret til Kjøbenhavn, hvor han 22de April 1745 blev udnævnt til Sogneprest i Vorbasse (Ribe Stift). Her døde han 1755.

Efter Nexøes Afrejse fik Drammen Besøg af Elias Ostergren, der over Torneå var dragen til Finmarken 1741 og saa til Trondhjem. Truet med Arrest, tog han over Kristiania til Drammen. Han fik overtalt Brødrene her til at andrage om en Societets-Forstander fra Herrnhut, og saa kom da Erik Brau med Hustru derop 13de August 1746, og først *fra nu af er Brødre-Societetet her etableret*. — Brau var født i Bergen 14de August 1714. Han gik 3 Aar i Latinskolen og kom saa i Lære hos en Parykmager. Med denne drog han til Kjøbenhavn 1728 og kom i Forbindelse med Presten Enevold Ewald og hans

¹ Sogneprest i Skien 1741—71.

Kreds i Waisenhuset. 1734 kom 40 Separatister fra Sverige til Kjøbenhavn, Brau kom i Forbindelse med dem, fik Skrupler over sin Haandtering, der kun tjente Forfængeligheden, vilde rejse til Herrnhut, men blev fraraadet af Professor Reusz og drog da til Kristiania. Her gjorde Presten Johannes Green ham til Skolemester i Aker, som han var til 1738, da han maatte til Herrnhut, i hvis Menighed han Aaret efter blev optagen. 13de Aug. 1741 blev han gift med Maria Elisabet Hempel. I Drammen blev han til 1762, og saa hører vi ikke mere til ham før 1782, da han faar Hvile i Christiansfeld, hvor han 13de Aug. 1791 havde Guldbryllup og døde 27de Novbr. 1794.

Det heder, at der ved Braus Ankomst var megen „Confusion“¹, og det kunde være rimeligt, da man vistnok var bleven fri for Søren Bølle og Zioniterne, men neppe for det Indtryk, disse Gjendøbere havde efterladt i mange svage Sjæle. Det var jo ogsaa i disse Aar, Zinzendorf og hans Menigheder var stærkt inde i sværmeriske Udskejelser. Stillingen har neppe været let, og Brau, om hvis Dygtighed der ellers Intet foreligger, kan nok være bleven træt, saa han Høsten 1751 vilde forlade Drammen. De samme Mænd, som 1746 havde faaet ham herop, gjorde nu alt for at beholde ham, og det lykkedes. Han blev her til 1762. I en Skrivelse uden Dato fra Societetets repræsentative Mænd heder det, at Presterne 1756² begyndte en mindre Forfølgelse, da de vilde have Menighedssøsteren bort. Den kan vel ikke have været farlig. Rigtignok fortæller de om et kongeligt Reskript til Biskopen, og at Presterne forflyttedes, men noget saadant Reskript er ikke fundet 1756 og 57, og ingen af Drammens Prester blev i disse Aar forflyttet. Ellers heder det, at Øvrigheden ikke tog nogen Notits af dem og Presterne lod det gaa, som det vilde, naar de blot fik sit. Fra Brau er der kun 2 Indberetninger af 31te Juli 1761 og 13de Aug. 1762. Efter den sidste havde Societetet i Drammen 103 Medlemmer. Brau og Hustru rejste 2 Gange aarlig til Brødrene i Holmestrand,

¹ Skr. fra Drammen 28/8 1751.

² Maaske er Aarstallet fejlagtigt. Et Slags Forfølgelse fra en Kapellans Side 1753 omtales S. 5.

Tønsberg, Larvik og Skien, hvor der var nogle faa Familier. Der fortælles intet andet om Rejserne end, at der paa hvert Sted blev holdt Forsamling.

Brau havde maattet tage Borgerskab i Drammen, men hans Eftermand Jens Høyer hjalp sig paa anden Maade. Ved sin Ankomst foreviste han sit Pas som „Commissionær fra Holsten, der skulde opholde sig i Norge for Klimaets Skyld, og dermed blev det“. Han fandt i Drammen et Societet paa ca. 100 foruden Børn. Blandt Medlemmerne fremhæver han en 82-aarig Kaptejn Lemmich, der hele Tiden har været med dem. Der siges ellers Intet om ham, og det mærkelige er vel kun, at han er Officier. Af Høyers første Indberetning faar vi lidt Besked om de andre Byer, og det viser sig, at ogsaa *Kristiania* paa denne Tid havde et Societet paa ca. 100 — mest gifte Folk. Der var kun 6 Ungkarle. De fleste var vundne ved Johannes Green, der 1742 var bleven resid. Kapellan til Aker og 1766 Slotsprest¹. Naar Brødremenigheden tidligere svækkedes i *Kristiania* end i Drammen, bør vel dette for en Del tilskrives Greens Personlighed. Jens Høyer omtaler ham som mistænksom og lader til at have havt Strid med ham, da han — 18de Juli 1765 — skriver, at han under et Besøg i *Kristiania* havde Fred med ham, og at det gik bedre, end vi ventede. Høyer havde sagt ham, hvad der var hans Fare, og han tog det smukt. Han udøvede ikke mere det Herredømme, han tidligere havde havt. Der klages over Mangel paa Personer, der kan tage sig af sine Brødre. Societetet synes her kun at have bestaaet af Haandverks- og Arbejdsfolk. I *Skien* var der hele 40 Personer, men her var ingen Organisation. De var vakte ved Peder Bloch², en dansk Mand, der 39 Aar gammel var bleven Sogneprest her 1741 og blev her til sin Død 16de Juni 1771. Han arbejdede ikke blot i sin egen Menighed, men rejste ogsaa til andre Byer, hvor han fandt beslægtede Sjæle. Han var strax efter sin Ankomst paa Rundrejse med den ivrige og meget kritiske „Broder“ Michael Crøger.

¹ Om ham se D. Thrap: Slotspresterne paa Akershus. Personalhist. Tidsskr. V, 211.

² Om hans Familie se Wiberg: Alm, dansk Prestehistorie I, 521.

I Skien vedblev Bloch at holde Forsamling, „til Alder og Svag-
hed forbød det“. De betydeligste af Societetet her var Brødrene
Peter og Realf Boysen. En Datter af sidstnævnte blev gift
med Otto Ottesen, der 1769 blev Kapellan i Skien og 1791
Sogneprest til Fet, Stamfader til den vidt forgrenede Familie
Ottesen. I *Brevik* var der 1 Kjøbmand og 4 Ungkarle. — I
Larvik, der endnu var forenet med Hedrum, havde Ole Tidemand
virket fra 1734 til 1743 og vakt en Skare, der for en Del gik
over til Herrnhutterne. — I *Tønsberg* var der adskillige Brødre,
der vel sagtens var selvhjulpne, da ikke mindre end 3 Prester
hørte til dem. Det var Henrik Gerner, Sogneprest til Vaale,
siden Stiftsprovst i Kjøbenhavn. Paa Grund af sine herrnhuttiske
Sympatier maatte han tage Afsked 1747 og begive sig til Brø-
drene i Tydskland. Af en ganske ejendommelig Grund skiltes
han fra dem. En Arv tilfaldt hans Hustru, og den fik han ikke
Lov at nyde i Udlandet, hvorfor han bosatte sig i Tønsberg
1754. Provst Jens Caspersen Müller, en dansk Mand, var
fra 1751 til sin Død 1773 Sogneprest her. Rektor Peter Wulfs-
berg blev 9de Marts 1768 ordineret som dennes personelle
Kapellan. Til disse sluttede sig Sogneprest Clemet Thue
Samsing i Tjølling, en Larviksmand. Han var personel Kapel-
lan paa Nøtterø fra 1751 til 1774, da han fik Tjølling. Udenfor
Gejstligheden nævnes Byfoged Schindler og en Proprietær
Knap. I *Holmestrand* havde man 3 Brødre og 2 Kvinder.
Denne Kreds samledes om Ole Backer, der aldrig omtales
uden med Ros. I Landdistrikterne var der Brødre i *Vaale*,
hvor Sogneprest Brede Thurmann († 1757), tidligere Kapellan
hos Henrik Gerner, synes at have været meget ivrig, ligesom
i *Andebo* Peter Crøger, der dog ikke naaede sin Broder
Michael¹.

1765 blev Hans Hammond resid. Kapellan til Bragernes
og Strømsø. Det lod til, at man var bange for ham, og i alle
Fald troede man, at Modstandere søgte at hidse ham paa Brø-
drene, men H. var efter alle Vidnesbyrd en Mand, der gik meget

¹ Se ovenfor S. 11.

viselig frem og kun fik Raseriet i sig, naar han skulde skrive¹. En Bekjendt fra Trondhjem, Skibskaptejn Dickson, kom til Drammen som Gjæst i Hammonds Hus og fik stemt ham gunstig for Brødrene, saa han nu endog i sine Prædikener lagde Kjærlighed til dem for Dagen.

Da Høyer forlod Drammen 15de Okt. 1767, fik han en Takkeskrivelse fra Peder Hesselberg², Peter Treschow, Mads Klein, Jens Krum, Gunder Pedersen, Nicolai Arbo, T. Bentzon, Christen Backer, Ole Alsing, Søfren Wulfsberg og H. J. Hesselberg³.

En Broder Hasing har sendt den følgende Indberetning for Tiden fra Novbr. 1767 til Marts 1768. Den fortæller kun, at Presten Hammond havde været meget venlig, og at han selv havde været paa Rejse til Skien og Brevik. Hasing maa allerede 1768 have forladt Drammen, thi den næste Beretning, der meddeler, at Biskop Nannestad holdt Visitats 6te Juni 1768, er undertegnet af Cornelius Green og Dorothea Green samt Menighedssøsteren Anna Lund. Denne Beretning er meget vanskelig at tyde, skreven i et Sprog og med en Retskrivning som af en 11—12-aarig Skolegut. Dette kan være rimeligt nok, thi Cornelius Green, som var født i Bergen 14de Juni 1713, kom som Skrædderlærling 1732 til Kjøbenhavn, saa til Holland, blev 1738—39 kjendt med nogle af Brødrene og 13de Novbr. 1741 optagen i Menigheden. 1747 blev han Enkemand og opgav Haandverket, blev 1751 Medlem af et „Betergesellschaft“. Han synes at have været et uroligt Hoved. Om Skoledannelse har der hos ham ikke været Tale, og først 1766 fik han en Kaldelse til Holsten, hvor han kun blev 1 Aar, da han blev sendt til Drammen og Kristiania. Da hans Hustru var død 1774, forlod han Pladsen og drog til Barby, men fik 1776 Kald til Sverige. Han tog 1780 Afsked og fik Hvile i Herrnhut, hvor han døde 13de

¹ Se Artikelen om ham i Dansk biogr. Lex. Hans mest bekjendte Skrift er Missionshistorien, hvori mange Bemærkninger vidner om Mangel paa Selvbeherskelse.

² Fra Decbr. 1766 Aftensangsprædikant og Rektor paa Strømsø.

³ Peder N. H.s Broder, Lærer ved Skolen og Organist, 1773 Broderens Eftermand, blev 1776 ordineret, † 1800 som Sogneprest til Spydeberg.

Okt. 1783. Baade hans Skrift og hans Stil tyder paa ringe Dannelse. Green blev her til 1774. 1770 klager han over, at Brødrene er udsatte for mange Afvigelser, og især maatte den opvoxende Ungdom volde dem Smerte. Der er Vidnesbyrd nok om den overordentlig strænge Levemaade, de gamle førte og vel forlangte af sine Børn, men jo længer man kom frem i Aarhundredet, desto vanskeligere har det vist sig at faa Ungdommen med.

Efter Green kom Johan Nicolaus Hansen, hvis første Indberetning af 15de April 1774 er meget vel skreven og tyder paa en dannet Mand. Han gjorde strax i Februar 1774 sin Rejse til Skien, hvor Sogneprest Blochs Eftermand Hugo Hjorthøy ikke var dem god. Rejsen fra Skien til Larvik var farlig paa Grund af Issvul, og — vi kan vel tilføje — Vejenes sørgelige Tilstand i de Dage. I Andebo havde Sogneprest P. Crøger nu 10 Bønder, der havde sluttet sig til Brødrene. Til Tønsberg kom han ikke. Provst Gerner havde bedet ham rejse forbi, da han havde faaet en Brodersøn, der var Officier, i Indkvartering. Ellers troede man, at Hindringen laa hos Provstens Datter, der skulde være et fuldstændigt Verdensmenneske. Et andet Indblik i Brødrenes huslige Forhold giver os en Mand ved Navn Sti Grønhof i Aasgaardstrand, der maatte drive sit herrnhuttiske Væsen i Hemmelighed for sin Hustrus Skyld. Om Menighedslivet hos den lille Flok er der naturligvis lidet at fortælle. De bekjendte Kjærlighedsmaaltider i Brødremenigheden har vel sagtens fundet Sted i Drammen den hele Tid, men først 4de Maj 1774 nævnes et saadant med hele 36 ugifte Søstre. Her maa have været Gjæster fra Kristiania, hvor Antallet af ugifte Søstre (Tjenestepiger?) var stort. Det er maaske det store Antal, som har gjort det værdigt til at nævnes. — 1775 fik Societetet sit eget Hus tilhørende Mdm. Arbo — „gamle Mor Arbo“ — Huset havde fra 1752 været Brødrenes Tilholdssted. Det var den 79-aarige Karen Arbo¹, Enke efter Evert Arbo og Moster til Peter Treschows Hustru, Anna Juditte Nielsdatter Hegdal, der blev

¹ Hun var født $\frac{3}{8}$ 1694, † $\frac{2}{1}$ 1779.

hendes Universalarving. Den gamle Kvinde skjænkede Brødre-
menigheden sit Hus som Gave, og hendes Søsterdatter var der-
med tilfreds. Huset var faldefærdigt, men Brødrene havde selv
bygget den Sal i dets Have, der gik under Navnet „Mor Everts
Kirke“, hvori de nu i saa mange Aar havde gaaet ud og ind.

Hansen var 2den Juni 1777 bleven Enkemand. Han kom
11te Juli 1778 til Skien, hvor der havde været stor Brand.
„Kirken var brændt, men det Hus, hvor de Hellige kommer
sammen, har han ladet blive staaende.“ Antallet af Medlem-
mer i Drammen, Jarlsberg og Bratsberg i 1777 var 230.

Til Kristiania var i Juli 1777 kommen en Broder Pihl,
med hvem Hansen stod i Forbindelse ved Breve og hyppige
Besøg til 1781, da han 6te Maj forlod Drammen, og Pihl indtog
hans Plads. Societetet i Kristiania har vel sygnet hen efter
Johannes Greens Død 1771. Pihl havde ved Juletid besøgt
Hammond, der nu var Sogneprest til Bragernes, og fandt i ham
en lærd, ærlig, ligefrem Mand, som ingen Hindringer lagde dem
ivejen. Bekymrede Sjæle viste han til P. N. Hesselberg, som
— sagde han — „her kan tale bedre end jeg“.

Man begyndte ved denne Tid (1780) paa Østlandet — lige-
som i Bergen — at tænke paa Oprettelsen af en Brødre-
menighed. Det er aabenbart Anlægget af Christiansfeld, der har frem-
kaldt Tanken. I Bergen havde man Øje paa Møhlenpris, en
Ejendom, som jo dengang laa temmelig langt fra Byen. Her
tænkte man paa Larvik. Det var en Student Gjelstrup¹, der
havde udkastet Tanken, og Hansen var enig og troede, at Grev
Danneskjold-Laurvig „ogsaa økonomisk“ kunde være tjent der-
med. Brødrene har visselig paa denne Tid havt store Tanker
om sit Samfunds aandelige Magt, og det er vel ikke alene Han-
sen, der kunde mene, at „før der kommer en Menighed i Landet,
bliver Intet ret, thi alt er nedsunket i Vellyst — Herren for-
barme sig!“ — Man tænkte sig maaske, at en formelig Menig-
hed vilde trække Folk ogsaa fra Udlandet, medens Brødrenes
Tal herhjemme aftog stærkt. De Gamle gik bort, og Ungdom-

¹ Saa skrives hans Navn i Indberetningen for 1780. Han var da 30 Aar gammel.

men indtog ikke de ledige Pladse. 30te Decbr. 1782 døde Jens Krum, der fra sin Ungdom havde indtaget en af de første Pladse i Samfundet. Han var født 1ste Septbr. 1712 og 1738 gift med Anna Erslev. Han holdt paa at blive fangen af Separatisterne, men blev reddet ved Nexøes Forkyndelse. 16de Januar 1746 gik han med Familie o. fl. om Aftenen over Isen fra Bragernes til sit Hjem paa Tangen. Isen brast, og de faldt alle i. Hans Hustru, 3 Børn og deres Lærer, Boysen, druknede, medens Krum selv og en Pige Ingeborg Hofland blev reddet ved tilkastede Touge. Han drog kort efter med Ostergren ud til forskjellige herrnhuttiske Menigheder, og — siger han — „Mein Gemüth und Gedancke wurde die ganze Zeit vom Heilande umschlossen.“ Hjemkommen i August sendte han strax sin lille Søn til Brødrene. 10de December 1749 blev han gift med Else Nielsen fra Kristiania, „der blev friet fra Forældrene, som ikke vilde tillade hende at omgaaes med Brødrene“. Hun døde 1771.

Det maatte være smerteligt, naar en af de faa Prester, der havde sluttet sig til Brødrene, gik bort, og det var ogsaa i anden Henseende et stort Tab, da Presten Wulfsberg i Tønsberg døde 26de Aug. 1784. Han var Prestesøn fra Eker, født 29de Marts 1715, var Rektor i Tønsberg, før han blev Prest. Han havde studeret Medicin, og blev den eneste Læge i Tønsberg og vel i adskillige Kvadratmiles Omkreds. Den lille Hob i Tønsberg holdt sammen efter hans Død. De mødtes 2 Gange ugentlig, læste Efterretninger fra Herrnhut og havde det meget vel. — I Drammen fik man en Tilvæxt, der syntes at maatte være af Betydning. Blandt de mest kjendte Navne i denne Tid var den rige Kjøbmand Omsted, der af Pihl skildres som „ein sehr hübscher natürlicher Mensch“. Det er bekjendt, at Brødrene ansaa Enhver, der ikke sluttete sig til dem, for „et naturligt Menneske“. Imidlertid har de været forsigtige med at bruge dette Udtryk i sine mer eller mindre officielle Skrivelser. Ved 1780-Tiden forekommer det hyppigere. Omsteds Hustru var „overbevist og stundom urolig“, men hun hang ved Verden. Pihl sendte sin Hustru til hende, og de talte sammen, men der hørttes ikke videre før 5te Februar 1788, da hun var bleven

Enke og bad Fru Pihl komme. Det blev dog ikke mer end flygtige Besøg, „da hun ikke vilde lade Verden fare“. Imidlertid vedligeholdte Pihls Omgangen med hende, og 3die Juni 1789 var de paa hendes Landsted sammen med begge Presterne. Aaret efter bad hendes Søn om at faa være med i Brødrenes Forsamlinger, men da Pihl fik høre, at han havde været paa Bal og dandset hele Natten, sendte han ham et høfligt Brev med den Besked, at sligt gik ikke an. Senere høres ikke mere til dem.

En Tilvæxt af Betydning fik det lille Samfund i denne Tid, da den unge Peder v. Cappelen¹ var indtraadt i „de ledige Mænds Klasse“. Han blev Juledag 1783 gift paa Austad med Christine Marie Klein², der tilhørte Samfundet. Han blev viet af P. Hesselberg, og Brylluppet var stille, men Dagen efter var der stort Selskab, hvor — skriver Pihl — „vi ikke vilde komme, da der var 28 Personer, meist natürliche Menschen“. — Ægteskabet var kommet istand efter Pihls Forslag for Brudens Forældre. Det faldt dem ikke altid let at holde sig inden den pietistiske Strængheds Skranker. 12te Januar 1789 kom Stiftamtmand Grev Moltke til Drammen og tog ind til de unge Folk, der af Cappelens Fader havde faaet Paalæg om at huse ham og gjøre Ære paa ham. Hele Strømsø var illumineret, og ude paa Elven laa et Skib og saluterede med 9 Skud. Følgende Dag var der Borgermiddag, Taffelmusik og Skyden. 17de Januar kom den unge Fru Cappelen og klagede: alt hvad hun havde gjort for Stiftamtmanden var urigtigt. „Jeg raabte til Frelseren,“ — blev hun ved — „og da var det, som han svarede: alt dette lader jeg komme, for at du ikke skal faa Lyst til Verden.“ Hun mente, at hun vilde have været et helt Verdensmenneske, om hun ikke havde hørt Brødrene til. Dette havde ogsaa Pihl forstaaet baade for hendes og hendes Mands Vedkommende, og derfor havde han ogsaa gjort sig Umage for at faa dette Ægteskab istand. De var formuende og stod i Fare for at blive „reven med af Verden“. Vi kan forstaa den unge Kones tunge Vandring og angerfulde Udtalelser, naar vi hører, hvad der er

¹ † 1837 i Drammen.

² † 1849 i Christiansfeld.

gaaet forud, og ved, hvor godt man ved denne Tid i Brødre-
menigheden passede paa sine Folk. Det maa have været dette
Ægtepar, som 28de Febr. 1788 omtales under Betegnelsen „Ge-
schwister C.“ Det var en „ulykkelig Sag“, og Fru Pihl havde
paa Grund af sin Mands Svagelighed holdt den skjult for ham,
men endelig maatte hun frem med den. Medens Pihl var paa
Rejsen til Skien, Larvik o. s. v. i Januar Maaned, havde Cap-
pelen havt Selskab af „naturlige Mennesker, som havde spillet
Kort“. Disse „Verdensmennesker“ skulde ogsaa have ytret sin
Glæde over, at C. og Hustru ikke var saa „absurde“ [som de
andre „Brødre“]. „Det er tydeligt nok,“ — skriver Pihl — „hvor-
for dette er skeet: I har ikke kunnet taale, at Verden taler ilde
om eder, og derfor vilde I heller fornegte den kjære Frelser i
eders Liv.“ Fru Pihl havde talt herom med Cappelens Sviger-
moder, der vilde undskylde de unge Folk paa Grund af deres
Familieforhold, men „dette kunde umuligt gjælde for Guds Børn“. —
Det kan i forbigaaende bemærkes, at det 1814 faldt i Fru
Cappelens Lod at huse Christian Fredrik, der efter at han
havde besteg den danske Throne blev yderlig overrasket, da
han paa Besøg i Christiansfeld hørte, at hun levede og boede
her. Han gjorde hende en Kaffevisit i hendes Enkebolig¹. —
Efter Afsendelsen af dette Brev fik Pihl vide, at ogsaa Sviger-
moderen havde havt „Gjæstebud for Verdensmennesker paa 20
Personer“, der ogsaa havde spillet Kort. „Vi blev dobbelt for-
skrækket;“ — skriver Pihl til hende — „Du har undskyldt dine
Børn med deres Ungdom, men dig selv? du er jo gammel nok
og er en Enke, der har sat dit Haab til Gud! — Dette er jo
en stor Smerte for Frelseren og tillige for os, at du har givet
Verdens Aand saa megen Plads i dit Hjerte.“ For nogen Tid
tilbage havde hun været i Selskab hos Kjøbmand Arbo, og her
havde Ungdommen af Hensyn til hende undladt at spille Kort.
„Det var et daarligt Selskab, blev der sagt, men det var dog en
stor Ære for os. Nu har du selv sat Spillebordet frem, medens

¹ Meddelt af Provst Peter Blom, der selv som Elev i Christiansfeld fik
besvare Kongens Spørgsmaal efter Fru C. med den overraskende Med-
delelse, at hun var her i Huset lige overfor.

dog mange tænkte, at dit Hus var et Guds Hus.“ Baade Fru Klein og hendes Børn kom strax efter denne Salve som arme Syndere med mange Taarer og lovede Bod og Bedring. Det var imidlertid ikke let for den unge Madam C[appelen] at holde sig indenfor de skarpt afstukne Grændser. Hendes „naturlige Familie“ gav hende ikke Ro. Hun havde ladet dem vide, at 3 Gange om Ugen, naar hun gik i Forsamling, kunde hun ikke tage imod dem. Nu havde de meldt sig til en Søndag. „Jeg tænkte“, siger hun — „kjære Frelser! hvorfor lader du disse Folk saaledes plage os? — Da lød det indeni mig: jeg lader det blive ved for at se, om du rent vil forsage Verden. — Jeg: ak ja, det vil jeg!“ — Hun skrev derpaa, at hun ikke vilde forsømme Forsamlingen. Hun maatte siden bære en Slægtnings Barn til Daaben, og det er vel den herved foranledigede verdslige Selskabelighed, der har ligget hende paa Samvittigheden og bragt hende til denne Henvendelse. Det har hidtil kun været Kortspil og Dands, der har været Tale om som de store Farer i Selskaberne hos eller med „naturlige Mennesker“, men man gik videre. I Begyndelsen af 1789 havde Pihl for sig en Broder, om hvem han havde hørt, at „hans store *Munterhed* vist ikke var af den rette Art, thi den er langt fra, hvad Frelseren siger: lærer af mig, thi jeg er sagtmodig og ydmyg af Hjertet. Naar Sødskende,“ — føjer han til — „der har faaet Grund i Frelseren, ser din *Munterhed*, saa tro de, at den er uden Salvelse og stemmer ikke overens med Guds Ord.“ Manden gav sig naturligvis strax, og der høres ikke mer om Beskyldningen for *Munterhed*.

Man ser, at Societetet holdt sine Folk i stramme Tøjler, og naar saadant lod sig gjøre saa langt frem i Tiden som 1788, tør man vel heri se et Vidnesbyrd om, hvor langt man var fjernet fra de kulturelle og rationalistiske Strømninger, som bredte sig over Europa.

Pihl var Nytaarsaften 1790 75 Aar og hans Hustru 2den Februar s. A. 63. Han maa have havt en stor Personlighedens Autoritet ved Siden af Alderens. Hans sidste Indberetning er af 1ste Jan. 1791 og slutter med en sørgelig Begivenhed. Der

udbrød Ild i en Bagbygning hos Tobakspinder Ole Wegner paa Bragernes, og hans Hustru, Agnete W. f. 20de Maj 1734, indebrændte. Familien maa rimeligvis have tilhørt Brødrene. Der var 9 Børn. En Rigmand mødte W. paa Gaden og stak 100 Rdlr. til ham, siden gjorde en anden det samme, og en af Brødrene tog den yngste Datter til sig.

Da Pihl forlod Drammen, var Societetet svundet ind til 68 Personer. Den næste Indberetning, der ikke er underskrevet, har Datum Jan.—Maj 1792, og der er saa et stort Hul til den følgende, dat. Juli 1798—31te Decbr. 1798. Denne er undertegnet af Georg Heinrich Scharinghausen, som antagelig er kommen efter Pihl. Den nye Tid gav sig nu snart tilkjende. Paa sin første Rejse til Skien Januar 1792 traf han sammen med den unge Emmich Hjerm¹, der allerede havde et Navn som en kundskabsrig og talentfuld Prest. Han var siden 1786 resid. Kapellan til Hof (Solør) og gift med en Skiens-Dame Martha Wegner. Han var undervist af P. N. Hesselberg paa Strømsø — maaske den dygtigste af alle de herrnhut-tiske Prester i Norge i 18de Aarhundrede, og han kunde saaledes neppe være uden Sympati med Brødrene. Det blev derfor ogsaa et meget venligt Møde med ham, men han greb Lejligheden til at bede dem undgaa saadanne anstødelige Udtryk som „han er et naturligt Menneske“, „et uomvendt Menneske“ o. s. v. Han tilføjede, at saadant hørtes mindre nu end tidligere. Tiden var en anden. Han mærker, at Neologerne har indfundet sig, og det er som med et Suk der tilføjes, at man i Drammen endnu hører Evangeliet, og at en og anden Sjæl vindes derved. Da han senere i Juli 1792 atter traf sammen med Hjerm, fik han et andet Indtryk af Manden, der fremdeles var meget venlig, men undgik enhver Lejlighed til at komme ind paa Hjertesager. Hans Orthodoxy var nu bleven tvivlsom, og han havde sit Studerekammer fuldt af de nyeste tyske Skrifter, „hvis Gift han havde indsuget“. I materiel Henseende var ogsaa Aaret 1792 ulykkeligt for Brødrene. I Larvik brændte 52 Huse. Branden opkom

¹ f. 1757, † 1803 som Sogneprest til Onso.

i et Pakhus hos Kjøbmand Balthasar Hanson¹, Brødrenes betydeligste Mand paa Stedet. Foruden sit Hus havde han ogsaa mistet et Skib. I Skien havde Vandflom bortrevet 7 Møller for Didrik v. Cappelen, der — gift med Realf Boysens Datter Christiane Elisabet (Ording) — ogsaa hørte Samfundet til.

Der er nu — som antydet — et Hul i Beretningerne, og vi hører Intet til Brødrene før Juli 1798, da Forstanderen begav sig paa den sædvanlige Rejse. I Skien tog han nu Herberge hos Kjøbmand Jacob Jebsen, men han bedrøvedes meget over det „Verdenssind, han maatte bemærke hos sine Venner“. De vilde ikke høre tale om Helliggjørelse. „Gjæsteri“ — siger han — „er Normændene ejendommeligt, og i dette maa ogsaa Børnene — til sin Fordærvelse — tidlig være med. Hel skrækkeligt er det, naar en Enke af Samfundet, der levede af sit Haandarbejde, lod sin eneste Søn, der havde faaet god Undervisning, gaa i — Dandseskole! Det blev sagt hende, hvad Følgerne vilde blive, og hun hørte det med Taarer. Kan man tro Manden, blev det unge Menneske totalt fordærvet, saa Moderen ønskede sig Døden for hans Skyld.

Sharinghausens sidste Beretning ender med nogle Ord om det nyeste Fænomen paa det religiøse Gebet i Norge: „— — De ejendommelige Uroligheder vedbliver i Landet især blandt Bønderne. For nogle Uger siden² er Hovedpersonen Hans Nielsen Hauge efter i Bergen at have udrustet 2 Disciple, der skulde fortsætte hans paabegyndte Gjerning, her igjen med en Sæk fuld af Bøger paa Ryggen — tilfods ankommen. Han har her og i Landdistrikterne omkring holdt ualmindelig talrige Forsamlinger, hvori mange Taarer, hvorover Presten saa meget mere undrede sig, da han med al sin Prædiken ikke kunde bringe en eneste til Taarer. Nogle Prester skal holde med ham, ja endog Officierer og Soldater hænger ved ham og holder op med sit ryggesløse Liv. Der er visselig noget ejendommeligt i

¹ Han var gift med Anna Maria Treschow, D. af Peter Tr. i Drammen. Hans Søn var Peter Treschow Hanson, en i sin Tid bekjendt Litterat og Sproglærer, † 1843.

² Det maa formentlig være Novbr. 1798.

hans Gjerning, hvilket med Tiden vil udvikle sig. En alvorlig Rystelse er her nødvendig. Menneskene har ganske ejendommelige Saligheds-Grunde her. En gammel Kapitalist var altid venlig mod mig — som næsten alle. Han kom engang til mig, og jeg vilde benytte Lejligheden til et Ord til Velsignelse, men — han var ganske vis paa sin Salighed, da han havde havt en retskaffen Fader, der var død salig. Han blev ved dette. Paa Spørgsmaal, om han ikke var gangen ud af Verden som en arm Synder, svarede han: „nej som en stor Helgen!“ — Det viste sig, at han ved en „arm Synder“ forstod en Mand, som skulde hænges.“ —

Indberetningen for 1800 begynder trist nok. I Tønsberg, hvor den trofaste Wulfsberg havde lagt en Sæd, der endnu spirer, lyder ikke mere Evangeliet. Her er oprettet et Skolelærerseminar¹, der dirigeres af Neologer. Forstandige Folk bæver for Fremtiden, andre — ogsaa Bønder — glæder sig over det „trøstefulde Lys“. Ogsaa i Larvik maatte det med Smerte siges, at der var intet Evangelium. Brødrenes første Mand paa Stedet, Kjøbmand Balthasar Hanson, sagde: „Her er intet Guds Ord. Vi forfølges ikke mere for vore Forsamlinger, thi vi har ingen mere.“ I Skien fandt de sin gamle Vært Jacob Jebsen i en Husdrikkers bedrøvelige Tilstand, hvorfra han dog siden rejste sig. Paa Larvikskanten havde de en gammel Bonde, der allerede fra C. M. Leths Tid (1740-Aarene) havde tilhørt Samfundet, men var i den Grad besat af Gjerrighed, at han faldt i det komiske.

En anden Original inden Samfundet var den gamle Prestekone Olea Crøger, f. Styhr, gift med Sogneprest Peter Crøger i Andebo († 1793), en trofast Broder, der havde samlet Tilhængere lige fra Midten af Aarhundredet. Olea Crøger havde flere Gange været fra sig selv og i saadan Tilstand endog farlig. 1791 kom Scharinghausen til Prestegaarden, men blev paa en bydende Maade afvist. Som Enke flyttede hun til Drammen, havde Formue og stor Pensjon. Pengene gik og Krediten med,

¹ Seminariet oprettedes 1797 under Sogneprest Frants Hoppstock som Inspektør. Det blev nedlagt allerede 1802.

men Sønnen, Johannes Crøger¹, hjalp hende. Hun døde 18de Decbr: 1800, 89 Aar gammel.

Scharinghausen maa antagelig være rejst 1803, da Beretningen for 1804 er undertegnet N. Staunager. Tonen er nu langt mere forretningsmæssig end før. Stort Tab led Samfundet ved Christen Hesselberg († 25de Maj 1804) og Peder Nyborg Hesselberg († 3dje Juni 1804). P. N. Hesselberg havde prædikeret 27de Maj, men var syg det hele Aar. Ved et ulykkeligt Fald skadede han sin Hofte og var fra den Dag Krøbling. Imidlertid lod han sig 24de April kjøre til Kirken, hvor 3 Mænd førte ham paa en Stol for Alteret, hvorfra han holdt en gribende Tale til sin Menighed og derpaa Konfirmationstale, medens Kapellanen udførte den hellige Handling. Han har — som bekjendt — Fortjeneste ved sin Strømsøs Beskrivelse. I denne har han (S. 127) indført sin Autobiografi i ganske nøgterne Udtryk. For Arkivet i Herrnhut har han leveret en anden, der vel oprindelig har været bestemt kun for de indviede. Det heder her: „ . . . Paa min 23de Fødselsdag, da Herren i sin korsfæstede Skikkelse med sine 5 Vunder aabenbarede sig for mig, — ak hvor lyst blev det ikke da i mit arme Hjerte. 1749 var jeg — saa at sige — alene ledig Broder i Holmestrand, som jeg forlod 3dje Novbr. og blev Informator i Drammen hos Madam Else sal. Angel for 3 Sønner og 1 Datter. 1754 var Sigtelsesaar for Sødskende i Drammen. Satan søgte ved en fiendtlig Kapellan² ganske at ødelægge Br. Brau og den hele Hob af vakte Sjæle. Det var en stor Naade, at jeg fik Del i den Vanære, man vilde tilføje Herren, og at jeg hørte til det foragtede Folk. I Februar blev jeg anklaget for Separatisme, kaldt for Biskopen og maatte prædike for ham! Biskopen blev aldeles indtagen i min Prædiken og bad mig blive ved. Jeg fik et Brev med til Kapellanen, som jeg leverede om Aftenen, da han var ganske frisk. Morgen efter var han død . . . 1764 vilde jeg forlade Brødersamfundet og blive Organist paa Bragernes.“ Han var Organist

¹ † 1830 som Sogneprest til Røken.

² Andreas Bøyesen blev resid. Kap. til Bragernes og Strømsø 9de Febr. 1753. Han † 1ste Novbr. 1755 (Hesselberg: Strømsøs Beskrivelse. S. 126).

paa Strømsø, hvor han oftere prædikede, og han skrev til Herrnhut om Tilladelse til at søge Embedet. Den blev given paa den Betingelse, at „Herrens Sag ikke derved maatte lide, og det kan ske uden Opsigt“. Han blev det dog ikke, da det gik anderledes. 15de Decbr. 1766 døde Dieteric Anchersen, Aftensangsprædikant og Rektor paa Strømsø, og Hesselberg fik nu Brev fra Fader Biskop Johannes og Broder Beyer¹, at de „heller saa, at jeg blev her i Norge som Jesu Vidne for mine Landsmænd“. Han blev nu rolig, og efter Borgernes Stemmegivning blev han 22de Decbr. 1766 ordineret af Biskop Nannestad. — Naar man her ser, hvor trofast og lydige en Tilhænger af Brødremenigheden Hesselberg var, kan man forstaa, hvilket Tab Brødrene i Drammen har lidt ved hans Bortgang. Det skyldtes vel ogsaa for en stor Del ham, at Brødresocietetet i Drammen fik en saa vidt fast Holdning, og at det omfattedes med Agtelse i Menigheden. I dette Stykke tør Hesselberg have udmærket sig fremfor samtidige herrnhuttiske Prester. Om Johannes Green finder vi Bemærkninger, der efterlader Tvivl, om hans Dygtighed har svaret til hans Iver, og da Brødresamfundet her — i Autoritetens Stad — kun bestod af Haandverks- og Arbejdsfolk, kunde det neppe gaa synderlig frem.

I udvortes Henseende synes ikke det strænge Forbud mod Forsamlinger, som udgik efter Hans Hauges Fængsling (Okt. 1804), at have haft nogen skadelig Virkning for Brødrene i Drammen. Sogneprest Søren Tybring tog sig af dem og satte Pris paa dem, medens han — i et stort Selskab — sagde, at Hauges Parti skulde landsforvises. Ogsaa Amtmand Rafn erklærede, at Forbudet kun gjaldt Hauges Tilhængere. For disse maa dette Forbud have faldt meget tungt. Hauge havde mange Efterlignere, som havde Trang til at opbygge sine Brødre, men de maatte jo have Folk at tale til, og nu var der ingen. En Del af dem henvendte sig i sin Nød til Herrnhutterne, som de havde dømt saa haardt, og det fra selve Tune, Hans Hauges Fødebygd, hvor det sees af Forhøret efter hans Fængsling, at

¹ Navnet er utydelig skrevet.

der var hele 23 Lægprædikanter. I Staunagers Beretning fra 16de Juli 1805 til 12te April 1806 fortælles, at man havde læst i Forsamlingen et Brev, som de vakte i Tune havde sendt til herrnhuttiske Brødre paa Fyn. Det hed heri, at de var over 100 Sjæle, der som Faar uden Hyrde var bekymrede for sin Salighed. „Kjære Brødre,“ — heder det videre — „giver os et godt Raad om, hvorledes vi skal indrette os, at vi som de evangeliske Brødre kan have vore Forsamlinger og Opbyggelsesmøder, thi vi ere fattige og uerfarne Bondefolk. Den største Del af os er vakte ved H. Hauges Prædiken, men da vi derved ingen Ro har fundet for vore Hjerter, saa har vi skilt os fra ham“ . . . Brevet vakte stor Glæde, men om nogen Tilslutning til Brødrene fra Haugianernes Side høres der Intet i den følgende Tid, og Grundene hertil har vel været flere.

Hesselbergernes Bortgang blev for Brødrene i Drammen et stort og smertefuldt Tab, og det hed, — 14de August 1805 — at Drammen er ikke mere, hvad det har været. Ligegyldighed mod Gud og hans Ord, Fritænkeri, Kulde, Vantro tager Overhaand, og det mærkes ogsaa blandt Brødrene. En overhaandtagende Ligegyldighed for de 3 ugentlige Forsamlinger betog Lederne Modet. Den saakaldte „Hus-Conferense“, der før var til saa megen Velsignelse, hørte op. Man havde ikke Tid. 4de Septr. 1805 maatte Staunager lægge Brødrene paa Hjerte, at deres hele Væsen nu vanærede Herren istedenfor at glæde ham. Vilde de beholde Brødre-Navnet, saa maatte de prøve sig selv for Herren. Der blev megen Graad.

Mellem Brødrene i Kristiania og Drammen opstod en Strid om Betalingen for de Efterretninger fra Herrnhut, der udgjorde en saa væsentlig Del af den opbyggelige Underholdning i Forsamlingerne. Disse Udgifter, som man nu ikke vilde nævne, har været nok saa betydelige paa den Tid med de vanskelige Postforhold. Det blev besluttet, at saalænge der findes Menighedssødskende i begge Societeter, skulde hver af dem udrede den halve Del af Beløbet, medens Brødrene paa Vanse skulde slippe. Foruden den ovennævnte „Hus-Conferense“ var der

Medlemmer af Brødreminigheden i det østlige Norge.

	1761	1764	1765	1774	1776	1778	1781	1782	1783	1784	1787	1788	1789	1790	1791	1800	1803	1804	1805	1806
Drammen . . .	103		90		107	115	101	94	80	86	71	70	64	58	68		32	29	27	27
Skien	40	40		44	38						30	32	26			10	7	6	6	
Larvik	5	5		15							8	8	7				3	4	3	
Brevik	9			7	4						3									
Kristiania m. Aker		100																		
Tonsberg				8	9						2	10	9				7	7	4	
Aasgaardstrand .		2		2	1						1		1							
Holmestrand . . .		5		2	3								3				1	1	1	
Vaale		20			8															
Andebo				10	8						8	8	5							
Tjølling				6							5	5	4							
Sandeherred . . .				21							22	22	20							
Kongsberg											3	3	3							
Lier											2		2							
Udenfor Drammen og Kristiania							113	114	124	123				83						14

ogsaa en „Hjælpe-Conferense“. Den var efter P. N. Hesselbergs Død behandlet med LigeGYldighed og tilsidst ophørt, men 1806 kom den i Gang igjen — formodentlig for med det hele Societet at sygne hen i Krigsaarene. Den sidste Beretning, der kun lidet indeholder, gaar til 16de Februar 1807, og 1810 er Societetet i Drammen ophævet¹.

Ægteviede i Brødremenigheden paa Østlandet.

1764.

Christine Klitgaard og Jacob Sedin fra Flensborg. (Kristiania).

1779.

Jacob Krum og Jacobæa Krum 18de Novbr. paa Tangen i gamle Jens Krums Hus.

1782.

27de Decbr. Baltzer Hanson, Kjøbmand i Larvik, og Anne Marie Treschow.

1783.

25de Decbr. Peder v. Cappelen og Christine Marie Klein.

28de Decbr. Jacob Jebsen, Enkemand i Skien, og Helene Hansen.

1790.

2den Febr. Jens Engel, Kjøbmand, og Magdalene Johnsen.

Døde i Brødremenigheden paa Østlandet.

1761.

27de Febr. Christopher Sunde i Kristiania.

1762.

5te April. Broder Even (Skauger) i Drammen.

25de „ . „ Christopher (do.) i do.

27de „ . Pastor Blocks 22-aarige Datter i Skien.

1764.

Søster Ingeborg i Drammen.

„ Martha i do.

Kaptejn Lemmich, 82 Aar gml. i do.

¹ Cfr. J. H. Møhne i Norsk Kirketid. 1856, S. 343.

25de Aug. Anders Gulbrandsens Hustru i Drammen,
gift i Kristiania.

Jacob Falkenberg (Bogbinder) i Drammen.

Bordskriver Hans Halvorsen i Kristiania.

Christine Sedin f. Klitgaard i do.

Axel Ullerup i do.

Axel Ullerups Hustru . . i do.

Ole Larsen (Skrædder) . . i do.

1774.

22de Jan. Rikke Gundersen, f. 1714 i Drammen.

1ste Febr. Marie Gundersen, hendes Halvsøster — en af de først
vakte — i 7 Aar sindssyg, f. 1705 i Drammen.

3dje Juni. Mette Boysen, Peter B.'s Datter i Skien.

2den Aug. Grete Jonassen, Enke, f. 1709 i Drammen.

Mdm. Hammeltong [Hamilton?], f. 1700 i do.

Dcbr. Kaptejn v. Rapp, 85 Aar gml. i do.

1776.

2den Juni. Dorel Hansen, Forstanderens Hustru.

1778.

27de Okt. Maria Mønnich, gift (Manden Hattemager), f. 4de Maj 1745
i Drammen.

1779.

2den Jan. Karen sal. Evert Arbo, f. 4de Aug. 1694 i Drammen.

18de Juli. Stian Grønhof, 80 Aar gml. i Aasgaardstrand.

9de Juli. Maria Schare, ugift, f. 1ste Febr. 1727 i Drammen.

26de Aug. Catharine Arbo, Doctor A.'s Datter, f. 21de Maj 1771 i do.

1780.

Kristi-Himmelfartsdag. Paul Petersen, f. 18de Dcbr. 1720 (paa Bornholm)
i Drammen.

1782.

4de Juni. Christine Klein, Enke, f. 1ste Marts 1705 i Drammen.

11te „ . Marie Johnsen, ugift, f. 13de December 1740 i do.

30de Dcbr. Jens Krum, Grosserer, f. 1ste Septr. 1712 i do.

22de Okt. Berte Jepsen, gift, f. 13de Jan. 1726 i Skien.

13de Dcbr. Niels Faale, f. 24de Sept. 1719 i Kraakstad.

1783.

Gunhild Kjæl, f. 1727 i Drammen.

(„Sie hatte von ihren Gang nichts aufgeschrieben und hatte
ein natürlicher (sic) Mann).

Peter Morop, f. 26de Marts 1733, Skrædder i Drammen.

1784.

- 12te Febr. Peter Kjørbo, f. 15de Marts 1732 i Kristiania (?).
 5te Marts. Enke Martha Hofman, f. 13de April 1724 i do.
 22de „ . Johannes Ravn, f. Septbr. 1712 i „Nordland i Bergens Distrikt“
 [Nordfjord?] i Kristiania.
 1ste Maj. Jens Rasmussen, Ungkarl, Lastearbejder i do.
 14de April. Niels Larsen, do., Sukkerbagemester, f. 20de Febr. 1736 i do.
 3dje „ . Inger Kirkeby, ugift, f. 1ste Septbr. 1723.
 26de Aug. Pastor Niels Andresen Wulfsberg i Tønsberg, f. 29de Marts
 1715.

1785.

- 3dje Febr. Benedicte Elisabet Bøcher, f. 11te April 1709, D. af Presten
 Johan Klein i Hof og Maren Hammer. *1727 Christian
 Bøcher, Kapellan, siden Sogneprest i Skien († 1741) —
 i Skien.
 23de Marts. Hans Nielsen, f. i Larvik 19de Decbr. 1717 i Larvik.
 18de April. Lars Guttrup, f. i Drammen 12te Septbr. 1724, Garver — i
 Drammen.
 21de Maj. Sven Olsen Beckmann, f. 25de Marts 1733 i Thjem. — i do.
 2den Decbr. Karen Chrystie, ugift, f. 1732 i Brevik — i Skien.

1786.

- Magdalena Gerner, Provst Henrik G.'s Datter — 50 Aar gml., † i
 Tønsberg.
 12te Febr. Provst Henrik Gerner i do.
 Januar. Jfr. Achton, † i Tønsberg.
 10de Marts. Gunder Pedersen, f. 27de Octbr. 1714.
 19de Juli. Gulbrand Thomsen, f. 23de Febr. 1748.
 27de Febr. Carl Fr. Arlom, f. 26de Febr. 1743, Handelsmand.
 26de Novbr. Bolette Wiel, f. i Drammen, 22de Juli 1721.

1787.

- 22de Marts. Anna Wittus [sen?], f. i Svelvig 24de Sept. 1719, i Drammen.
 16de Juli. Enke Mdm. Angell, f. i Drammen 4de Novbr. 1710, i Tøns-
 berg.
 Halvor Rejstad, 66 Aar gml. i Holmestrand.
 Hilma Henning, Enke, 68 Aar gml. i Larvik.

1788.

- 20de Marts. Andreas Sundt, f. i Kristiania 14de Decbr. 1721, Skrædder
 i Drammen.
 2den Sept. Anders Hansen, Tømmermand.
 18de Sept. f. Treschow, Peter Tr.'s Datter, 18 Aar gml. †
 paa Barselseng. „Pihls Hustru havde taget sig meget
 af hende.“
 24de Okt. Arent Andresen i Drammen 20de April 1730. Garver — i
 Drammen.

1789.

21de Juni. Helmen, f. paa Strømsø 19de Mai 1740, Borgerrepræsentant i Drammen.

2den Sept. Ole Alsing, f. 26de Decbr. 1725 i Larvik, i Drammen.

24de Novbr. Ole Alsing jun., f. 29de Novbr. 1765 i do.

1790.

11te Jan. Lars Boberg, Sadelmager i Drammen.

20de April. Randi Rasmussen, Enke, f. 3dje Decbr. 1713.

1791.

13de Febr. Ole Andersen, f. 2den Febr. 1711.

1798.

2den Okt. Martha Narvesen.

1800.

20de Juni. Martha Hesselberg, Presten P. N. H.'s Hustru.

18de Dcbr. Olea Crøger, Enke efter Peter Cr., S.prest til Andebo, i sit 89de Aar i Drammen.

1804.

4de Marts. Lavine Sandegaard [Sandaker?], ugift, 80 Aar gml.

25de Maj. Pastor Christen Hesselberg.

3dje Juni. „ Peder Nyborg Hesselberg.

1806.

16de Marts. Søster Karen Gerner i Tønsberg.

„ Maria Angell.

1807.

9de Januar. „ Anna Sandefjord, 89 Aar gml.

III.

Bergen.

Det første, vi hører i Bergen fra Brødremenigheden, maa efter Hilbrandt Meyer¹ være om den Johan Rypchie, der optraadte c. 1737 efter i Kjøbenhavn at have stødt sammen med Herrnhutterne. Det maa være den samme, der omtales af Hans

¹ N. Mag. III, S. 296.

Strøm¹ i Forbindelse med den Bevægelse, der i hans Tid fandt Sted i Nordfjord, og hvis Efterdønninger endnu kunde spores af Hans Hauge². Nogen synderlig Virkning har vel neppe Rypchie havt i Bergen, hvor noget saadant som en prædikende Borger var aldeles uhørt. Det blev lidt anderledes, da Bergen 1738 fik en fuldt ud herrnhuttisk Prest i Jens Rennord, der i Kjøbenhavn havde tilhørt Enevold Ewalds Kreds³. Hilbrandt Meyer omtaler ham som en Mand af maadelige Gaver og Studier, men roser ham ellers som from og god. Pontoppidan satte ham meget højt, om han end ikke var blind for hans Ensidighed, hvilken jo ogsaa for en ikke ringe Del havde den berømmelige Biskops Sympati. Med Pontoppidans Ros er Rennords Navn gaaet til Efterslægten, og naar Ole Tidemand udtalte sig meget skarpt om ham, da han 1762 søgte og fik Stiftsprovstiet, har vi antaget, at hermed sigtedes til hans Evner som Administrator, medens det virkelige Forhold er bleven skjult. Rennord begyndte strax at holde Forsamling i sit Hus og hos andre. Adskillig Opsigt vakte han ved at gaa ind i Vægternes Forsamlingslokale under Raadstuen og holde Aftenbøn med dem. Den „Gebet“, de sig imellem ex officio skulde holde, synes at være bleven til Spektakel, men det er neppe bleven bedre, da Rennord kom til, siden hans Embedsbrødre fik ham til at holde op. Om de 2 Herrnhuttere, Krause og Piper, der 1739 kom indom Bergen paa sin Rejse til Island, siges det, at de selv neppe kunde beskrive, hvor aabne Hjerterne var for Ordet, og hvor barnlig man modtog deres Raad. Det kan være rimeligt nok, at mange har strømmet til for at høre dem, men de egentlige Tilhængere har ikke været mange. De opgives 5 Aar efter — 1743 — til omtrent 60.

Det var kun en ganske kort Tid, Krause og Piper var i Bergen. De Tilhængere, de med Rennord vandt, har væsentlig været Haandverkssvende og Tjenestepiger, og der nævnes kun et enkelt Ægtepar fra Samfundets højere Kredse, nemlig Lægen

¹ Tilskueren paa Landet. I Bergens Borgerbog skrives Navnet: Ropke.

² H. N. Hauges Levnet og Rejser.

³ Cfr. hans Stambog i Kirkehist. Samlinger, 1876.

Dr. Türcck og Hustru. Disse Ægtefolk maa have været stærkt grebne, og Dr. Türcck begav sig 1740 til Herrnhut for at besøge Menigheden og skaffe Bergen en fast Arbejder derfra. Det lykkedes, og samme Aar blev Melchior Zeisberger sendt op „for at tage sig af Sjælene“. Han blev der i 2 Aar, og under hans Ophold var der endnu 2 andre — Meisner og Amders, Huslærere hos Mariekirkens Prest Joachim Bünemann. De to første forlod Bergen 1743, og allerede da var der bleven en „skadelig Splittelse“ i det lille Samfund. Efter alt, hvad vi kjender fra andre Kanter, ser det underligt ud, at den for sin Fromhed saa høit udraabte Jens Rennord her maa have en betydelig Skyld. Man faar i det hele af Brødrenes Indberetninger et helt andet Billede af ham end det, man har fra hans egne Meddelelser, Pontoppidan og Hilbrandt Meyer. Allerede i Zeisbergers Tid heder det, at „han var begyndt at blive lad, ja in seinem Wandel nicht exemplarisch, sonderlich in Ansehung starker Geträncke“. Det var navnlig Doktor Türccks Hustru, som heraf tog Anstød, fik nogle Søstre med sig og holdt sig for sig selv, medens to af de mest fremtrædende Mænd, Kjøbmand Haslop og Fabrikejer Valentin Fasmer (Alvøen), stod paa Prestens Side. Amders blev i Bergen til 1745, men kunde Intet udrette til Fred, „da Striden mest var mellem Kvinderne“. Den maa have været alvorlig, da man 1746 fra Herrnhut sendte Biskop David Nitschmann op som Mægler og Aaret efter den ovenfor omtalte Krause. Der blev Fred, saa længe disse Mænd var der, men ikke længer. Krause blev af Stiftamtmand Moinichen fordreven fra Bergen¹. Det kan ikke sees, om denne strænge Forholdsregel har havt sin Grund i det Væsen, som i denne Tid tog Overhaand i Brødremenigheden og truede med at opløse den i Sværmeri. En Antydning hertil turde man maaske finde i Hilbrandt Meyers Fortælling om Hans Petsch, en Kjøbmandssøn, født 1722. Han var et godt Hoved, drog 1742 udenlands — som Kargadør? — henfaldt til Spil og tabte Penge, men kom saa i Berørelse med Pietister, begyndte at

¹ Ole Backers Indberetning 3dje Maj 1769 (Arkivet i Herrnhut).

studere, kom tilbage til Bergen og prædikede — som det synes — godt. Han sluttede sig nu til Brødrene og blev Lærer i Neusaltz til 1746, siden i Zeist. 1748 kom han tilbage til Bergen, hvor han havde sin Moder ilive. Hilbrandt Meyer fortæller, at man nu i denne Kreds fik se smukke Klæder og tækkeligere Ansigter. Dette tyder jo paa en Tilbagetræden af det mørke pietistiske Væsen og tør være et Udslag af den Sværmeriets Aand, der i saa mange Menigheder ytrede sig i en overstrømmende Glæde, smagløse Billeder og Leg med det hellige. Efter H. Meyer erkjendte de fornuftigste blandt Herrnhutterne i Bergen, at deres Forhold i de første 6 Aar ikke var saa „rimeligt“, som det skulde være. Som i alle lignende Tilfælde var det Læreembedet, man angreb, men man syntes ogsaa at ville „jage al Slags Lærdom, Flid, Studering i Landflygtighed ved at give dem foragtelige Navne“.

Spliden vedvarede, og man sendte fremdeles fredsstiftende Brødre, der for den første Tid ingen Fremgang havde. 1749 kom en Rantzau, der rimeligvis har tilhørt den danske Adelsfamilie. Han synes at have haft Formue, da det var hans Tanke, naar han havde faaet udført sin Giftermaals-Plan, at købe Møhlenpris med dets mange Privilegier, der i sin Tid var erhvervede af den bekjendte Christian Thormøhlen. Det lykkedes ikke Rantzau at stifte Fred, og der blev Intet af hans Giftermaal eller Kjøbet af Møhlenpris. Det havde været hans Plan her at anlægge en Koloni. Tanken om en saadan var flere Aar tidligere fremført af Jens Rennord, og senere kom den atter op, da Brødrene havde faaet Tilladelse til at anlægge Christiansfeld, og man gjerne vilde have en Herrnhutterby ogsaa i Norge, men Tiden var da bleven en anden, og Brødrenes Rolle i Bergen var udspillet.

Foruden Rennord var der 2 Prester, som ganske tilhørte Herrnhutterne, nemlig Lyder Fasting og Joswa Schaffner¹. Den sidste kom til Bergen 1750 for at finde en Plads her, men det lykkedes ikke. 1756 blev han dog residerende Kapellan i

¹ I Skrivelse af 5te Maj 1744 til Grev Holstein. N. Mag. s. o.

Haus. Han var født i Slagelse 1716, blev 1772 Sogneprest til Nykirken, hvor han døde 15de Oktbr. 1773. Han blev anden Gang gift med Anna Sophia Bager, Datter af Cancelliraad og Lagmand Johan Bager, altsaa en af Bergens fornemste Damer. Hun var bleven betagen af Rejselyst og opholdt sig længe i Udlandet. Høsten 1767 vendte hun tilbage, og det synes, som man inden Brødrenes Kreds var „forlegen“ med hende. Hun var vistnok rejst fra Bergen for at finde Fred og Hvile i det herrnhuttiske Søsterskab, men man havde i mange Aar ikke vidst Noget om hende. Presten Schaffner udtaler selv 22de Febr. 1768 sin „Forlegenhed“ med hende, men tilføjer, at hun udtalte sig med Højagtelse om Brødrenes Samfund. 18de August var hun allerede bleven hans Hustru og fik af Forstanderen Ole Backer det Vidnesbyrd, at hun sluttede sig godt til dem i alle Dele¹. Foruden hine 2 Prester kunde ogsaa Fredrik Fasting paa en Maade regnes til deres Tilhængere. Han var 1743 bleven personel Kapellan til Korskirken, 1748 resid. Kapellan til Nykirken, hvor han 1769 blev Sogneprest, men døde allerede 1ste Juni 1769. Ole Backer skriver om ham, at „han forkynder Frelseren, men ikke rent, hans blodige Forsoning nævnes saa lidet“. Det vil heraf forstaaes, at han ikke i et og alt har sluttet sig til Brødrene, om han end i det væsentlige sympatiserede med dem.

Lyder Fasting var død 1748, og Schaffner var paa Landet. Rennord stod tilbage som den eneste Prest, Brødrene havde at holde sig til, da her ingen Societetsforstander var. Dette synes ogsaa at have været efter Rennords Ønske. I alle Fald mente man allerede i Zeisbergers Tid, at han helst vilde være alene, og det var han da nu, men — heder det i Ole Backers Skr. af 22de Juni 1768 — „hans Vandel blev mer og mer uexemplarisk, og hans Prædikener og Opbyggelsestaler altid aandløse, saa at Brødrene næsten ikke mere vilde søge dem“. Det blev ikke bedre, da Doktor Türck, som 1750 var dragen til Zeist, vendte tilbage, ligesom ogsaa Hans Petsch, der siden 1752 var ud-

¹ O. Backers Skrivelse af 5te Oktober 1768 (Arkivet i Herrnhut).

traadt af Brødremenigheden, 1756 kom til Bergen og „ikke udrettede noget godt ved sin Nærværelse“. Der siges for Resten ikke, hvad han foretog sig. Det var ved denne Tid, Rennord ophørte med sine offentlige Forsamlinger, hvad han vel var nødt til — heder det — „fordi den sande Aand var vegen fra ham, og han havde tabt sin Credit saavel hos Verden¹ som hos Brødrene“. Man fandt nu, at man maatte have en Societetsforstander i Bergen, og dertil blev valgt Ole Bæcker. Han var født 11te Nvbr. 1725 i Holmestrand, hvor Faderen var Kjøbmand. Han gik 1739 med sin Hustru ind i Brødresamfundet, som paa denne Tid bredte sig temmelig meget paa Bragernes og Strømsø. Sønnen ønskede ogsaa at blive „ein seliger Mensch“ og rejste 1743 med en „Broder“, der et Aars Tid havde været hos dem, til London. 1744 blev han optagen i Brødremenigheden, og 21de Juni s. A. havde han „die Gnade den Leichnam und Blut Jesu zu geniessen“. 1745 kom han hjem, men med det faste Forsæt at gjøre sig ganske fri [for verdslig Bedrift], og Forældrenes Overtalelser hjalp ikke. 1746 kom han atter til London, — traf Zinzendorf og blev tagen i Tjeneste. „Sigtningstiden 1748—49 afløstes“ — siger han — „ogsaa hos mig af en grundig Bod og en sand Begjærlighed efter at komme i Omgang med Martermanden.“ Han indehavde nu forskjellige Stillinger i London og i tydske Stæder, blev 27de Mai 1754 gift med Sus[anna?] Neumann og samme Aar Diaconus, ligesom Hustruen Diaconisse. 1761 blev han kaldt til Bergen, samme Aar, som begge hans Forældre døde. Han blev her til 1771 i „udvortes Trængsel, dog salig“ — brandlidt 1771 — fik i Nvbr. s. A. Kald til Kristiania og 1776 til Kjøbenhavn, 1783 til Fyn med Bopæl paa Svaninge. Da hans Hustru var død 27de Debr. 1785, resignerede han og døde 31te Marts 1791.

Man havde allerede i den første Tid — under Zeisberger — indført de ejendommelige Former, som Brødremenigheden har

¹ Det er gjennemgaaende i denne Tid, at de herrnhuttiske Brevskrivere karakteriserer alle, der ikke tilhører deres Samfund, som „Verdens Børn“, „kjødelige“, „naturlige Mennesker“. Især forekommer den sidste Betegnelse hyppig. Se o. S. 22.

holdt fast ved til denne Dag. Man havde inddelt de faa Venner i Kor („Banden“)¹, man gjorde Husbesøg, havde offentlige Opbyggelser og private „Singestunde“² i Rennords Hus. Disse opførte paa Grund af Rennords Forhold, men et lidet Parti samledes hos Doktor Türck. Det saa ud til Opløsning, og Ole Backer siger, at Gemytterne var i Forvirring, da han kom til Bergen, hvor „der leichte Gang und die lustige Periode von 1748—49“ ogsaa kunde mærkes. Petsch beskyldes ogsaa for at have forvirret Hovederne ved sit Besøg 1756. Rennord sagde strax til Backer, at han var træt af at holde Forsamlinger, da ikke mange nu spurgte efter dem. Han var ogsaa kommen til den Erkjendelse, at det var bedst, at Enhver sørgede for sig selv i Salighedssagen. Han var ikke glad over, at Backer var kommen, og lod ham forstaa, at det var heldigt, om han vilde forsvinde. Backer gik nu sin egen stille Gang, besøgte begge Partiers Folk, og det lykkedes ham at vinde Kjærlighed hos dem alle. Doktor Türck var død, og saa var Kjærlighedsvejen bleven lettere. Backer optog atter den gamle Inddeling i smaa Kredse, „som de bedst kunde passes sammen“, men til offentlige Forsamlinger havde de ingen Plads, og der var ingen Udsigt til at erholde noget Lokale. I Rennords Hus var der ikke Anledning „i det mindste ikke til Herrens Ære efter hans Situation“. *Alle de andre var fattige*, og det var ofte vanskeligt nok at finde Plads til de smaa Selskaber. Fredrik Fasting havde vistnok talt til dem om at holde Forsamlinger i sit Hus, men det kunde ikke blive til Noget. Da det sees, at de af Brødrene, som ejede lidt, blev ruinerede ved den store Ildebrand 1756, maa det antages, at de for den største Del har tilhørt Nykirkens Sogn, da det var her, det brændte. Fasting holdt af Brødrene og respekterede dem for deres Vandel, der for ham var Hovedsagen. Det kunde dog ikke blive til Noget. Havde Schaffner været der, saa havde de været hjulpne, da han var „et redeligt Hjerte og en sand Evangelist“. Det sees her, at de ikke kunde bruge andre Mænd end de, som i et og alt var deres, og Fasting maa, efter

¹ De ugifte Mænds Kor, de do. Kvinders, Børnenes, gifte Mænds o. s. v.

² Opbyggelsesforsamlinger, hvori der udelukkende synges Salmer.

hvad ovenfor er sagt, ikke have gaaet vidt nok i Blodtheologien. Her maa derimod Rennord have været fast. Ole Backer skriver¹, at de fleste af Bergens Prester — der var 13 — kun prædikede tør Moral, og at enkelte af dem behandlede sit Embede meget letsindig — „blandt dem var gamle Provst Rennord, der fortjener stor Medlidenhed. Han er dog den, som paa det enfoldigste forkynder Frelseren, men han bliver foragtet“.

Da Ole Backer havde været i Bergen i 8 Aar, var ca. 70 Sjæle med dem forbundne, men kun Halvdelen var inddelt i Kredse og saaledes *virkelige* Brødre og Søstre. Næsten alle var over 50 Aar, ja de fleste over 60. Af Medlemmer udenfor Arbejdsklassen synes der ikke at have været andre end en gammel Løjtnant Bugge, der boede paa Landet, den gamle Fasmer i Alvøen, der havde overladt Forretningen til sine Børn, og Kjøbmand Haslop². De færreste af Brødrene og Søstrene havde Glæde af sine voxne Børn, hvilket ofte havde sin Grund i Meningsforskjel mellem Ægtefællerne. I Familierne Bugge og Haslop fulgte Børnene sine Forældre.

1771 blev Ole Backer kaldt til Kristiania, efter at hans Smule Ejendom var brændt. Stillingen maa være bleven meget forandret, da Fredrik Fasting var død 1769 og Jens Rennord 1770, medens Joswa Schaffner var kommen til Bergen som Fastings Eftermand. 1772 fik Backer en Eftermand i Hans Wilhelm Bugge. Han var Farbroder til Biskop P. O. Bugge og født i Kristiania 27. Sept. 1725. 1739 døde hans Moder, Faderen henfaldt i Melankoli, og Hans Wilhelm maatte styre Kjøbmandsforretningen³ til Faderens Død 1744. Han fik nu Lyst til at studere og blev stærkt paavirket af Slotsprest Johannes Green, men først 1747 gik han til Brødrene i Kjøbenhavn,

¹ 3dje Maj 1769 (Arkivet i Herrnhut).

² † 1773.

³ Den skal have havt sit Lokale i Kirkegaden nær Torvet efter Provst S. B. Bugges Meddelelse.

hvor man fik ham til at tage artium. Ved denne Tid giver han os et Exempel paa Herrnhutternes drastiske Udtryksmaade. „Ich fühlte kräftig Absolution und konnte mich mit all meinem Elend in Jesu Tod versenken, und es war mir oft als wenn ich ihn in seiner Marter leibhaftig umfassen konnte“. 20de Juli 1751 kom han til Herrnhut, blev 1753 Lærer ved Waisenhuset i Kjøbenhavn, drog 1756 atter til Herrnhut og blev optagen i Menigheden 12te Juli ved en Tale af Zinzendorf, kom saa til Niesky, 1760 til Gr. Hennersdorff, led af Tungsind, blev Sygeplejer og siden Husbestyrer for de ledige Brødre (Ungkarlene) i Gnadenberg, saa Bestyrer af Børneanstalten i Gnadenfrey, hvor han forblev som Skolelærer, til han 1772 blev kaldt til Bergen, hvor han maatte beklage sig over megen Forfølgelse. 1776 blev han kaldt ned til Herrnhut og tog med sig sin Brodersøn Peder Olivarius Bugge, der var i hans Hus for at faa en yderligere Uddannelse af Lektor F. C. H. Arentz. Paa denne Reise fik han 6te Maj sin Hustru Edle Maria Hamerum. Han blev nu i Bergen til 1784, da han blev kaldet til Kristiania, hvor han virkede, til han 1792 resignerede. Han døde i Christiansfeld 19de Oktbr. 1792.

Ved H. W. Bugges Ankomst synes det, som Brødresamfundet har taget et lidet Opsving. 11te Jan. 1773 skriver han, at de har faaet 6 nye Sødskendpar (Geschwister, Ægtepar). En rig Kjøbmands Hustru, Fru Benedicte Krohn, Agent Wollert Krohns Frue, en Kammerraad Ramshart og en Procurator Reuss vilde være med og blev optagne i Samfundet kort efter. Schaffner, der nu var Sogneprest til Nykirken, *spurgte* Bugge, om han skulde holde Forsamlinger, og han synes saaledes at være kommen langt ind i Brødresamfundets Lydigheds-Aand, naar han kunde gjøre en Societetsforstander et saadant Spørgsmaal. Bugge holdt imidlertid selv Forsamling hos et Par Søstre, der havde Skole. Deres Hus maatte snart forlades, men en Maler, der havde meldt sig til Optagelse, vilde skaffe dem „en Sal“ samt Logis til Forstanderen. Det synes, som man har sat Pris paa Bugge, der skriver: „Jeg troede, at jeg skulde komme hertil som en fattig Pilegrim, men ansees for en rig og fornem

Studiosus og lider ingen Mangel.“ Det kan have sin Interesse at se Fortegnelsen over flere — de fleste? — af Samfundets Medlemmer. De, vi har fundet, er, foruden de 3 ovennævnte, Enke Nicolay[a?] Maria v. Gülick († 18de Septbr. 1782), Fru (Lector) Cortin, Søren Nielsen, Margrethe Meyer, en Kjøbmandskone, Rebekka Strasberg († 17de Marts 1774), Mdm. Grethe Kotel (Manden, Skibsklarerer, havde givet hende Tilladelse), Karen Povels (f. 2den Febr. 1709, † 10de Dcbr. 1782), Enken Alida Bollmann (f. 8de Aug. 1705, † 25de Dcbr. 1782), Elling Molle († 9de Jan. 1774) og hans Hustru Johanne Molle († 4de April 1774).

Det synes, som Bugge i Begyndelsen har befundet sig vel i de smaa Forhold. Han havde endog den store Glæde at se Kammerraad Ramsharts dybt sunkne Søn optagen i Samfundet efter en Sygdom. Han var glad over Anlægget af Christiansfeld og optog den gamle Tanke om et lignende Anlæg paa Møhlenpris, men det kom ikke videre. Ethvert Forsøg paa at realisere denne Tanke vilde sagtens være bleven nedtordnet af Joh. Nordahl Brun, som nu var bleven Sogneprest til Korskirken. Det var imidlertid snart forbi med Roligheden. Enken Rebekka Strasberg, 60 Aar gammel, havde siden 1744 tilhørt Samfundet, været anset og elsket. Hun holdt Syskole, hvori hun ogsaa lærte Børnene Kristendom. 17de Marts 1774 fandt man hende død (druknet?) „ved en Klippe ved et Vand“ (Svartediget?). Samtidig forkortede en anden Person, der ikke stod i Forbindelse med Samfundet, sit Liv. Saadant maatte vække Opmærksomhed, og da man kjendte Rebekka Strasberg som Medlem af Brødresamfundet, blev dette Gjenstand for Spot, og Politiet fandt sig foranlediget til at passe paa Brødrene og notere deres Navne. Stiftamtmand Levetzau havde talt om den ulykkelige Begivenhed i et Selskab hos Biskop Arentz og herunder gjort opmærksom paa, at der ogsaa i det Sogn, hvor han boede, blev holdt Forsamling (i Bugges Logis). Han havde ogsaa drevet paa, at Politiet skulde sende Betjente og Biskopen en Prest til Undersøgelse. Biskop Arentz forsikrede, at Brødrene var gode Folk, som frygtede Gud og søgte hans Hus, men lovede at kalde

Bugge til sig. Der kom ingen Prest til dem, men Provst Krogh søgte Fru Krohn og talte om Rebekka Strasbergs Selvmord. Fru Krohn havde hørt, at Rebekka 8 Dage før sin Død havde hørt Provsten prædike over Lidelseshistorien og sagt, at han ikke kunde forsikre, at alle Selvmordere gik fortabt, da de ikke er ved sig selv. Det er ogsaa blot Judas, som kaldes „Fortabelsens Barn“. Biskopens og maaske ogsaa Provst Kroghs Ord maa have havt Virkning; thi Forsamlingerne blev indstillede. Bugge frygtede ogsaa for Kommandanten, Oberst og Kammerherre v. Koss, der antoges at ophidse Almuen og søge Lejlighed til at sætte Bugge fast. Agent Krohn forbød sin Frue at søge Forsamlingerne, og Mænd, hvis Hustruer hørte Samfundet til, maatte udstaa megen „Bagvaskelse“. Om nogen „Forsamling“ tales ikke videre, men 14de Juni 1774 skriver Bugge, at de har havt „Møde“ i Ramsharts Hus, hvor Indgangen kan observeres fra Præsidentens Kontor.

Videre om Societetet foreligger ikke. Naar hensees til Medlemmernes Alder, da det var i sin Begyndelse, maa det rimeligvis nu være svundet ind, og da Bugge 1784 blev kaldet til Kristiania, blev Societetet ophævet¹. Den sidste, der havde hørt det til, har vel været den Maren Boes, der havde tjent hos Pontoppidan og siden satte Hans Hauge istand til at begynde sin Handelsvirksomhed i Bergen 1801.

IV.

Vanse.

Paa Vanse holdt Herrnhuttismen sit Indtog med den ærværdige Søren Bugge 1767, og det er fra Pavels o. a. bekjendt, at under ham blev „halve Listerland herrnhuttisk“. Det er bekjendt, hvorledes Søren Bugge 1790 blev forflyttet til Øjestad og efterfulgt af sin Søn Peder Olivarius Bugge († 1849 som entl.

¹ J. H. Mohne i N. Kirketid. 1856, S. 343.

Biskop i Trondhjem)¹, der fortsatte Faderens Virksomhed med at holde Forsamlinger, men forbeholdt sig selv adskillig Frihed og søgte sig til Danmark 1799. Maaske paa Grund af sin Stilling som Prester i den norske Kirke har Søren og P. O. Bugge været uden officiel Forbindelse med Herrnhut. Der fandtes i Arkivet her ingen Beretning fra dem, og det er først langt senere, vi finder noget skriftligt fra den engang saa store Forsamling, der var bleven til et temmelig ringe Societet. Da disse Folk under Bugge, Fader og Søn, var i gode Hænder, har de drammenske Societetsforstandere ikke udstrakt sine Rejser til dem, men da P. O. Bugge 1799 havde forladt dem, synes det, som de har henvendt sig til de østlandske Brødre om Hjælp i Nøden. 1801 havde N. Staunager skrevet til Kjøbenhavn om Hjælp for dem, og dette har han vel neppe gjort uden Anmodning. Det varede dog endnu 1 Aar, inden han skrev til dem om dette, og atter 1 Aar, før han besøgte dem (1ste Juli til 12te Aug. 1803). Om denne Rejse findes intet andet end den korte Meddelelse, at den har fundet Sted. Brødrene paa Vanse havde naturligvis ogsaa henvendt sig til sine Forstandere i Herrnhut med Bøn om at faa en „Brøder“ herop. Tillige søgte de Regjeringen om Tilladelse til at oprette et Societet, men fik den ikke. Regjeringen var allerede opmærksom paa den ved Hans Hauge vakte Bevægelse og har vel sagtens villet se Tiden an, før den gjorde Indrømmelser i Retning af Forsamlingsfrihed. Der gik nogle Aar, og der blev ikke Tale om yderligere Foranstaltninger, medens Peder Hansen førte Bispestaven, men da han (30te Decbr. 1803) var forflyttet til Fyn, synes det, som man har begyndt at røre paa sig, og 22de Juli 1805 blev Hans Peter Bau kaldet til at forestaa Forsamlingen af Brødrene paa Vanse og deromkring.

H. P. Bau var født 13de Juli 1765 i Haderslev. Faderen var Væver. Han voxede op i Fattigdom og Fromhed, begav sig 16 Aar gammel til Herrnhut og blev optagen i Menigheden 6te Jan. 1782. Da han havde faaet Kaldet til Vanse, og Biskopen

¹ Herom udførligt i D. Thrap: Bidrag t. d. norske Kirkes Historie i 19de Aarh. II, S. 17 ff.

— Johan Michael Keyzers — Santykke, giftede han sig 20de Aug. 1805 med Elise Mathiesen og drog til Norge. Da han kom til Vanse, fandt han, at Folket var fanatiseret op til Tvistigheder og en usalig Omvendelsessyge. Imidlertid fik Kjærligheden snart Overhaand. Der var stor Fattigdom, og man havde ikke sørget for Baus Underholdning, saa han den første Vinter led stor Mangel. Saa hører vi ikke fra dem før 1823 uden dette, at Bau blev Enkemand 8de Juni 1812. Han havde en Søn og en Datter og blev atter gift 22de Febr. 1813 med Maria Normann. I Krigsaarene 1807—14 har vel al Forbindelse med Herrnhut været afbrudt, medens vi maa antage, at Forsamlingerne er blevne ved trods Forbudet mod saadanne efter Hans Hauges Fængsling (Okt. 1804). Var dette Forbud blevet gjort gjældende mod Herrnhutterne, saa vilde vel ikke Bau have gjort den besværlige Rejse herop. Den hele Tid han var i Norge har vist Fattigdom været hans Lod, og han beklager sig 1823 over, at en Kaptejn, med hvem han fik adskilligt at gjøre, bliver hos ham og deler hans tarvelige Aftensmaaltid. Imidlertid har vel Befolkningen her paa Listerlandet været blandt de mest begunstigede i de ulykkelige Krigsaar. Landet kan jo her for en stor Del brødføde Befolkningen, hvorhos Fiskeri, Strandinger, Kaperfart bidrog til Farsunds Blomstring og Bøndernes Velstand. Om hele denne Tid hører vi imidlertid Intet. Der er ingen Beretning fra Bau før 1823. Vi kan blot gjætte os til Grunden. Krigstilstanden synes at have bragt al Brødrenes Virksomhed østerpaa — Drammen, Kristiania — til at ophøre. Først 1821 optages den igjen ved N. J. Holm, der strax begyndte at indsende Beretninger. Det siges ikke, om det skede frivillig eller efter Paalæg. Er det første Tilfældet, saa kan Holm have faaet sin Broder paa Vanse til at følge Exemplet, og er der udgaaet Befaling, saa har de vel begge faaet den. De var nu de eneste i Norge.

Der forefaldt ikke meget i den afsides liggende Bygd i de 7 Aar, for hvilke Beretninger findes. Sin Interesse har de ved det Indblik i Tidens Menigheds-Forhold, de giver. I Farsund var der endnu i 1820-Aarene lidt af det Velstandsliv, for hvilket

Byen blev bekjendt i Slutningen af 18de og Begyndelsen af 19de Aarhundrede¹. I Byen var der saaledes kun ganske Faa, der havde sluttet sig til Brødrene, og det synes at være en ren Undtagelse, naar en pensjoneret Kaptejn Gabriel Christian Lund oftere besøgte Baus Forsamlinger paa Knifsland og Raastad. Han vedblev ved Siden heraf at deltage i det selskabelige Liv i Farsund, og Bau havde ofte mindet ham om, hvor umuligt det var at tjene to Herrer. Dette bragte ham til at forandre Opholdssted og overtage Gaarden Huseby, der tilhørte hans Fader. Han skulde nu indvie sin nye Bolig og indbød Bau til denne Fest, men fik nej. Efter Indvielsen, der formentlig har havt en opbyggelig Karakter, holdt han „et andet Slags Indvielse, — et Gjæstebud med megen Støj“. Saa blev han borte fra Herrnhutterne, men holdt om Søndagene „et Slags Opbyggelse“ for 30—40 Personer, hvoraf kun 1 var Bau bekjendt. Da Kaptejnen efter flere Ugers Forløb kom til denne, sagde han, at han i Farsund gjerne havde villet samle om sig en Skare, med hvilken han kunde opbygge sig. Dette maatte jo være en Glæde for Bau, og Lund bad ham om Laan af de Skrifter, han brugte i sine Forsamlinger, som han dog ikke fik. Bau havde tydelig givet tilkjende, at han ikke var glad i Forsamlingerne paa Huseby, da „det ikke kunde være Frelseren til Behag, naar vi den ene Dag har Selskab af Sjæle til Opbyggelse og den anden Dag til Leg og Dands“. Kaptejnen mente, at hans Hjerte ikke havde Del i slige Ting. Der blev Disput, men det endte med, at Kaptejnen blev overbevist om sit Fejltrin, lovede Bod og erklærede under Taarer(!), at han aldrig havde forladt Knifsland med saa stor Velsignelse.

Der høres saa ikke mere til denne Officier, som for sin Tid maa have været nok saa mærkelig, før 1829, da Vanse havde faaet en ny Prest i Provst Ulrik Fredrik Chr. Arneberg, og Forbudet mod Forsamlingerne med Kraft blev hævdet af Biskop Joh. Storm Munch. Provsten kom 18de Maj til Bau, hvem han plejede at besøge 1 à 2 Gange om Ugen. Besøget

¹ Det fremgaar bl. a. af Biskop Sørenssens Visitats-Dagbog 1821. Morgenbladets Extra-No. 26—27. 1900.

gjaldt nu Kaptejn Lund, der havde forgaæet sig mod Provsten — især i sin Omtale af hans Prædikener. Han bad nu Bau advare Kaptejnen og saaledes spare ham selv for alvorligere Forholdsregler. Bau gjorde saa, og Kaptejnen lovede Bedring, som ikke viste sig. Provsten skrev nu til Bau om Kaptejnets Forsamlinger, der var forbudne, og bad ham foreholde Synderen hans Uvæsen. Bau var „nødt til at indvilge“ — formodentlig af Frygt for, at Forbudet ogsaa skulde ramme hans egne Forsamlinger, og disse var jo Brødrenes Liv. Kaptejnen kom og strax efter Provsten, hvis Sagtmodighed overraskede Bau, der alvorlig sagde sin Mening til Kaptejnen. Denne anlagde strax en Anger, som Provsten ansaa for Hykleri, saa han tabte Taalmodigheden og blev heftig. Det saa ud, som Kaptejnen vilde falde i Afmagt(!), og Bau vilde hente Draaber(!). Det var Provstens Trusel med Anmeldelse for Øvrigheden, der rystede den gamle Militær, som frygtede for — at miste sin Pensjon! — Bau og hans Hustru bad for ham, og Provsten lovede at prøve ham endnu en Stund.

Med Haugianerne fik Bau meget at bestille i denne Tid. Vi vide ikke, hvorledes det har været med disse i de foregaaende Aar, — kun at Hauges Venner forholdt sig rolige under hans Arrest, da jo ogsaa deres Forsamlinger var forbudne. Forbudet var ikke hævet, men det maatte jo snart blive kjendt ud over Landet, at Hauge holdt regelmæssige Hus-Forsamlinger paa Bakkehougen og Bredtvet. Exemplet er naturligvis fulgt — om end i Stilhed, og selv i Trondhjem, hvor Biskop Bugge ikke lagde nogen Hindring ivejen, synes deres Forsamlinger at have havt et roligere Præg. Hvor Trangen til private Ophyggeiser har været almindelig — Vestlandet, Smaalenene — tør vel Haugianerne have vovet sig længer frem end til den udvidede Husandagt, og i alle Fald finder vi i Hans Hauges sidste Levetid omrejsende Prædikanter fra hans Kreds. Med Folk af Brødre-menigheden siger Hauge¹, at han strax ved sin første Fremtræden var kommen i Berørelse. Det maa formodentlig have

¹ H. Hauge: Udtog af Kirkehistorien. Chra. 1822. S. 231.

været Syverud-Folkene i Aas og Grimelund-Folkene i Aker, han er stødt paa. Efter de Underretninger, vi har fra Drammen, kan han neppe der være kommen i Berørelse med Brødrene — i alle Fald ikke før 1798. — Han kunde ikke enes med dem. De holdt sig til det trøstefulde i Jesu Forsoning, medens han indskjærpede Ordet om den trange Vej og den snevre Port. Hans Mening blev naturligvis gjældende hos hans Venner og har vel havt sin største Kraft efter Hauges skarpe Udtalelse i 1822. Begge Partier holdt kraftigen paa sin theologiske Ensidighed, medens de i sin pietistiske Livsopfatning var fuldstændig enige. Vi har Vidnesbyrd fra flere Kanter om Haugianernes store Tilbøjelighed til theologiske Disputer, og saadanne kan allermindst overraske her i denne gamle Rede for Brødre-menigheden.

Haugianeren Søren — Tilnavn ubekjendt — fra Flekkefjord, havde oftere besøgt de faa Herrnhutter, som boede i Kvinesdal, og advaret mod „de mähriske Brødres Lære“ i saa stærke Udtryk som det, at de ikke kunde gjøre sig Haab om at komme i Himlen, om de fulgte den. I April 1823 kom han til Vanse, og her var han mere forsigtig. Der blev ingen Strid, og de syntes enige i, at der kun i Kristi Offer var Naade og Frihed for alle Synder. Da han gik, sagde han dog til Bau, at han ikke kunde være ganske enig med ham. Bau fik flere Besøg fra Kvinesdal af Folk, der beklagede sig over omrejsende Haugianeres Paagaahen.

Gaarden Raastad, hvor Brødrene holdt Forsamling, afvexlende med Knifslund, har ikke været til deres fulde Raadighed, thi 24de Okt. 1824 var her Haugianer-Forsamling. Taleren havde truffet Bau tidligere, og Mødet syntes at tilfredsstille dem begge, men ved Afskeden saa Haugianeren ud, som han var besat af Ondskab, uden at kunne faa Ordene frem. Da han gik, gjentog det sig, men en Stund efter kom han ind igjen — blid som et Barn og bad om en Samtale med Bau. Det blev da til en Fortælling om hans eget aandelige Levnetsløb, saadan som vi kjender den af mangfoldige „Førelser“ fra denne Kreds, og saa skiltes de som Venner. Vi hører ikke om flere Haugia-

ner-Forsamlinger paa Raastad, men deres Prædikanter samlede ofte Folk ved Kirken, og Bau fortæller, at de vakte megen Opsigt og stor Bevægelse samt — tildels — Forvirring. Der tør saaledes have været Grunde til det strænge Forbud mod Forsamlinger, som i denne Tid udgik fra Biskop Munch, men dette har vel snarere virket til, at Bevægelsen tog Fart. 28de Juli 1827 kom 3 af Haugianernes ledende Mænd fra Flekkefjord — Jan Knudsen, Zakarias og Torkel — og fulgte med til Brødre-Forsamlingen paa Raastad. Bau talte om Regnskabet, at vi heller nu bør kaste os for Jesu Fødder end vandre saaledes, at vi paa den yderste Dag faar høre et: „vig fra mig“. Zakarias og Torkel fulgte Bau hjem, blev Natten over, og da de skulde rejse, vilde de først tale med ham. Torkel talte om sin Hjertetilstand, men Zakarias saa sig nødsaget til den Udtalelse, at han ikke var kommen for at forene sig med Brødrene, da Læreforskjellen var for stor. Bau sagde ham tilsidst, at det paa den yderste Dag ikke vil spørges, om vi var Herrnhutter eller Haugianere eller hvad Slags Parti vi tilhørte, men kun om vi har benyttet Naadetiden ret. Hermed endte Samtalen, da Bau afværgede den Ordstrid, hvortil han mente at alle Haugianere var tilbøjelige. De skiltes under Omfavnelse og Taarer.

20de Marts 1828 fik Egnen Besøg af den i hin Tid nok saa bekendte Carl Gustav v. Bülow, der 1826 havde rejst omkring Norge fra Kristiansand til Trondhjem og paa Tilbagevejen faaet stiftet den Missionsforening i Stavanger, hvoraf det norske Missionssselskab er fremgaaet. Han har paa denne Rejse vistnok baade efter sin Instrux og af Klogskab holdt sine ejendommelige theologiske Anskuelser hjemme, men nu følte han sig mere fri og udtalte sig saaledes om Barnedaaben som ikke alene unyttig, men fordærvelig, om Arvesynden som en Djævelens Lære, Presterne som Baals Prester o. s. v. Manden havde overalt været haardt behandlet saavel af gejstlig som verdslig Øvrighed — formodentlig paa denne sin anden Rejse; thi paa den første (1826) fandt han ingen Modstand, om end kun liden Sympati¹. Bau fandt det rimeligt, at han saaledes i Strid ikke

¹ Herom i „For Kirke og Kultur“, 13. Aarg., S. 545—57.

alene med „de lutherske Landslove“, men ogsaa med Guds Ord, maatte faa en haard Behandling. Ved Afskeden græd de naturligvis begge.

Efter dette Møde dukker en af de betydeligere haugianske Størrelser op i Mathias Omdal, der var kommen til Egvaag. Han kom strax frem med sin uforgribelige Mening om nogle Skriftsteder paa en Maade, som viste, at det var Strid, han vilde have, men Bau vilde ikke. Omdal begyndte at holde Forsamlinger, og Tilløbet blev stort. Mange, der havde holdt sig til Brødrene, blev forvirrede, da Omdal ikke gav dem Ro Nat og Dag. Det var i Maj 1828. Han sendte nu ogsaa Bau et Brev fuldt af Bitterhed — især mod hans Forsamlinger. Bau troede, at Bülow stod bag, men imidlertid blev Omdals Anseelse kun større, — ja mange troede, at han var mere end et almindeligt Menneske. Under alt dette fik Baus Forsamlinger Tilløb netop paa Grund af Omdals heftige Angreb. Her maa have været et rent overvældende Forsamlings-Liv, naar Bau kan skrive: „det var, som hele Landet var i Oprør, Dag og Nat vandrer Folk skarevis til Forsamlingerne, Husmødre maatte savne sine Tjenestepiger hele og halve Døgn, og Markerne blev forsømte.“ Altsaa en Gjentagelse af, hvad vi under Forhørene og Erklæringerne i Anledning af Hans Hauges Fængsling hører fra flere Kanter, at Konventiklerne var blevne til en formelig Landeplage. Nu som da fandt Øvrigheden sig foranlediget til at skride ind, og Omdal med en hel Del Tilhængere kom for Retten i Farsund. Han spurgte, om Bau vilde tage Del i hans Lidelse eller slaa sig til hans Forfølgere. Bau mindede ham om hans Skrivelse. Saa sprang han op, løftende det nye Testamente med de Ord: „enten maa Gud og hans Ord lyve, eller hvert Ord i mit Brev maa være Sandhed. Jeg er forpligtet til at sige, at Deres Ophold her paa Landet [Lister] bliver mange til Fordømmelse, thi nu er den salige Tid, da alle med Lethed kan omvendes, men De er mig iverjen!“ — Samme Dag — 20de Juni 1828 — blev han sat fast, og der blev vidtløftigt Forhør med over 100 Deponenter. Omdal blev løsladt mod Kaution og var den samme. Han gjorde nu en Rejse til Bygland, hvis Sogneprest Ulrich Arneberg var bleven

Provst, Paul Abels († 10de April 1827) Eftermand paa Vanse. At hans Hensigt med denne Rejse var at gjøre Bau forhad, har vel denne sluttet af de Rygter, der udbredtes efter Omdals Hjemkomst.

Provst Arneberg tiltraadte sit Embede 19de Oktbr. Bau, der strax fik hans Tilsagn om Frihed til sine Forsamlinger, kunde snart fortælle den hele Historie med Omdal, hvorom Provsten — naturligvis — vilde vide nøje Besked. Han bad om at maatte tage Omdal med i den næste Forsamling i det Haab her at kunne overbevise ham. Efter Ophbyggelsen talte Provsten i Enrum med Omdal, kaldte saa Bau til, og paa Spørgsmaalet, om han i Baus Tale havde fundet Noget, der var i Strid med Guds Ord, maatte han svare nej, ligesom han heller ikke tidligere havde fundet noget saadant. Han maatte ogsaa erkjende, at han ikke ansaa Bau for nogen Hykler, vilde paa sine Knæ bede ham om Forladelse og gav ham Haanden paa, at han skulde lade ham og hans Forsamlinger i Fred. 26de Januar 1829 maatte Bau for Retten som Vidne, og her maatte Omdal offentlig tilbagekalde sit Brev til ham med alle dets Beskyldninger. — Han forsvinder nu. Der var naturligvis megen Forvirring, hvori maaske Bülow havde ligesaa stor Skyld som Omdal. Det 1000-aarige Rige beskjæftigede mange. Forvirringen har vel ikke været liden, og Biskop Munch gjentog Forbudet mod Konventikler „paa det strængeste“. Det blev læst baade paa Prædikestolen og Kirkebakken. Det var naturligvis rettet mod Haugianerne, og Bau vedblev med sine Forsamlinger, men Provst Arneberg havde heller seet, at han holdt op. Venskabet mellem dem vedblev, men Arneberg holdt sig nu borte fra Forsamlingerne. —

Man hører aldrig Bau tale om „naturlige Mennesker“ eller „Verdens Børn“, naar han omtaler Folk, der ikke hørte til hans Kreds. Han siger (1827), at Ordet fra Bugge'ernes Tid synes at være bortdød („verstorben“). Det kommer dog frem i Nøden — især paa Dødslejet, og han nævner som Exempel en døende Mand, der Intet vilde vide eller have uden den „blutige Gerechtigkeit“, som Frelseren har forhvervet ved sin Lidelse. Hans

Mening tør være, at Forsoningslæren med alle de specifik herrnhuttiske Udtryk ikke mere saa ihærdigen blev forkyndt eller klang igjen i Familierne. For Bau og hans Kreds var det overmaade heldigt, at han fandt „en sand Ven“ i Sognepresten, Provst Paul Severin Abel, der som 48-aarig Mand var kommen hid 1799, da P. O. Bugge var flyttet til Fredericia. Han døde 9de April 1827¹, og Bau siger, at der i 22 Aar ikke var vexlet et ubehageligt Ord mellem dem, og at han aldrig havde lagt noget ivejen for hans Forsamlinger, Rejser og Sygebesøg. Underholdningen var vistnok ikke altid den, Bau helst ønskede, men saadant lader sig nu ikke fremtvinge. Abel var i sit Embede en meget samvittighedsfuld Mand. Han var født 1751, blev Kandidat 1778 og har vel saaledes tilhørt den gamle orthodoxe Skole. Det laa vel ikke altid for dennes Disciple at føre „aandelig Samtale“, saaledes som man i herrnhuttiske Kredse var vant til. Abels Eftermand Ulrich Fredrik Christian Arneberg var en Kaptejns Søn, født paa Røros 1795 og Kandidat fra Kristianias Universitet 1822. Det er ovenfor omtalt, hvorledes han stillede sig til Bau og Haugianerne, samt den Forlegenhed, hvori han kom ved Biskop Munchs strænge Forbud mod Konventikler. Der var ogsaa andre Vanskeligheder. I Farsund var der endnu lidt af det selskabelige Liv fra Blomstringstiden, og Provsten tog Del deri. Her forestillede man ham, hvor uheldigt det var for ham i Henseende til Befordring, ja for hans Familie, at han paadrog sig Ry som Herrnhutter o. s. v. De bragte det dertil, at han engang for alle fralagde sig Beskyldningen ved i Julen at holde et Bal i Prestegaarden. Dette gik Bau overmaade nær, især fordi han fik høre, at 2 af Lodsoldermand Jonas Lunds Børn havde været med. Dagen efter Ballet kom Provsten med disse Børn og flere paa en Kjøretur forbi Knifsland og vilde have Bau og hans Hustru med til Prestegaarden, men de var for svage, hvilket Provsten — vel med Rette — holdt for et Paaskud. Bau maatte naturligvis strax til Egvaag, hvor de stakkels Børn i „Kummer og Vemod med stor

¹ I Kaldsbogen staar 10de April.

Bevægelse raabte: ak hvad skal der blive af os arme Børn? vil vi under saa mange Fristelser uden- og indenfra blive Herren tro? o. s. v.“ Det blev da en meget bevægelig Samtale, der endte med Lofte om at blive ved Korset og bære Jesu Pine.

Dette maa have været i Julen 1829, og Begivenheden maa have havt stor Betydning for Bau, der tog sig meget nær af Provstens forandrede Sindelag. Paa Grund af Svaghed maatte han indstille Forsamlingerne paa Raastad, og nu begyndte han alvorlig at tænke paa Afsked, hvortil han besluttede sig 17de April 1830. 15de Maj fik han Svar, og 11te Juli forlod han Knifslund under megen Bevægelse. I Christiansfeld, hvor han fik Hvile, døde han 26de Maj 1837. Til Vanse kom der ingen ny Forstander, og der foreligger intet officielt om, hvad der siden er blevet af Herrnhuttismen her, hvor der i Aarene 1770—1800 maaske har været den største aandelige Bevægelse i Norge siden Reformationen. Efter Møhne er Societetet ophævet 1830¹.

Brødremenigheden i de vestlandske Sogne.

	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829
Vanse	106	106	119		122	119	96
Spind	26	26	32		32	30	30
Farsund	11	3					
Aa	15	15	15		15	13	10
Oustad	2	2	4		4	4	4
Qvaa	2	2	2		2	2	
Kvinesdal	21	21	21		21	20	15
Kristiansand	3	3					
Egvaag		8					
Sum	186	186	193	196	196	188	155

¹ N. Kirketid. 1856 S. 343 ff.

V.

Kristiania.

Der kan neppe tales om noget herrnhuttisk Samfund i Kristiania i 18de Aarhundrede, uagtet der her og i Aker var mange, der sluttede sig til Brødrene. Johannes Green¹ blev 1742 residerende Kapellan til Slotskaldet med Aker, og da han tidlig havde hørt til disse, maatte han ved sin Prædiken vække Liv i Menigheden, og dette maatte arte sig som „Forsamlings“-Liv. Han begyndte med at samle Venner i sit eget Hus, men maatte snart ud og holde Forsamlinger paa Grønland og ved Sagene — uden Tvivl til stor Velsignelse. Der blev talt meget herom, og man skrev endog til Kirke-Kollegiet, der raadede ham til at holde sine Opbyggelses-Timer i Kirken, hvad han saa i flere Aar gjorde. Han holdt op, da han mærkede, at mange kom der „med adskillige urigtige Hensigter“. Dette var ikke saa underligt. Gamle Akers Kirke har vistnok ikke været synderlig oplyst i Vinteraftenerne, Vejen fra Byen derop var — lang, og alt laa i Mørke. Greens Ord om de „urigtige Hensigter“ tør være et mildt Udtryk, og Forholdene har vel været saadanne, at han maatte standse. Det hele Brødre-Samfund har visselig Green havt i sin Haand, men han har ikke leveret nogen Indberetning til Herrnhut. Først fra hans sidste Aar finder vi en Fortegnelse over „ledige Søstre“ i Kristiania, Drammen og Skien, dateret 23de Maj 1769, der udviser, at der i Hovedstaden (og Aker) var hele 37, medens Drammen havde 28 og Skien 11. I Kristiania var af disse Kvinder 29 over 40 Aar, og heraf var 13 over 50. Den ældste var 65 og den yngste 31.

Om det har været overflødigt, eller der var andre Grunde, der afholdt Autoriteterne i Herrnhut fra at sende nogen „Diaspora-Arbejder“ til Kristiania, mens Johannes Green levede, kan man vel nu ikke afgjøre, men vist er det, at først efter Greens Død blev Ole Backer i Novbr. 1771 kaldt hid, efter at han i

¹ Om ham se Personalhist. Tidsskr. V, 211.

10 Aar havde arbejdet i Bergen. Han siger udtrykkelig¹, at der ikke tidligere havde været „Geschwister“ fra Menigheden i Kristiania, hvor han strax fik Indgang, og hvorhos han flittig rejste om i Landet til 1776, da han blev kaldet til Kjøbenhavn som „Agent for Missionen og Hjælper for de vakte“. Han døde 31te Marts 1791.

Vi har ikke kunnet finde hans Eftermand, om der ellers har været nogen imellem Backer og Andreas Odelberg, der kom hid 1781. Han var født i Sverige (Vestmanland) 13de Juli 1739, kom 15 Aar gammel til Gøtheborg under Paavirkning af Ostergren. 1763 besluttede han at gaa til Menigheden, men standsede i Kjøbenhavn og kom først 1764 til Herrnhut, hvor han 1ste Jan. 1781 fik Kald til Kristiania „og blev til den Ende med den ledige Søster Maria Elisabet Nefelt 26de Februar i Ægteskab bunden“. Her standser hans Optegnelser, og Enken har tilføjet, at han døde 27de Juli 1783. Han blev 1784 efterfulgt af Hans Wilhelm Bugge², der saaledes fik afslutte sin Trængselstid i Bergen. Han virkede til Marts 1791, da han blev sygelig og ikke mere kunde paatage sig „de fornødne Rejser“. Det sees, at Forstanderne i Drammen 2 Gange aarlig rejste gennem Grevskaberne til Skien, saa de for Kristiania-Manden fornødne Rejser vel maa have gaaet til Akershus (Kraakstad) og Smaalenene, hvor enkelte Brødre fandtes. I 1792 maatte den 67-aarige Bugge bede om Hvile, holdt 8de Juli Afskedstale til Brødrene og gik til Christiansfeld, hvor han døde 19de Oktbr. 1792. — Vi har senere ikke fundet andet end Antydninger til Samfundsvirksomhed i Kristiania i Revolutionstiden. Her var dog Brødre, og de maatte naturligvis holde Forsamling under Ledelse af en eller anden. Her nævnes en P. Nielsen, der 1803 første Gang holdt Forsamling i Drammen. Han synes at have hørt hjemme i Kristiania. N. Staunager fortæller nemlig, at han 19de Februar 1806 drog fra Drammen til Kristiania, hvor han synes at have været tilkaldt som Voldgiftsmand i en Strid mellem P. Nielsen og en Tormann [Thurmann?] om Betalingen

¹ Ole Backers Selvbiografi i Arkivet i Herrnhut. Se S. 37.

² Hans Personalia anføres under Bergen. Se S. 39.

for „Gemeinde-Nachrichten“. Til de mere fremtrædende blandt Brødrene i Kristiania i denne Tid hørte den svensk fødte Farvermester Jøns Christian Delphin († 1828) og hans danske Hustru Maria Schandorph († 1840). Hans Hus¹, der godt erindres af den ældre Slægt, som det, hvor Professor Hansteen er født, og hvor Studentersamfundet i en lang Aarrække holdt til (Hjørnet af Prindsens Gade og Øvre Slotsgade), synes at have været et Samlingspunkt for Brødrene og andre, der aandelig stod dem nær. Imidlertid har vel Krigen, de nye politiske Forhold efter 1814, Dyrtiden m. m. saaledes optaget Befolkningen, at Brødersamfundet neppe har kunnet give synderlige Livstegn. Om Forbindelse med Herrnhut og „Gemeinde-Nachrichten“ kunde der vel ikke blive Tale under Krigsaarene.

Vi har ikke kunnet finde, hvad der har foranlediget N. J. Holms Kaldelse til Kristiania 1821. Møhne, der har givet en kort Udsigt over Brødremenighedens Historie i Norge, lader til at kjende meget lidet til det Societet, hvis trofaste Forstander han var til sin Død. Han fortæller² kun om Begyndelsen — Catharina Freymann og Gjert Hansen — og hans hele Fremstilling tjener mere til Oplysning om Brødremenigheden i Almindelighed end om dens Stilling i Norge. At Brødremenigheden i Holms Tid fik en større Betydning for den norske Kirke, end den nogensinde tidligere har havt, berører den fromme Møhne ikke. Niels Johannes Holm var en Skræddersøn fra Søndre Farup (Ribe St.), født 3dje Marts 1778. Han kom først i Lære hos en Handskemager, saa hos en Lakerer, drog til Tydskland, blev Medlem af Brødremenigheden og boede 11 Aar i Neuwied. Ved en Visitats blev han udstødt af Menigheden for Fivolitet og kom 1805 tilbage til Danmark som Lakerer. Imidlertid blev han efter Anbefaling af Provst Boesen ansat som Skolelærer og virkede som saadan i 10 Aar. 1816 underkastede han sig en Examination af Generalsuperintendent Adler og blev saa sendt til England som Lærer ved Brødrenes Skole

¹ Nedrevet i Novbr. 1897.

² N. Kirketid. 1856. S. 343.

i Fulnek. Herfra kom han til Kristiania 1821¹ og virkede her til 1834, da han fik Plads i Christiansfeld som Eftermiddagsprædikant til sin Død 26de Maj 1845.

Vi ved ikke, naar Holm kom til Kristiania, men det maa rimeligvis have været ud paa Sommeren eller Høsten 1821, thi i Oktbr. d. A. indgav han Ansøgning om, at det maatte tilstedes den norske Kirkes Medlemmer at være tilstede i Samfundets Møder. Autoriteterne fandt det betænkeligt, da en saadan Concession vilde give Samfundet et bestandigt Privilegium, medens man ikke vidste, hvad Slags Efterfølgere Holm vilde faa. Man fandt dog ikke, at dette Afslag burde foranledige et Forbud mod udenfor staaende Personers Adgang til Brødrenes Forsamlinger, saa meget mere som *flere af Landets Religionslærere hører til deres Samfund*. Det blev altsaa tilladt Holm for hans Person fremdeles som hidtil at give Statskirkens Medlemmer Adgang til sine Forsamlinger. Resolutionen faldt 1ste Marts 1822, og Holm var taknemmelig, da han heri fandt „en Anerkjendelse af Brødreresocietetets Tilværelse i Kristiania“. Holm, der ikke var ordineret, maatte strax vække Opsigt ved sin uomtvistelige Dygtighed, og Ordet fra en saa beaandet Personlighed maatte vække Liv og give Tilhørerne et nyt Syn paa Kristendommen og — dem selv. Holm har ikke staaet alene. Haugianerne var Noget for sig selv. Ved sit afsluttede Væsen og sin ensidige Bodsprædiken kunde de paa *denne* Tid ikke som i Tiden 1796 til 1804 virke paa udenfor staaende. Derimod havde man i den unge Prest Wilhelm Andreas Wexels en Mand, hvis gjenneførelse Liv i Evangeliet maatte falde i Øjnene og udsætte ham for Spot og ubillig Kritik, og naar det maa siges, at Holm i denne Tid fangede Sjæle, men Wexels endnu ikke, kom det vel af dennes Ungdom, mindre heldige udvortes Gaver, samt det Udviklingstrin, hvorpaa han befandt sig². Holm var en klog Mand, der saa sig om, før han handlede, saa han vel snart er kommen paa det rene med, at en ensidig Gjennemførelse af de pietistiske Livsformer fra 18de Aarhundrede nu var umulig, og

¹ Provst L. Koch i Biogr. Lexikon har fejlagtigt 1820.

² D. Thrap: W. A. Wexels, S. 11 ff.

at det var andet, man for Tiden trængte til. Da han 30te Marts 1822 begyndte sine Bibellæsninger over Lidelseshistorien, ytrede mange udenfor Samfundet Lyst til være med, og endnu flere kom til ved hans Paaskeprædikener. 3dje Paaskedag kom der flere Folk til ham for at fortælle, hvilken Velsignelse de havde haft af hans Paaske-Forkyndelse. Blandt dem var en ung Løjtnant¹, der uafbrudt havde besøgt Forsamlingerne, og Klokkeren i Oslo Thomas Amble, der var Haugianer og som saadan maatte jagttage en vis Forsigtighed i sin Omgang med Holm. Han døde 9de Okt. 1822, og Holm giver ham det Vidnesbyrd, at han søgte af al Magt at dæmpe Haugianernes Fordomme mod Herrnhutterne. Som Gjætergut i Sogndal havde han altid Bibel og Katekismus med sig. Som Underofficier blev han 1808 fangen af Svenskerne og ført til Marstrand, hvor han blev vakt og fik godt af sin Bibelkundskab. Han blev efter Krigen Lærer ved Waisenhuset og vandt i høj Grad Børnenes Kjærlighed, til han 1820 blev Klokker i Oslo. Ved Siden af disse maa nævnes Raadmand Erik Nikolaj Saxild², hvis Forhold til Brødre-menigheden var ligesaa hjerteligt som hans Iver for Folkeoplysning var ægte. Holm indtog paa det aandelige Gebet en Plads for sig selv og tiltvang sig Agtelse ogsaa der, hvor hans Lære ikke blev anerkjendt. Naar dette gik saa vidt, at endog Regjeringen henvendte sig til ham om Bistand, faar vi dog huske paa, at Statsraad Treschow var udgaaet fra et herrnhuttisk Hjem og havde en Broder, der var Funktionær i Brødre-menigheden. Hvor dybt han end stak i Rationalismen, kunde dog hans Hjerte ikke løsrive sig fra de gamle Forbindelser.

I Juni 1822 kom et Par Familier fra Eidsberg til Holm med indtrængende Bøn om, at han vilde besøge dem, da der var stor Vækkelse dernede, fremkaldt ved en meget begavet blind Kvinde³, der „ernærede sig ved at prædike“. Han havde Be-

¹ Det kan ikke være nogen anden end C. U. Sundt († 1861 som Sogneprest til Rygge).

² Se Biogr. Lexikon.

³ Muligens den Kari Romskogen, som havde saa stor Betydning for Olaus Nielsen. Se D. Thrap: W. A. Wexels, S. 70.

tænkelighed, da han kjendte til dem, der vilde være Ledere af den store Skare, og som drev paa „ein stürmisches Anhalten mit geistlichen Uebungen“. Det er altsaa ikke andet end en Gjenoplivelse af de gamle Haugianer-Forsamlinger, og nu blev Regjeringen opmærksom, om den end ikke som i 1804 kunde tænke sig nogen Folke-Opvigling, som visselig var et Hovedmotiv til Hans Hauges Fængsling¹. Det sees da ogsaa, at man *nu* kunde betragte saadanne Forsamlinger fra den religiøse Side og behandle dem derefter. Statsraad Treschow har visselig fundet den rette Mand, naar han gjennem Expeditionssekretær Paul Holst anmodede Holm om at gjøre sig bekjendt med Forholdet. Han rejste først til *Siverud* i Aas, hvis Beboere i 18de Aarhundrede havde været ivrige Herrnhutter. Nu fandt han vistnok Efterkommerne glade i hans Forkyndelse, men de vilde ikke slutte sig nærmere til ham. Holm tror, at det usikre Pengevæsen har bragt dem til at „tjene Gud og Mammon“. Her var han — eller troede han at være — blandt sine egne og gav sig frit ud paa Dybet, men da han kom til Eidsberg, saa han sig for. Man ventede, at han skulde tale for den store Mængde, der havde forsamlet sig, men han lod det blive med at læse Hesselbergs Prædiken efter Grue Kirkes Brand² og sagde dem, at han ikke vilde gribe ind i Presternes Embede, saa meget mindre, som disse ikke havde lagt Bevægelsen nogen Hindring ivejen. Den gamle Sogneprest Jens Holmboe (f. 1746, † 1823) var svag og vel uden al Aktivitet, men hans Søn og residerende Kapellan Hans Peter Holmboe († 1844 som Sogneprest til Vang, Hed.) var fornøjet med, at Holm kom, og saa gjerne, at han vilde holde en Forsamling. Han holdt da ogsaa 2 Forsamlinger, og det var Mængden en ukjendt Ting, at man saaledes uden videre kunde vende sig til Frelseren uden først at „berede sig til Audiensen ved mange Øvelser“, hvorfor de helst vilde tilbringe al sin Tid med Læsning, Sang og Tale om aandelige Ting. Hvad der skede i Hans Hauges Dage (1796—1804), gjentog sig. Spillemanden havde forladt Bygden, og sidste Vinter holdtes ingen

¹ N. hist. Tidsskr. 3 R. III, 147 ff.

² Pintsedag 1822.

Julestuer. Disse kunde vistnok medføre Drukkenskab, men de havde ogsaa en god Side. Man holdt paa disse Kanter Stridigheder for vanærende, og Julestuerne blev ofte Anledning til Forsoning. Ogsaa nu hændte det, at Folk forsømte sit Arbejde som den store Hindring for Saligheden. Her, hvor det tydelig nok gik i Retning af Gjærnings-Hellighed, kunde ikke andet ventes end, at der skede Tilbagefald i aandelig Hovmod, medens dog ogsaa mange førte et stille kristeligt Liv. At Øvrigheden greb ind og sendte den blinde Kvinde til hendes Hjembygd, maa man finde rimeligt. Holm vedblev med sine Forsamlinger, da Presterne billigede dem, men foreholdt Bønderne, at Kirken var det rette Sted for offentlig Forkyndelse af Ordet, og advarede dem mod Kjedsommeligheden i deres 3 Timers private Forsamlinger. Her antydede Holm ogsaa Muligheden af Fristelsen til Usædelighed paa en saadan Maade, at kun Faa var istand til at fatte det. Samme Aften kom en Person med Tilstaaelse af, at Forsamlingerne havde ledet ham (hende?) til Forgaelse i denne Retning.

Fra Eidsberg rejste Holm til *Rakkestad*, og det er med stor Tilfredsstillelse, en Nutids Læser finder denne Herrnhutters Vidnesbyrd om den gamle Consistorialraad Aschehoug og hans Sønner, af hvilke den yngste Jens A. († 1849 som Sogneprest til Kraakstad) flittig havde besøgt Holms Forsamlinger. Han tilføjer: „Fader og Søns Behandling af de vakte maa beundres, — maatte de kun ikke tabe Taalmodigheden over de mange Uordener, de har foranlediget.“ Fra Rakkestad drog han til Tune, hvorfra han har nogle Enkeltheder, bl. a. om en gammel Haugianer, der agerede Profet. Presten Johan Nielsen Vogt var glad i Holms Venner her nede og ønskede mange saadanne, men han vidste, at mange holdt sig til dem uden at ligne dem. Ved Juli Maanedes Udgang kom han hjem. Vi har vel sagtens her kun en Efterklang af den oprindelige Haugianisme, der ikke kan have gaaet synderlig dybt, siden Holm 1828 fortæller, at der ikke mer er Spor efter den.

Det synes ikke at have været Holms Tanke paa nogen Maade at gjøre Propaganda for Brødremenigheden, men han

blev dog den eneste af alle Diaspora-Arbejdere i Norge, der — i alle Fald tilsyneladende — kom ind paa dette. Mod Slutningen af 1822 fik han et Brev om, at han maatte gjøre et Besøg i *Trondhjem*, hvor han dog ikke havde Haab om at kunne faa noget Societet istand. Inidlertid fik han gennem Hamburger-Kjøbmanden Hüpeden, der var en ivrig Herrnhutter, en Anmodning fra Trondhjem om at komme. Den var fra Erik Vullum, i Virkeligheden fra Biskop Bugge. Man vil finde det rimeligt, at Holm gruede for denne Vinterrejse, men i Hamburgerens Følge drog han dog afsted 2den Decbr. 1822 i Regnvej, naaede efter 6 Dage Røros og kom 11te Decbr. til Trondhjem. Rejsen var farefuld paa Grund af Ulvene, der vel kun sjelden anfaldt Mennesker, men bragte Hestene til at løbe som rasende, naar Lugten forraadte dem. Allerede Dagen efter Ankomsten var Holm hos Biskopen, der talte til ham om sine Minder fra Herrnhut og Spangenberg's Velsignelse over ham. Biskopen havde mærket glædelige Virkninger af sine Bibellæsninger. Der var en stærk Trang til Meddelelse, og Biskopen vidste ikke, hvorledes den kunde tilfredsstilles. Han var jo herrnhuttisk opdragen og havde vel altid tænkt, at den rene Kristendom i denne sønderrevne Tid kun var at finde i Brødrenes Kredse. Naar han da saa sig om efter Vejledere for de vakte Sjæle, maatte han vende sit Øje did, da han ikke kunde ønske dem ind mellem Haugianerne, der ved sin tætte Sammenslutning og strænge Disciplin stod for ham som Puritanere og vakte hans Frygt. Om just ikke Frygt, saa vakte disse Folk en kjendelig Afsmag hos Holm, hvem de idelig plagede med dogmatiske Styrkeprøver til megen Bedrøvelse baade for ham selv og Biskopen, og hans Rejse syntes at skulle blive frugtesløs. Saa skede det Juleaften 1822, som han havde endt sin Morgenbøn, at 2 Smaapiger, hvis Forældre han løselig kjendte, kom til ham. Den yngste læste et Julevers. Holm talte til dem om Frelseren, og saa — Rørelse, og „vi knælede alle 3 og tilbad ham under mange Taarer“. Børnene forekom ham som „eine wichtige Gemeinde“, og Mørket veg fra ham. Han skrev nogle Julevers for Børn, som blev udbredte i Afskrifter, blev nu hyppig buden ud paa Foranledning

af Familjernes Børn, men maatte atter ind paa dogmatiske Forhandlinger med de stivsendede Modstandere, der kunde falde besværlige nok. Juledag 1822 havde han Besøg af 6 Haugianere. En af dem var af sine Børn spurgt om, hvad Herren mente med sit „Fred være med eder“. Hans 10-aarige Datter havde saa foreslaaet, at de skulde bede Herren om denne Fred, og saa blev der Taarer.

Erik Vullum, som havde været borte, kom nu hjem, og Holm fik Logis hos ham. Dette havde til Følge, at han kom meget ud til Haugianerne, som han aabenbart smeltede ved sine Aftenandagter, saa han troede at have vundet flere af dem. Ellers vilde de endelig ind paa sine Theorier om Menneskets Fornøelse, som Holm afværgede ved at faa dem til at fortælle sin Livshistorie, hvorved han da kunde føre dem tilbage til deres egne Erfaringer. Han maatte snart forstaa, at „en stille evangelisk Sjølepleje her var meget ønskelig“, og saa kom den Nytaarsaften, da Biskopen med al Højtidelighed traadte ind i Brødre-menigheden, og man besluttede at andrage om at faa et Par af Menigheden herop¹. Efter en gribende Afsked med Biskopen og hans Familie forlod han Trondhjem 13de Januar og kom til Kristiania 20de Januar 1823.

Holm havde det ikke med Proselytmageri, men har vel haabet, at Brødre-menighedens Aand skulde vise sine Virkninger i Statskirkens hendøende Masse. Direkte kunde dette ikke ske, da Holm jo aldrig talte til Masserne og Befolkningens Mængde vel i det hele blev staaende udenfor hans Gjerning, men at han indirekte har øvet betydelig Indflydelse i de 12 Aar, han var her, tør vel ansees for sikkert. Vi tænker her nærmest paa hans Forhold til W. A. Wexels. Blev denne end aldrig Holms Discipel, maatte dog Omgangen med den erfarne Mand med den livlige Aand og de gode Studier blive til Styrkelse for den unge Prest, der havde faaet saa stor en Gjerning. Wexels søgte Holm som Sjølesørger, men der var andre unge Theologer, der søgte ham som Lærer og gik ganske ind i Brødre-menighedens

¹ Herom udførlig i „Biskop Bugges Tilslutning til Brødre-menigheden“ i Festskriftet til Prof. L. Daae 7de Decbr. 1904.

Væsen. Den første, som kom til ham, var vistnok ikke Theolog, men dog en Mand med udpræget theologisk Interesse, nemlig Lektor Søren Brun Bugge¹. Strax efter Holms Tilbagekomst fra Trondhjem kom han og fortalte, at han, uden at vide hvad der i Trondhjem var foregaaet med hans Forældre og Sødskende, paa samme Tid havde fornummet en Længsel, som han ikke vidste nærmere at betegne, hans Hustru ligesaa. Biskopen blev meget overrasket, da han hørte dette, og da Søren Bugge omtalte sin og Hustruens Sjælstilstand, blev der en levende Brevvexling om det ene fornødne, og de begyndte nu at besøge Forsamlingerne. S. B. Bugge og Frue blev dog ikke optagne i Menigheden før 17de Novbr. 1823. Dette er Holms Beretning, medens Provst Bugge selv — 1876 — sagde, at han gik ind i Societetet, fordi Faderen ønskede, at *alle* hans Børn skulde være der. Han vilde aldrig have været noget ivrigt Medlem, men viste sig dog som en flittig Arbejder i Holms Forfald.

Ikke længe efter Bugge meldte sig en Theolog, Kandidat Gabriel Kirsebom Kielland², der for et Par Aar siden var bleven „grundig vakt“, søgte efter Fred i Bibelen, men fandt den først, da han begyndte at søge Holms Søndagsforsamlinger. Gabriel Kielland blev Aaret efter (1824) Sogneprest til Finnø og er den første Prest i Norge, som efter 1814 formelig har sluttet sig til Brødremenigheden. Ved denne Tid — Marts 1823 — var det, at Wexels³ kom til Holm med sine Bekymringer. Han har uden Tvivl kjendt ham fra Delphins Hus, og da Wexels over alle Ting søgte efter levende Kristendom, har han følt sig tiltrukken af den livlige Mand, med hvem han derhos let kunde udvexle Meninger. At de blev Hjertens Venner og i 1828 arbejdede sammen mod Statsraad Treschow, er bekjendt, men det har aldrig ligget for Wexels at følge med i hyppige Forsamlinger med Oplæsning af Breve fra Herrnhut og de ensformige Biografier af bortgangne Brødre og Søstre. Hvad han søgte, var den levende Kristendom, og det tør vel uden Overdrivelse siges,

¹ † 1886 som Provst og entl. Sogneprest til Gran.

² † 1854 som Sogneprest til Lyngdal.

³ Se D. Thrap: W. A. Wexels, S. 11 ff.

at han ikke kunde finde den uden hos Brødrene. Man kan ikke her tænke paa Haugianerne, der dannede en ganske afsluttet Kreds om den paa Bredtvet levende Hans Hauge. Ganske bortset fra, at man ikke let slap udenfor staaende ind i denne Kreds, har vel den mørke Lovretning virket afskrækkende paa Folk med højere Dannelse. Klasseforskjellen var jo i denne Tid stor, og Haugianerne drog aldrig nogen af den dannede Klasse til sig. Selv Holm kunde bruge et saadant Udtryk som „die Gesellschaft des Bauernsohnes“ om dem. — Den næste Tilhænger, vi finder, er Gabriel Kiellands 7 Aar yngre Broder Jan Theodor Kielland¹. Han var 1821 kommen til Kristiania for at studere Mineralogi, men havde ikke Lyst til det, blev saa Student 1824 og theologisk Kandidat 1829. Han flyttede i Begyndelsen af 1824 ind i Holms Hus tilligemed den 19-aarige Jacob Lindeman², der var Organist ved vor Frelzers Kirke og siden — 1827 — blev Student. Ved denne Tid havde Holm megen Tilstrømning til sine Forsamlinger. Trods den strenge Kulde blev Folk staaende paa Gangen, efter at det ikke store Lokale var fyldt. 14de Febr. 1824 blev Holm syg. De offentlige Forsamlinger maatte indstilles, medens de private — med Oplæsning af Breve og Efterretninger fra Herrnhut — holdtes af G. Kielland og S. B. Bugge.

1824 29de Marts døde Hans Hauge. Udenfor hans egen Kreds har dette Dødsfald neppe vakt nogen Opmærksomhed. Han havde jo levet sine sidste Aar som en rolig Bonde paa Bredtvet, hvor hans Søndags-Samlinger var rent private og besøgte af faa Venner³. Holm er maaske den eneste, der samtidig har nedskrevet nogle Bemærkninger, der kan have historisk Interesse. Han kalder Hauges Virksomhed siden 1795⁴ „exempløs“, saa den i hele Landet har frembragt en betydelig Forandring. Rigtigst har vel den salige Amble karakteriseret den.

¹ † 1ste Decbr. 1844 som Sogneprest til Haa.

² † 13de Decbr. 1846 som Sogneprest til Daviken.

³ En af Provst Andreas Hauge 1883 meddelt Fortegnelse har 8 Navne, hvoraf den ene (Klokke T. Amble) var død 1822.

⁴ 1796?

naar han sagde: „Han var sendt for i en Tid af den grueligste Gudsforladthed at vække Opmærksomheden for *den* Sandhed, at Vejen, hvorpaa Mængden vandrer, fører til Fordærvelse. Denne Sandhed syntes ogsaa Hauge fortrinlig at have inde, og han vidste paa en *voldsomt gribende* (gewaltsam eingreifende) Maade at foredrage den. Tusinde er ved ham blevne nøgterne, flittige, ærbare og gudfrygtige Folk, men de synes i høj Grad tilbøjelige til at anse denne ydre Forandring for Omvendelse til Gud, og man ser Exempler paa, at mange af dem efter frygtelige Kampe paa Dødslejet har faaet Syn for den skrækkelige Vildfarelse og efter mangeaarig Fromhed som hjælpeløse Syndere er faldt i Armene paa ham, der retfærdiggjør den ugudelige“ Vi har her et Vidnesbyrd om Hans Hauges Optraeden i sine Foredrag med Støj og Skrig. Det er bekendt nok, at Manden var sagtmodig, men at han i sine Forsamlinger optraadte med Skrig og støjende Manerer, kjender vi til fra flere Ytringer under hans Proces samt fra det første, vi hører herom fra Brødremenigheden i Drammen 1798.

I den theologiske Verden er vist Hauge bleven temmelig ubemærket, men det modsatte var Tilfældet med Holms Søndagsforsamlinger, der blev meget besøgte af Theologer. Til disse hørte Stockfleth, der arbejdede med sin Embedsexamen for at gaa til Finmarken. Efter Holm skulde St. gaa derop for at oversætte det nye Testamente paa Finsk, og dette blev jo bestandig et Hovedformaal for den nidkjære Prest. Det var naturligvis aldrig Stockfleths Tanke at slutte sig til Brødremenigheden, hvis Formvæsen og Tilbøjelighed til det sentimentale maatte støde an mod hans ægte Lutherske Naturlighed. Heller ikke har dette været Meningen hos Brødrene Jens¹ og Johan² Aschehoug, der ellers stod Holm nær. Ved denne Tid nævnes end videre de unge Prester Benjamin [∴ N. B. Flood]³, Christian [∴ J. Chr. Delphin]⁴, Rasmus [H. R. K. Schnitler?]⁵, og der

¹ † 1849 som Sogneprest til Kraakstad.

² † 1867 som Sogneprest til Rakkestad.

³ † 1867 som fhv. Sogneprest til Stadsbygden.

⁴ † 1840 som resid. Kap. til Ringsaker.

⁵ † 1855 som Sogneprest til Ringsaker.

tilføjes, at der bliver flere og flere unge Prester, af hvilke man tor haabe det gode for Landet. En Plejesøn fik Holm ved denne Tid i Andreas Grimelund¹, der blev sat i hans Hus til Undervisning og Opdragelse. Der var længere Vej til Kristiania fra Grimelund dengang end nu, og paa at *gaa* til Skole fra denne Gaard kunde man ikke tænke. Grimelund-Folkene var beslægtede med Brødrene paa Siverud, saa det var ganske naturligt, at de valgte Holms Hus som Logis for sin begavede Søn. Fra Holm kom Andreas Grimelund til Gabriel Kielland paa Finnø. Hertil gjorde Holm med ham og en anden Plejesøn en Rejse fra Maj til Juli 1826. Han beskriver den med dens Besværligheder ganske udførlig — beregnet paa tydske Læsere. Under hans Fravær havde S. B. Bugge besørget Forsamlingerne. Efter Hjemkomsten fik Holm et nyt Vidnesbyrd om den Anseelse, hvori han stod, idet Regjeringen underhaanden henvendte sig til ham for at finde en ung Mand, der kunde sendes udenlands for at lære Døvstumme-Undervisning, og han anbefalede Lindeman.

Det mærkes, at man ved Aaret 1825 og Begivenhederne i Kjøbenhavn stod paa en Overgang. Det synes, som her er en midlertidig Standsning i Theologernes Tilslutning til Holm, hvis Samfund og Retning forkjætrede af Grundtvig. Først 26de Maj 1827 finder vi en Student, der kommer til Holm „forskrækket over sig selv“. Det var Poul Irgens Dybdahl², der var saa skrupuløs, at han under sin flittige Examenslæsning fandt selve Fliden syndig som ledende til Forfængelighed og lod Arbejdet ligge. Meget lig denne, men dog friskere var Jacob Cudrio Wright³. 1824 nævner han stud. theol. Carl Wulff blandt sine Venner, og det sees af et Brev fra denne af 13de Juli 1829⁴, at han har staaet Holm nær. Denne regner Wulff til de „ausgezeichnetsten Genies“, og han blev jo ogsaa en af vor Kirkes mest fremragende Mænd. Endelig har vi ogsaa en af

¹ † 1896 som entl. Biskop.

² † 1878 som entl. Sogneprest til Røken.

³ † 1830 som pers. Kap. til Sandherred.

⁴ Til J. T. Kielland. Provst Wulff † 1890.

det 19de Aarhundredes mærkeligste Prester i denne Kreds, nemlig Gustav Adolph Lammers, der 1827 var bleven Hospitalsprest i Trondhjem. Han kom til Kristiania 1828 for at holde Bryllup (13de Febr.) og besøgte Holm en Maaned Tid efter. Om Lammers fortælles nu, at han som Student „opdagede“, at kristelig Erkjendelse er noget andet end theologisk Kundskab. Han søgte forgjæves efter et Punkt, hvor han kunde begynde, uden at ane, at Følelsen af Synd netop var Punktet, men da han kom dertil, fandt han Kristus som *sin* Frelser. Dette var i Trondhjem. Bispinde Bugge, der gik videre i Herrnhuttismen end sin Mand, „kjendte ham strax paa Sproget og hilsende ham som en Broder i Kristo“. Paa Biskopen fik han nu stor Indflydelse.

Her er altsaa 16 — og hvis man vil regne Wexels med — 17 af Norges Prester, der har staaet mer eller mindre i Forbindelse med Holm og hans Forsamlinger. Af disse vides 6 — Brødrene Gabriel og Theodor Kielland, Jacob Lindeman, P. J. Dybdahl, Jacob Wright, N. B. Flood — at have hørt Brødre-menigheden til for Livet. Biskop Grimelund beholdt til det sidste Sympatien for Brødre-menigheden, medens Provst S. B. Bugge tabte den paa sine gamle Dage, da han blev stærkt opsat paa alt, hvad der lignede Pietisme. Hvad Standpunkt Brødrene Aschehoug indtog, er ubekjendt; om Stockfleth og Lammers behøver man ikke at tale. 4 af disse Prester — Wulff, Delphin, Sundt og Schnitler — blev Grundtviganere.

Det er først 1825, Holm nævner Grundtvig som den, der har indgivet de unge Theologer Mistro til Brødre-menigheden. Det er naturligvis „Kirkens Gjenmæle“, og hvad deraf fulgte, der nu viste sin Virkning og vel bragte Grundtvigs stærke Udtalelser i Verdenskrøniken 1812¹ mod Zinzendorf og hans Gjerning i Erindring. Theologerne sagde ellers, at de først ved Grundtvigs Skrifter havde faaet Øjnene opladte for den hellige Skrifts guddommelige Autoritet og for Rationalismens Selvmodsigelser. Der var vel i det hele kommet noget Liv i de theologiske Stu-

¹ S. 205—6.

denter, og det tør have givet Anledning til Arbejdet paa et theologisk Tidsskrift. Holm kalder det et „kristeligt Tidsskrift“, og han maatte selv være med i Forhandlingerne derom. Her klager han over, at der altid kom „Misforstaaelser, der saa ofte skilte dem, som mente det vel med Herren, og disse Misforstaaelser blev altid foranledigede ved en bekjendt dansk Forfatter“. Wexels var i denne Tid meget virksom for at faa et *theologisk* Tidsskrift i Gang¹, og det tør være Planen for dette, der har vakt Misforstaaelser. Knuden blev overhugget ved Udgangen af 1826, da Biskop Bugge fremsatte et Forslag, hvis Indhold ikke nævnes, men det blev besluttet, at man fra Nytaar 1827 skulde udgive en *Missionstidende* redigeret af Holm. Vi maa forundres over den store Virkning, denne Tidende med sit tynde Indhold havde, idet den bidrog væsentlig til at forene Herrnhutterne og Haugianerne. Det var imidlertid nu som ved Aarhundredets Begyndelse: Folket havde Intet at læse og greb da med Begjærlighed Hans Hauges forvirrede Skrifter. — Nu manglede det alt Kjendskab til Hedningerne og Missionen, og ethvert Bidrag til Oplysning herom greb man med Begjærlighed. Ved denne Tid (Jan.—Febr. 1827) fandt den ivrige Grundtvigianer, Farver Sørensens støjende Optræden Sted. Den er andetsteds² omtalt og havde kun forbigaaende Betydning, men har vel bidraget til at gjøre Holm end mere opsat paa Grundtvig og hans Venner. 1828 kom flere Prester af Holms Venner til ham, og man tænkte paa en *Preste-Conferens*, men derom kunde ikke blive Tale. Der var Prester, som havde imod enhver *Privatforening*. Disse sugede Næring af nyere danske Skrifter. Det er naturligvis Grundtvig, han sigter til, og han siger længer fremme, at „her i Norden er de fleste theologiske Modstandere mod Rationalisterne saaledes indtagne af Grundtvig, at fælles Opyggelse udenfor Kirken er dem endnu mere imod end selve Rationalismen“. Medens man nærmede sig til Fred med Haugianerne, fik Holm alt mere Krig med Grundtvig og hans Venner, og denne har vel været paa sit højeste 1831, da

¹ D. Thrap: W. A. Wexels, S. 40.

² D. Thrap: W. A. Wexels, S. 96.

Wexels i Lindbergs Maanedskrift leverede sin Oversigt over kirkelige Forhold i Norge. Wexels udtaler sig her skarpt baade om Herrnhutterne og Haugianerne¹, og er Venskabet mellem ham og Holm i de senere Aar kjølnet, saa har det vel nu faaet en Knæk. Holm tog det dog foreløbig med Ro. 21de August 1831 var 5 af de mere fremstaaende Haugianere fra Trondhjem her, og Bogtrykker Grøndahl havde dem med alle her værende Haugianere i Selskab paa Bakkehaugen. Holm var buden og blev overrasket ved Anmodningen om at holde Aftenens Opbygelse. Stemningen var velgjørende, uagtet Wexels' Afhandling var bleven kjendt. Dette er det sidste, vi fra Holm hører om Grundtvig og Grundtvigianismen.

Da *Haugianerne* i Tiden mellem Hans Hauges Fængsling og Konventikelplakatens Ophævelse (1804—1842) i det hele blev lidet bemærkede, kan Ytringer om dem i Holms Beretninger have historisk Interesse. Det er ovenfor omtalt, at den trofaste gamle Haugianer Thomas Amble, Klokker i Oslo, var en af de første, som nærmede sig til Holm. Han vilde gjerne have sluttet sig til Brødrene, men da dette vilde være „uforklarligt for det Selskab, han tilhørte“, saa lod han det blive med at høre Holms Foredrag. Han søgte af al Magt at dæmpe Haugianernes Fordomme mod Brødrene. Der staar Intet om, hvorvidt han havde Fremgang. Han døde 9de Oktbr. 1822. Holms Udtalelser ved Hans Hauges Død (29de Marts 1824) er ovenfor meddelte. Saa kommer Trondhjemsrejsen og Haugianerne heroppe, men dem, han havde i sin Nærhed, omtaler han ikke før 1827, „et Aar af Taarer“. Det synes, som Haugianerne har gjort ham og hans Venner Livet surt, om det end ikke nærmere siges, hvad der har været ivejen. Om Haugianerne ved denne Tid siger Holm, at de fortjener Ros for sin borgerlige Paalidelighed og sin Børneopdragelse. Guds Velsignelse har fulgt dem

¹ D. Thrap: W. A. Wexels, S. 25.

i det timelige og friet dem fra Separatisme. *Hauge lærte Klogskab i sin 10-aarige Arrest*, og han har vel sin Del i, at man nu lader dem være i Ro. Deres Samfund ledes distriktsvis af forskjellige Mænd, der har Tillid. Deres „Ældste“ i Kristiania nævnes kun som Holms Nabo og er formodentlig Christofer Grøndahl. I dette Aar begyndte Holm Udgivelsen af sit Missionsblad, der gjorde en Lykke, vi nu ikke let kan forstaa, men Tiden var jo en anden. Unge Prester udbredte det, og Holm fik Takkebreve tildels fra Haugianere. Her er da Tegn til Fred mellem Haugianere og Herrnhutter, og det har været almindelig antaget, at Missionsbladet var det Baand, der knyttede dem sammen. Det saa imidlertid i 1830 ud til, at Bladet maatte gaa ind, da Abonnent-Antallet aftog. Da Holm omtalte dette i Brev til Biskop Bugge, vidste denne Raad. Han forstod, at det aftagende Abonnent-Antal skrev sig fra — Uvillighed hos Postofficerterne! Biskopen fik nu i sit Stift indrettet det saa, at Haugianerne til hvert Postaabneri sendte en af sine Folk, som hentede Bladet til samtlige Abonnenter. Efter dette kom der strax 150 nye! — Det er ellers ikke Missionsbladet alene, der har virket. Holm siger (1829), at „Enheden mellem Haugianerne og vore først i Trondhjem er tilvejebragt ved den unge G. A. Lammers' Vidnesbyrd om Frelseren, som Biskopen kalder et sandt Portrætmaleri“. Her maa imidlertid endnu have staet meget tilbage, naar Holm 1830 kan skrive, at „de talrige Haugianere i Trondhjem er flydt sammen med vore — vistnok uden nogen paa Forening sigtende ydre Virksomhed¹. Til saadan Forening udenfor Trondhjem er der intet Spor, og Hindringerne er i saa høj Grad dogmatiske, at de kun bliver gaadefulde, naar man forsøger at fjerne dem. Her gjælder det at vente paa Herren“. Man kan efter dette ikke forundres over, at det blev Holm en Overraskelse, da han 21de Aug. 1831 blev buden i det store Haugianer-Selskab, og at han der blev anmodet om at tale til Opbyggelse. Han mente, at Wexels' Afhandling maatte opfattes som en alvorlig *fiendtlig* Bedømmelse baade af

¹ Det skal formentlig betyde, at Haugianerne og Herrnhutterne har holdt sine Forsamlinger hver for sig.

Haugianere og Herrnhutter, og at det saaledes klart nok viste sig, hvor nøje de 2 Partier hørte sammen. Betegnelsen „Haugianer“ havde nu — mente Holm — især i Trondhjem og Stavanger faaet en ganske anden Betydning end tidligere. Flere af dem, der havde været hildede i Egenretfærdighed eller theologiske Grublerier, var nu blevne evangeliske Kristne, der ogsaa havde havt Velsignelse af den Omvej, de havde gjort. Imidlertid — den evangeliske Aand maatte man ikke altid paaregne. Holm fik mange Breve fra vakte Mænd og Kvinder, men han var bange for at svare. Brevene kopieredes og cirkulerede. Rørte man ved deres Yndlingsideer, kunde det være farligt. At disse Breve for en stor Del angik Missionen, er rimeligt. Den var endnu 1826 det norske Folk aldeles ukjendt, men havde lidt efter lidt vakt Opmærksomhed. Holms Blad indeholdt væsentlig smaa Historier fra Missionsmarken — dels om Hedningernes sørgelige Tilstand, dels om deres Længsel efter Frølse o. s. v. Det var jo ikke stort mere end et Snes Aar, siden Missionen var begyndt for Alvor — udenfor Herrnhut — og det kan saaledes ikke forundre, at det norske Folk saa godt som ingen Meddelelse havde om den, før Holms Blad begyndte¹.

I Kristiania som i Drammen havde Brødrene fast Ejendom. I Drammen fik de den ved Testamente, men i Kristiania blev Ejendommen Nedre Slotsgade 15 kjøbt 9de Oktbr. 1794 af Brødremenighedens Handelshus i Christiansfeld Spielweg & Co. Ejendommen, hvortil ogsaa laa Nedre Slotsgade 17, tilhørte Generalauditor Munchs Enke Cecilie Birgitte Lodberg. Handelen blev afsluttet ved Kjøbmand Erik Thurmann. No. 17 blev 1838 solgt til Overlærer Døderlein. Det har været en betydelig Ejendom, der saaledes blev indkjøbt af Brødrene for 2600 Rdlr. (Kr. 8320,00). Her har da Holm havt fri Bolig, men ellers har han maattet sørge for sit Livsophold ved Informationer. Han begyndte ogsaa strax med at tage unge Mennesker i Huset. Han taler aldrig om, at han havde Timer i Skoler og kun en enkelt Gang om, at han gav Undervisning — i Generalbas og

¹ Biskop Bugges Missionsblad har neppe slaet rigtig an.

Mathematik. Det var Organist Lindeman, som her var hans Elev. Ellers var Holm vistnok mest anlagt paa opbyggelige Studier og herhen hørende litterære Arbejder. Allerede i sine første Aar (1823) udgav han en liden Samling af aandelige Sange, som han siden udvidede til den bekjendte Salmebog „Harpen“, der endnu benyttes meget ved private Opbyggelser paa Stavangerkanten¹. Han har sat sig et blivende Minde i den norske Menighed ved Salmen „Hvor salig er den lille Flok, som Jesus kjendes ved“. — Han har rimeligvis givet Stødet til Oversættelsen af Retzii Postille, hvori han deltog med Wexels og S. B. Bugge. Der maa have været stor Trang til en saadan Postille, thi da den kom ud (1828), blev 1500 Exemplarer solgt i Løbet af 9 Maaneder. Samme Aar deltog han med Wexels i Striden mod Treschow. 1833 udgav han en Harmoni af Evangelierne, der 1843 udkom i 2det Oplag og i en Aarrække blev benyttet som Skolebog i Kristiania Latinskole. Udgivelsen af Missionsbladet forestod han fra 1827 til 1835.

Ved Afslutningen af Aarhundredets 3dje Decennium synes det, som Holm har befundet sig paa en Overgang, der kan have været tung nok. 1830 sluttede — siger han — under mange Slags Tryk, og 1831 begyndte under bange Anelser og megen jordisk Nød. Det kan dog ikke have været dette alene, der gjorde ham tung i Sind og vel oftere fristede ham til heftige Ytringer. Wexels havde nu, maaske ikke mindst ved sin Optræden mod Treschow, vundet mange Venner, og de grundtvigske Tanker fandt Indgang gjennem dem. 1831 kom Wexels' skarpe Bedømmelse af Herrnhutter og Haugianere i Lindbergs Maanedskrift, og den Forening, Holm efter dette kunde indgaa med Haugianerne, erstattede ikke, hvad han tabte ved Fjernelsen fra Wexels. Han maa være bleven bitter. Foruden Wexels mistede han ogsaa i Fru Maria Schandorff en Veninde, der havde staaet ham og Brødrene nær. Holm kan ikke indrømme, at han har givet hende Anledning til Misfornøjelse², og Fru Schandorff paa

¹ Saa sluttes af, at Bogen 4 Gange er oplagt i Stavanger (senest 1863).

² Holm til J. T. Kielland ²⁵/₁₁ 1833.

sin Side¹ kan ikke forstaa, hvorledes „denne kjære, stolte, underlige Mand kunde te sig som hendes Fiende“. Der maa være kommet andre Ting til, som kunde gjøre ham Livet og Opholdet tungt. Han skriver i ovennævnte Brev til Kielland: „. . . . Naar disse Rørelser [om Kristi Lidelseshistorie] gjøre Ungdommen mere tractable, saa finder Egoismen ogsaa derved sin Regning, men naar det ikke kan undgaaes, at Sagen opfattes som noget virkeligt og sandt, naar al hjemmegjort Stads skal miste sin Anseelse, da er Forbittrelsen endnu den samme som i Stephani Dage, kun at Stenene ere gangne af Moden. Vist ere imidlertid de Opdigtelser, man griber til, baade smerteligere og mere syndige end Stenene. Efter Anmodning gaaer jeg igjen til Børnene [i Eugenias Stiftelse] hver Søndagsaften. Jeg greb Leiligheden strax til at arbejde for min Herre, uden at bekymre mig om Anmodningens Hensigt.“ — Det sees heraf tydelig, at Holm har været udsat for Bagvadskelser, og naar han ved Siden af disse nævner Misforstaaelsen med Fru Schandorff, og at han en Stund har trukket sig tilbage fra Arbejdet i hendes Stiftelse, kan man maaske slutte sig til, hvad Bagvads-kelsen har gaaet ud paa. Han havde i de senere Aar ofte ønsket at tage Afsked, men aldrig turdet bede sine Foresatte derom. Imidlertid fik han Julen 1832 tydelige Vink om, at saa maatte ske. Han fik den Besked, at han kunde flytte til Christiansfeld strax, hvis han ikke turde blive en Vinter til. Dette kunde han dog og blev saa her til Sommeren 1834, da han flyttede til Christiansfeld.

Holm blev afløst af Johan Heinrich Møhne, der var født 5de Maj 1795 paa Grønland, hvor Faderen var Missionær. Han blev uddannet ved en af Brødremenighedens Anstalter og sendt til Grønland 1817. 1821 kom han tilbage og virkede paa flere Steder som Lærer, indtil han blev sendt til Kristiania som Socie-

¹ Fru M. Schandorff til Provst C. Wulff $\frac{7}{2}$ 1843.

tetsforstander. Ordineret var han ikke¹, men kaldtes — endog i officielle Dokumenter — Pastor. Møhne var en afgjort Fredens Mand. Han blev saaledes strax en Ven af Wexels, og da han maatte søge sit Underhold ved Informationer, fik han snart, hvad han behøvede, og gav bl. a. Stiftsprovst Edvard Munchs Døtre Religionsundervisning. Societetet døde hen, og 1840 var Medlemmernes Antal kun 17², men ved sin livfulde og indtrængende Forkyndelse samlede han snart en stor Tilhørerskare. I hans Forkyndelse mærkede man snart „Blodtheologien“, men hans vækkende Tale var fri for ethvert polemisk Anstrøg, og der hørtes derfor heller aldrig andet end Kjærlighed i Bedømmelsen af den og ham. Da han blev gammel og mindre skikket til at undervise, begyndte han at lide Nød. Hans hele Indtægt var det oven nævnte Hus, der indbragte 200 Spd. (Kr. 800,00) i Leje. 1856 var Societetets Medlemmer 7 og Aaret efter kun 5, der ydede ham lidt Offer. Han havde indført Tolvprædiken paa Tydsk og blev herved en Sjælesørger for mange tydske Haandverkere i Staden, hvor han derhos havde faaet mange Venner. Nogle af disse — Professorerne Johnson og Caspari, Presterne Sven Brun og A. Bøyesen, Raadmand O. F. Ebbell og Bogtrykker P. T. Malling — søgte da 1857 om en aarlig Understøttelse „til Fortsættelse af hans Virksomhed ved Afholdelse af Opbyggelsesforedrag i det norske og det tydske Sprog“ under Biskopens Overtilsyn. Anbefalet af alle Autoriteter fik han 10de Decbr. 1859 bevilget 250 Spd. (Kr. 1000,00) aarlig, og der hørtes ikke andet end Tilfredshed hermed. Hans Hustru Anne Christiane Skau døde 1853, men da Ansøgningen om offentlig Understøttelse indgik, stod han i Begreb med atter at gifte sig, da han var i en hjælpeløs Stilling. Han fik ogsaa en ny Hustru i Louise Kjørboe. Da Møhne var død 25de Maj 1867, bevilgede Storthinget Enken en Pension af 50 Spd. (Kr. 200,00).

Efter Møhnes Død kom Pastor Christian Jensen herop. Han havde theologisk Examen og var ordineret — visselig den første Arbejder, Brødremenigheden havde sendt herop til Norge

¹ Efter mundtlig Meddelelse i Herrnhut 1904.

² Møhne i N. Kirketid. 1856, S. 343.

med saadanne Kvalifikationer. Det ser underligt ud, at en ordineret Prest bliver sendt nu, da der ikke længer findes noget Societet. Imidlertid var her Trang til en *tydsk* Prest, og som saadan gjorde Jensen god Fyldest. Han underviste i Skoler og var en vel seet Gjæst hos Byens Prester. Han forlod Kristiania i Marts 1886 og kom til Zeist i Holland, hvor han døde 12te Maj 1901. Efter ham kom Herman Römer, der ligeledes havde theologisk Examen og var ordineret. Han har ogsaa Ret til at søge Kald i den preussiske Landskirke. Han blev her til Novbr. 1902, og med ham er Brødreminighedens Gjerning i Kristiania ophørt. Huset blev solgt og Societetet, hvis sidste Medlem døde Oktbr. 1880, formelig ophævet.

VI.

Trondhjem.

Saavidt vides, har Trondhjem i det 18de Aarhundrede aldeles ingen Forbindelse havt med Brødreminigheden. Endnu medens Hauge var paa fri Fod, fik han her mægtige Tilhængere med den rige Arnt Solem i Spidsen, og hvor Haugianismen fik Magten over de vakte Sjæle, blev der ingen Plads for Brødreminigheden. Haugianerne havde haft gode Dage heroppe, da Biskop Bugge, der var tolerant og bedre end de andre Bisper kjendte Forsamlingsvæsenet, lod dem holde sine Opbyggelsesmøder i Fred. Biskopen var — som bekjendt — opdragen i et herrnhuttisk Hjem, og havde selv i 9 Aar (1790—99) som Prest paa Vanse været Leder af de herrnhuttiske Forsamlinger. Eftersom Tiden gik og hans Bibelstudier førte ham ind i Rationalismen, maatte han tabe Interessen for Brødrene og deres tarvelige Væsen paa Lister. Han havde imidlertid faaet en saadan Betydning for dem, at de ikke indlod sig paa at kritisere ham og hans Levemaade, naar han kun vilde blive hos dem. Han holdt ud til 1799, da han flyttede til Fredericia. 1804 kom

han til Trondhjem som Biskop og lagde i Begyndelsen ikke den mindste Smule Kjærlighed til Vækkelsen og de Vakte for Dagen. I sin første Erklæring om Hans Hauge siger han, at „Hauge er en Skjelm og bør behandles som en Skjelm“¹. Senere forandrede han naturligvis Mening og lod Hauges Tilhængere vide, at han ikke vilde hindre dem fra at holde sine opbyggelige Sammenkomster, naar og hvor de vilde.

Efter den bekjendte Historie ved Karl Johans Kroning 1818, da der blev kastet 4 Stene pakkede i Papir med latinske og norske Indskrifter i hans Studerekammer, heder det hos hans Søn Fredrik M. Bugge², at han blev aldeles forandret og søgte tilbage til de gamle Stier³. Saadant kan jo hos dette udprægede Stemningsmenneske have havt mange Grunde, og hine Stene har været rystende nok. At Haugianerne ikke tilfredsstillede hans Trang til Hvile og Fred, kan være rimeligt, og han har vel fundet mere ved at holde Bibellæsninger, — noget ganske nyt i Norge. At Barndomstanker om Brødremenigheden og Livet i Herrnhut, som han havde været Vidne til i sit 13de Aar, under disse Omstændigheder har kunnet komme op, er rimeligt, og maaske har ogsaa Holms Ankomst til Kristiania bidraget sit. Brødremenighedens Forsamlingsliv har faaet en ny Glands for ham, og samtidig har hans kritiske Tanker overfor Haugianerne faaet Næring. Han blev bange for deres „underlige Væsen“ og tænkte sig, at de efter hans Død, da der vel maatte komme Forbud mod deres Forsamlinger, kunde optræde med „et fanatisk Stivsind“. Han tænkte sig endog, at de som Puritanere kunde blive farlige, om der kom en Cromwell! — Biskopen fik den Tanke, at alt kunde blive godt, naar Hauges Verk kom i Brødrenes Hænder, og gjorde derfor Anstalter for at faa Holm herop. Haugianerne turde ikke mukke og havde formelig indvilget i Forslaget. Ogsaa Regjeringen var indviet i dette og billigede det. Det synes, som Vækkelsen i Eidsberg

¹ „Skjelm“ er i den Tids Sprog et af de værste Ord for en Misdæder og maa vel omtrent have havt samme Vegt som „Skurk“ i vore Dage.

² F. M. Bugge: Træk af Biskop Bugges Liv.

³ „B. er atter bleven Pietist“. J. C. Berg.

har givet Statsraad Treschow meget at tænke paa. Den har maaske tilkjendegivet sig ved saa megen Uro, at Autoriteterne har frygtet for en ny Hauge-Bevægelse, og en Gjentagelse heraf maatte man undgaa.

Holm kom altsaa til Trondhjem 11te Decbr. 1822 og fik Logis hos en Flensburger, Kjøbmand Schmidt, der hørte til Brødremenigheden, men kom snart til den gamle Haugianer Erik Vullum, der havde nærmet sig til Herrnhuttismen. Det gik imidlertid ikke efter Holms Ønske. Han havde tænkt sig, at vakte Sjæle skulde søge ham, og at han saaledes skulde samle en Kjerne til et Societet heroppe, men ingen kom, og han mærkede Mistænksomhed. Imidlertid kom han ved Hjælp af Børnene og nogle Julevers, han skrev for dem, ind i Haugianernes Kreds, hvor man examinerede ham skarpt, „om han havde Salighedsvejen ret i Hovedet“ ligesom de selv. Ellers er Beretningen om Holms Forbindelse med disse Folk væsentlig en Fortælling om Disput og Taarer og Mistænksomhed samt en enkelt fornøjelig Afbrydelse. Holm var hos Arnt Solem med de mest bekjendte Haugianere, og her skulde han da rigtig examineres. Der blev imidlertid Intet af. En rejsende Videnskabsmand fra Stockholm havde Kreditiv til Solem, der maatte beholde ham til Aften. Han underholdt sig den hele Aften med Holm om engelsk og fransk Litteratur. Holm fortæller: „De andre hørte ivrig paa os, men kunde naturligvis ikke forstaa meget deraf. Imidlertid troede de, at jeg med god Virkning havde arbejdet paa Svenskerens Omvendelse.“ — Haugianerne troede, at Biskopen, hvis Beskyttelse de havde at takke for sin Frihed, havde kaldt Holm herop for at faa dem til at falde fra Hauge, der endnu levede, og gaa over til Brødrene. Vullum var mistænkt. Han havde 1810 lidt Skibbrud paa Fanø, havde der truffet en jydsk Soldat af Brødremenigheden, der talte Guds Ord til ham. Fra den Tid ønskede han et Brødresocietet i Trondhjem, og da hans Hus 1818 brændte, byggede han det op med saadanne Dimensioner, at der kunde blive Lokale for et vordende Societet. Ogsaa den rige Arnt Solem kom til at nærme sig Brødrene, vistnok ved Holms stærke Overtalelser. Han „udtalte grædende sit

Onske om Optagelse i et Brødresocietet“, men Holm maatte respektere hans Grunde til at lade det være. Det vilde for Haugianerne være et stort Tab, om de mistede ham.

Endelig tog Biskopen sig for at hugge Knuden over, og Nytaarsaften 1822 samlede han i Vullums Hus denne, en ung Kjøbmand Bing, Hamburgeren Hüppeden, der siden blev hans Svigersøn, og Holm til en Konferens. Her stiftedes da det nye Societet under Bøn og mange Taarer. Biskopen, Bing og Vullum forpligtede sig til at skaffe Underhold til en Forstander samt til at „underkaste sig de broderlige Tilrettevisninger“ af en saadan Mand. Biskopens Hustru og Døtre samt hans Svigersøn, Kjøbmand Hofflund, sluttede sig nu strax til Societetet. Biskopen vilde have det anerkjendt af Regjeringen, og den meget formaaende Expeditionssekretær Holst mente, at dette vilde gaa glat, da Biskop Bech var død og man blot havde at vente paa, at Statsraad Treschow kom fra Stockholm. I Forventning heraf havde Biskopen strax gjort Anstalt til at faa en Societetsforstander, og 21de Marts 1823 kaldtes Slesvigeren Marcus Heinrich Windekilde til denne Stilling. Han var født 16de Febr. 1792 i Sattrup, hvor Faderen Jens W. var Prest. Faderen, som var orthodox, gav ham Frihed til at blive, hvad han vilde, men saa ham nødig paa den akademiske Vej paa Grund af den herskende Vantro. Han blev da Sømand og blev 1807 tagen til Orlogs, men slap fri. Under et Besøg paa Landet fik han Lyst til at komme ind i Brødremenigheden og blev 1808 indført i Broderhuset i Christiansfeld, hvor han blev i 5 Aar. 1813—16 opholdt han sig i Niesky og kom i 1820 til Basel, hvorfra han blev kaldet til Trondhjem paa Grund af sit danske Modersmaal. Paa Vejen var han indom Herrnhut, hvor han 24de Juni 1823 blev gift med Erdmuth Margarete Bork. Han kom 27de September 1823 til Trondhjem, fik Logis hos Erik Vullum og indviede 29de Septbr. — Bispinde Bugges Fødselsdag — Salen til „et Tilflugtssted for frelsehungrende Sjæle“. Der blev snart et ikke ringe Besøg, og det hed, at Biskopen havde kaldt ind en tydsk Prest for at gjøre alle de andre Prester tilskamme. Imidlertid var Biskopen af den Formening, at Windekilde hverken

havde Sprogkundskab eller Veltalenhed nok til at samle nogen større Mængde. Salen rummede kun 100 Mennesker.

Man var — som antydet — ivrig for at faa en officiel Anerkjendelse, og der blev korresponderet meget med Expeditionssekretær Holst, idet Bureauchef Schandorff var Mellemand. Denne sendte i Decbr. 1823 en Anvisning til den bedste Fremgangsmaade, og saa skrev Biskopen en Ansøgning, der blev undertegnet af 5 Personer og 13de December 1823 sendt Regjeringen. De 5 Navne er underlige nok. C. Schmidt og D. Hofflund var bekendte Borgere, men E. Bork [ø: Fru Erdmuth Windekilde], C. Koch [ø: Bispinde Catharine Bugge] og C. Lyng [ø: Christian Bugge, Forpagter af Enkesædet Lyng] — kunde neppe kaldes andet end forvanskede Navne. Efter Holsts Raad underrettede man hverken gejstlige eller verdslige Autoriteter om Sagen. Man har aabenbart tænkt, at den kunde føres igjennem uden Møje, men i Regjeringen fandt man, at den burde sendes til Biskopens Erklæring. 23de Decbr. kom den tilbage til Trondhjem, men uheldigvis sammen med en Pakke Sager til Stiftsdirektionen. Ansøgningen blev nu læst af Stiftamtmanden, Hemmeligheden var røbet, og man havde Anledning til at spørge efter de mystiske Underskrivere. Biskopen anbefalede naturligvis Sagen paa det bedste, og det theologiske Fakultet var enigt med ham, men ansaa det rigtigst, at Presterne havde Adgang til Forsamlingerne for at paase, at ikke vildfarende Lærdomme udbredtes. Departementet ansaa det tilstrækkeligt at indvilge Ansøgningen, men blot for Windekildes Person. Det gik imidlertid ikke saa glat. Regjeringen besluttede, at Stiftamtmanden skulde høres, denne forlangte Erklæringer af Politimester, Magistrat og de eligerede Mænd, der snart fandt frem Konventikelplakaten og mente, at saadanne Forsamlinger mere vildleder end opbygger. Saa gik Sagen tilbage til Biskopen, for at denne kunde indhente Presternes Erklæringer, og disse mente, at Tilladelsen ikke burde gives, da den vilde kaste Skygge paa Stadens Gejstlighed. Resultatet blev, at Tilladelsen blev negtet ved Resolution af 25de Novbr. 1824, Windekilde havde gjort Tilladelsen til Betingelse for sin Forbliven, og han maatte da Som-

meren 1825 drage til Lifland, hvor han blev, til han tog Afsked 15de Juni 1856. Han døde i Herrnhut 28de Jan. 1861. De Par Aar, han tilbragte i Trondhjem, kalder han „eine schwere Prüfungzeit“. Hans 2 Indberetninger er fulde af Meddelelser om hans idelige Sammenstød med Haugianerne, og det synes, som han har været mindre smidig end Holm. De kunde give meget Stof til Haugianismens Historie, men hører ikke hid. Det var dog ikke blot disse Sammenstød, men ogsaa økonomiske Vanskeligheder, der mødte ham. De store Løfter fra Nytaarsnatten 1822 var vel ikke lette at holde, hvor liberale end de tre Mænd var, som havde givet dem. Biskopens Venskab kjølnedes ogsaa, efter hvad der er sagt¹, da han viste sig mindre villig overfor den „broderlige Tugt“, naar Windekilde vilde lægge Baand paa hans skarpe Tunge.

Noget Societet blev her altsaa ikke, men Biskopen holdt sine Bibellæsninger paa Lorentsen-Salen, og de herrnhuttiske Sjæle, der samlede sig om ham, fik snart en Leder. Allerede 1825, da Windekilde rejste, fik Biskopen den dygtige danske Kandidat Julius Begtrup² herop som Lærer ved Realskolen. Uden at være Forstander holdt han Forsamlinger baade i Byen og paa Baklandet. Da han 1845 blev Sogneprest til Røros, sendte man et Andragende til Herrnhut om at faa en Broder herop. Vi havde nu Dissenterloven, og de behøvede ikke at spørge om Tilladelse. Man fik da den dansk fødte Missionær Wolter, der ikke kunde taale det vestindiske Klima. Han kom 1847, byggede 1850 Brødrenes Gaard indeholdende en stor Sal, en større og en mindre Familiebekvemmelighed. Wolter var Biskop Bugges Sjælesørger ved hans Dødsleje (1849). Gaardens Opførelse var da bestemt, og Biskopen gav $\frac{1}{4}$ 100 Spd. dertil. Wolter blev 1858 kaldet til Kjøbenhavn. Hans Eftermand K. A. Tipmann er født i Haynichen i Sachsen 27de Novbr. 1826. Han har været en god Støtte for vor Kirke, særlig i Lammers-Bevægelsen. Han tog Afsked 1901³. Bestyrelsen i Herrnhut

¹ Biskop C. P. Essendrops Meddelelse.

² † $\frac{8}{2}$ 1854 som Sogneprest til Røros.

³ Meddelelse fra Tipmann ved Biskop Skaar $\frac{20}{8}$ 1904.

bestemte sig til at fortsætte Gjerningen her og valgte Niels Sofus Grøndahl, født 20de Aug. 1874 i Christiansfeld, til hans Eftermand. Fra Januar 1902 har han været Societetets Forstander. Han er gift med Johanne Louise Bramberg f. 1ste Jan. 1876 i Paramaribo i Syd-Amerika. Han driver en privat Virksomhed i Trondhjem og foretager Rejser til Venner i Omegnen. Der har ikke været Tale om at slutte Gjerningen i Trondhjem og heller ikke om at sælge Huset, der fremdeles ejes af Brødre-menigheden og afgiver Bolig baade for Grøndahl og Tippmann. Denne har Pensjon fra Herrnhut og derhos Bidrag af Ingebrigt Eggens Legat. Grøndahl virker i Stilhed med Søndagsskole og Eftermiddags-Prædiken paa Helligdage, Mission og Ungdomsforening. Der er nu (1907) Ingen i Trondhjem, der ved regelmæssige Bidrag støtter Virksomheden¹.

VII.

Stavanger.

Den store herrnhuttiske Bevægelse paa Listerlandet i sidste Tredjedel af 18de Aarhundrede maa have været meget lokal. Det sees af Baus Indberetninger, at endog Annexet Herred ikke kunde opvise en eneste „Broder“². Der kan saaledes ikke være Tale om, at Herrnhuttismen fra Vanse skulde have bredt sig videre ud i Kristiansands Stift, og naar vi i det 19de Aarhundredes 3dje Decennium finder den i og ved Stavanger, er det navnlig et Par Embedsmænd, som i 1820-Aarene her fik sin Virkekreds, dette skyldes.

Den ivrigste af Brødre-menighedens Tilhængere i Stavanger var Foged Søren Daniel Schiødtz. Han var født 1796, tog

¹ Sogneprest Sigg. Skavlans Meddelelse.

² F. T. Knudsen: Levnetsbeskrivelse. Chra. 1867. S. 8 nævnes vistnok ogsaa Herred blandt de Bygder, hvortil Herrnhuttismen var naaet, men her maa man stole mere paa Bau, der kjendte Tingene bedre.

20 Aar gammel Præliminærexamen og blev exam. jur. 1818. Han blev som Kopist i Kristiania, hvor det siges, at han med Gabriel Kielland blev paavirket af N. J. Holm, der imidlertid aldrig nævner ham i sine Indberetninger. Vi ved ikke, naar han kom til Stavanger eller i hvilken Egenskab, men vi finder ham der 1826. I dette Aar fik Stavanger ud paa Høsten Besøg af Carl Gustav v. Bülow, der rejste som Kolportør for „The continental society“ i London. Han søgte at stifte Underafdelinger af dette Selskab, hvis Formaal var at vække kristeligt Liv rundt om i de europæiske Lande. Det lykkedes ham kun i Stavanger, hvor Haugianerne mødte ham med Mistænksomhed, medens de faa Tilhængere af Brødremenigheden var venligere stemte. Han fik da samlet 20 Mænd, der alle var herrnhuttisk sindede, og de besluttede at danne et „Selskab til Fremme af Guds Rige“. 4 af de mødende blev valgte til Bestyrelse. Det var S. D. Schiødtz, Postfuldmægtig — siden Postmester — Caspar Kielland, Kjøbmand Svend Svendsen og Sogneprest Gabriel Kielland paa Finnø. Her var ikke en eneste Haugianer med i dette Møde, og der kan da med Rimelighed sluttet, at samtlige Deltagere var Herrnhutter. Hvad Bülow har tænkt med det Selskab, han nu fik oprettet, kan man vel slutte sig til, naar man ved, at „The continental society“, der havde sendt ham, kun havde de europæiske Lande for Øje, — et Slags international Indre-Mission. Bülow forlod Landet i Januar 1827. Aaret efter kom han tilbage, men viste sig da som en vidtgaaende Sekterer, der fornægtede de kristelige Grundsandheder, saa han ingen videre Befatning kunde faa med det Selskab, han havde stiftet¹, og dettes Medlemmer har handlet ganske i Brødremenighedens Aand ved at gjøre Hedningemissionen til sin Opgave. Vi har her Spiren til det norske Missionsselskab, og vi maa tilføje, at naar Missionsinteressen ved denne Tid blev vakt i Norge, hænger dette vel for en Del sammen med den ny vakte Missionsands i den protestantiske Kirke i det hele, men det er Brødremenigheden, der først slog til Lyd i Norge.

¹ Om Bülows Besøg i Norge se „For Kirke og Kultur“, 13de Aarg., S. 545—57.

Hvor der er Herrnhutter, spørges først og fremst efter Forsamling og Lokale til Opbyggelse. De holdt da i Begyndelsen til paa Bakke-Salen i et Søhus paa Skagen, hvor de ofte forstyrredes af Pøbelen. Siden byggede Schiødtz, der 29de Novbr. 1830 var bleven Foged, et Hus med en Sal, hvor Brødrene kunde forsamles hver Søndag Aften. I Begyndelsen har vel Fogden selv holdt de opbyggelige Foredrag — Læsning af Bibelen og en Postille — og det har vel ikke været sjelden, at Gabriel Kielland roede ind fra den nær liggende Finnø, men da Schiødtz' Børn voxede til, maatte han have en Huslærer og fik som saadan en dansk „Broder“ ved Navn Lorentzen. Denne var en begavet og musikalsk Mand, og han ledede nu Opbyggelserne skiftevis med Fogden, S. Svendsen o. fl. En Søndags-skole havde ogsaa disse to Venner faaet istand, og begge gav her Undervisning.

I Aarenes Løb sluttede adskillige Folk i Stavanger sig til Brødrene, og gjennemtrængte af den herrnhuttiske Aand, maatte de nødvendigvis have Trang til de herrnhuttiske Former 3: regelmæssige Sammenkomster under en fra Brødremenigheden udgaaende *Leder*. En saadan havde man savnet, og man vilde gjerne se dette Savn udfyldt. De 3 Venner, Foged Schiødtz, Postmester C. Kielland og Kjøbmand Svend Svendsen, skrev derfor 1840 til Herrnhut og bad om at faa en Diaspora-Arbejder til Stedet. Der kan have været flere Grunde til, at man netop nu kom frem med dette. De ledende Mænd havde vel faaet Ro, efter at deres skarpe Kritiker, Sogneprest C. J. Sandberg var forflyttet til Fredrikstad. Stavangers dygtige resid. Kapellan Alexander Lange var forflyttet til Asker og efterfulgt af M. A. Gjør. Man kunde vel ogsaa nu bedre paatage sig extra Udgifter, da Landets Pengevæsen var kommet i Orden. De 3 Mænd lovede at skaffe den ventede Arbejder Hus og sørge for hans Underhold. Man kjøbte en Tomt og byggede Hus i Asylgaden paa Hjørnet af Brødregaden, der utvivlsomt har sit Navn fra denne Tid. Pengene til Bygningen skaffedes for største Delen af de oven nævnte 3 Venner. 1842 fik man saa en Slesviger, Stephan Due herop,

og han overtog strax Søndagsskolen, hvor dog Schiødtz og Svendsen vedblev at undervise, saa længe de levede. Han var født i Kolding 21de Okt. 1805(?), Søn af en Væver. Han havde været Lærer i Christiansfeld, hvor Lærer-Personalet i denne Tid for en stor Del bestod af Folk, der ikke havde studeret. Han fik Bolig i det nybyggede Hus, hvor han tillige kunde holde en liden privat Skole. Man ser ham ogsaa altid benævnt „Privatlærer“, naar han omtales som mangeaarigt Medlem af det norske Missions-selskabs Hovedbestyrelse. Due var til sin Død en af den hele Bys Befolkning højt agtet Mand. Han skal mindes som den, der først tog sig af Skrefsrud, der ved ham fandt Indgang hos Herrnhutterne i Berlin. Virksomheden paa „Duesalen“ ophørte 1881, da den fandtes mindre paakrævet. Lars Oftedals Virksomhed i Bethania var da paa sit højeste. Due havde faaet en Landejendom i Nærheden af Stavanger og trak sig tilbage til denne med sin anden Hustru Adamine Schiødtz, Føgdens Søster. Hans første Hustru hed Marie Magdalene Petersen. Han døde her 27de Decbr. 1892. Man solgte Huset til Stavanger Ynglingeforening, og af det ved Salget indkomne Beløb dannedes et Fond, der nu (1907) udgjør omtrent Kr. 46 000,00. Heri er medtaget nogle Beløb, der tidligere var skjænkede bl. a. af Due. Samtlige Gavebreve indeholdt Betingelser om, at Pengene skulde anvendes til at underholde den ved Due begyndte Virksomhed. Imidlertid havde de forskjellige Bestemmelser for det Tilfælde, at den skulde blive nedlagt. Nogle vilde have den anvendt til Hedningemissionen, andre til Jødemissionen, andre til Søndagsskolen o. s. v., men alle var enige i, at Intet kunde anvendes uden i Samraad med Brødre-menighedens Styrelse i Herrnhut. Bestyrelsen af Fondet skulde supplere sig selv, og den sidste af dens Medlemmer Sv. Svendsen indsatte før sin Død Sekretær, Pastor Lars Dahle til sin Eftermand. Han har foreslaaet, at en Del af Pengene skulde anvendes til et Menighedshus for Domkirkens Sogn, og at Renterne af den tiloversblevne Kapital skulde anvendes til at støtte den her drevne Virksomhed. Brødre-menighedens Styrelse var enig

heri, dog saaledes, at den overensstemmende med Dahles Forslag forbeholdt sig Dispositionsret over Lokalet og de tiloversblevne Penge, om den tidligere Virksomhed skulde blive gjenoptagen.

Om Forfølgelse fra Statskirkens Side af Brødremenighedens Lemmer og Tilhængere kunde der naturligvis aldrig blive Tale, hvor lidet end Religionsfriheden i Almindelighed var skattet i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. Imidlertid havde den Opfatning af Lovene gjort sig gjældende hos 2 af vore Biskoper — Neumann og Munch — at Konventikler var forbudne. Biskop Neumann udtalte dette til C. G. v. Bülow, da denne 1826 gjorde sin Rejse langs Kysten¹, men han fik ellers neppe Anledning til at skride ind mod Konventikelvæsen i sit Stift. Biskop Munch havde det anderledes. Da han i 1826 var i Stavanger, havde han en Sammenkomst med Bülow, der nu — trods Biskopens mulige eller vitterlige Uvilje — kunde holde det første „Bønnemøde“ i Norge og siden med 20 „Brødre“ stifte den første Missionsforening. Efter dette udstedte Biskop Munch et almindeligt Forbud mod Konventikler. Man skulde tro, at han kun har villet ramme Haugianerne, siden Bau paa Vanse fik vedblive med sine regelmæssige Forsamlinger, men det viste sig snart, at den strænge Biskop ikke vilde vide af noget Slags Uregelmæssighed. 1826² var der Bispevisitats i Stavanger. Biskopen havde her en Sammenkomst med C. G. v. Bülow, og efter Visitatsen samlede han Presterne og underkastede Gabriel Kielland, som han havde befalet at være tilstede, en skarp Examination. Vi skal ikke udtale os videre om det konduitemæssige i denne Forhandling, og det er kun en Gjætning, at Biskopen kan have hørt Rygter om de dogmatiske Skjævheder,

¹ Se „For Kirke og Kultur“, 13de Aarg., S. 545.

² Gustava Kiellands Erindringer, Chra. 1882, S. 148 har 1827, men da vi af Bülows Beretning ved, at Biskopen var i Stavanger 1826, maa vel dette Aarstal være det rette. Fru K. tager oftere feil i Aarstal.

der 8 Aar efter kaldte C. J. Sandberg til Kamp mod Kielland og hans herrnhuttiske Venner. Det kan dog neppe have været dogmatiske Betæneligheder, der bragte Biskopen til efter dette Møde at sende Kielland et Brev med Befaling, at han øjeblikkelig skulde ophøre med de gudelige Forsamlinger *i sit Hus*. Hans Hustru fortæller¹, at han strax ophørte. Imidlertid forelagde han Sagen 5te Juli 1828 for N. J. Holm med Spørgsmaal, om han burde vedblive eller ikke. Efter Holms Ord skal Kielland have holdt paa fremdeles — trods Biskopen². Efter Fru Kiellands Erindringer ophørte de dog og begyndte først paany efter Bispeskiftet 1832. Holm skriver i Forbindelse med denne Sag, at naar der er Tale om det saakaldte Konventikelvæsen, saa er der mange Misforstaaelser. Han sigter vistnok her mere til det dogmatiske end til det kirkeretlige. Selv havde Holm været ude at stride mod Rationalismen (Treschow), men i den her omhandlede Sag kunde han ikke faa sine theologiske Medstridere paa sin Side. De fleste theologiske Modstandere mod Rationalismen var ved Grundtvig opsatte mod fælles Opbyggelse udenfor Kirken. Har saaledes Konventikelvæsenet fremkaldt Forvirring paa det dogmatiske Felt, saa har Virkningerne i denne Retning neppe været mindre paa det kirkeretlige, naar en Biskop kunde forbyde en af sine Prester at samle Venner *i sit eget Hus* til Opbyggelse.

Det er muligt, at denne Tids Regjering har været ængstelig for, at de haugianske Forsamlinger, der ansaaes for meget forstyrrende, skulde komme op igjen, og at derfor en Biskops Forbud mod *alle* Konventikler kunde opretholdes, men det kunde naturligvis ikke gennemføres rigoristisk. Der høres Intet om, at Schiødtz i Stavanger indstillede de ugentlige Forsamlinger i sit Hus, og det var da heller ikke disse, men det i dem foredragne Ord, som i den følgende Tid gav Anledning til den alvorlige Kritik af Sogneprest C. J. Sandberg³. Denne dygtige Theolog var 21 Aar gammel bleven Sogneprest til Haa 1826. 1830 blev

¹ Gust. Kiellands Erindr., S. 149.

² Holms Indberetning for 1828 (Arkivet i Herrnhut).

³ Wexels i Tidsskr. f. Kirkehist. og Theologi III, S. 1—176.

han gift med Marie Rosenkilde, hvis Søster Charlotte var Foged Schiødtz' Hustru. Han havde i Kristiania sluttet sig til Wexels og har vistnok været en af vore første Grundtviganere i moderne Forstand. Det er bekendt, at Grundtvig og med ham — i forskjellig Grad — hans Disciple paa denne Tid havde meget imod Herrnhuttismen, og Sandberg har vel havt sine Antipatier med i den sye Familieforbindelse, hvor han maatte finde sig i at blive forkjættet. Han lod 3 Aar gaa hen og haabede, at Forholdet skulde blive bedre, men skuffedes. Istedet fik han se, at en Del vaklende Sjæle sluttede sig til „Brødrene“, og saa blev der et Møde, hvori Sandberg fandt sig foranlediget til at forelægge Vennerne deres Vildfarelser. De betegnede aldrig Guddommen uden ved „Jesus“, „Frelseren“, som Skik har været alt siden Zinzendorfs Dage. Nu — sin Sentimentalitet kunde de jo faa beholde i Fred, men de var ved den forledede til at lave dogmatiske Satser, som ingensteds hørte hjemme. Foged Schiødtz var en Lægmand uden Studier, og det er vel tvivlsomt, om det virkelig i et og alt staar for hans Regning, hvad der her bærer hans Navn. At Gabriel Kielland var enig med ham, og at han kjendte til Fogdens Breve, siger han selv, og han maa vel saaledes betragtes som hans dogmatiske Raadgiver. Deres Tanke var, at en Sjæl, der føler sin Synd, møder i Faderen en hellig og retfærdig Gud, føler sig for ham som Trællen for sin Herre. Derfor maa Synderen først have holdt Nadvere med Frelseren (Ap. G. 3, 20), inden han kan komme som Barn til Faderen¹. Det var efter hans Mening kun benaadede, omvendte Sjæle, der kunde bede til Faderen o. s. v. Her er endnu besynderligere Ting. Mt. 28, 20 — Jesu Ord: „mig er given al Magt o. s. v.“ udlagdes derhen, at Faderens Guddomsmagt var *ophørt*, da Jesus for til Himlen. Skabelsen fratages Faderen og tillægges Jesus i Kraft af Joh. 1, 1—3. — Til dette kom deres pietistiske Levevis og strænge Domme over Presterne, saa her var meget at skrive om, og Sandberg skaanede dem ikke. Striden fortsattes ud over Aarene 1834—36 og rettedes tilsidst mod

¹ Schiødtz' Brev ¹⁶/₁₂ 1834 i Wexels' Tidsskr. III, S. 110.

Bestyrelserne for Missionsforeningen og Traktatselskabet, der havde indbudt Jæderens Prester til Deltagelse, men mødte Afslag, efter at Sandberg havde krævet dem til Regnskab for deres Lære. Han blev 1837 forflyttet til Fredrikstad, og man hører saa ikke mere til theologiske Stridigheder paa denne Kant. Missionen — Holms Missionsblad — var lidt efter lidt blevet Foreningsbaandet mellem Herrnhutterne og Haugianerne, der jo stemte ganske overens i den pietistiske Livsopfatning. Forholdet var imidlertid ogsaa her vanskeligt, og det kostede saaledes ikke liden Møje at faa Missionsselskabet oprettet. Forhandlingerne herom blev en Landssag, og hvad Sandbergs Optræden kan have bidraget til rundt om i Landet at vække eller styrke Fordomme imod de ledende Mænd i Stavanger, skal vi ikke indlade os paa.

Register.

- Abel, P. S., Provst, 50, 51.
 Achten, Jomfru, 31.
 Adler, Generalsuperintendent, 55.
 Alsing, Ole, sen., 15, 32.
 — Ole, jun., 32.
 Amble, T., Klokker, 57, 63, 68.
 Anders, Herrnhutter, 34.
 Anchersen, D., Prest, 26.
 Andersen, Ole, 32.
 Andresen, A., Garver, 31.
 Angell, Mdm., 31.
 — Else, 25.
 — Maria, 32.
 Arbo, Kjøbmand, 20.
 — Catharine, 30.
 — Evert, 16.
 — Karen, 16, 30.
 — Nicolai, 15.
 — Peter, 8, 10.
 Arentz, F., Biskop, 41.
 — F. C. H., Rektor, 40.
 Arlom, C. F., 31.
 Arneberg, Ulrik, Provst, 45, 49, 50, 51.
 Aschehoug, Consistorialraad, 59.
 — Jens, Prest, 59, 64, 66.
 — Johan, Provst, 64, 66.
 Backer, Christen, 15.
 — Ole, Societetsforstander, 14, 36, 37, 53, 54.
 Bager, Anna, 36.
 — Johan, Lagmand, 36.
 Bau, H. P., Societetsforstander, 43, 50, 80, 84.
 Bech, F. J., Biskop, 77.
 Beckmann, Sven, 31.
 Begtrup, J., Sogneprest, 79.
 Bentzon, T., 15.
 Beyer, Herrnhutter(?), 26.
 Bing, Kjøbmand, 77.
 Bloch, P., Sogneprest, 11, 13.
 Blom, P., Provst, 20.
 Bluhme, Hofprest, 11.
 Boberg, L., Sadelmager, 32.
 Boes, Maren, 42.
 Boesen, Provst, 55.
 Bollmann, Alida, 41.
 Bork, Erdmuth, 77, 78.
 Boysen, Lærer, 18.
 — Mette, 30.
 — Peter, 14.
 — Realf, 14, 23.
 Bramberg, Johanne, 80.
 Brau, Erik, Societetsforstander, 11, 25.
 Brun, J. N., Biskop, 6, 41.
 — Sven, Sogneprest, 73.
 Bugge, Løjtnant, 39.
 — Catharine, Bispinde, 66, 77, 78, 79.
 — C., Overtoldbetjent, 78.
 — Fr. M., Rektor, 75.
 — H. W., 39, 54.
 — P. O., Biskop, 4, 39, 40, 42, 46, 51, 60, 61, 67, 69, 70, 74, 77, 79.
 — Søren, Provst, 42.
 — S. B., Professor, Provst, 39, 62, 63, 65, 66, 71.
 v. Bülow, C. G., Kaptejn, 48, 49, 50, 81, 84.
 Bünemann, J., Prest, 34.
 Böcher, Elisabet, 31.
 — Chr., Prest, 31.
 Bølle, Søren, 12.
 Bøyesen, A., Prest, 25, 73.

- Cammermeyer, J. S., Prest, 6.
 v. Cappelen, Christian, 19, 20.
 — Didrik, 23.
 — Peder, Kjøbmand, 4, 10,
 19, 20, 29.
 Caspari, C. P., Professor, 73.
 Christian VIII, 20.
 Christopher, 29
 Chrystie, Karen, 31.
 Cortin, Frue, 41.
 Cromwell, 75.
 Crøger, Johannes, Prest, 25.
 — Michael, 11, 13.
 — Olea, 24, 32.
 — P., Prest, 14, 16, 24, 32.

 Dahle, L., Prest, 83.
 Danneskjold-Laurvig, 17.
 Delphin, J. C., Stadthauptmand, 55,
 62.
 — J. C., Prest, 64, 66.
 Dickson, Skibskaptejn 15.
 Dorph, N., Biskop, 10.
 Due, Stephan, Lærer, 82.
 Dybdahl, P. J., Prest, 65, 66.
 Døderlein, C., Overlærer, 70.

 Ebbell, O. F., Raadmand, 73.
 Engel, Jens, Kjøbmand, 29.
 Erslev, Anna, 18.
 Essendrop, C. P., Biskop, 79.
 Even, 29.
 Ewald, E., Waisenhusprest, 11, 33.

 Faale, Niels, 30.
 Falkenberg, Jacob, 30.
 Fasmer, V., Fabrikejer, 34, 39.
 Fasting, Fredrik, Prest, 36, 38.
 — Lyder, Prest, 35, 36.
 Flood, N. B., Prest, 64, 66.
 Freymann, Catharine, 10, 55.

 Gerner, H., Prest i Vaale, 9, 14, 16.
 — H., Provst, 31.
 — Karen, 32.
 — Magdalene, 31.
 Gjelstrup, Student, 17.
 Gjør, M. A., Sogneprest, 82.
 Green, Cornelius, Societetsforstan-
 der, 15.
 Green, Dorothea, 15.
 — Slotsprest, 4, 12, 13, 17, 26,
 39, 53.
 Grimelund, A., Biskop, 65, 66.
 Grundtvig, 65, 66, 67, 68, 85, 86.
 Grøndahl, Chr., Bogtrykker, 68, 69.
 — N., Societetsforstander, 80.
 Grønhof, Sti, 16, 30.
 Gulbransen, Anders, 30.
 Gundersen, Marie, 30.
 — Rikke, 30.
 Guttrup, L., Garver, 31.
 v. Güllick, Nikolaya, 41.

 Halvorsen, H., Bordskriver, 30.
 Hamerum, Edle, 40.
 Hamilton, Mdm., 30.
 Hammond, H., Prest, 14, 15, 17.
 Hansen, A., Tømmermand, 31.
 — Dorel, 30.
 — Gjert, Prest, 9, 10, 55.
 — Helene, 29.
 — Johan, Societetsforstander
 16.
 — P. Biskop, 43.
 Hanson, Balthasar, Kjøbmand, 23,
 24, 29.
 — P. Treschow, 23.
 Hansteen, C., Professor, 55.
 Haslop, Kjøbmand, 34, 39.
 Hassing, Societetsforstander, 15.
 Hauge, Andreas, Provst, 63.
 — H. N., 3, 23, 26, 27, 33, 42,
 43, 44, 46, 49, 58, 63, 64, 69, 74,
 75, 76.
 Hegdal, Anna, 16.
 Helmen, Borgerrepræsentant, 32.
 Hempel, Maria, 12.
 Henning, Hilma, 31.
 Hesselberg, Christen, 25, 32.
 — H. J., 15.
 — Iver, Prest, 58
 — Martha, 32.
 — P. N., Prest, 5, 15, 17,
 19, 22, 25.
 Hjerm, E., Prest, 22.
 Hjorthøy, Hugo, Prest, 16.
 Hoff, Anders, Stiftsprovst, 9.
 Hofflund, Kjøbmand, 77, 78.
 Hofland, Ingeborg, 18.

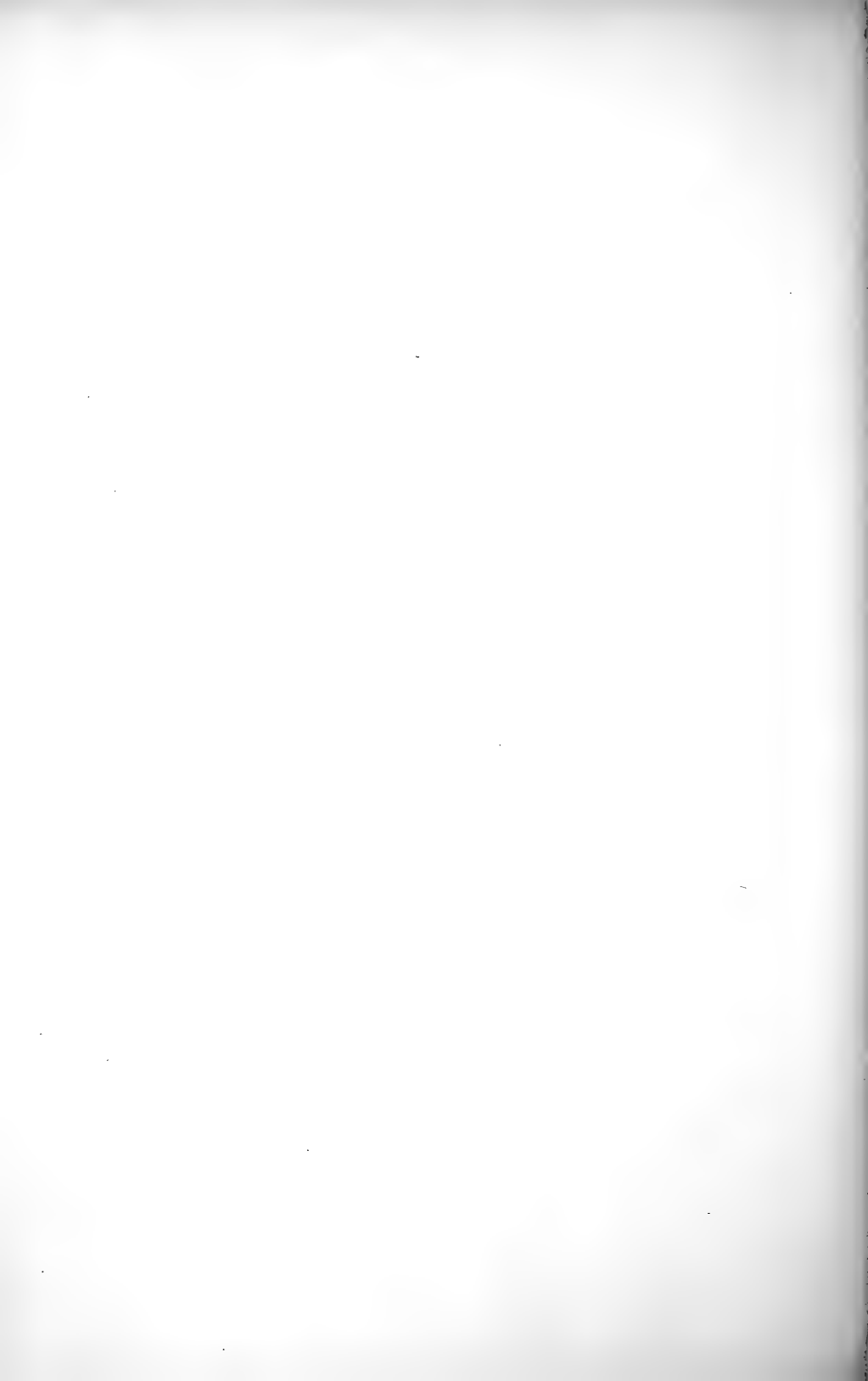
- Hofman, Martha, 31.
 Holm, N. J., Societetsforstander, 7, 8, 44, 55, 81, 85.
 Holmboe, H. P., Prest, 58.
 — Jens, Sogneprest, 58.
 Holst, P., Assessor, 58, 77, 78.
 Hoppstock, Frants, Prest, 24.
 Hüpeden, Kjøbmand, 60, 77.
 Høyer, Jens, Societetsforstander, 13.
 Ingeborg, 29.
 Jebsen, J., Kjøbmand, 23, 24, 29.
 Jensen, Christian, Prest, 73.
 Jepsen, Berte, 30.
 Johannes, Biskop i Brødremenigheden, 26.
 Johnsen, Marie, 30.
 — Magdalene, 29.
 Johnson, G., Professor, 73.
 Jonassen, Grete, 30.
 Karl Johan, 75.
 Keyser, Jacob, Professor 4.
 — J. M., Biskop, 44.
 Kielland, Caspar, Postfuldmægtig, 81.
 — G. K., Prest, 5, 62, 63, 65, 66, 81, 82, 84, 85, 86.
 — Gustava, 84, 85.
 — J. T., Prest, 63, 65, 66, 71.
 Kirkeby, Inger, 31.
 Kjæl, Gunhild, 30.
 Kjørbo, Peter, 31.
 — Louise, 73.
 Klein, Frue, 20.
 — Christine, * Cappelen, 19, 29.
 — Christine, Enke, 30.
 — Johan, Prest, 31.
 — Mads, 15.
 — Maren, 31.
 Klitgaard, Christine, 29, 30.
 Knap, Proprietær, 14.
 Knudsen, F. T., Lægprædikant, 80.
 — Jan, Haugianer, 48.
 Koch, L., Provst, 56.
 v. Koss, Oberst, 42.
 Krause, Herrnhutter, 33, 34.
 Krogh, Provst, 42.
 Krohn, Benedicte, 40, 42.
 — W., Agent, 40, 42.
 Krum, Jacob, 29.
 — Jacobæa, 29.
 — Jens, 4, 10, 15, 18, 29, 30.
 Køtel, Grethe, 41.
 Lammers, G. A., 66, 69.
 Lange, A., Provst, 82.
 Larsen, Niels, Sukkerbager, 31.
 — O., Skrædder, 30.
 Lemmich, Kaptejn, 13, 29.
 Leth, Chr. L., Prest, 9, 24.
 Levetzau, Stiftamtmand, 41.
 Lindeman, Jacob, Prest, 63, 65, 66, 71.
 Lintrup, Søren, 9.
 Lodberg, Cecilie, 70.
 Lorentzen, Herrnhutter, 82.
 Lund, Anna, 15.
 — G. C., Kaptejn, 44, 45, 46.
 — Jonas, Lodsoldermand, 51.
 Malling, P. T., Bogtrykker, 73.
 Martha, 29.
 Mathiesen, Elise, 44.
 Meisner, Herrnhutter, 34.
 Meyer, Hilbr., 32, 33, 34, 35.
 — Margrete, 41.
 Molle, Elling, 41.
 — Johanne, 41.
 Moltke, Greve, Stiftamtmand, 19.
 Morop, P., 30.
 Munch, E., Stiftsprovst, 73.
 — J. St., Biskop, 45, 48, 50, 51, 84.
 Müller, J., Provst, 14.
 Møhne, J. H., Societetsforstander, 28, 52, 55, 72.
 Møinichen, Stiftamtmand, 34.
 Mønnich, Maria, 30.
 Nannestad, F., Biskop, 15, 26.
 Narvesen, Martha, 32.
 Nefelt, Maria, 54.
 Neumann, J., Biskop, 84.
 — Susanna, 37.
 Nexøe, M., Kateket, 11, 18.
 Nielsen, Else, 18.
 — Hans, 31.
 — Olaus, 57.
 — P., 54.

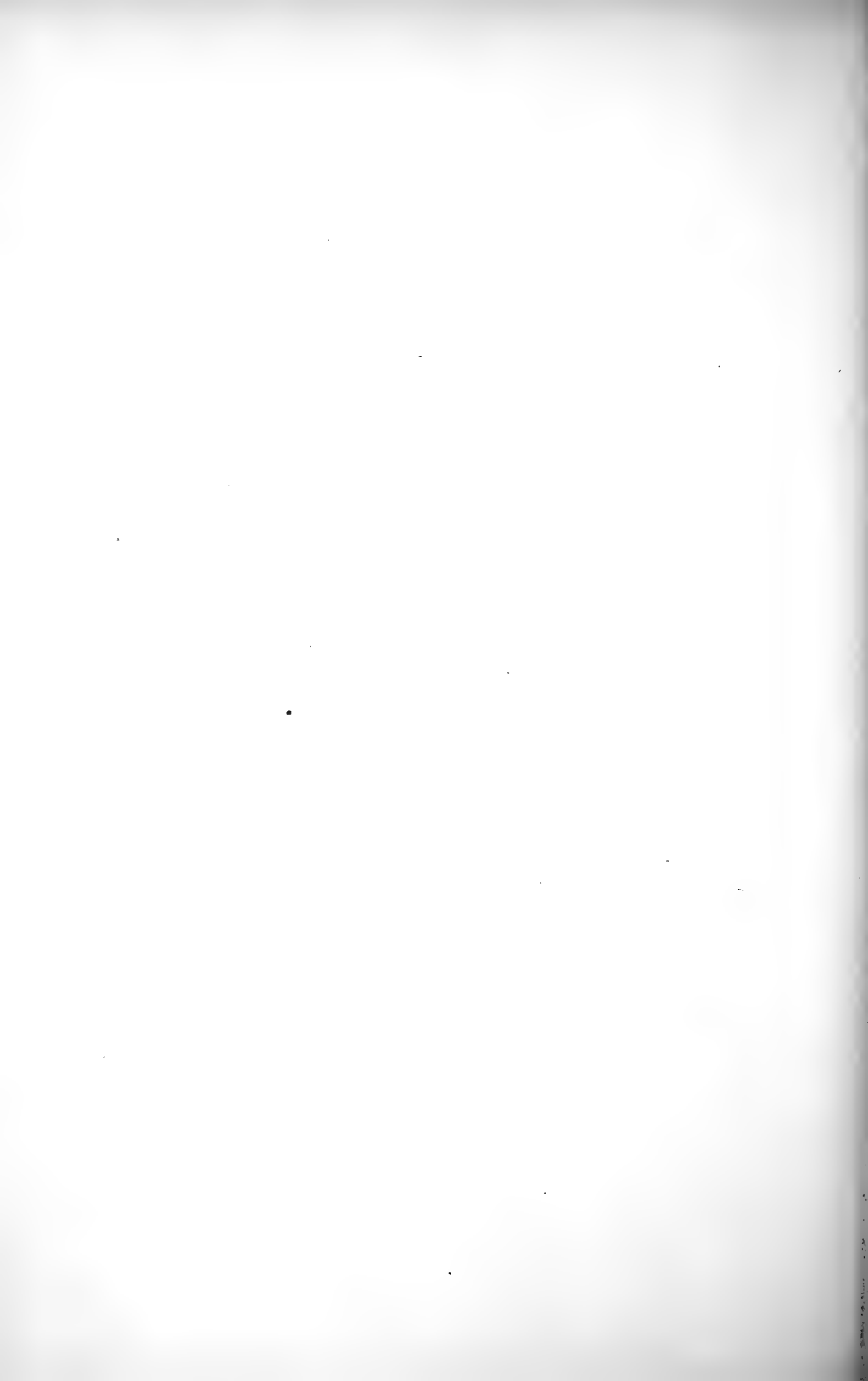
- Nielsen, Søren, 41.
 Nitschmann, D., Biskop, 34.
 Normann, Maria, 44.
- Odelberg, Andreas, 54.
 Oftedal, Lars, 83.
 Omdal, Mathias, Haugianer, 49.
 Omsted, Kjøbmand, 18.
 Ording, Christiane, 23.
 Ostergren, Elias, 11, 18, 54.
 Ottesen, Otto, Prest, 14.
- Pavels, Biskop, 42.
 Pedersen, Gunder, 15, 31.
 Petersen, Marie, 83.
 — Paul, 30.
 Petsch, H., Sværmer, 34, 36, 38.
 Pihl, Frue, 20.
 — Societetsforstander, 17, 22.
 Piper, Herrnhutter, 33.
 Pontoppidan, 33, 34, 42.
 Povels, Karen, 41.
- Rafn, Amtmand, 26.
 Ramshart, Kammerraad, 40, 41.
 Rantzau, Herrnhutter, 35.
 v. Rapp, Kaptejn, 30.
 Rasmussen, Jens, 31.
 — Randi, 32.
 Ravn, Johannes, 31.
 Rejstad, H., 31.
 Rennord, Jens, Stiftsprovst, 9, 33,
 34, 35, 36, 38, 39.
 Reuss, Prokurator, 40.
 Reusz, Professor, 12.
 Rømskogen, Kari, 57.
 Rosenkilde, Charlotte, 86.
 — Marie, 86.
 Rypchie, Johan, 32.
 Rømer, Herman, Prest, Societetsfor-
 stander, 8, 74.
- Samsing, Clemet, Prest, 14.
 Sandberg, C. J., Sogneprest, 5, 82, 85.
 Sandefjord, Anna, 32.
 Sandegaard, Lavine, 32.
 Saxild, E. N., Raadmand, 57.
 Schaffner, Josva, Prest, 35, 36, 38, 40.
 Schandorff, Bureauchef, 78.
 — Maria, 55.
- Schandorff, Maria, f. Lassen, 71, 72.
 Schare, Maria, 30.
 Scharinghausen, G., Societetsforstan-
 der, 22, 23, 24, 25.
 Schindler, Byfoged, 14.
 Schiødtz, Adamine, 83.
 — S. D., Foged, 80, 81, 85,
 86.
 Schmidt, Kjøbmand, 76, 78.
 Schnitler, H. R. K., Prest, 64, 66.
 Sedin, Jacob, 29.
 Skaar, J. N., Biskop, 79.
 Skau, Anne, 73.
 Skavlan, Sigv., Sogneprest, 80.
 Skrefsrud, 83.
 Solem, Arnt, Haugianer, 74, 76.
 Spangenberg, 60.
 Staunager, N., Societetsforstander,
 25, 27, 43, 54.
 Stockfleth, N., Prest, 64, 66.
 Strasberg, Rebekka, 41, 42.
 Strøm, Hans, Professor, 33.
 Stud, Hans, Prest, 8.
 Sunde, Christopher, 29.
 Sundt, A., Skrædder, 31.
 — C. U., Prest, 57, 66.
 Svendsen, S., Kjøbmand, 81, 82.
 Søren, Haugianer, 47.
 Sørensen, P., Farver, 67.
 Sørenssen, C., Biskop, 45.
- Thomsen, Gulbr., 31.
 Thormøhlen, Christian, Kjøbmand,
 6, 35.
 Thurah, Albert, Prest, 9.
 Thurmann, Brede, Prest i Vaale,
 9, 14.
 — E., Kjøbmand, 70.
 Tidemand, O., Biskop, 9, 14, 33.
 Tippmann, K. A., Societetsforstander,
 8, 79.
 Torkel, Haugianer, 48.
 Tormann (Thurmann?), 54.
 Treschow, Anna M., 23, 29.
 — N., Statsraad, 4, 57, 58, 62,
 71, 76, 77, 85.
 — Peter, Kjøbmand, 4, 10,
 15, 23.
 Tybring, Søren, Prest, 26.
 Türek, Dr. med., 34, 36, 38.

Ullerup, Axel, 30.	Windekilde, M., Societetsforstander,
77, 78.
Vogt, J. N., Provst, 59.	Wittus[sen?], Anna, 31.
Vullum, E., Handelsmd., 60, 61, 76, 77.	Wolter, Societetsforstander, 79.
Wegner, Agnete, 22.	Wright, J. C., Prest, 65, 66.
— Martha, 22.	Wulff, C. L. P., Provst, 65, 66, 72.
— Ole, 22.	Wulfsberg, Prest, 18, 24.
v. Westen, Thomas, 3.	— N., Prest, 31.
Wexels, W. A., 56, 61, 62, 66, 67,
69, 71, 86.	— P., Prest, 14.
Wiel, Anne Sibille, 8.	— Søfren, 15.
— Bolette, 31.	Zakarias, Haugianer, 48.
— Mads, 8.	Zeisberger, M., Herrnhutter, 34, 37.
Windekilde, J., Prest, 77.	Zinzendorf, N. L., Greve, 9, 12, 86.

Indhold.

	Side
I. Indledende Bemærkninger	3
II. Drammen	8
III. Bergen	32
IV. Vase	42
V. Kristiania.	53
VI. Trondhjem	74
VII. Stavanger	80
Register	88

PISTIS SOPHIA.

L'ANTIMIMON GNOSTIQUE EST-IL LE KA ÉGYPTIEN?

PAR

J. LIEBLEIN.

(CHRISTIANIA VIDENSKABS-SELSKABS FORHANDLINGER FOR 1908. No. 2.)

CHRISTIANIA.
EN COMMISSION CHEZ JACOB DYBWAD.

IMPRIMERIE DE A. W. BRØGGER.

1908.

Pistis Sophia.

L'Antimimon gnostique est-il le Ka égyptien?

Par

J. Lieblein.

Foredrag i den historisk-filosofiske klasse 24de januar 1908.

LLe manuscrit copte, contenant le livre gnostique de Pistis Sophia, se trouve à Londres, et a été publié avec une traduction en Latin par J. H. Petermann après la mort de M. G. Schwartze qui déjà en avait préparé la publication¹.

Je n'ai pas l'intention de parler longuement de cet ouvrage qui malgré son contenu abstrus et sa forme diffuse et fastidieuse a un assez grand intérêt non seulement pour l'histoire du Gnosticisme, mais peut-être davantage, pour l'histoire générale à cause de son étrange mélange et combinaison des idées les plus diverses, puisées à la littérature égyptienne, à l'ancien et au nouveau Testament de la Bible, et à la mythologie et philosophie grecques, le tout présenté dans une langue mixte que l'on pourrait peut-être caractériser copto-grecque. Notre livre, par dr. Askew apporté de l'Orient à Londres cr. l'an 1770, n'a pas été beaucoup discuté; ici je veux seulement mentionner, que le savant Danois Münter, professeur et évêque, l'an 1812 déjà a

¹ Pistis Sophia. Opus gnosticum Valentino adjudicatum e codice manuscripto coptico Londinensi descripsit et Latine vertit M. G. Schwartze. Edidit J. H. Petermann. Berolini MDCCCL.

publié et traduit en Latin les cinq odes apocryphes de Salomon qui se trouvent dans le texte de Pistis Sophia.¹

Passant au sujet de mon article je donnerai d'abord le petit texte copte qui pour moi a été le point de départ. Le voici :

Τε ποτ βε ψαρισε υ ψηρε ψηη ερε τβου
 σοβκ η ζητη, ατω εσσοβκ η ζητη λβι τε ψτηχη,
 ατω εφσοβκ η ζητη λβι π-κε-απτιμιμον υ ππα,
 ζαπαξ ζαπλω, ετσοβκ υ ψωουπτ ζι πετερητ, ε
 μη λαατ υμοοτ αςθαλε ε λαατ η ζωβ ετε πετ
 παποτ ετε πεθοοτ. εβολ υ πε ζροψ η τβυε
 ετ ζορψ εμαψο' ατω οη εφσοβκ λβι π-κε-σωμα'
 ατω ψαρε ψηρε' ψηη οτωη εβολ ζη πε τρηφοοτε
 υ πκομοσ πτε η αρχωπ' ατω ψαρε τβου σωκ
 πασ εβολ υ πμεροσ η τβου ετ ζη πε τρηφοοτε,
 ατω ψαρε τε ψτηχη σωκ πασ εβολ υ πμεροσ
 η τε ψτηχη ετ ζη πε τρηφοοτε, ατω ψαρε παπτι-
 μιμον υ ππα σωκ παζ εβολ υ πμεροσ η τκακια ετ
 ζη πε τρηφοοτε μη τερεπρωμα' ατω ψαρε πσωμα
 ζωωτ σωκ παζ η οτλη ε ηςαςθαλε απ ετ ζη
 πε τρηφοοτε

ατω κατα κοτῖ κοτῖ ψαρε τβου υ η τε ψτηχη μη
 παπτιμιμον υ ππα ψατρ ποβ' ατω² ψαρε ποτα ποτα
 υμοοτ ψαφαςθαλε κατα τερεφρε' τβου μη ψαας-
 θαλε ε ψηη η σα ποροειη υ πρισε' τε ψτηχη ζωωσ

¹ D. Fridericus Münter, Odae gnosticae Salomoni tributae. Thebaice et Latine, praefatione et annotationibus philologicis illustratae. Havniæ 1812. Publiées aussi par Ideler dans son: Psalterium Coptice, edidit Jul. L. Ideler, Berolini MDCCCXXXVII.

² Le texte donne ατψ, c'est sans doute une faute.

ψαλασθαλε ε ψυπε η σα πτοπος η τακαιοστυνη παι
 ετ τηρ, ετε πτοφ νε πτοπος η τετεκρασε, παντι-
 μιμον ζωωφ η παα ψαψυπε η σα κακια τηροφ μη
 η επισημια μη ποβε μη πωμια ζωωφ μεφασθαλε
 ε λαατ ειμητι ηφταλε βομ εβολ ημ τρητην ατω η
 τετηροφ ψαλασθαλε η ψωμιατ ποτα ποτα κατα
 τεφφρσις.¹

Je traduis ce texte ainsi:

„Alors ils créèrent un enfant débile. L'essence divine était
 „faible en lui; et l'âme était faible en lui; et l'imitation pneu-
 „matique était aussi faible en lui. En un mot (toutes) les
 „trois étaient faibles ensemble, desquelles aucune ne concevait
 „absolument rien, ni bien, ni mal, à cause de la gravité de
 „l'oubli qui était extrêmement grave. Et le corps était aussi
 „faible. Et l'enfant débile mangeait les gourmandises du monde
 „des dominateurs.

„Et l'essence divine tirait à soi la quotité de l'essence divine
 „qui est dans les gourmandises².

„Et l'âme tirait à soi la quotité de l'âme qui est dans les
 „gourmandises.

„Et l'imitation pneumatique tirait à soi la quotité de la mé-
 „chanceté qui est dans les gourmandises et ses passions.

„Et le corps aussi tirait à soi la matière inintelligente qui
 „est dans les gourmandises.“

.....
 „Et peu-à-peu l'essence divine,

l'âme et

l'imitation pneumatique

¹ Pistis Sophia, texte copte p. 281.

² Ce dernier passage: „Et l'essence divine tirait . . . dans les gourman-
 dises“ est omis dans la traduction latine de Schwartze. Par cette
 erreur la triplicité du texte copte est disparue et conséquemment le
 sens en est obscurci. Tandis que le texte original donne les trois par-
 ties: l'essence divine, l'âme et l'antimimon, la traduction de Schwartze
 donne seulement deux parties: l'âme et l'antimimon.

„grandissaient¹, et chacune d'elles concevait d'après sa nature:

„L'essence divine concevait pour chercher la lumière dans „le haut;

„de même l'âme concevait pour chercher le lieu de la justice, celui qui est mélangé et qui est le lieu du mélange;

„de même l'imitation pneumatique cherchait toutes les méchancetés, les passions et tous les péchés.

„Le corps aussi ne concevait rien du tout, si ce n'est qu'il „élève l'essence divine de la matière; et alors chacune de ces „trois (parties supranaturalistes) concevait d'après sa nature.“

La même pensée est reproduite de nouveau dans un autre endroit de notre texte (Pistis Sophia, le texte copte, p. 349,) où nous lisons:

Ϩαρωσε η ψυχη ην η εσσοβκ η ζητη ηβι
 ηωωωω η τβοη ατω εσσοβκ η ζητη ηβι τε ψυχη
 ατω εφτωβκητ η ζητη ηβι παντιωωωω η(ηηα);
 que je traduis: „L'enfant débile est engendré. Faible est en lui „le mélange de l'essence divine; et faible est en lui l'âme; et „faible est en lui l'imitation pneumatique.“

De ces deux endroits nous voyons que l'homme est composé de trois parties: 1, τβοη, l'essence divine; 2, τε ψυχη, l'âme; 3, παντιωωωω η ηηα, l'imitation pneumatique. A ces trois parties qui, suivant une gradation descendante, appartiennent au monde supranaturaliste, se joint le corps qui est d'une nature entièrement matérielle; il forme ainsi la quatrième partie de l'homme total.

¹ Ici de même il y a une erreur dans la traduction de Schwartze. Le texte copte porte: l'essence divine et l'âme et l'antimimon (τβοη η η

doit être lu τβοη ηη dans la même ligne), mais la traduction donne seulement deux membres: vis de l'âme (vis ψυχης, le dernier mot en génitif) et l'antimimon. Curieusement les deux fautes de la traduction portent sur le même sujet, la triplicité de l'homme supranaturaliste. Si cela est accidentel, ou si Schwartze n'a pas bien saisi l'intention du texte original, j'en laisse en suspens.

Je traduis le mot copte **ἮḪḪ** par *l'essence divine*; car 1, **ḪḪ, Ἦ, Ἦ**, signifie d'après le Lexique copte de Peyron, *vis, vires, robur, fortitudo, potestas*. 2, C'est **ἮḪḪ** que Jésus prenait dans les cieux d'en haut pour la donner aux mères des apôtres qui par cela recevaient leur dignité et pouvoir divins. A la page 11 de Pistis Sophia nous lisons: **ⲙⲉⲛⲉ ⲙ ⲙⲡⲧⲥⲡⲟⲟⲩⲥ ⲛ ⲃⲟⲙ ⲡⲙⲙⲁⲓ . . ⲉⲛⲧ ⲁⲓⲁⲓⲧⲟⲩⲧ ⲛ ⲧⲟⲟⲧⲟⲩⲧ ⲙ ⲙⲡⲧⲥⲡⲟⲟⲩⲥ ⲛ ⲥⲱⲧⲏⲣ ⲡⲧⲉ ⲡⲉ ⲏⲏⲥⲁⲓⲣⲟⲥ ⲛ ⲟⲩⲟⲉⲓⲛ ⲡⲁⲓ ⲃⲉ ⲁⲛⲟⲭⲟⲩⲧ ⲉ ⲧⲕⲁⲗⲁⲗⲏ ⲛ ⲧⲉⲧⲡⲙⲁⲁⲧ**: „j'ai emmené avec moi les douze **ḪḪ** . . . je les ai prises des douze sauveurs du trésor de la lumière . . . je les ai introduites dans l'utérus de vos mères.“ 3, C'est **ἮḪḪ** que Jésus donne à Elisabeth, la mère de Jean-Baptiste qui par là recevait le pouvoir de prêcher et de baptiser. (*Pistis Sophia*, p. 12 du texte copte.) 4, Enfin c'est **ἮḪḪ** que Jésus d'avance donne à sa mère Marie, (*Pistis Sophia*, p. 13, sv. du texte copte,) naturellement pour être transmise plus tard au fils terrestre Jésus. Souvent **ἮḪḪ** est mise en rapport avec la lumière et le monde de la lumière, c'est-à-dire avec le monde divin. Je crois donc avoir quelque raison de traduire le mot copte **ἮḪḪ** dans les endroits cités par *essence divine*.

L'âme, **Ἦⲉ Ⲣⲣⲭⲏ**, la seconde partie de l'homme intellectuel, a le sens commun, à peu près du moins, et n'a pas besoin d'aucune explication ultérieure.

Il est autrement pour la troisième partie **ⲡⲁⲛⲧⲓⲙⲓⲙⲟⲛ ⲙ ⲡⲡⲁ** que j'ai essayé de traduire par *imitation pneumatique*. Nous avons ici le mot grec *ἀντίμιμον* avec l'article copte masculin, et il signifie littéralement *contre-imitation, contrefait* (Ang. *counterfeit*) *de l'esprit*; si je le rends par imitation, ce n'est pas pour en préciser le sens, mais pour avoir une traduction commode qui soit approximativement correcte. Aussi n'est-il pas, je crois, dans la philologie, mais dans un autre ordre d'idées qu'il faut chercher la solution de cette énigme. A vrai dire je suis fort tenté de croire que l'antimimon n'est autre chose que le **Ⲕⲓ** ka des anciens Égyptiens, sur lequel les égyptologues ont

fait de longues études et dont ils ont déterminé l'idée et la nature, chacun à sa manière. Pour le moment je ne veux pas approfondir la question de cette controverse; je veux seulement mentionner les tableaux de Deir el Bahari qui nous représentent la naissance de la reine Hatshepsu. Nous voyons ici l'enfant et son ka, tous les deux du même type, de la même forme, de la même grandeur, à s'y méprendre absolument égaux; le ka naquit avec l'enfant, il grandit avec l'enfant, il suit la reine et vit avec elle pendant toute la vie jusqu'à la mort¹.

Le ka jouait ainsi le même rôle dans l'ancienne Egypte que jouait l'antimimon dans le texte que je viens de citer de Pistis Sophia. Cependant je peux pousser la comparaison encore un peu plus loin. Si l'antimimon gnostique est le ka des anciens Égyptiens, aussi probablement τῶου gnostique, l'essence divine,

peut être rapprochée du   *khu* des Égyptiens, comme de même τῆ ψυχῆ gnostique, l'âme, peut être mise auprès , *ba* des Égyptiens. Dans ce cas nous aurions les trois parties, plus ou moins spirituelles de l'homme, d'après la conception des anciens Égyptiens:

 , *khu*, *ba* et *ka*² mises côte à côte aux trois idées des Gnostiques. Selon la conception d'émanation des Gnostiques les trois parties sont placées en degrés descendants entre le monde divin, immatériel, et le monde matériel: τῶου l'essence divine, placée le plus haut est presque purement immatérielle; τῆ ψυχῆ, l'âme, est au milieu dans le monde mêlé des substances spirituelles et matérielles, et enfin l'antimimon est placé le plus bas, proche du monde matériel, souillé par le mal, les péchés et les méchancetés de la matière. Je ne veux pas dire que les anciens Égyptiens avaient déjà exactement la même idée de l'émanation que celle adoptée plus tard par les Gnostiques — leur théorie panthéistique suppose cependant une doctrine d'émanation —; mais il est bien certain,

que les anciens Égyptiens regardaient   *khu*, *ba*

¹ The Temple of Deir el Bahari, by Naville, pl. LI ss.

² Maspero, Études de Mythologie I, 388 ss.

et *ka* comme les parties intégrantes de la vie spirituelle de l'homme et bien ici comme chez les Gnostiques en degrés descendants, c'est-à-dire *khu*, l'esprit divin, *ba*, l'âme immortelle, et *ka*, qui, d'après Maspero, est „une substance humaine plus subtile que celle dont est pétrie le corps.“

A coté de ces trois parties plus ou moins immatérielles les Égyptiens ont mis une quatrième partie, le corps *khat* qui est entièrement matériel, encore un fait qui est d'accord avec la théorie des Gnostiques.

Une telle conformité qui s'étend sur toute la ligne ne peut pas être fortuite; je crois donc qu'il faut statuer une connexion entre les conceptions des anciens Égyptiens et celles des Gnostiques sur ce point. Et une connexion de cette nature ne doit en rien étonner les savants qui sont à même de se former une opinion sur cette question.

MM. Harnack et Köstlin qui ont publié d'excellentes études sur le livre de Pistis Sophia¹ pensent avec raison que notre livre a été écrit en Egypte, et ils citent comme preuves les idées, les génies, les êtres que l'auteur a trouvés dans la littérature égyptienne². S'ils n'ont pas vu la connexion dont je parle ici, la connexion entre les conceptions des Gnostiques et celles des anciens Egyptiens sur les parties matérielles et immatérielles de l'homme, ce ne doit pas être une objection contre mon opinion. Je n'ai essayé que de donner une preuve de plus en faveur de l'opinion généralement adoptée, que le livre de Pistis Sophia est d'une origine égyptienne et que son auteur a puisé aux sources égyptiennes non seulement des idées secondaires, mais aussi une conception si fondamentale que celle de la nature composée de l'homme.

¹ K. R. Köstlin, Das gnostische System des Buches Pistis Sophia dans Theologische Jahrbücher, herausgeg. von Ferd. Chr. Baur und E. Zeller, 13 Band (Jahrg. 1854), 1—104 et 137—196.

Adolf Harnack, Ueber das gnostische Buch Pistis Sophia dans Texte und Untersuchungen zur Gesch. der altehr. Literatur herausgeg. von Os. v. Gebhardt u. A. Harnack, VII Band (1892), Heft 2, 1—114.

² Köstlin, l. c. p. 188, et Harnack, l. c. p. 101 et p. 111.

Peut-être le gnosticisme y a-t-il puisé une idée encore plus fondamentale, l'idée de l'émanation.

J'avais déjà terminé ce petit travail, quand l'excellente traduction de M. Dr. Carl Schmidt m'est tombée dans les mains. (Koptisch-gnostische Schriften. Erster Band, Die Pistis Sophia, etc. herausgegeben von Dr. Carl Schmidt.) J'y vois avec satisfaction que M. Schmidt traduit les endroits cités plus haut à peu près de la même manière que moi, ce qui nous donne la preuve — si une preuve est nécessaire — que ma traduction est correcte et que, par conséquent, la base sur la quelle j'ai bâti ma thèse est assez solide. Cependant, M. Schmidt a traduit le mot ϯϩϩ par „Kraft“ qui nous donne la signification ordinaire et générale, pas le sens spécial et particulièrement gnostique que, à mon avis, le mot porte dans les dits endroits. Je maintiens néanmoins ma traduction de „l'essence divine,“ laissant aux savants compétents de décider, si j'ai raison ou non.

Solflekkernes variationer

og

de i sammenhæng dermed staaende
periodiske forandringer

av

klima og jordmagnetisme.

Av

J. Rekstad.

Med 1 planche.

(Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1908. No. 3.)

Christiania.

I Kommission hos Jacob Dybwad.

1908.

Fremlagt i Fællesmodet den Sde November 1907.

A. W. Broggers Bogtrykkeri.

Solflekkernes variationer og de i sammenhæng dermed staaende periodiske forandringer av klima og jordmagnetisme.

Av
J. Rekstad.

1. Variationer i solens virksomhet.

At solens virksomhet er underkastet periodiske vekslinger, har længe været kjendt. Særlig har solflekkernes vekslende hyppighet tiltrukket sig opmerksomhet. Disse blev først iagttagne av Fabricius i 1610. Senere studertes de av Galilei og Scheiner. Den, der først paaviste, at solflekernes hyppighet varierer periodisk, var den tyske astronom Schwabe. Fra 1826 hadde han observert dem, og i 1843 utledet han av sine observationer en periode paa omtrent 10 aar for dem.

Astronomen Rudolf Wolf i Zürich har særlig indlagt sig stor fortjeneste ved sit indgaaende studium av solflekernes variation. Hans efterfølger ved observatoriet i Zürich professor A. Wolfer har utarbeidet tabeller¹, hvorved alle kjendte iagttagelser av solflekker er benyttet.

Paa vedfœiede planche findes nederst paa planchen en grafisk fremstilling av solflekernes variation efter Wolfers tabeller for tidsrummet 1750—1900. Hans utjevne relatiival er benyttet.

Av solflekkekurvens form for de 150 aar 1750—1900 kan man

¹ A. Wolfer, *Astronomische Mitteilungen* XCIII (Vierteljahrsschr. d. naturforsch. Gesellsch. in Zürich, Jahrg. XLVII, 1902).

se, at der foruten den 11-aarige variation ogsaa optræder periodiske forandringer av længere varighet.

Foruten solflekkernes større eller mindre antal og størrelse, eller rigtigere det flaterum, de indtar, og som kurven angir, varierer ogsaa periodens længde. 11 aar er kun et gjennemsnitstal. Dette tyder paa, at man har flere perioder, som interfererer med hinanden. Schusters¹ undersøkelser gjør det sandsynlig, at der foruten den 11-aarige ogsaa optræder perioder paa litt over 8 aar og paa henimot 5 aar.

Fra 1610 til 1901 har man 26 hele perioder, og det gir en gjennemsnittlig længde paa *11,19 aar* for perioden.

Wolfer² har ved at ta hensyn til, at de forskjellige maksima og minima ikke er bestemt med samme nøiagtighet, og ved som følge herav at tillægge dem en forskjellig vegt fundet som midelværdi for perioden *11,24 ± 0,30 aar*.

Det er videre et karakteristisk træk ved solflekernes variation, at tiden fra maksimum til minimum er længere end fra minimum til maksimum; et maksimum falder med andre ord ikke midt imellem to minima, men nærmere det forangaaende end det efterfølgende. Dette sees ogsaa særdeles godt av solflek-kurven paa den vedføjede planche. Forsiden av de maksimale partier av kurven er brattere end baksiden.

Den midlere længde for tiden fra maksimum til minimum er *6,12 aar*, fra minimum til maksimum *5,07 aar*.

Idet Wolfer tillægger de forskjellige maksima og minima en forskjellig vegt, finder han for disse tider *5,96* og *5,16 aar*.

Følgende tabel viser, hvorledes perioden varierer i længde. De ekstreme værdier for længden av den hele periode er 7,3 og 17,1 aar, for tiden fra maksimum til minimum 3,5 og 10,2 aar og for tiden fra minimum til maksimum 2,9 og 9 aar.

Variationen i længde av den 11-aarige periode er tydeligvis ogsaa periodisk, det kan man se av efterstaaende tabel. Endnu tydeligere fremtræder dette ved kurve A paa planche I, som

¹ Arthur Schuster, 1. The Periodogramm and its optical Applications.
2. The Periodicity of Sun-Spots (Proc. of the Roy. Soc. XII, 1905).

² L. c., s. 95.

Solflekkernes variation fra 1610 til 1902.

Min. til maks.	Maks. til min.	Periodens længde.
1610.8—1615.5 = 4.7 aar	1615.5—1619 = 3.5 aar	8.2 aar
1619—1626 = 7.0 —	1626—1634 = 8.0 —	10.5 —
1634—1639.5 = 5.5 —	1639.5—1645 = 5.5 —	13.5 —
1645—1649 = 4.0 —	1649—1655 = 6.0 —	11.0 —
1655—1660 = 5.0 —	1660—1666 = 6.0 —	9.5 —
1666—1675 = 9.0 —	1666—1666 = 6.0 —	10.0 —
1675—1685 = 5.5 —	1675—1679.5 = 4.5 —	11.0 —
1685—1689.5 = 4.5 —	1679.5—1685 = 5.5 —	11.0 —
1689.5—1693 = 3.5 —	1685—1689.5 = 4.5 —	15.0 —
1693—1705.5 = 7.5 —	1689.5—1693 = 3.5 —	13.5 —
1705.5—1712 = 6.5 —	1693—1698 = 5.0 —	10.0 —
1712—1718.2 = 6.2 —	1698—1705.5 = 7.5 —	10.0 —
1718.2—1723.5 = 5.3 —	1705.5—1712 = 6.5 —	8.0 —
1723.5—1727.5 = 4.0 —	1712—1718.2 = 6.2 —	8.5 —
1727.5—1734 = 6.5 —	1718.2—1723.5 = 5.3 —	12.5 —
1734—1738.7 = 4.7 —	1723.5—1727.5 = 4.0 —	12.7 —
1738.7—1745 = 6.3 —	1727.5—1734 = 6.5 —	11.5 —
1745—1750.3 = 5.3 —	1734—1738.7 = 4.7 —	9.3 —
1750.3—1755.2 = 4.9 —	1738.7—1745 = 6.3 —	10.5 —
1755.2—1761.5 = 6.3 —	1745—1750.3 = 5.3 —	11.2 —
1761.5—1766.5 = 5.0 —	1750.3—1755.2 = 4.9 —	11.0 —
1766.5—1769.7 = 3.2 —	1755.2—1761.5 = 6.3 —	11.6 —
1769.7—1775.5 = 5.8 —	1761.5—1766.5 = 5.0 —	10.2 —
1775.5—1778.4 = 2.9 —	1766.5—1769.7 = 3.2 —	10.2 —
1778.4—1784.7 = 6.3 —	1769.7—1775.5 = 5.8 —	11.2 —
1784.7—1788.1 = 3.4 —	1775.5—1778.4 = 2.9 —	11.3 —
1788.1—1798.3 = 10.2 —	1778.4—1784.7 = 6.3 —	8.2 —
1798.3—1805.2 = 6.9 —	1784.7—1788.1 = 3.4 —	9.0 —
1805.2—1810.6 = 5.4 —	1788.1—1798.3 = 10.2 —	8.7 —
	1798.3—1805.2 = 6.9 —	9.2 —
	1805.2—1810.6 = 5.4 —	9.7 —
		13.6 —
		17.1 —
		12.3 —
		11.2 —

Min. til maks.	Maks. til min.	Periodens længde.
	1816.4—1823.3 = 6.9 aar	12.7 aar
1823.3—1829.9 = 6.6 aar		13.5 —
	1829.9—1833.9 = 4.0 —	10.6 —
1833.9—1837.2 = 3.3 —		7.3 —
	1837.2—1843.5 = 6.3 —	9.6 —
1843.5—1848.1 = 4.6 —		10.9 —
	1848.1—1856 = 7.9 —	12.5 —
1856—1860.1 = 4.1 —		12.0 —
	1860.1—1867.2 = 7.1 —	11.2 —
1867.2—1870.6 = 3.4 —		10.5 —
	1870.6—1878.9 = 8.3 —	11.7 —
1878.9—1883.9 = 5.0 —		13.3 —
	1883.9—1889.6 = 5.7 —	10.7 —
1889.6—1894.1 = 4.5 —		10.2 —
	1894.1—1901.7 = 7.6 —	12.1 —
1901.7—1906 = 4.3 —		11.9 —

gir en grafisk fremstilling av variationen av den hele periode, *B* av tiden fra minimum til maksimum. Tidsrummene mellem to paa hinanden følgende maksima i længde av solflekperioden er: 41, 37, 40, 51, 26, 28 og 27 aar. Dette gir i gjennemsnitlig længde *35.7 aar*.

Tidsrummene mellem to paa hinanden følgende minima er: 28, 44, 34, 44, 44, 23, 31 og 24 aar. Dette gir i gjennemsnitlig længde *34 aar*. Kurven for variation i længde av tidsrummet fra minimum til maksimum (*B*) har stor likhet med kurven for variationen i længde av den hele periode (*A*). Den har en lignende periodicitet, og tidsrummene mellem to paa hinanden følgende maksima er her: 49, 31, 56, 43, 26, 19 og 35 aar, hvilket gir i gjennemsnitlig længde *37 aar*.

Tidsrummene mellem to paa hinanden følgende minima er: 44, 35, 51, 37, 22 og 32 aar. Dette gir i gjennemsnitlig længde *36.8 aar*.

Middeltal for periodens længde efter kurve *A* blir *34.9 aar*, efter kurve *B* *36.9 aar*.

Da, som vi nu har set, den 11-aarige solflekperiode ikke er av konstant længde, men varierer med en ret betydelig amplitude, saa er det indlysende, at denne faktor i solens virksomhet ikke kan negligeres. Tidligere har man fæstet sig væsentlig ved solflekernes hyppighet og utstrækning, men kun undtagelsesvis ved periodens variable længde. I den senere tid har imidlertid William J. S. Lockyer¹ paavist for tidsrummet 1833—1900, at den 11-aarige solflekperiode varierer i længde med omtrent 35-aarig periode.

Solflekkurvens form gjør det sandsynlig, at der foruten den 11-aarige og 35-aarige periode ogsaa optræder periodiske variationer i solens utstraaling av betydelig længere varighet. Wolf² mente i 1876 at kunne paavise en 178-aarig periode, som skulde omfatte 16 11-aarige. Senere kom han til at anta en kortere periode paa 55,5 aar. Fortsatte undersøkelser har imidlertid ikke bekræftet dette, og der synes endnu ikke at være tilstrækkelig lange observationsrækker for at kunne bestemme varigheten af de længere variationer i solens virksomhet.

2. Sammenhæng mellem solflekernes og klimatets variationer.

Ingen bestrider vel nu mere, at de vekslinger i solens virksomhet, som flekker, fakler og protuberanser bringer os vidnesbyrd om, staar i sammenhæng med variationer i den energimængde, solen utstraaler. Astronomen W. Herschel³ søgte allerede 1801 at paavise, hvorledes solens indflydelse paa jordens atmosfære vekslede med solflekernes større eller mindre hyppighet. Da der ikke stod længere rækker av temperatur-iagttagelser til hans raadighet, saa sammenlignede han solflekernes varia-

¹ William J. S. Lockyer, Die Sonnentätigkeit 1833—1900. (Meteorolog. Zeitschr. f. 1902, s. 59—71).

² Rudolf Wolf, Astronomische Mitteilungen, Zürich 1876.

³ W. Herschel, Observations tending to investigate the Nature of the Sun in Order to find the Causes of Symptomes of its variable Emission of Light and Heat (Philosoph. Transact. of the Roy. Soc., Vol. I, 1801).

tioner med kornprisernes, idet han antok, at jo varmere det var, desto mere korn avledes der, og desto lavere blev da prisen derpaa. Herschel mente at kunne utlede, at naar der optraadte et stort antal flekker paa solen, holdt kornpriserne sig lavere, medens de under minimum av flekker stod høiere.

Gautier¹ (1846) og Fritsch² (1853) paaviste, at det var de paa flekker fattige perioder, som var de varmeste. Dette resultat blev senere delvis bekræftet av Köppen³, idet han fandt, at det holdt stik for de tropiske egne, men ikke for de høiere bredder.

For kort tid siden har Ch. Nordmann⁴ diskutert forholdet mellem lufttemperaturens variationer og den 11-aarige solflekperiode. Han benyttede til sin undersøkelse hovedsagelig meteorologiske stationer fra troperne, da Köppen hadde fundet, at temperaturvariationen under de høiere breddegrader forløp uregelmæssig. Nordmann kom som Köppen til det resultat, at temperaturvariationen i de hete jordstrøk løper fuldstændig parallel med solflekperioden, saaledes at maksimum av temperatur falder sammen med minimum av solflekker og minimum av temperatur med maksimum av solflekker.

Nu er imidlertid intensiteten av solens utstraaing størst ved maksimum av flekker. Det er derfor paafaldende, at dette i de hete jordstrøk skal ledsages av en sækning av temperaturen ved jordens overflate. Der har været forsøkt flere forklaringer av dette paradoksale forhold⁵; men man er blit staaende ved følgende: Den sterkere utstraaing fra solen ved maksimum av

¹ A. Gautier, Recherches relatives à l'influence que la nombre et la permanence des taches observées sur le disque du Soleil peuvent exercer sur les températures terrestres (Ann. de Chimie et de Physique, Vol. XII, Paris).

² K. Fritsch, Über das Steigen und Fallen der Lufttemperatur binnen einer analogen elfjährigen Periode, in welcher die Sonnenflecke sich vermindern oder vermehren (Wien 1854).

³ Köppen, Über mehrjährige Perioden der Witterung (Wien 1873).

⁴ Ch. Nordmann, Comptes rendus, T. CXXXVI, Paris 1903.

⁵ Blanford, The Paradox of the Sun-Spot Cycle in Meteorology (Nature, Vol. XLIII, 1891).

⁶ Mac-Dowall, Sonnenflecken und Sommertemperaturen (Met. Zeitschr., Bd. XIII, Wien 1896).

flekker bevirker en raskere fordunstning fra havene, særlig i de tropiske egne. Herved befordres en sterkere skydannelse og mere nedbør, og dette har til følge, at temperaturen over landene i de tropiske strøk sænkes. Det maa erindres, at i de hete jordstrøk er insolationen større end utstraalingen gjennem atmosfæren mot verdensrummet. En betydelig del av den fra solen kommende varme føres ved luft- og havstrømmene herfra til de koldere strøk.

Under de høiere breddegrader skulde forholdet være motsat. Her skulde temperaturen være høiest under solflek-maksimaerne og lavest under minimaerne; ti her er utstraalingerne mot verdensrummet sterkere end insolationen. Hvor dette finder sted, er temperaturen lavere, naar det er klart, høiere, naar det er overskyet. I de strøk derimot, hvor insolationen er sterkere end utstraalingen, holder temperaturen sig høiere under klar himmel, lavere under overskyet.

Ogsaa lufttrykket varierer med den 11-aarige solflekperiode. Det er paavist av C. M. Richter¹, at det følger solflekkerne, er høiest ved deres maximum, lavest ved minimum.

Tordenveirenes hyppighet viser en 11-aarig variation, som følger solflekperioden. Dette er nylig paavist for de skandinaviske landes vedkommende av Aksel Steen². Her falder maximum av tordenveir og maksimum av solflekker godt sammen, og minimum med minimum.

For nedbørmængdens variationer har der hidtil ikke kunnet paavises nogen fuldstændig parallelitet med den 11-aarige solflekperiode, derimot har Brückner³ i sit banebrytende arbeide *Klimaschwankungen* godtgjort, at de meteorologiske elementer og da ogsaa nedbørmængden har en 35-aarig variationsperiode. Denne er meget nær overensstemmende med den ovenfor fundne for variationen i længde av den 11-aarige solflekperiode. Den

¹ C. M. Richter, Sonnenflecken, Erdmagnetismus und Luftdruck (Meteor. Zeitschr. f. 1902).

² Aksel Steen, Die Sonnenfleckenperiode der Gewitter (Meteorolog. Zeitschr., Hann-Band, Wien 1906).

³ Ed. Brückner, Klimaschwankungen (Pencks geographische Abhandlungen, B. IV).

gjennemsnittlige længde av denne klimaperiode fandtes av Brückner at være 34.8 aar; men de enkelte perioder avviker temmelig sterkt, fra 20 til 50 aar. Dette stemmer særdeles vel med den 35-aarige solflekperiode, der, som vi ovenfor saa, varierte mellem 24 og 51 aar.

Paa planche I viser kurve (1) og (2) nedbørmængdens variation i tidsrummet 1831—85 efter Brückner¹, kurve (1) for hele jorden, (2) for de regulære strøk. Begge disse slutter sig nær til kurven for solflekperioden (A), saaledes at maksimum av nedbør falder paa de tider, naar den 11-aarige solflekperiode har sin største længde, minimum, naar den har sin mindste.

Kurve (1) for nedbørmængden i tidsrummet 1781—1830 efter Brückner² viser derimot ikke nogen synderlig overensstemmelse med solflekkurven for dette tidsrum.

Ved sammenligning med Brückners³ resultater viser det sig, *at de tidsrum, hvori den 11-aarige solflekperiode tiltar i længde, i regelen falder sammen med de av ham bestemte vaate og kolde perioder, og hans tørre og varme perioder falder sammen med de tidsrum, hvori solflekperioden avtar i længde.*

Nedenstaaende tabel anskueliggjør dette. Overensstemmelsen er saavidt god og omfatter et saa langt tidsrum, at den ikke kan ansees som tilfældig.

Av tabellen vil det sees, at fra 1835 og utover er klimaperioderne forsinket i forhold til solflekperioden saaledes, at de kolde og vaate tidsavsnit falder henimot maksimum av længde hos solflekperioden, og de tørre og varme henimot minimum. For nedbørens vedkommende kan dette ogsaa sees av planche I.

Hvad aarsaken kan være til det, at de kolde og vaate perioder falder sammen med solflekperiodens voksen i længde, de varme og tørre med dens avtagen, er det for tiden vanskelig at uttale noget bestemt om. For at kunne forklare det maatte det

¹ L. c., s. 171.

² L. c., s. 189.

³ L. c., s. 236 og 271.

Sammenligning mellem solflekperiodens varierende
længde og de vaate-kolde og varme-tørre
perioder efter Brückner.

Solflekperioden tiltar i længde.	Efter Brückner, l. c., s. 236.			S. 271.
	Indsjøer. Maks.	Vaat periode.	Kold periode.	Efter vin høsten koldt.
1615—1627				1611—1635
1645—1668				1645—1665
1689—1705				1691—1705
1724—1745	1740	1736—1755	1731—1745	1736—1759
1767—1796	1780	1771—1780	1756—1790	1766—1775
1811—1823	1820	1806—1825	1806—1820	1806—1820
1834—1850	1850	1841—1855	1836—1850	1836—1855
1865—1878	1880	1871—1885	1871—1885	1876—1890
1889—				

Solflekperioden avtar i længde.	Efter Brückner, l. c., s. 236.			S. 271.
	Indsjøer. Min.	Tør periode.	Varm periode.	Efter vin høsten varmt.
1627—1645				1636—1645
1668—1689				1665—1690
1705—1724	1720	1716—1735		1706—1735
1745—1767	1760	1756—1770	1746—1755	1756—1765
1796—1811	1800	1781—1805	1791—1805	1776—1805
1823—1834	1835	1826—1840	1821—1835	1821—1835
1850—1865	1865	1856—1870	1851—1870	1856—1875
1878—1889				

kunne bevises, at en avtagende længde av solflekperioden staar i sammenhæng med en intensivere energi-utstraaling fra solen, en tiltagende længde med en dalen i utstraalingen.

3. Sammenhæng mellem solflekernes variation og jordens magnetiske elementers.

Det har længe været kjendt, at der er en analogi mellem solflekernes variation og jordens magnetiske elementers. Begge har de saaledes en meget fremtrædende 11-aarig periode. Det var astronomen Lamont, som først paaviste dette for deklinationens vedkommende, i *Poggendorffs annaler* for december 1851. Av de magnetiske observationer i München fremgik det, at den daglige variation i deklination havde en 11-aarig periode. I 1852 meddelte den engelske fysiker Sabine i Royal Society et lignende resultat, som han utledet av magnetiske observationer i Toronto (Kanada) og i Hobartown (Tasmanien). Sabine henledet opmærksomheten paa den overensstemmelse, der syntes at være mellem denne periodicitet i jordens magnetiske tilstand og solflekperioden. Schwabe havde da for nylig publiceret sine solflektabeller, som omfattet et tidsrum av 25 aar, fra 1826 til 1851.

I 1898 offentliggjorde den engelske astronom William Ellis en avhandling¹, hvori han viser, at der er en fuldkommen parallelitet mellem den 11-aarige solflekperiode paa den ene side og variationen av jordmagnetismens horizontale komponent og av deklinationen paa den anden. De tre kurver, som i Ellis' avhandling² anskueliggjør disse tre elementers variationer i tidsrummet 1841—96, har i alle henseender en saa ensartet form, at der ikke kan herske nogen tvil om, at de staar i kausal-sammenhæng. Vi maa derfor anta, at den forandring i solens virksomhet, som solflekkerne avspeiler, ogsaa utøver indflydelse paa jordens magnetiske tilstand.

Ellis har endvidere paavist³, at perioden for de magnetiske elementer varierer i længde ganske som den 11-aarige solflek-

¹ William Ellis, On the Relation between the Diurnal Range of Magnetic Declination and Horizontal Force and the Period of Solar Spot Frequency (Proc. of the Roy. Soc. of London, vol. LXIII, 1898).

² L. c., s. 78.

³ L. c., s. 68 og 69.

periode; følgelig føres vi herved til en 35-aarig variationsperiode ogsaa for jordens magnetiske tilstand som for solflekkerne og klimaatet. Foruten den 11-aarige og den 35-aarige periode har de magnetiske elementer en fremtrædende daglig og en aarlig variation, som likeledes betinges av den periodiske vekslen i solens utstraaling til jorden i løpet av døgnet og aaret.

Saa har man de pludselige sterke forstyrrelser i jordens magnetiske tilstand, som har faat navnet magnetiske uveir. Samtidig med disse optræder der i regelen paa solen utbrud av glødende gasmasser, hovedsagelig vandstofgas, som med kolossal hastighet slynges op til mange tusen kilometer ut fra solen. Disse gasformige utbrud, som benævnes protuberanser, staar i nøie sammenhæng med solflekker og fakler, og de viser en lignende periodicitet.

Vi har nu set, hvilken nøie sammenhæng der er mellem solens tilstand og jordmagnetismen. Denne følger i sin vekslen skridt for skridt solens variationer. Det ligger derfor nær at anta, *at ogsaa den langvarige forandring i jordens magnetiske tilstand, som vi kjender under navn av sekulær-variationen, maa staa i sammenhæng med en tilsvarende periodisk vekslen i solens energi-utstraaling.* At sekulær-variationen er av periodisk natur, maa man efter alt, som foreligger om den, slutte, og solflekkekurvens form peker med bestemthet hen paa, at der paa solen finder forandringer sted av en meget længere periode end den 11-aarige og 35-aarige.

Bræernes variationer tyder likeledes paa, at der er en langvarig klimaperiode av ialfald mere end to hundrede aars varighet. Bræerne i Norge vokste nemlig fra omkring 1700 til omkring 1750 saa betydelig, at alle deres senere oscillationer kun har været ringe i sammenligning med denne. Og da de i dette tidsrum under sin fremrykning ødelagde flere gaarde, saa ser vi derav, at saa langt frem, som de da naadde, hadde de ikke været paa meget lang tid. I Jostedalen gaar der sagn om en ældre stor fremrykning av bræerne med ødelæggelse av flere gaarde; men denne fremrykning ligger meget langt tilbake i tiden, da den i midten av det 18de aarhundrede av de to

Jostedalsprester Hans Wiingaard og Matthias Foss omtales som sagn. Paa den tid kan der følgelig ikke i Jostedalen ha levet folk, som hadde hørt begivenheten skildret av øienvidner; ti isaafald vilde den ikke av dem være omtalt som et sagn. Den maa følgelig ligge mere end to slegtled forut for midten av det 18de aarhundrede.

Denne lang-periodiske forandring av klimaet, som bræerne antyder, maa sikkerlig staa i samband med en tilsvarende periodicitet i solens utstraaling.

Periodens længde ved sekulær-variationen synes at være av en lignende størrelses-orden som den lange brævariation. Dette taler da for, at sekulær-variationen maa være et resultat av solens indvirkning.

I samme retning peker ogsaa den omstændighet, at alle de øvrige kjendte variationer av jordmagnetismen skyldes solens indflydelse. Det er derfor rimeligst at henføre sekulær-variationen til det samme utspring.

4. Er istiderne en følge av variationer av lang periode i solens utstraaling?

Foruten den kvartære istids mægtige avleiringer har man fundet merker efter istider i en hel række av ældre geologiske formationer, helt tilbake til de første sikre spor av et utviklet organisk liv møter os i Kambrium. I aarenes løp har der været opstillet mange hypoteser til forklaring av de i jordens historie atter og atter tilbake-vendende istider. Av disse kan nævnes Crolls hypotese, som blev fremsat¹ i 1864. Den begrunderes av ham paa en skarpsindig maate og blev derfor længe anset for at gi en fyldestgjørende forklaring for de gjentagende istider. Croll baserte sin hypotese² væsentlig paa forandringen i jord-

¹ James Croll, On the Physical Cause of the Change of Climate during Geological Epochs (Philos. Mag., 1864).

² James Croll, Climate and Time in their Geological Relations, a Theory of secular Changes of the Earths Climate, London 1875.

banens excentricitet, samt paa forandringer av havstrømmene og de herskende vinde som en følge av de forandrede klimatiske forhold.

Istider indtraadte, naar excentriciteten var stor, for den halvkule, som hadde sommer i perihel, vinter i aphel, det vil sige kort sommer og lang vinter. Istiderne vilde optræde avvekslende paa de to halvkuler, saaledes at naar den ene hadde en istid, hadde den anden en varm periode. Variationen i jordbanens excentricitet frembringer imidlertid ikke paa langt nær de store temperatur-forandringer, som Croll antok. Dette er godtgjort særlig ved Culverwells¹ undersøkelse. Derfor har Crolls hypotese maattet opgis, da den viser sig utilstrækkelig til at kunne begrunde istiderne.

I den senere tid har den av Arrhenius² og av Chamberlin³ fremsatte hypotese vundet betydelig tilslutning. Denne hypotese støtter sig paa, at kulsyre og vanddamp har en betydelig større evne til at absorbere varmestraaler end luftens øvrige bestanddele. Det er særlig kulsyremængden i luften, som er det avgjørende. Istider skulde indtræffe, naar kulsyregehalten var lav, varme tider, naar den var høi, idet luftens større absorptionsevne under høi kulsyregehalt vil bevirke, at mere av den fra solen kommende varme holdes tilbake. Mængden av vanddamp i luftkredsen varierer som bekjendt med temperaturen, og dette bidrager til at skjærpe motsætningen mellem de koldere og de varmere tidsavsnit. Den ringere mængde vanddamp i atmosfæren under de kolde perioder bevirker, at varmeabsorp-

¹ Culverwell, A Mode of Calculating a Limit of the direct Effect of great Excentricity of the Earths Orbit on Terrestrial Temperature, showing the Inadequacy of the astronomical Theory of Ice Age and genial Ages (Philos. Mag., XXXVIII, 1895).

² Svante Arrhenius, Über den Einfluss des atmosphärischen Kohlen-säuregehalts auf die Temperatur der Erdoberfläche (Bih. till K. Sv. Vet. Akad. Handl., Bd. XXII, 1896).

³ Chamberlin, A Group of Hypotheses bearing on Climatic Changes (Jour. of Geol., Bd. V, Chicago 1897).

³ Chamberlin, An Attempt to frame a working Hypothesis of the Cause of Glacial Periods on an atmospheric Basis (Jour. of Geol., Bd. VII, Chicago, 1899).

tionen blir mindre, medens under de varme perioder den større mængde vanddamp forøker absorptionsevnen.

Ogsaa denne hypotese har imidlertid sine svake punkter. For det første har man ingen beviser for, at luftens kulsyregehalt har varieret paa en saadan maate, som hypotesen kræver, om den skal kunne forklare istiderne. Endvidere antar Ångström¹ og flere fysikere med ham, at kulsyrens absorptions-evne ikke er saa stor, som Arrhenius antok. Naar man holder sig inden de grænser, kulsyregehalten i atmosfæren med rimelighet kan antas at ha varieret, saa blir dens absorption ikke tilstrækkelig til at begrunde saa store temperaturforandringer som dem, hvorom her er tale.

Krogh gjør i en betydningsfuld avhandling² opmerksom paa, at kulsyremængden i luften og i havet er avbalansert paa en saadan maate, at om den i luften av en eller anden aarsak skulde forøkes, saa vilde havet opta kulsyre fra luften, indtil dens spænding i havet og i luften igjen kom i likevegt. Nu er den totale kulsyremængde i havet omtrent 27 gange saa stor som i luftkredsen³. Følgelig blir havet den store regulator for luftens kulsyregehalt. Forandringer i denne vil ved dets indflydelse formindskes til henimot en 30te del og utstrækkes over et længere tidsrum.

Den hele mængde av kulsyre i atmosfæren er 2.42×10^{12} tons. Sammenlignet hermed er den mængde kulsyre, som tilføres luften ved forbrænding av kul og andre brændstoffer saa betydelig, at den maa tas med i regningen. I 1904 var jordens kulproduktion omtrent 800 millioner tons. Ved forbrænding gir dette 2933 millioner tons kulsyre, eller henimot $\frac{1}{800}$ av den hele kulsyremængde i atmosfæren. Hvis vi antar, at de andre tilførselskilder av kulsyre til luften opveier forbruket, saa skulde ved

¹ K. Ångström, Über die Abhängigkeit der Absorption der Gase besonders der Kohlensäure von der Dichte (Ann. d. Physik, 4te Folge, Bd. VI, 1901).

² August Krogh, The Abnormal CO₂ Percentage in the Air of Greenland and the General Relation between Atmospheric and Oceanic Carbonic Acid (Meddel. om Grønland, XXVI, 1904).

³ L. c., s. 420.

forbrænding aarlig av en stenkulsmængde saa stor som produktionen i 1904 atmosfærens kulsyregehalt fordobles i et tidsrum av litt over 800 aar. Havet utøver imidlertid, som vi har set, en regulerende indflydelse, saa forandringen maa foregaa meget langsommere.

Saavidt man kan slutte av det foreliggende observationsmateriale, er kulsyregehalten i luften gjennemgaaende mindre over havene end over fastlandene. Den rimeligste forklaring til dette forhold synes at være, at havet absorberer mere kulsyre fra luften, end det avgir. Isaafald kan der ikke være likevegt, men kulsyretrykket maa være større i luften end i havet. Herav maa man, som ogsaa Krogh¹ gjør, utdra den slutning, at kulsyremængden i luften for tiden er i tiltagende.

Betinget nu en større kulsyremængde i luften et varmere klima, som Arrhenius og Chamberlin antar, saa skulde vi for tiden befinde os i en periode, hvori temperaturen var stigende. Flere forhold tyder imidlertid paa det motsatte, nemlig at vi befinder os i en periode med avtagende temperatur. Skoggrænsen ligger nu lavere, end den gjorde for geologisk talt ikke lang tid siden. Det kan vi særdeles godt se av de store furetrær, vi omtrent overalt i vore fjeldtrakter finder i myrerne op til over 400 m. høiere, end furen gaar i vor tid. Baade i Norge og i Sverige finder man hasselnøtter i myrerne langt nordenfor det omraade, hvor dette træ kan trives og vokse i nutiden. Dette forhold er særlig studert av Gunnar Andersson i Sverige. I de laveste og yngste av vore skjælbanker finder vi en fauna, som kræver et mildere klima end nutidens. Flere av de her optrædende arter er nu utdød ved vore kyster. For tiden lever de paa sydligere bredder i et hav, som er varmere end det, der nu beskyller Norges kyst.

Man kunde nu hertil indvende, at den forandring i klima, som den tiltagende kulsyregehalt skulde antyde, først er indtraadt saa nylig, at den endnu ikke kan vise nogen virkning paa de anførte geologiske fænomener. Hvis imidlertid et klima-

¹ L. c., s. 424.

tisk vendepunkt skulde ligge os saa nært, maatte saavel isbræernes variationer som klimatets i de sidste aarhundreder ha git vidnesbyrd derom; men noget saadant har ikke kunnet findes.

Ingen av de mange sindrige hypoteser, som har været opstillet til forklaring av istiderne, har magtet dette paa en fyldestgjørende maate. Saavel variationen i jordbanens excentricitet som vekslende kulisyregehalt i luften kan nok tænkes at ha frembragt mindre forandringer i klimatet, men til de store, som kræves for at fremkalde istider, har de været utilstrækkelige.

Lokale aarsaker, som hævnning av en egn eller forandring av jordens rotations-akse, kan ikke antas at ha kunnet fremkalde istider; ti efter alt, hvad vi vet, har det barske klima under disse ikke været indskrænket til et enkelt strøk. Det har hersket i Europa og i Amerika samtidig, og de senere aars forskning i de antarktiske egne gjør det sandsynlig, at den sidste istid har paa en gang omfattet baade den nordlige og sydlige halvkule. Det er nemlig paavist, at nedisningen, som vistnok nu omfatter et betydelig større omraade i sydpolarlandene end i egnene om nordpolen, for ikke lang tid siden, geologisk talt, hadde en meget større utbredelse end nu i de antarktiske lande. Herav følger da ogsaa, at de hypoteser til forklaring av istiderne, som er grundet paa forandring av jordbanens excentricitet eller paa præcessionen av jevndøgnlinjen, maa opgis; ti disse kræver, at istiderne skulde optræde alternerende paa den nordlige og sydlige halvkule.

Solen er kilden til lys og varme for vor jord. Studiet av den har efterhaanden avsløret for os flere og flere variationer i dens utstraaling. Jo mere kjendskapet til den utvides, desto flere blir de fænomenet, som vi finder paa vor jord staar under dens herredømme. Iagttagelserne omfatter endnu et forholdsvis kort tidsrum; derfor kan vi kun skimte de længere og større variationer i solens utstraaling. De store bræfremstøt og sekulærvariationen i jordens magnetiske tilstand bringer os imidlertid bud om dem. Dette later os ane, at ogsaa de store klimaændringer, som vi benævner istider, avhænger av variationer i solens virksomhet. Der vil ingen artsforskjel, kun en grads-

forskjel være mellem disse og de mere kortvarige, som vi har lært at kjende.

En saadan opfatning er ikke ny. Den har gjentagende været fremholdt. Det ligger ogsaa, kan man si, i sakens natur, at man under søkningen efter aarsaken til istiderne vendte sig til solen, kilden til alle klimaændringer av kortere varighet.

Eug. Dubois¹ er den, som først utførligere har diskutert denne hypotese. Man kan være uenig med ham i mange enkeltheter; men grundtanken i hans fremstilling, at ogsaa de store klimavariationer paa vor jord har sit ophav fra solen, synes det mig, man maa være enig i. Den bekjendte russiske klimatolog Woeikow² har underkastet Dubois' avhandling en kritik. Han sammenfatter sin anskuelse om den i følgende sætning³: „I det store og hele synes mig Dubois' hypotese at staa paa solid basis.“

Brückner⁴ kommer ogsaa til det resultat, at der er kun en gradforskjel, ikke en artsforskjel mellem istiderne og de 35-aarige klimaperioder. Al sandsynlighet taler derfor for, at begge fænomener skyldes variationer i solens utstraaling.

Som ovenfor anført peker, hvad vi vet om de kortvarige variationer i solens utstraaling, hen paa, at der ogsaa maa være forandringer hos den av længere varighet. En saadan opfatning støttes ved, hvad astronomerne lærer os om fiksstjernerne. Disse er himmellegemer av samme art som solen. Et stort antal av dem er av varierende lysstyrke, det vil si, utstraalingen fra dem er foranderlig. Eftersom iagttagelsesmaterialet økes, finder astronomerne aar for aar flere og flere variable fiksstjerner. Periode-længden for variationerne er meget forskjellig, fra nogle dage og op til en række av aar. Tre arter foranderlige fiksstjerner kjen-

¹ Eug. Dubois, Die Klimate der geologischen Vergangenheit und ihre Beziehungen zur Entwicklungsgeschichte der Sonne, Leipzig 1893.

² Eug. Dubois, The Climates of the Geological Past and their Relations to the History of Development of the Sun, London 1895.

³ A. Woeikow, Geologische Klimate (Petermanns Mitteilungen, Bd. 41, 1895).

⁴ L. c., s. 254.

⁴ Brückner, l. c., s. 315.

des, nemlig: 1) Algoltypen, 2) de nye eller temporære stjerner og 3) de med mere regelmæssige forandringer i utstraalingen. De to første grupper viser sig ved spektralundersøkelse ganske forskjellig fra solen, vi vil derfor ikke beskæftige os med dem, men betragte den 3die gruppe, som omfatter de fleste variable fiksstjerner. Den største del av disse hører til de gulrøde og røde stjerner eller til gruppe III efter Vogels inndeling. Deres spektraer har betydelig likhet med solens. De viktigste av de mørke absorptionslinjer, som optræder i solens spektrum, gjenfindes hos dem. Dens spektraer er desuten delt ved bredere og mere diffuse mørke linjer med mellemliggende lyse partier. Man har git saadanne spektra navnet baandspektra. I solens hovedspektrum findes ikke slike brede mørke striper; solflekkernes derimot viser saadanne, og de har i det hele stor likhet med spektraerne hos gruppe III.

Der er ingen skarp grænse mellem de gule stjerner, Vogels gruppe II, hvortil solen hører, og gruppe III, men en jevn overgang med flere mellemlid. Aldebaran i Tyren, som regnes til gruppe II, danner saaledes et saadant mellemlid.

Spektralundersøkelsen viser, at gruppe I, de hvite stjerner, har den høieste temperatur. De gule og de røde stjerner har, som ogsaa farven antyder, en lavere temperatur. Hos de hvite stjerner har man en hvitglødende kjerne omgivet av en mægtig atmosfære, som hovedsagelig bestaar av vandstofgas. Paa grund av avkjølingen har de gule stjerner en noget mindre atmosfære, og metaller forflygtiges fra kjernen. Deres absorptionspektra viser derfor som hos solen mange metallinjer. Synker temperaturen videre, som hos gruppe III, saa er der mulighet for dannelsen av kemiske forbindelser som kulvandstoffer i atmosfæren. Deres spektra er da kjendelig ved brede absorptionsstriper.

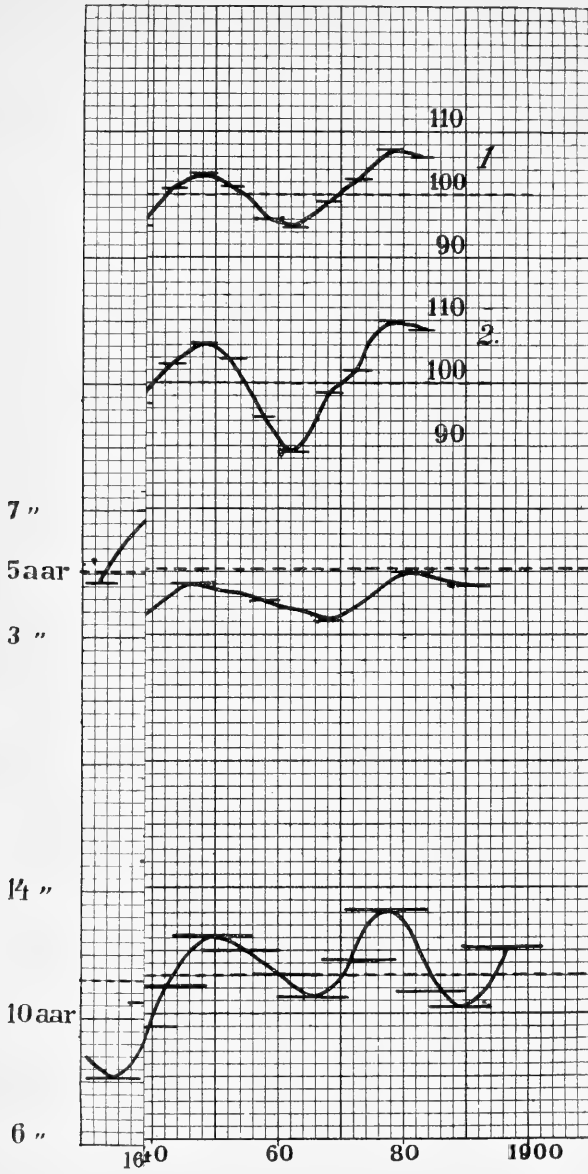
De fleste foranderlige stjerner av mere regelmæssig typus hører som anført til Vogels gruppe III. De befinder sig altsaa paa et noget mere fremskredent stadium av avkjøling end solen. Denne staar paa et mellemlid mellem de hvitglødende og de røde stjerner, dog betydelig nærmere den sidste gruppe i utviklingsrækken. De hvitglødende stjerner omfatter mere end halv-

parten av alle fiksstjerner. Vi maa derfor anta, at de under sin utvikling holder sig forholdsvis længe paa dette stadium. De gule og særlig de røde stjerner er i mindretal; men da de fleste variable hører blandt dem, maa periodiske forandringer i utstraalingen være noget for dem særegent.

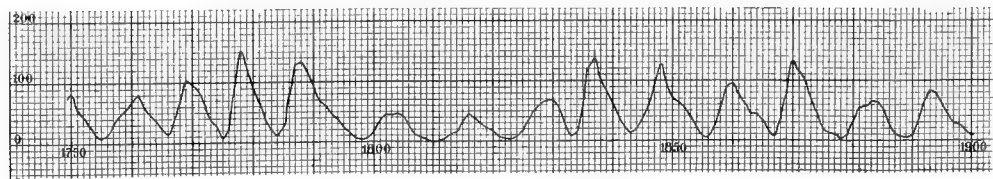
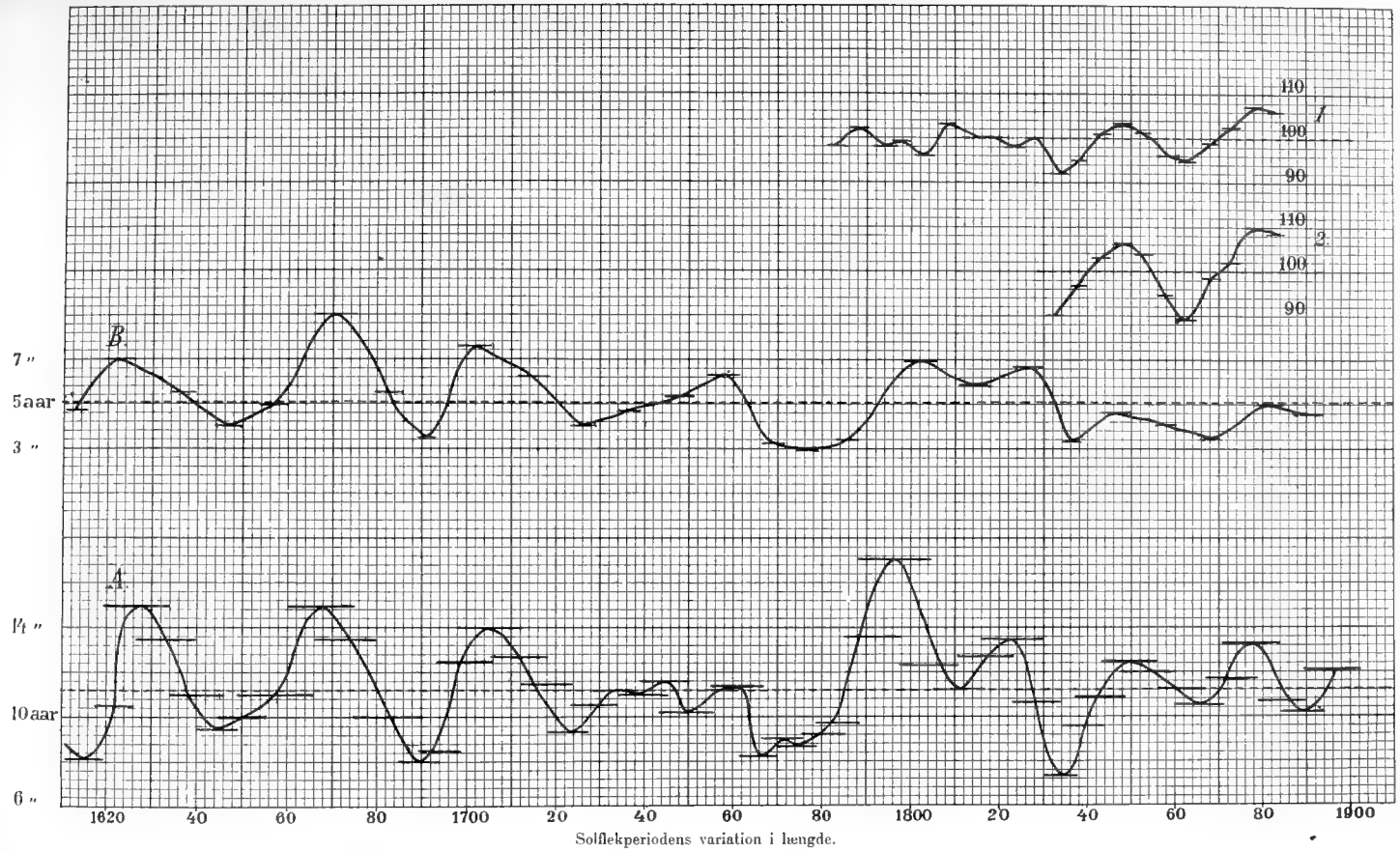
I atmosfæren hos de røde stjerner optræder kemiske forbindelser, det kan vi se av deres spektraer. Deres dannelse vil i regelen frigjøre energi, deres spaltning eller dissociation igjen binde den. Derved vil der fremkomme vekslinger i temperaturen og følgelig ogsaa i utstraalingen, som gir sig uttryk i en varierende lysstyrke.

Periodiske variationer er saaledes ikke noget for solen eien-dommelig, men det er, kan vi si, et forholdsvis almindelig træk hos de røde og gule fiksstjerner.

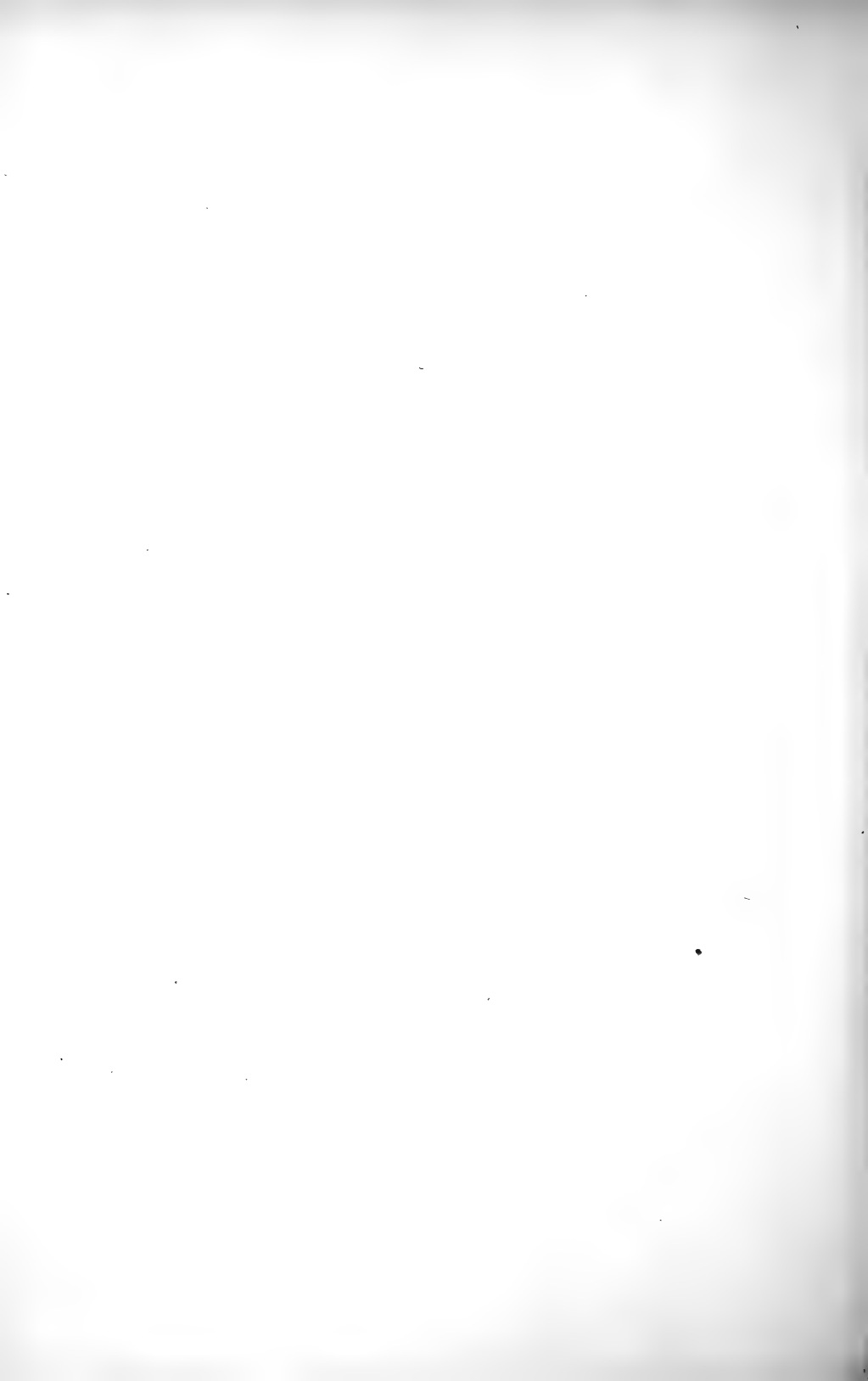

Sollekkernes variation efter Wolfers tabeller.

BOTANISKE UNDERSØGELSER

FORNEMMELIG I HALLINGDAL.

AF

OVE DAHL.

(CHRISTIANIA VIDENSKABS-SELSKABS FORHANDLINGER FOR 1908. No. 4).

CHRISTIANIA.

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD.

1908.

Fremlagt i den matematisk-naturvidenskabelige Klasses Møde
13de Marts 1908.

Hallingdal, der omfatter Hallingdalselvens dalføre fra dens udspring til og med den nordlige halvdel af Krøderen, grænser mod nord til Lærdal i Sogn og til Vang, Slidre og Nordre Aurdal i Valdres, mod øst til Søndre Aurdal og til Aadalen og Norderhov paa Ringerike, mod syd til Sigdal og Nore i Numedal og mod vest til Ulvik i Hardanger og Aurland i Sogn.

Hallingdalselven udspringer vest for Øvre Strandefjord eller, som den i Hallingdal benævnes, Strandevand, gennemstrømmer Strandevand, Sundalsfjord, Hovsfjord, Holsfjord og Strandefjord, bøier øst for Gols kirke i sydøstlig retning og falder ved Gulsvik i Krøderen. Dens vigtigste bielve er Usta, der kommer fra Hardanger, gennemløber Ustedalen i nordøstlig retning og falder i Hallingdalselven sydøst for Holsfjorden, og Hemsil, der kommer fra grænsen mod Lærdal, gennemstrømmer Hemsedalen i sydøstlig retning og falder i Hallingdalselven sydøst for Gol kirke, samt endelig Rukkedalselven, der kommer fra vest og falder i hovedelven nær Nes kirke.

Naar man undtager den nedre aabne og flade dal, danner Hallingdal væsentlig en trang revne, hvor den sparsomme bebyggelse især findes paa den nordre side af elven, hvor gaardene ofte ligger høit oppe i lierne. De omgivende fjelde er høiest ved dalens nord- og vestgrænse, hvor man har snedækte toppe fra 1700 — ca. 2000 m. o. h. Her har man som dominerende fjelde

Skogshorn med omliggende fjeldpartier nær grænsen mod Valdres, Reineskarvet (amtskartets Reinsfjeld) mellem de store vande Gjøranosvand og Djupvand, Fjeldsenden paa nordsiden af Strandevand og Hallingskarvets mægtige mur mellem Sundalen og Ustedalen. Længere syd er der paa begge sider af elven temmelig flade fjeldmarker, tildels bevoksede med birke- og vidjekarst, afbrudte af fjelde som Sangerfjeld, Dyna og Nystødfjeld, der neppe overstiger 1200—1300 m. o. h. Syd herfor har man et temmelig kuperet terræn, hvis aaser neppe naar over 1000 m. og oftest næsten til toppen er bevoksede med naale- og birkeskog. Aller sydligst har man paa Krøderens vestside Norefjeld, over hvis høieste top (1458 m. o. h.) Høgevarde Hallingdals grænse gaar.

Hallingdal udgjør 5623,27 km², omfatter herrederne Hol, Aal, Gol og Nes og har ca. 13000 indbyggere¹.

De geologiske forhold i Hallingdal er særlig studerede af H. Reusch², J. Rekstad³ og O. Bjørlykke⁴. I den sydligste del af Hallingdal raader der udelukkende grundfjeld. I Aal hviler der paa grundfjeldet en høifjeldsformation, der bestaar af lerglimmerskifer og deri indleirede lag af kvartsit (blaa kvarts). Til denne høifjeldsformation hører vistnok ogsaa gneisagtige bergarter og de vidtstrakte masser af dioritiske bergarter, der optræder i Hemsedalsfjeldene over skiferpartierne. De høiere dele af fjeldene paa begge sider af Strandevand, Hallingskarvet og Fjeldsendens bergpartier, bestaar af grundfjeldlignende bergarter, medens man under disse har en bredere eller smalere brem af skifere (Reusch l. c. s. 62—63).

Jordbunden er i det hele frugtbar. I Nes er den dog temmelig sandet og mager. Den dyrkede mark findes her fornem-

¹ Angaaende det topografiske se Norges Land og Folk. V. Buskeruds Amt af Johan Vibe.

² Geologiske iagttagelser fra Telemarken, Indre Hardanger, Numedal og Hallingdal af Hans Reusch (Chr.ia. Vid. selsk. forh. 1896 nr. 2), s. 61 flg. og kartet, s. 34.

³ Fra høifjeldsstrøget mellem Haukeli og Hemsedalsfjeldene af J. Rekstad (Norges geol. undersøgelse 1903, nr. 4).

⁴ Det centrale Norges fjeldbygning af K. O. Bjørlykke (Norges geol. undersøgelse 1905, nr. 39), s. 511 flg.

melig i hoveddalen og i Rukkedalen. Gol er derimod frugtbarere, og den dyrkbare jord er her ikke alene indskrænket til selve dalbunden, men findes ogsaa paa dalførernes sider. Disse er nemlig her, særlig i Hemsedal, frugtbarere end selve dalbunden. Grunden hertil er vistnok at søge i de der optrædende skifere, der ved sin forvitring afgiver federe jordsmon. Ogsaa Aal er meget frugtbart med dyrkbar jord i dalbunden og tildels langs dalsiderne. Det samme er ogsaa tilfældet i Hol, men opdyrkningen hindres her ligesom i Gol og Aal ved de mange indblandede stene.

Oppe paa fjeldplateauerne findes talrige sætre med særdeles gode beiter, især hvor underlaget er skifer¹.

Kornavl drives næsten lige op til de øverste gaarde. Med hensyn til akerdyrkning er Nes uheldigere stillet end Gol og Aal paa grund af den sterkt sandblandede jord og den ofte indtrædende tørke. Gols og Aals hovedsogne kan i almindelige aaringer brødføde sig selv; korngaardene omkring Aals kirke ligger henved 500 m. o. h. og i øvre Aal 100 m. høiere. I annekserne Hemsedal og Leveld er kornet derimod ofte udsat for frost. Dette er ogsaa tilfældet i Hol, hvor der kan dyrkes byg lige op til Skaro og henimod Ustevandet.

Hvad skogsbestanden angaar, kan Hallingdals herreder vistnok i det hele betegnes som skogbygder. Naaleskog, nok til husbehov, findes dog egentlig kun i de to sydligste, Nes (Flaa og Nes sogne) og Gol (Gols og Hemsedals sogne). I Aal er den derimod mere medtaget. Den nedre del af Hol er forholdsvis jævnt bevokset med naaleskog indtil Sundalens trange kløft (syd for Hallingskarvet) og henimod Ustevandet (nord for det nævnte fjeld). Længere nord findes dog nogle furumoer ovenfor Hovs- og Sundalsfjorden. Øverst i Hol ved Strandevand og ovenfor Ustevand er der omtrent udelukkende birkeskog.

Tidligere har dog skogen naaet høiere op end nu, og for ikke mere end 100 aar siden skal der have været stor naaleskog paa fjeldene øst for Strandevand (J. Vibe l. c. s. 123). Paa syd-

¹ Se Jordbunden i Norge af Amund Helland (Norges geol. unders. 1893, nr. 9), s. 126—127.

skraaningerne af Hallingskarvet i en høide af 1 260 m. skal der ogsaa ifølge Vibe være fundet furustammer af svære dimensioner. Endnu findes der paa nordsiden af Strandevand paa Myrestølen (947 m. o. h.) fast bebyggelse aaret rundt. Det samme har ogsaa indtil for faa aar siden været tilfældet i Raksteindalen paa vandets sydside.

Forholdet mellem dyrket og udyrket mark i Hallingdals herreder angives af Helland (l. c. s. 115) at være følgende:

Procenter af arealet

	Aker	Eng	Skog	Udmark, fjeld, sjøer
Nes . . .	0.5	0.7	28.6	70.2
Gol . . .	0.3	1.1	19.1	79.5
Aal . . .	0.5	1.1	8.5	89.9
Hol . . .	0.2	0.5	2.6	96.7

I det hele udgjør aker 0.4, eng 0.8, skog 15.0 og udyrket mark 83.8 procenter af arealet i Hallingdal.

Hvad de klimatologiske forhold angaar, henvises til omstaaende tabel (s. 8 f.) fra det herværende meteorologiske institut. Fra de høiest liggende stationer foreligger der for faa aars iagttagelser til, at der kan leveres nogen normalberegning. Til sammenligning er istedet sat op temperaturgradienten pr. 100 m. for Vestlandet og Hardangervidden til Ustevand. Østenfor gjælder den ikke. For Nygaard og Haugastøl kan temperatur- og nedbørnormalen paa Fjeldberg, der ligger midt imellem begge i samme høide, benyttes. Sveingården, nord for Hallingskarvet, er medtaget til udfyldning. Nedbørnormalerne er angivne i hele millimeter.

Ældre undersøgelser.

Den første, der har botaniseret i Hallingdal, er vistnok Chr. Smith; senere professor i botanik ved vort universitet. I 1810 foretog nemlig denne ifølge med botanikeren, senere sogneprest i Finmarken P. V. Deinboll, en reise gjennem Telemarken, Numedal og Hallingdal. Om denne reise fortæller Chr. Smith

selv i et brev til prof. J. W. Hornemann af $\frac{6}{9}$ 1810¹. Her heder det, at de „igiennemvandrede det heele paa Planter fattige Nummedal, over Fielddalen Daglien og Skorvedalen (= Skurdalen), inden de naaede Hallingdalens Begyndelse i Ustedalen“. Om deres botanisering i Hallingdal berettes følgende: „Herfra (=: fra Ustedalen) besteege vi det betydelige Field *Hallingskarven*, hvor den riigeste Samling af Fieldplanter², vi endnu havde truffet, erstattede os Tabet af mange forgiæves møysommelige Dage. Fieldets betydelige Sneebræer, dets nærmere Beliggenhed mod Norges longitudinelle Fieldryg sagde os tillige, at vi vare steegne adskillige hundrede Alen over Gausta. Af *Koenigia*, som der voxede i Mængde, kunde jeg aldeles intet Frøe faae til Haven. Istædetfor, som vi havde væntet, at alle Planter vare i Frøe, havde den vaade kolde Sommer endnu neppe bragt dem i Flor. Frøe fik vi altsaa kuns af meget faae Planter til Haven, men toge derimod alle de Rødder, vi kunde medbringe. Fra Hallingskarven steege vi ned i Aal og efter et kort Ophold der gjorde vi en mange Dages lang Tour ind paa de store Fieldstrækninger, der grændser mod Bergenhuus Stift, over Fieldet Storskaret under Reensfieldene, som synes (i Vest for Vang) at være de højeste Punkter af den heele Fieldryg, dog endnu langt fra at naae Sneelinien, der her omtrent bliver ved 5 450 F. o. H. Kiede af Strabadser, eensformige sterile Fieldpletter, Sneebræer og Myrer gave vi Slip paa vores Hensigt at tage Hiemveyen igiennem Valdars, hvortil Tiiden heller ikke vilde strække til, og gik ned i Hemsedal. Vi havde desuden allerede naaet Grændsen paa den hidtil ubesøgte Fieldstrækning og forefundet der den samme Vegetation, som Oeder angiver fra Valdars. Alene den skionne *Sedum villosum* fandt vi ikke. Naturen synes ligesaa egen-sindig sparsommelig at have sadt denne alene ved Præstesæteren

¹ Se: Breve fra norske botanikere til prof. J. W. Hornemann ved Ove Dahl, s. 43 flg. (Arch. f. Mathm. og Naturv. b. 17) og Bidrag til Kundskab om Naturvidenskabernes Fremskridt i Norge af M. R. Flor. Christiania 1813, s. 38.

² Iblandt endel planter, samlede i Norge af Chr. Smith, der opbevares paa universitetet, findes fra Hallingskarvet: *Dryas octopetala*, *Juncus castaneus*, *Vahlodea atropurpurea* (benævnt *Aira alpina*).

Temperatur og nedbør i 1907 samt

Station	Længde øst for Greenwich	Nordlig bredde	Høide over havet i meter	Januar		Februar		Marts		April		Mai	
				Temperatur ° C.	Nedbørhøide m. m.	Temperatur ° C.	Nedbørhøide m. m.	Temperatur ° C.	Nedbørhøide m. m.	Temperatur ° C.	Nedbørhøide m. m.	Temperatur ° C.	Nedbørhøide m. m.
Nes (Hall.) .	9° 6' 60 35'		163.0	- 8.7	12.4	- 8.1	8.3	- 0.1	9.2	2.9	12.1	7.1	23.9
	Normal			- 9.5		- 6.8		- 3.8		3.2		8.5	
Haugastølen Fjeldberg . .	7 52 60 31		989.8	- 7.8	41.8	- 7.5	53.9	- 5.1	49.8	- 2.2	17.5	1.7	25.7
	Normal			- 9.3	35	- 8.8	26	- 7.1	27	- 2.4	20	2.5	32
Nygaard . .	7 49 60 31		996	- 8.8	53.0	- 6.9	55.7	- 4.4	47.2	- 2.4	13.2	1.2	33.0
Finse	7 32 60 36		1224.1	- 8.9	49.3	- 8.4	51.1	- 5.7	30.1	- 3.0	22.2	0.6	32.6
Fagernut . .	7 23 60 37		1303.4	- 10.4	38.8	- 9.4	56.6	- 7.3	56.7	- 4.0	16.6	0.6	23.8
Grjotruste .	7 21 60 38		1300.0	- 9.7	75.5	- 9.0	56.5	- 6.2	41.0	- 3.7	30.1		
Hallingskeid	7 15 60 40		1111.7	- 7.7	175.6	- 7.1	61.9	- 4.6	53.8	- 1.8	47.2	2.4	44.9
	Normal			- 7.2		- 7.8		- 6.5		- 2.6		2.4	
Myrdalen . .	7 8 60 41		868.4	- 5.2	142.4	- 5.0	184.2	- 2.7	118.6	- 0.1	49.9	4.9	27.2
	Normal			- 5.2		- 6.0		- 4.9		- 0.6		4.3	
Opset	7 1 60 41		851.6	- 5.9	272.2	- 5.2	203.8	- 3.0	139.4	- 1.3	60.7	1.9	54.4
	Normal			- 5.4		- 5.9		- 5.0		- 0.9		3.6	
Sveingaarden	8 2 60 40		810	- 7.1	17.5	- 4.5	40.5	- 2.4	28.5	0.9	22.0	4.9	50.0
	Normal			- 6.9	39	- 6.2	31	- 4.0	44	0.8	26	5.8	34

Temperaturgradient for hver 100 meter

0.56 0.66 0.70 0.77 0.77

i Slidre som *Papaver nudicaule* paa Vaarstigen og flere Planter. — Af de hiembragte Rødder bleve mange fordærvede, men af overblevne staae endnu med friske Skud *Ranunculus nivalis*¹, *glacialis*, *platanifolius*. *Saxifraga cernua*, *rivularis*, *nivalis*, *Cotyledon*. *Salix herbacea*, *lanata*. *Betula nana*. *Carex norvegica*², *VahlII*. *Andromeda hypnoides*, *cærulea*. *Aira subspicata*, *alpina*. *Aspidium alpinum*³. *Draba nivalis*⁴

¹ Kjendes ellers ikke fra Hallingdal. Nærmeste voksesteder er iflg. Blytt Norges Flora: Helinstranden og Grindadn i Valdres.

² *C. lagopina*, se Bl. Norg. Fl., s. 195.

³ Rimeligvis en form af *Cystopteris fragilis*.

⁴ Ei ellers angivet for Hallingdal. Nærmeste kjendte voksested er Helinstranden i Valdres.

normaler for stationer langs Bergensbanen.

Juni		Juli		August		Septbr.		Oktober		November		December		Aaret	
Temperatur °C.	Nedborhoide m. m.	Temperatur °C.	Nedborhoide m. m.	Temperatur °C.	Nedborhoide m. m.	Temperatur °C.	Nedborhoide m. m.	Temperatur °C.	Nedborhoide m. m.	Temperatur °C.	Nedborhoide m. m.	Temperatur °C.	Nedborhoide m. m.	Temperatur °C.	Nedborhoide m. m.
11.6	58.0	14.3	75.9	10.5	55.2	9.3	15.2	7.1	95.6	- 3.4	9.1	- 12.4	45.7	2.5	420.6
13.4		15.1		13.9		9.3		2.5		- 4.5		- 9.5		2.6	443
6.3	65.7	9.2	69.9	6.4	68.6	4.7	27.0	4.1	87.8	- 2.9	34.5	- 9.7	55.7	- 0.2	597.9
7.8	37	9.9	69	9.5	69	6.3	64	- 0.1	49	- 5.0	45	- 8.0	42	- 0.4	515
5.8	72.2	7.8	80.4	5.3	70.3	4.1	36.6	3.9	112.3	- 3.5	34.8	- 9.7	53.6	- 0.6	662.3
4.9	101.4	7.4	76.1	4.8	116.6	3.2	62.4	3.0	125.6	- 4.0	22.1	- 9.5	39.0	- 1.3	728.5
3.4	107.1	5.4	57.9	3.1	193.4	1.6	192.2	1.4	14.5	- 4.7	12.6				
5.9	21.6	9.0	23.9	5.6	76.4			4.4	54.7	- 2.4	22.8	- 7.8	4.0		
6.9		9.1		8.6		5.7		0.1		- 4.7		- 6.9		- 0.2	
10.1	22.0	11.5	39.5	10.2	52.2	5.0	241.1	7.3	16.0	0.1	18.1	- 4.3	24.3	2.6	935.5
8.9		10.5		10.0		6.8		1.9		- 2.3		- 5.0		1.5	
6.3	131.8	9.1	58.0	6.4	213.4	5.1	274.1	5.9	146.2	- 1.1	58.4	- 4.5	45.6	0.9	1658.0
8.0		10.4		9.9		6.8		2.0		- 2.5		- 5.3		1.3	
8.7	113.0	11.0	101.5	7.7	56.0	6.8	26.0	5.7	117.0	- 3.4	25.6	- 9.8	64.0	1.5	661.6
10.5	44	11.7	64	10.9	59	7.1	50	2.1	52	- 3.7	55	- 6.5	50	1.6	548

for Vestlandet og indover Hardangerviddens.

0.66 0.59 0.59 0.44 0.54 0.57 0.56 0.62

og den sieldne *hirta*. *Tussilago frigida*. *Stellaria biflora*. *Gentiana purpurea*. Havde jeg dem blot nede inden Vinterens Begyndelse.“

I Topogr.-statist. Saml. II, 2. s. 20 siger desuden Smith: „*Pedicularis Oederi* Hornem., der er saare almindelig paa Østerdalens, Dovres og Guldbrandsdalens Fjeldkjeder, har jeg ikke seet sydligere end paa Hallingskarven, et høit, planterigt Fjeld, øverst i Aal.“

Det var utvivlsomt denne Chr. Smiths skildring af Hallingskarvets planterigdom, der bestemte prof. M. N. Blytt til i 1822 at lægge sin første længere fjeldreise gennem Hallingdal. Paa denne reise besøgte han desuden Hardanger, Voss og Sogn og var ledsaget af et par landskabsmalere. Han har selv anonymt

leveret en populær reiseskildring i Hermoder, 6. halvaarg., Christiania 1824 (Fragmenter af en Fjeldreise i Sommeren 1822, l. c. s. 57, 89, 161). Han giver dog ikke her nogen detaljeret beretning om udbyttet af sine botaniske undersøgelser. Saaledes beretter han kun, at han under sit ophold i Ustedalen, øverst i Hallingdal, „gennem Ulundal over Ulunfjeld“ besteg de dele af Hallingskarvet, der hæver sig lige op over Præstholtæteren, og siger i den anledning: „Jeg fandt blot af phanerogame Alpeplanter over 60 mere eller mindre sjeldne Species. Paa de høieste Punkter, jeg besteg, var Vegetationen paa de for Sneeblottede Pletter næsten aldeles kryptogam. Den lille skønne og nøisomme *Andromeda hypnoides* i Forbindelse med *Cardamine bellidifolia*, der blomstrede ved Randen af den evige Snee, vare de sidste phanerogame Planter, jeg saae.“

Derimod findes der af ham i manuskript paa universitetets botaniske museum „Botaniske Bemærkninger paa en Fjeldreise i Sommeren 1822“. Da denne reiseberetning ikke er offentliggjort og ialfald for Hallingdals vedkommende synes at være forbigaaet af A. Blytt under udgivelsen af Norges Flora, skal der nedenfor gives et uddrag heraf angaaende ekskursionerne i Hallingdal.

Den 1. juli reiste M. N. Blytt fra Kristiania over Krogskoven til Ringerike, hvorfra han gennem Soknedalen kom over til Krødsherred. Ved Slevig, „den første Gaard i Krødsherred, man paa denne Vei kommer til,“ saa han „de tørre Bakker ved Bredden af Krøderen Søe prange med den tendre *Jasione montana*“.

Under opholdet i Krødsherred anvendte han et par dage til at botanisere paa Norefjeld, hvis „høieste Kuppel, Auguns Haug,“ han besteg fra gaarden Nore. Ved fjeldets fod bemærkedes *Alchemilla alpina* „ca. 100 Fod over Krøderen (4—500 Fod over Havfladen)“, og neppe er man paa Norefjeld ovenfor Trævegetationen, førend *Saxifraga stellaris*, skjønt ei i nogen Mængde, viser sig. „Paa det høieste af Auguns Haug er Vegetationen aldeles kryptogam, paa *Salix herbacea* og *Juncus trifidus* nær, der her synes at være de mest ufølsomme Pha-

nerogamer, ligesom *Andromeda hypnoides* og *Cardamine bellidifolia* ere det paa de af den evige Snee begrænsede Barpletter paa de høieste af Bergens Fjeldene. — Paa de mod Sol-siden vendende Skraaninger blomstrede *Lychnis alpina*¹, *Veronica alpina*, *Sibbaldia procumbens*, *Cerastium alpinum*, *Stellaria cerastoides*, *Epilobium alpinum nutans* med violette og hvide Kroner, *Rheum digynum*, *Pteris crispa*, *Rhodiola rosea*, *Luzula spicata*, *Gnaphalium sylvaticum fuscatum* og *G. fuscum*. Den sidste er hittildags kun fundet i Nordland og Finmarken.“

Fra Slevig fortsattes reisen opad Krøderen til Hallingdal. „Ved Gulsvig, den første Gaard i Hallingdal, sees *Alchemilla alpina* overalt paa Engene og hører allerede blant de almindeligste Engplanter. Den ledsagede mig hele Reisen igjennem, over Fjeldene, gjennem Bergens Stift, og det sidste Sted, hvor den lod sig see paa Tilbagetouren til Christiania, var Thonsaasen i Valders. Reisen op igjennem Hallingdal var temmelig flygtig. Jeg fik ikke synderlig Anledning til at gjøre botaniske Bemærkninger. Som noget paafaldende forekom det mig at see flere af vore ved Christiania almindelige Planter her variere med hvide Kroner, f. E. *Epilobium angustifolium*, *Dianthus deltoides* og *Campanula rotundifolia*. — Ved Næs Præstegaard ved Juvet i Rukkedalselven fandt jeg *Equisetum reptans*². Den er før ikke seet saa langt imod Syd. Wahlenberg er den Første, der har gjort opmærksom paa den. Han og Provst Deinboll har fundet den i Lapland. Siden fandt Smith og Borch den paa Fjeldene mellem Valders og Gulbrandsdalen.“

„Først naar man kommer op i Aals Præstegjæld — omtrent paa 1400 Fods Høide efter Kraft i stat. geogr. Beskrivelse — mærker man en betydelig Forskjel paa Vegetationen selv nede i Dalen, den bliver mere alpinsk. Ved Gaarden Brotnem³ fandt jeg *Thalictrum simplex*⁴, ved Haga *Lycopodium selaginoides*

¹ Ei ellers anført herfra.

² *E. scirpoides*.

³ Rotnem.

⁴ Foruden denne anføres i Blytt Norges Flora fra Aal iflg. M. N. Blytt: *Filago montana* og *Malva crispa* (Aals prestegaard i mængde).

og *Gentiana nivalis*, ved Ulshagen *Astragalus alpinus*, *Serratula* og *Bartschia alpina*, *Thalictrum alpinum* og *Rhodiola rosea*. Denne Plante synes at fortrænge *Sedum Telephium*, ligesom *Digitalis purpurea* paa den vestlige Side af Fjeldene gjør det med *Aconitum septentrionale*. Disse Planter synes at bestyrke den af Linné antagne Mening, at der imellem visse Planter skulde existere et Slags Fiendskab, ligesom flere paa Fjeldene i Selskab voxende Planter tyde paa en modsat Tilbøielighed. Saaledes saae jeg følgende Planter næsten altid samlede: *Cardamine bellidifolia* og *Andromeda hypnoides*, *Ranunculus platanifolius* og *Sonchus alpinus*, *Saxifraga rivularis* og *Ranunculus pygmaeus*, to Planter, der endog i deres Udvortes have meget tilfælles, som Wahlenberg ogsaa bemærker i *Flora lapponica* p. 158. Den Linnéiske Paastand er vel ikke stort andet end en paa poetisk Maade udtrykt Tilkiendegivelse af, at visse Planter groe helst i samme Jordbund og under samme Clima.“

„*Hallingskarven*, øverst i Aals Præstegjeld, er et af de Fjelde, som paa denne Kant af Norge fortjener at ansees som mærkeligt i botanisk Henseende. Ingen har hidtildags gjort opmærksom paa den Rigdom og Mangfoldighed af Planter, som paa samme synes at have samlet sig fra de forskjellige Climater. Professor Smith nævner dette Fjeld i topografisk-statistiske Samlinger p. 20 og kalder det et planterigt Fjeld; men han angiver ikke in extenso, hvilke Planter han der har seet. Ogsaa Provst Deinboll har botaniseret der og er enig med Smith i, at det fortjener hint Epithet. Professor Horneman har engang botaniseret paa Thronfjeldet i Østerdalen, og han holder det for et af de planterigeste Fjelde i Norge; ja han siger: „Flora synes at have sin Throne paa dette Fjeld“ (Skand. Litt. selsk. Skr. s. 402). Efter den Opregnelser, han i samme Skrift s. 417—418 gjør af de Planter, han sammesteds fandt, skulde jeg formode, at *Hallingskarven* gjør Thronfjeldet Rangen stridig. — *Hallingskarvens* Hældinger og de nedenfor samme liggende Fjeldsletter ere bedækkede med en Mængde og tildels sjeldne Alpeplanter, ja det synes, som om her var aftalt et

Stevnemøde imellem Helvetiens, Sibiriens og Øernes Planter. Efter den i Wahlenbergs Flora lapponica p. XVI—XIX forsøgte Classification af de Planter, som Norge har fra de forskjellige Climater, besidder Hallingskarven af Helvetiens Planter: *Gentiana nivalis*, *Saxifraga Cotyledon*, *Lychnis alpina*, *Ranunculus glacialis*, *Bartschia alpina*, *Hieracium alpinum* (hertil kan lægges *Hieracium aurantiacum*, *Gentiana purpurea* og *Asplenium viride*). Fra Sibirien ere komne: *Veronica alpina*, *Erica caerulea*, *Andromeda hypnoides*, *Silene rupestris*, *Lychnis apetala*, *Pedicularis lapponica*, *Cardamine bellidifolia*, *Viola biflora*. Fra Øerne: *Veronica saxatilis*, *Alchemilla alpina*, *Sibbaldia procumbens*, *Tofjeldia borealis*, *Saxifraga aizoides* og *caespitosa*, *Silene acaulis*, *Stellaria cerastoides*, *Erigeron alpinus*, *Carex pulla*, *Salix glauca* og *herbacea* (hertil kommer *Koenigia islandica*, som Deinboll der har fundet). Fra Lapland synes følgende at være komne: *Juncus biglumis* og *triglumis*, *Ranunculus pygmaeus*, *Gnaphalium alpinum*. Skarven er ikke allene Foreningspunktet for de omtalte Landes Planter, men næsten for alle de Planter, som findes paa Fjeldene i Hardanger, Voss og Sogn. Foruden de nævnte Planter fortjene følgende af mig optegnede at bemærkes: *Eriophorum capitatum*, *Cerastium alpinum*, *Dryas octopetala*, *Ranunculus platanifolius*, *Rheum digynum*, *Draba hirta*, *Arabis alpina*, *Satyrrium viride*, *Pedicularis Oederi*, *Potentilla crocea*, *Juncus castaneus*, *trifidus*, *Luzula spicata*, *Poa alpina*, *Serratula alpina*, *Rhodiola rosea*, *Carex atrata*, *saxatilis*, *Osmunda Lunaria*, *Equisetum hyemale*, *Lycopodium selaginoides* og *alpinum* tilligemed en talløs Mængde af *Lichenes*. Det maa bemærkes, at min Excursion gik gjennem Ulundal op til Skarvens Høider, og at det var paa denne Vei, jeg samlede de nævnte Planter.“

Fra Fossegaarden i Ustedalen, „en af de øverste Korngaarde paa denne Side af Høifjeldet“¹ begyndte derpaa Vandringen over Hardangerviddens. Den første botaniske merkverdige

¹ Hermoder l. c., s. 58.

hed, som mødte dem under denne reise, var den store mængde af *Gentiana purpurea*, „som bedækkede Fjeldhædingerne paa begge Sider af Stien, hvorpaa vi reiste, i en Strækning af maa-ske 1 hel Mil.“ Under den fortsatte reise over snaufjeldet fandt Blytt „de høiere Steder overalt bedækkede med *Pedicularis lapponica* og *Andromeda hypnoides*, Sumpene prangede med *Tussilago frigida*. Hyppigere saaes *Carex pulla*, men sjeldnere *atrofusca*, tvende Planter, som Smith og Professor Schou først have fundet paa Langfjeldene imellem Tellemarken og Hardanger.“ Nattekvarter indtoges i en hule ved Monsbuehaia, hvorfra de vandrede til Halnelægeret ved Halnevand, hvor Blytt benyttede sine ledsageres hviletid til at botanisere et par timer. „Uagtet Vandet overalt var omgivet af Sne og bedækket med Isflager, var Vegetationen i selve Dalen meget frodig. Jeg fandt her adskillige *Carices*, hvoriblant *lagopina* og *Vahlia* tilligemed et Par andre Species, hvorom jeg endnu er tvivlsom. Af *Salices* voxte her *reticulata*, *myrsinities*, *chrysanthos*¹, *limosa*² og *lapponum*. Ved Halnelægeret stod ogsaa *Tussilago frigida* og *Saxifraga oppositifolia* i skønne Blomster, foruden en hel Del ikke alpinske Planter“. Deriblandt nævnes en *Leontodon Taraxacum* med næsten helrandede blade og en lys gulgrøn farve³. Fra Halnelægeret, der ligger ved stiftsgrænsen, fortsattes derpaa reisen om Skiftesøen, Storlien og Tverlien ned til Maursæt, hvorfra de efter at have beseet Vøringfossen kom ned til Eidfjord i Hardanger.

Fra den senere tid har man kun meget faa og spredte planteargivelser fra Hallingdal. Nævnes fortjener særlig, at R. Collett 1864 fandt *Arabis petraea* ved Bjøberg paa Hemsedalsfjeldet og *Rubus arcticus* ved store Skarvand nær Hestehaug, ca. 3 km. fra Bjøberg, samt *Carex globularis* ved Ekre i Hemse-dal. I 1877 foretog N. Wille sin botaniske reise paa Hardangerviddens⁴. Wille reiste op Hallingdal og begyndte sine under-

¹ *S. lanata*.

² En form af den følgende art.

³ Hermoder l. c., s. 61.

⁴ Se Nyt Mag. f. Naturv. XXV, s. 28 flg.

søgelse ved Løite i Hol, hvorfra han tog over vidden syd for Ustevandet til Sysendal. Med Maursæt som udgangspunkt undersøgte han derpaa Grønnuten, Gryteberget og Bjordalsnuten. Vegetationsforholdene ved gaardene Løite og Tufte i Ustedalen skildres her udførlig. Floraen siges her at bestaa af „et tarveligt Udvalg af de almindeligere Planter“. Ogsaa floraen paa de flade strækninger fra Ustetind indtil Halnekollen og videre til Fiskekjønsæter skildres som temmelig fattig paa arter. Nævnes fortjener dog fundet af *Juncus arcticus* paa fjeldet syd for Ustevand efter opstigningen fra Løite.

A. Blytt nævner i Norges Flora, Nye Bidrag til Kundskaben om Karplanternes Udbredelse samt Væxtliv i J. Vibes beskrivelse over Buskeruds amt ved siden af de ovenfor anførte voksesteder efter M. N. Blytt og R. Collett kun følgende: *Agrostis spica venti* (ugræs i akre i Nes og Gol, A. Landmark), *Carex globularis* (Vik i Flaa i mængde i subalpin barskog, C. Boeck), *Luzula parviflora* (Skogshorn i Hemsedal, Printz), *Jasione montana* (Kjerringvik mellem Børtnes og Sævre i Flaa, Hersleb Sverdrup), *Campanula Cervicaria* og *Geranium pratense* (Nes, Thomle), *Diapensia lapponica* (ved Buhøvdsæter i Nes, seminarist Jonsen), *Viola umbrosa* (Ekre i Hemsedal, Lagerstedt), *Spergula vernalis* (ovenfor Tromaldsæteren i Flaa omtr. 800 m. o. h., Bryhn). Fra selve Hallingskarvet anføres hos J. Vibe l. c. s. 24 kun *Ranunculus glacialis* og *Pedicularis Oederi*¹. Sammesteds karakteriseres høifjeldene paa følgende maade: „Høifjeldene i Hallingdal og Nummedal og den del af Hardangervidda, som tilhører Buskeruds amt, har som vore sydligere høifjelde i almindelighed en fattig og ensformig flora. I fjeldlierne er vistnok høit og frodigt græs af bjørnetort, stormhat, kvanne, store græs og bregner o. fl., men i regelen kun nogle almindelige arter. — Vistnok findes der ogsaa sydligere (end i de østlige Jotunfjelde og paa Dovre) enkelte kolonier af arktiske planter, men ingen af disse ligger indenfor amtets græn-

¹ Anføres i Norges Flora med Chr. Smith som finder; eksemplar samlet af M. N. Blytt paa Hallingskarvet forefindes i universitetets herbarium.

ser. Dog fortjener maaske omgivelserne af Hallingskarven at undersøges nøiagtigere. Man turde der kunne finde flere for amtet nye fjeldplanter.“ Han maa saaledes her have overseet faderens temmelig righoldige fortegnelse fra Hallingskarvet. Ved planter som *Asplenium viride*, *Juncus castaneus*, *Melandrium apetalum* og *Dryas octopetala* pleier A. Blytt ellers i floraen at anføre de specielle voksesteder. I det hele siger han hos Vibe, at Hallingdal har en ensformig flora, men kunde trænge til at undersøges noget grundigere, end hidtil er skeet.

Sommeren 1899 foretoges hieraciologiske undersøgelser i Nes og Gol af S. O. F. Omang¹.

Egne undersøgelser.

Det var netop disse prof. A. Blytts bemærkninger, der bestemte mig til sommeren 1907 at foretage en botanisk reise særlig i de øvre dele af Hallingdal for derigjennem at faa et indblik i floraen i de vidtløftige fjeldpartier mellem de forholdsvis godt kjendte partier af Hardanger, Sogn og Valdres. Til undersøgelserne, hvortil jeg havde offentlig understøttelse, anvendtes maanederne juli og august. Den regnfulde og kolde sommer hæmmede meget planternes udvikling, ligesom uveir ofte hindrede mig i mine undersøgelser.

For at faa et første indtryk af, hvor langt vegetationen paa denne tid var fremskredet, foretoges først 1—2 juli en tur op paa Norefjeld fra Sandum ved Krøderen. Allerede ved veien mellem Sandum og Sandumsæteren viste sig flere af de almindeligste fjeldplanter, som *Luzula spicata*, *Alchimilla alpina*, *A. vulgaris* **glomerulans* (tilligemed **alpestris* og **acutidens*), *Saxifraga stellaris*, *Cerastium trigynum*, *Gnaphalium supinum*. Forøvrig saaes kun den i birkeljerne sædvanlige frodige vegetation. Nær Sandum sæter (ca. 600 m. o. h.) saaes *Salix glauca*, og paa engene nedenfor sæteren fandtes i selskab med *Ranunculus platanifolius* *Gymnadenia albida*, der ei ellers vides at være anført herfra. Ovenfor trægrænsen var vegetatio-

¹ Se Nogle archieracier fra Hallingdal og Krødsherred (Nyt Mag. f. Naturv. XXXVIII, s. 71—94).

nen endnu meget vaarlig. Almindelige fjeldplanter som *Azalea procumbens*, *Phyllodoce caerulea* og *Salix herbacea* var netop komne i blomst. Intet nyt udenfor de allerede af M. N. Blytt anførte planter (se ovenfor s. 10 fig.) bemerkedes. Af lidt sjældnere planter anfører A. Blytt desuden *Blechnum Spicant*, der er sjelden i de subalpine trakter i indlandet, og *Vahlodea atropurpurea*¹, der er almindelig paa Hallingdalsfjeldene. Tiltrods for sin høide udmerker saaledes ikke Norefjeld sig synderlig fra de høiere aaser og fjelde i Nordmarken, paa Ringerike og ved Sperillen².

Mellem Gulsvik og Nes, hvor jeg benyttede Bergensbanens grustog, botaniseredes ikke. Dalen er her temmelig ensformig med birke- og naaleskog. Paa de bratte skrænter langs veien skal *Saxifraga Cotyledon* vokse. Under et par dages ophold i Nesbyen (169 m. o. h.) foretoges nogle kortere ekskursioner. Under fjeldet Beia bemerkedes i urerne *Taraxacum proximum* Dahlst., *Asperula odorata*, *Lappula deflexa*, *Stenophragma Thalianum*, *Erysimum hieraciifolium*, *Cotoneaster integerrima*, *Geum intermedium*, *Linum catharticum*, *Polygonatum officinale*, *Woodsia ilvensis* foruden endel Hieracier (som *Hieracium Christianiense* Dahlst., *H. stenolepis* Lbg.). Saavel i urerne som paa fjeldskrænterne saaes flere fjeldplanter som *Carex alpina*, *C. atrata*, *Saxifraga Cotyledon*, *S. nivalis*, *S. oppositifolia*, *S. adscendens*, *Cerastium alpinum*.

I den nedre del af Rukkedalen saaes flere af de planter, der udmerker tørre bakker og urer i Kristianiatrakten, som *Calamintha Acinos*, *Verbascum nigrum*, *Veronica verna*, *Myosotis arenaria*, *Galium verum*, *Androsaces septentrionale*, *Dianthus deltoides*, *Arenaria serpyllifolia*, *Turritis glabra*, *Arabis hirsuta*, *Stenophragma Thalianum*, *Ranunculus polyanthemus*, *Trifolium medium*. Paa engene saaes blandt andet *Tar-*

¹ Af begge disse findes eksemplarer i universitetsherbariet, samlede af Joh. Dyring.

² Fjeldene paa Sperillens vestside er lidet kjendte i botanisk henseende. I 1889 undersøgte jeg et par af de høieste, Elgsrudkollen (727 m.) og Gyranfisen (1080 m.). Vegetationen særlig paa det sidste fjeld svarer fuldstændig til den fra Norefjeld anførte.

axacum erythrospermum *lætum, f. *obscurans* Dahlst.¹, *Gentiana campestris* samt paa fugtig grund i skogbrynet etsteds et par eksemplarer af *Coralliorrhiza innata*. Særlig henimod Rukkedalselvens udløb bemærkedes flere steder store klynger af *Astragalus alpinus*. Ført ned med elven er rimeligvis ogsaa *Viola biflora*, der ifølge distriktslæge Wolff skal findes paa en liden ø i Hallingdalselven nær Rukkedalselvens udløb. I furemoerne paa den anden side af elven findes ifølge Wolff *Anemone vernalis*, der som bekjendt ogsaa gaar nedover til Hønefos omegn. Ved prestegaarden fandtes *Cuscuta europaea* snyltende paa *Urtica dioica* og *Verbascum nigrum*. Af ugræsplanter kan nævnes *Agrostis spica venti*, der var meget almindelig i akrene, *Erodium cicutarium*, *Sisymbrium Sophia*, *Asperugo procumbens* og flere af de aller almindeligste. I et par haver trivedes *Hyoschyanus niger*, der oprindeligt er saaet, godt.

Paa græsplænerne i haven paa Rolfshus (ca. 200 m. o. h.) i Gol saaes *Cerastium arvense*, der har holdt sig her i en række af aar, og ovenfor tunet fandtes *Gentiana Amarella*, der synes at være meget sjelden i Hallingdal. I naaleskogen ovenfor gaarden bemærkedes blandt den ellers paa saadanne lokaliteter triville vegetation afblomstrede eksemplarer af *Anemone vernalis* og *Pyrola clorantha* samt *Listera cordata* og *Platanthera bifolia*.

Ovenfor skogen under den steile fjeldvæg af Lisbetnatten findes et lidet krat af hasselbuske. Disse og endel enkeltstaaende træer nær tunene paa den nærliggende gaard Hesla er de eneste hasseltræer, jeg har seet i hele Hallingdal. Blandt dette krat og i den nedenfor liggende ur var der en særdeles interessant vegetation, der mindede endel om lignende lokaliteter i Kristianiatrakten. Nævnes fortjener især *Viburnum Opulus*, *Lonicera Xylosteum*, *Daphne Mezereum*, *Rhamnus Frangula*, *Calamintia Acinos*, *Clinopodium vulgare*², *Mysotis arenaria*, *Lap-*

¹ Taraxacummaterialet er gennemgaaet af Dahlstedt.

² Fra denne eller en lignende lokalitet er maaske ogsaa et eksemplar af *Origanum vulgare*, der laa i et skoleherbarium paa Rolfshus, indeholdende planter fra Gol.

pula deflexa, *Veronica verna*, *Verbascum nigrum*, *Viola collina*, *Geranium Robertianum*, *Erysimum hieraciifolium*, *Turritis glabra*, *Arabis hirsuta*, *Stenophragma Thalianum*, *Trifolium medium*, *Vicia sepium*, *Astragalus glycyphyllus*, *Lathyrus vernus*, og i fjeldsprækkerne saaes bregner som *Woodsia ilvensis*, *Polypodium vulgare*, *Asplenium septentrionale* og *A. Trichomanes* samt *Dryopteris Robertiana*, hvis forekomst her som ellers turde tyde paa kalkholdigt underlag. Iblandt dette plantesamfund var som under Beia indblandet en og anden fjeldplante som *Cerastium alpinum* og *Saxifraga adscendens* samt, som ellers ei sjelden i urer og under fjeldvægge, ved kreaturer spredte ugræs som *Asperugo procumbens* og *Galium Aparine*.

Endel af de nævnte planter bemærkedes ogsaa ved Hesla bro og Gol kirke, saaledes *Arabis hirsuta*, *Turritis glabra*, *Calamintha Acinos*, *Verbascum nigrum*, *Galium verum* samt desuden *Rosa cinnamomea*, *Centaurea Jacea* og *C. Scabiosa*.

Fra Hesla bro tog jeg veien til Aal. Vegetationen langs veien, der for størstedelen gaar gennem birke- eller naaleskog, er temmelig ensformig. Dog begynder, som allerede M. N. Blytt har fremhævet, en og anden fjeldplante nu ogsaa at vise sig nede i dalbunden, saaledes foruden *Astragalus alpinus*, hvoraf store klynger saaes ved Rolfshus, *Gentiana nivalis*, *Saussurea alpina* og *Thalictrum alpinum*.

Fra Sundre i Aal (ca. 450 m. o. h.) foretoges en ekskursion til fjeldpartiet Dyna, der ligger omtrent midtveis mellem Thorpe og Rukkedalen. Fjeldvidden er her temmelig myrlændt og frembød i det hele lidet af interesse. At underlaget ved Dynafjeld er skifer, gav sig dog tilkjende ved forekomsten af *Thalictrum alpinum*, *Salix myrsinites* og *S. reticulata* paa myrene mellem Baadstøl og Steinstøl. Her stod ogsaa *Pedicularis Oederi* i flor, det sydligste sted, hvor jeg bemærkede den. Oppe paa selve fjeldets top (ca. 1120 m. o. h.), hvor forresten vedvarende regn og tæt skodde vanskeliggjorde en nøiere undersøgelse, saaes blandt trivielle høifjeldsplanter *Poa glauca* og *P. laxa*, *Antennaria alpina* og *Taraxacum croceum*. Under fjeldet paa Hagestøls tun saaes tætte tuer af *Alsine biflora*.

I urerne og paa de tørre bakker under fjeldvæggen op for Sundre saaes omtrent den samme vegetation, som er anført fra Nes og Gol, saaledes: *Asplenium septentrionale*, *Avena pubescens*, *Briza media*, *Poa nemoralis*, *Carex ornithopus*, *Convallaria majalis*, *Plantago media*, *Knautia arvensis*, *Erigeron acer*, *Centaurea Jacea*, *C. Scabiosa*, *Hieracium Pilosella*, *H. Auricula*, *H. expallidiforme* Dahlst., *Galium verum*, *Taraxacum erythrospermum* **laetum* f. *obscurans* Dahlst., der iøvrigt viste sig hyppig langs hele veien fra Nes, *Calamintha Acinos*, *Clinopodium vulgare*, *Glechoma hederaceum*, *Myosotis arenaria*, *Lappula deflexa*, *Veronica verna*, *V. Chamaedrys*, *Verbascum nigrum*, *V. Thapsus*, *Pimpinella Saxifraga*, *Sedum Telephium*, *Thalictrum simplex*, *Actaea spicata*, *Turritis glabra*, *Arabis hirsuta*, *Stenophragma Thalianum*, *Erysimum hieraciifolium*, *Viola collina*, *Scleranthus annuus*, *Arenaria serpyllifolia*, *Dianthus deltoides*, *Viscaria viscosa*, *Hypericum quadrangulum*, *Linum catharticum*, *Epilobium montanum* et **collinum*, *Cotoneaster integerrima*, *Rosa cinnamomea*, *Potentilla argentea*, *Geum urbanum*, *Anthyllis Vulneraria*. Tildels fandtes ogsaa her en og anden fjeldplante iblandt denne vegetation, saaledes *Carex atrata*, *Cerastium alpinum*, *Draba incana*.

Denne vegetation optræder ogsaa fleresteds i urerne paa nordsiden af Strandefjorden, saaledes ovenfor gaarden Strand. Her bemerkedes desuden: *Hieracium cymosum* **hyalotrichum* Omang, *H. striaticeps* Dahlst., *Rhinanthus major*, *Origanum vulgare* og *Ranunculus polyanthemus*. Interessant var det ogsaa her paa fugtig torvgrund at finde *Herminium Monorchis*, en østlandsplante, der særlig er udbredt i Telemarken, Land og Hadeland samt i Mjøstrakterne.

Fra Holsfjorden tog jeg veien opad de bratte Kvislebrekker til Ustedalen. Vegetationen antager allerede her langs veien, der gaar gennem naaleskog, en mere alpinsk karakter end nede i dalen. Saaledes viser sig her foruden *Alchimilla alpina* ogsaa *Cerastium trigynum*, *Saxifraga stellaris*, *Gnaphalium supi-*

num, *Betula nana* og flere. Tildels temmelig god skog af birk og furu vedvarer endnu over høiden og nedover til Ustedalens kapel. Her begynder den vakre rødgule *Hieracium Blyttianum*, der først opdagedes i Valdres, men tillige er karakteristisk for Hallingdals fjeldtrakter, at optræde i mængde langs veien.

Fra den nærliggende station Gjeilo (794 m. o. h.) foretoges 11. juli en tur om gaarden Tufto opover Eimeheien til Præstholtstølene, hvorfra besteges Præstholtskarvet (ca. 1930 m. o. h.), Hallingskarvets østligste parti. Skraaningerne ovenfor stølene dannes af lerglimmerskifer; ovenfor denne er der granit (se Reusch, l. c., s. 72—75, Rekstad, l. c., s. 27—29). Min vei faldt vistnok i det væsentligste sammen med prof. M. N. Blytts ovenfor omtalte rute 1822. Fra fjeldpartiet mellem Tufto og skaret ovenfor Præstholtstølene skal anføres følgende fjeIdplanter: *Equisetum variegatum*, *E. arvense* f. *alpestre*, *Woodsia alpina*, *Lycopodium Selago*, *L. alpinum*, *Agrostis borealis*, *Aira alpina*, *Vahlodea atropurpurea*, *Trisetum spicatum*, *Poa laxa*, *Poa glauca*, *Festuca ovina* (formæ), *Carex rupestris*, *C. lagopina*, *C. alpicola*, *C. alpina*, *C. atrata*, *C. rigida*, *C. pulla*, *Eriophorum Scheuchzeri*, *Juncus castaneus*, *J. biglumis*, *J. triglumis*, *J. trifidus*, *Luzula arcuata* **confusa*, *L. multiflora* **sudetica*, *L. spicata*, *Tofieldia palustris*, *Gymnadenia albida*, *Coeloglossum viride*, *Betula nana*, *Salix hastata*, *S. lanata*, *S. myrsinites*, *S. herbacea*, *Oxyria digyna*, *Polygonum viviparum*, *Petasites frigidus*, *Erigeron borealis*, *E. uniflorus*, *Gnaphalium supinum*, *Antennaria alpina*, *Taraxacum croceum*, *Hieracium alpinum*, *Gentiana nivalis*, *Veronica saxatilis*, *Pedicularis lapponica*, *P. Oederi*, *Phyllodoce caerulea*, *Azalea procumbens*, *Andromeda hypnoides*, *Arctostaphylos alpina*, *Sedum Rhodiola*, *Saxifraga Cotyledon*, *S. stellaris*, *S. nivalis*, *S. oppositifolia*, *S. aizoides*, *S. cernua*, *S. rivularis*, *S. caespitosa*, *S. adscendens*, *Thalictrum alpinum*, *Ranunculus glacialis*, *R. pygmaeus*, *Arabis alpina*, *Cardamine bellidifolia*, *Draba hirta*, *Viola biflora*, *Alsine biflora*, *Sagina Linnæi*, *Stellaria alpestris*, *Cerastium alpinum*, *C. trigynum*,

Silene acaulis, *Viscaria alpina*, *Epilobium Hornemanni*, *E. lactiflorum*, *E. anagallidifolium*, *Potentilla maculata*, *Sibbaldia procumbens*, *Alchimilla alpina*, *Dryas octopetala*, *Astragalus alpinus*.

M. N. Blytts ovenfor anførte planteliste fra Hallingskarvet havde undgaaet min opmerksomhed. Af de der anførte planter maa jeg have overseet *Asplenium viride*, *Koenigia islandica* og *Melandrium apetalum*. Det bør dog fremhæves, at en stor del af de ovenfor omtalte planter paa grund af det forudgaaende kolde veir ikke endnu var kommet i blomst, og derfor maaske flere kan have undgaaet min opmerksomhed. De halvudsprungne blomsterknopper af enkelte planter, saaledes af *Dryas*, var frosne.

Ovenfor skiferen var der derimod paa graniten en meget sparsom vegetation af de mest haardføre karplanter.

Til de egentlige fjeldplanter kan ogsaa føies endel, der tilhører den vegetation, der især udmerker vore fjeldlier, som: *Equisetum hiemale*, *Athyrium alpestre*, *Aspidium Filix mas*, *A. spinulosum*, *Phleum alpinum*, *Milium effusum*, *Calamagrostis purpurea*, *C. neglecta*, *Aira flexuosa *montana*, *Poa nemoralis*, *P. pratensis*, *Melica nutans*, *Carex vaginata*, *C. polygama*, *Scirpus caespitosus*, *Juncus alpinus*, *Luzula campestris*, *Polygonatum verticillatum*, *Orchis maculatus*, *Betula odorata*, *Salix pentandra* (ved Gjeilo), *S. nigricans*, *S. glauca*, *S. lapponum*, *S. bicolor*, *Rumex Acetosa*, *Solidago Virga aurea*, *Gnaphalium norvegicum*, *Cirsium heterophyllum*, *Saussurea alpina*, *Mulgedium alpinum*, *Leontodon autumnalis*, *Crepis paludosa*, *Hieracia*, *Myosotis silvatica*, *Euphrasia officinalis*, *Bartschia alpina*, *Alectorolophus minor*, *Melampyrum pratense*, *M. sylvaticum*, *Trientalis europaea*, *Pyrola minor*, *Angelica silvestris*, *Archangelica officinalis*, *Cornus suecica*, *Ranunculus platanifolius*, *R. acer*, *Caltha palustris*, *Aconitum septentrionale*, *Viola palustris*, *V. canina *montana*, *Stellaria nemorum*, *Cerastium vulgatum*, *Melandrium rubrum*, *Epilobium*

angustifolium, *Sorbus Aucuparia*, *Alchimilla vulgaris* (coll.)¹, *Prunus Padus*, *Lotus corniculatus*.

Paa mere fugtige lokaliteter optræder foruden endel af de ovenfor nævnte ogsaa *Selaginella selaginoides*, *Alopecurus fulvus*, *Eriophorum vaginatum*, *E. angustifolium*, *Galium palustre*, *G. uliginosum*, *Rubus chamaemorus*, *Droserae*, *Pinguicula vulgaris*.

Vegetationen i dalbunden og paa engene ved Tufto og Gjeilo bestaar af endel af disse planter, iblandet med nogle alpine som *Phleum alpinum*, *Luzula spicata*, *Salices*, *Erigeron borealis*, *Sagina Linnæi*, *Cerastium alpinum* og *Alchimilla alpina* (smlgn. Wille i Nyt Mag. f. Naturv. XXV, s. 33).

Naaleskogen ophører nedenfor Gjeilo; dog optræder ogsaa langs Ustevandet nogle enkeltstaaende træer. De øverste grantræer findes ved Karistøl mellem Ustevand og dets fortsættelse Stødlefjord.

Nær dennes nordende havde jeg omtrent en uge kvarter paa Nygaard (996 m. o. h.), den høiestliggende gaard i Hallingdal og en af de høiestliggende med fastboende folk aaret rundt i hele Norge.

Under opholdet her foretoges flere ekskursioner saavel paa myrene paa begge sider af Nygaardsfjord og videre langs Uste-kveika som i de omgivende fjeldtrakter. Man er her oppe paa selve fjeldvidden, kun hist og her findes lidt birkekrat (til ca. 1100 m. o. h.), men paa sine steder temmelig tæt vidjekrat.

Af vegetationen paa myrene skal nævnes²: *Selaginella selaginoides*, *Triglochin palustris*, *Agrostis rubra*, *Calamagrostis neglecta*, *Vahlodea atropurpurea*, *Carex dioica*, *C. pauciflora*, *C. chordorrhiza*, *C. canescens*, *C. alpicola*, *C. Goodenoughii*, *C. flava*, *C. vaginata*, *C. irrigua*, *C. limosa* (templ. sj.), *C. rariflora*, *C. capillaris*, *C. polygama*, *C. pulla*, *Scirpus caespitosus*, *Eriophorum vaginatum*, *E. Scheuchzeri*, *E. an-*

¹ Underarterne * *acutidens*, * *alpestris*, * *filicaulis*, * *glomerulans*, * *subcrenata*, smlgn. nedenfor (s. 25).

² Flere oplysninger om floraen mellem Nygaard og Finse modtoges af jernbanelæge M. Alm.

gustifolium, *Juncus filiformis*, *J. arcticus* (m. sj.), *J. castaneus* (hist og her), *J. alpinus*, *J. triglumis*, *Tofieldia palustris*, *Orchis maculatus*, *Listera cordata*, *Coralliorrhiza innata*, *Salix lapponum*, *S. glauca*, *S. myrsinites* (hist og her), *S. reticulata*, (sj.), *Betula nana*, *Saxifraga stellaris*, *Caltha palustris* (Nygaard), *Thalictrum alpinum* (hist og her), *Cardamine pratensis*, *Parnassia palustris*, *Rubus chamaemorus*, *Tormentilla erecta*, *Empetrum nigrum*, *Viola biflora*, *V. palustris*, *Cornus suecica*, *Andromeda polifolia*, *Vaccinium Oxycoccus*, *V. uliginosum*, *Pinguicula vulgaris*, *Galium uliginosum*, *G. palustre*. Ved bække og vandbredder optræder foruden endel af de anførte: *Equisetum fluviatile*, *Alopecurus fulvus*, *Carex rostrata*, *Oxyria digyna*, *Montia fontana*, *Ranunculus reptans*, *Cardamine amara* (omtrent til sydenden af Ustevandet), *Saxifraga aizoides*, *Callitriche verna*, *Epilobium anagallidifolium*, *E. lactiflorum*, *E. Hornemanni*, *Menyanthes trifoliata* (til Nygaardstjern).

Ved snebækkerne og i dynd, hvor sneen nylig er smeltet, optræder i noget høiere trakter, saaledes ved veien henimod Finse, desuden: *Aira alpina*, *Carex lagopina*, *C. rufina*, *Juncus biglumis*, *Salix herbacea*, *Cardamine bellidifolia*, *Saxifraga rivularis*, *Cerastium trigynum*, *Taraxacum croceum*, *Gnaphalium supinum*, *Petasites frigidus*.

I de fugtige ller, blandt vidjekrat, optræder især: *Athyrium alpestre*, *Phegopteris Dryopteris*, *Ph. polypodioides*, *Aspidium spinulosum* med f. *dilatatum*, *A. Filix mas*, *Equisetum pratense*, *E. arvense*, *E. silvaticum*, *E. hiemale*, *Phleum alpinum*, *Anthoxanthum odoratum*, *Milium effusum*, *Calamagrostis purpurea*, *Poa pratensis*, *P. alpina*, *P. nemoralis*, *Aira caespitosa*, *A. flexuosa*, *Melica nutans*, *Carex vaginata*, *C. polygama*, *C. pallescens*, *C. atrata*, *Luzula campestris* (coll. sensu), *L. pilosa*, *L. spicata*, *Majanthemum bifolium*, *Polygonatum verticillatum*, *Convallaria majalis*, *Paris quadrifolia* (lierne op for Nygaardstjern), *Coeloglossum viride*, *Gymnadenia conopea* (hist og her), *Gymnadenia albida* (sj.), *Salix hastata*, *S. bicolor*, *S. nigricans* (vistnok sj.), *S. glauca*, *S. lapponum*, *S.*

lanata, *S. myrsinites*, *Populus tremula* (buskformig), *Betula odorata*, *Rumex Acetosella* **arifolius*, *Sagina Linnaei*, *Stellaria nemorum*, *S. graminea*, *S. longifolia*, *S. alpestris*, *Cerastium alpinum*, *Silene inflata*, *Melandrium rubrum*, *Actaea spicata*, *Ranunculus platanifolius*, *R. acer*, *Prunus Padus* (buskformig), *Sorbus Aucuparia* (smaa træer), *Rubus saxatilis*, *Geum rivale*, *Alchimilla vulgaris* (coll. sensu)¹, *Lotus corniculatus*, *Astragalus alpinus*, *Geranium silvaticum*, *Viola canina* **montana* (ved Fjeldberg fl. alb.), *V. biflora*, *Epilobium angustifolium*, *Angelica silvestris*, *Archangelica officinalis*, *Pirola minor*, *P. rotundifolia* (f. eks. op for Nygaardstjern), *Trientalis europaea*, *Gentiana purpurea*, *G. nivalis*, *Myosotis silvatica*, *Ajuga pyramidalis*, *Veronica alpina*, *Euphrasia officinalis* (coll. sensu), *Bartschia alpina*, *Alectorolophus minor*, *Melampyrum silvaticum*, *M. pratense*, *Linnaea borealis*, *Valeriana excelsa*, *Campanula rotundifolia*, *Erigeron borealis*, *Solidago Virga aurea*, *Gnaphalium norvegicum*, *Achillea millefolium*, *Cirsium heterophyllum*, *Saussurea alpina*, *Leontodon autumnalis*, *Mulgedium alpinum*, *Crepis paludosa*, *Hieracia* ².

Som typiske lokaliteter for denne vegetation kan nævnes lerne op for Nygaardstjern og Storuri ved amtsgrænsen.

Paa noget tørrere lokaliteter, saasom tørre bakker, urer, klipper, lyngmark, optræder desuden: *Polypodium vulgare*, *Cryptogramma crispa*, *Asplenium viride*, *Aspidium Lonchitis*, *Cystopteris fragilis*, *Woodsia ilvensis* **rufidula* & **alpina*, *Botrychium Lunaria*, *Equisetum hiemale*, *Carex alpina*, *C. alpicola*, *C. rigida*, *Festuca ovina*, *Poa glauca*, *Nardus stricta*, *Rumex Acetosella*, *Polygonum viviparum*, *Alsine biflora*, *Silene rupestris*, *Draba hirta*, *Sedum annuum*, *Saxifraga Cotyledon*, *S. nivalis*, *S. oppositifolia*, *S. adscendens*, *Cotoneaster integerrima*, *Rubus idæus*, *Fragaria vesca*, *Sibbaldia pro-*

¹ Ifølge prof. H. Lindberg, Helsingfors, der har undersøgt det indsamlede materiale, optræder følgende underarter saavel i lerne ved Nygaard som ved Finse og derfra videre henimod Myrdalen: **acutidens*, **alpestris*, **filicaulis*, **glomerulans*.

² Se nedenfor s. 39.

cumbens, *Alchimilla alpina*, *Empetrum nigrum*, *Phyllodoce caerulea*, *Azalea procumbens*, *Arctostaphylos uva ursi*, *A. alpina*, *Vaccinium Myrtillus*, *V. vitis idaea*, *Calluna vulgaris*, *Galeopsis Tetrahit*, *Veronica saxatilis*, *V. serpyllifolia*, *V. officinalis*, *Pedicularis lapponica*, *Antennaria dioica*, *Gnaphalium silvaticum*, *Hypochaeris maculata*, *Crepis tectorum*.

Af særlig interesse er urerne paa sydsiden af Nygaard snaasi mod Bergsmulfjorden, den inderste arm af Ustevandet. Her optræder nemlig ovenfor vidjerne og de store bregner blandt fjeldplanter (som *Carex atrata*, *C. alpina*, *Erigeron borealis*, *Saxifraga adscendens*, *S. nivalis*, *Draba hirta*, *Cerastium alpinum*) og temmelig almindelige urplanter (som *Triticum caninum*, *Poa nemoralis*, *P. glauca*, *Arabis hirsuta*, *Actaea spicata*) ogsaa *Erysimum hieraciifolium*, *Turritis glabra*, *Carex muricata* og *Taraxacum erythrospermum* (forma), planter, hvoraf flere her ialfald nærmer sig til sin høidegrænse hertilands. Af Hieracier herfra kan nævnes: *Hieracium cymosum* **hyalotrichum* Omang, *H. Schmidtii* **alfitodes* Omang nov. forma, *H. argenteum* Fr. **hilare* Dahlst.

Ved Nygaard og den i anledning af jernbaneanlægget anlagte vei saaes flere planter, der er indførte ved kulturen, saaledes *Phleum pratense*, *Alopecurus pratensis*, *Agrostis canina*, *Poa annua*, *P. trivialis*, *Bromus mollis*, *Juncus buffonius*, *Urtica urens*, *Polygonum aviculare*, *Rumex domesticus*, *Ranunculus repens*, *Thlaspi arvense*, *Barbarea vulgaris* (Fjeldberg og ved Nygaardstjern), *Trifolium pratense*, *Vicia Cracca*, *Viola tricolor*, *Carum Carvi*, *Plantago lanceolata*, *Matricaria inodora*, *Chrysanthemum Leucanthemum*, *Crepis tectorum*.

Grænsen mellem Buskerud og Søndre Bergenhus amt danner paa disse kanter en ret linje mellem Storuri (1134 m.) og Bergsmultind, ca. 10 km. nedenfor Finse jernbanestation. Ved denne station (1224 m. o. h.), der ligger i Ulvik i Hardanger, havde jeg mit kvarter i henved en uge og undersøgte da temmelig nøiagtig de omliggende trakter.

Allerede ved Finsevand (1213 m.), der ligger ret ned for stationen, har man den samme vegetation, der optræder i dyndet

ved randen af vore bræer, planter som *Carex lagopina*, *C. ru-
fina*, *Ranunculus glacialis*, *R. pygmaeus*, *Saxifraga rivularis*.
Endnu mere udpræget er denne vegetation ved randen af den
ret overfor Finse liggende del af Hardangerjøkelen. Herfra
skal nævnes *Equisetum arvense* f. *alpestre*, *Lycopodium Se-
lago*, *Aira alpina*, *Trisetum spicatum*, *Poa laxa*, *Carex lago-
pina*, *C. rufina*, *C. pulla*, *Eriophorum Scheuchzeri*, *Juncus bi-
glumis*, *Luzula spicata*, *Salix herbacea*, *Oxyria digyna*, *Pe-
tasites frigidus*, *Erigeron uniflorus*, *Gnaphalium supinum*,
Taraxacum croceum, *Veronica alpina*, *Pedicularis lapponica*,
Andromeda hypnoides, *Saxifraga stellaris*, *S. nivalis*, *S. op-
positifolia*, *S. rivularis*, *S. caespitosa*, *S. cernua*, *Ranunculus
glacialis*, *R. pygmaeus*, *Arabis alpina*, *Cardamine bellidifolia*,
Alsine biflora, *Cerastium trigynum*, *Silene acaulis*, *Viscaria
alpina*, *Epilobium lactiflorum*, *E. anagallidifolium*, *Sibbaldia
procumbens*.

De Finse omgivende fjelde, hvor underlaget er fyllit, har
forøvrig en meget artrig og afvekslende flora. Af de arter, der
hos os særlig trives paa skifrigt underlag, forekommer saaledes
paa de planterigeste partier (Norenut, Finseskar, Sanddalshaugen)
følgende: *Equisetum variegatum*, *Asplenium viride*, *Woodsia
alpina*, *Carex rupestris*, *C. ustulata*, *Elyna Bellardii*, *Juncus
castaneus*, *Gymnadenia albida*, *Salix myrsinites*, *S. reticu-
lata*, *S. hastata*, *Gentiana nivalis*, *Veronica saxatilis*, *Pedi-
cularis Oederi*, *Primula scotica*, *Saxifraga adscendens*, *S.
cernua*, *Thalictrum alpinum*, *Draba hirta*, *Melandrium ape-
tatum*, *Dryas octopetala*, *Oxytropis lapponica* (Sanddalshaugen),
Astragalus alpinus.

Blandt denne vegetation optræder ogsaa lavlandsplanter som
Anthyllis Vulneraria og *Arabis hirsuta*.

Desuden optræder paa fugtige steder mere eller mindre hyp-
pig de ovenfor fra Hardangerjøkelens rand anførte planter samt
desuden almindelige fjeldplanter som *Lycopodium alpinum*,
Agrostis rubra, *Vahlodea atropurpurea*, *Poa glauca*, *Festuca
ovina* (formæ), *Carex atrata*, *C. alpina*, *C. rigida*, *C. capilla-
ris*, *Juncus biglumis*, *J. trifidus*, *Luzula arenata* & f. *con-*

fusa, *Tofieldia palustris*, *Coeloglossum viride*, *Salix lanata*, *S. glauca*, *S. lapponum*, *S. bicolor*, *Polygonum viviparum*, *Erigeron borealis*, *Antennaria alpina*, *Hieracium alpinum*, *Phyllodoce caerulea*, *Arctostaphylos alpina*, *Azalea procumbens*, *Sedum Rhodiola*, *Saxifraga aizoides*, *Ranunculus acer* (forma). *Cardamine pratensis*, *Sagina Linnaei*, *Cerastium alpinum*, *Stellaria alpestris*, *Epilobium Hornemanni*, *Potentilla maculata*, *Alchimilla alpina*.

Desuden kan nævnes endel subarktiske arter fra Finse omegn, saaledes: *Equisetum hiemale*, *Athyrium alpestre*, *Aspidium Lonchitis*, *Cryptogramma crispa*, *Botrychium Lunaria*, *Selaginella selaginoides*, *Phleum alpinum*, *Calamagrostis purpurea*, *C. neglecta*, *Aira flexuosa* f. *montana*, *Poa pratensis*, *P. nemoralis* (formæ), *P. glauca*, *Melica nutans*, *Molinia caerulea*, *Nardus stricta*, *Carex alpicola*, *C. polygama*, *C. flava*, *C. irrigua*, *C. vaginata*, *C. Goodenoughii*, *Scirpus caespitosus*, *Eriophorum alpinum*, *E. vaginatum*, *E. angustifolium*, *Luzula campestris* (formæ), *Gymnadenia conopea*, *Salix bicolor*, *S. glauca*, *S. Lapponum*, *Rumex Acetosa*, *Solidago Virga aurea*, *Gnaphalium norvegicum*, *Antennaria dioica*, *Saussurea alpina*, *Mulgedium alpinum*, *Crepis paludosa*, *Hieracia*, *Campanula rotundifolia*, *Myosotis silvatica*, *Euphrasia officinalis* (coll.), *Bartschia alpina*, *Alectorolophus minor*, *Melampyrum silvaticum*, *M. pratense*, *Pinguicula vulgaris*, *Trientalis europaea*, *Pirola minor*, *P. rotundifolia*, *Cornus suecica*, *Sedum annuum*, *Ranunculus platanifolius*, *R. acer*, *Viola palustris*, *V. biflora*, *V. canina* (coll.), *Stellaria nemorum*, *S. longifolia*, *S. alpestris*, *Silene rupestris*, *Melandrium rubrum*, *Epilobium angustifolium*, *Rubus saxatilis*, *R. Chamaemorus*, *Alchimilla vulgaris* (coll.)¹, *Lotus corniculatus*.

Den samme artrige fjeldflora udmerker ogsaa fyllitformationen paa nordsiden af Hallingskarvet samt i skraaningerne og kløfterne under Fjeldsenden (1810 m.) og Ulevasnuterne².

¹ Se ovfr. s. 25.

² Angaaende de geologiske forhold se H. Reusch, l. c., s. 69—71, J. Rekstad l. c., s. 33 flg.

Fra Skaro øverst i Sundalen i Hol foretog jeg nemlig under den sidste del af mine undersøgelser ekskursioner til fjeldpartierne paa nord- og sydsiden af Strandevand (amtskartets [øvre] Strandefjord).

Fra Fjeldsendens heldning ovenfor Myrestøl skal saaledes nævnes af skiferplanter: *Carex rupestris*, *C. ustulata*, *Cobresia bipartita*, *Juncus castaneus*, *Salix hastata*, *S. myrsinites*, *S. reticulata*, *Erigeron uniflorus*, *Pedicularis Oederi*, *Veronica saxatilis*, *Draba hirta*, *Melandrium apetalum*, *Thalictrum alpinum*, *Dryas octopetala*, *Astragalus alpinus*.

Ved siden heraf var den almindelige høifjeldsvegetation ret talrig repræsenteret. Ovenfor fyllitformationen var der derimod paa Fjeldsenden en meget sparsom vegetation af de mest haardføre høifjeldsplanter som *Ranunculus glacialis*, *R. pygmaeus*, *Cardamine bellidifolia*, *Salix herbacea*, *Poa laxa*, *Carex lagopina*, *C. rigida*, *Juncus trifidus*, *Luzula spicata*, *Luzula arcuata* *confusa, *Cryptogramma crispa*, *Lycopodium Selago* og lignende.

Under Uleva snuterne ved nordenden af Strandevandet optræder den samme vegetation paa skiferen. Her bemerkedes de samme planter, der er anført fra Fjeldsenden (undtagen *Cobresia bipartita*) samt desuden: *Asplenium viride*, *Equisetum variegatum*, *Gymnadenia albida*, *Primula scotica*, *Saxifraga ascendens*, *S. cernua*.

Iblandt denne skifervegetation optræder paa begge steder planter som *Gymnadenia conopea*, *Arabis hirsuta*, *Cotoneaster integerrima*, *Anthyllis Vulneraria*, *Gentiana campestris*.

Nær Sveingaardsbotten saaes *Hieracium Blyttianum* og *H. leucæolum* Omang, og mellem nævnte sæter og Ulevasbotten, hvor skiferen med tilhørende vegetation gaar lige ned i dalbunden¹, optræder ogsaa *Sedum villosum*.

Særdeles righoldig var ogsaa skiferpartierne² under Follarskarnuten ned mod Raksteindalen. Herfra skal anføres: *Carex*

¹ Se Reusch l. c. s. 68 og den geologiske kartskisse hos Rekstad, l. c.

² Om de geologiske forhold her se Reusch l. c. s. 68—70 og Rekstad l. c. s. 27 fig.

rupestris, *C. ustulata*, *Elyna Bellardii*, *Salix polaris*, *S. reticulata*, *Erigeron uniflorus*, *Pedicularis Oederi*, *Veronica saxatilis*, *Thalictrum alpinum*, *Draba hirta*, *D. fladnizensis*, *Saxifraga cernua*, *S. adscendens*, *Melandrium apetalum*, *Dryas octopetala*, *Astragalus alpinus*, *Oxytropis lapponica*.

Enkelte repræsentanter for denne vegetation følger skiferpartierne lige op i selve Follarskaret.

Af de ovenfor anførte planter havde jeg i fjeldene ved Finse ikke bemærket *Salix polaris*, *Draba fladnizensis* og *Cobresia bipartita*.

Skifervegetationen omkring Strandevand gav i det hele indtryk af at være den righoldigste i de undersøgte partier.

Vegetationen langs Bergensbanen fra Finse forbi banens høidepunkt ved Taugevand (1301 m.) og frem til Hallingskeid station (1110 m.) syntes kun at bestaa af den sedvanlige høifjeldsflora, specielt saadanne planter, der trives bedst ved snøbækkene. Saavel ved Finse som ved Hallingskeid havde allerede ukrudsplanten *Barbarea vulgaris* indfundet sig.

Straks ovenfor Hallingskeid begynder der atter at vise sig repræsentanter for skiferfloraen¹, saaledes *Dryas*, *Salix myrsinites*, *S. hastata*, *S. reticulata*, *Thalictrum alpinum*, *Draba hirta*, *Carex ustulata*, *Asplenium viride*.

Skjæringerne og tunnernes tag var paa sine steder dækkede med et hvidt tæppe af *Dryas*². Særlig pragtfuld var denne vegetation i det vilde Kleivagjel. Her havde *Dryas* naaet en frodighed, der neppe overgaaes noget andet sted i vort land. Dens store hvide blomster og mørkgrønne blade tilligemed de mørkblaa blomster paa *Veronica saxatilis* og guldgule paa *Potentilla verna* og *Anthyllis Vulneraria* tog sig glimrende ud paa den skinnende lerglimmerskifer³. Foruden den sidstnævnte plante viser sig ogsaa her i selskab med *Dryas* af urernes vegetation *Arabis hirsuta* og *Cotoneaster integerrima* samt *Hiera-*

¹ Angaaende de geologiske forhold se Bjørlykke l. c., s. 533 flg.

² Allerede paa forhaand var jeg underrettet om denne rige *Dryas*flora af adjunkt O. A. Hoffstad og jernbanelæge M. Alm.

³ Se Bjørlykke l. c., s. 533 flg.

cium calliglaucum Omang (forma). I det hele er vor almindelige høifjeldsflora her meget rigelig repræsenteret. Ved de store vande Grøndalsvands og Kleivavands bredder findes en flerhed af de planter, der karakteriserer vore bræers omgivelser, saaledes *Carex rufina*, *C. lagopina*, *Salix herbacea*, *Cerastium trigynum* og lignende. Men nu gaar det meget brat nedover mod Myrdalen (867 m.), og birkeliernes vegetation faar mere og mere overtaget.

Fra Myrdalen station tog jeg direkte nedad Flaamsdalen til Fretheim ved Sognefjorden. De rige skiferfelter her er indgaaende studerede af A. Blytt, der regner vegetationen paa Aurlandsfjeldene, særlig paa Ravnanaasi, for den rigeste i hele Sogn¹. Det laa derfor udenfor min plan at undersøge Sogns flora, og jeg tog med dampskib ind til Lærdal. Herfra kjørte jeg op til Breistølen fjeldstue for at fortsætte mine undersøgelser af Hallingdals fjeldflora.

Allerede før man kommer til Breistølen, sees paa myrene ved veien en af karakterplanterne for Sogne- og Hemsedalsfjeldene *Sedum villosum*, som jeg ei havde bemærket paa Hallingskarvets sydside.

Under et kortere ophold paa Breistølen foretoges et par ekskursioner til de nærmestliggende fjeldpartier. Paa skiferen ret overfor stationen bemærkedes — ved siden af sedvanlige høifjeldsplanter — *Poa flexuosa*, *Juncus castaneus*, *Salix reticulata* *S. hastata*, *S. myrsinites*, *Thalictrum alpinum*, *Melandrium apetalum*. Disse planter, som ogsaa A. Blytt (med undtagelse af *Poa flexuosa*) anfører for Breistølen i sin Sogneflora, viste sig siden, som nedenfor nærmere skal omtales, som de mest karakteristiske for Hemsedalsfjeldenes skiferflora. Derefter fortsattes veien forbi stiftsdelet til fjeldstuen Bjøberg, hvor jeg havde kvarter nogle dage.

Vegetationen paa fjeldene paa begge sider af Morkedalen, Hemsedalens begyndelse, var i det hele temmelig fattig og trivial. De herskende bergarter her er gneis, granit og dioritiske

¹ Om Vegetationsforholdene ved Sognefjorden, s. 40—42. Angaaende de geologiske forhold her se særlig Bjørlykke l. c., s. 511 flg.

bergarter (se Reusch, l. c., s. 78 flg., Bjørlykke, l. c., s. 526 flg.) Af sjeldnere planter skal specielt nævnes *Poa flexuosa*, og *Luzula parviflora*, der fandtes paa de lavklædte skraaninger af Bjøbergnuten, der naar en høide af 1753 m. De to nævnte planter udmerker særlig Valdresfjeldene. Ved Bjøberg optræder ogsaa den her af prof. Collett først bemærkede *Arabis petraea*, en plante, der udmerker de omliggende trakter i Valdres, Sogn og Hardanger, men ei er bemærket i Hallingdal paa sydsiden af Hallingskarvet. Ellers kan af høifjeldsfloraen omkring Bjøberg nævnes: *Lycopodium Selago*, *Woodsia alpina*, *Agrostis rubra*, *Aira alpina*, *A. flexuosa* f. *montana*, *Vahlodea atropurpurea*, *Trisetum spicatum*, *Poa laxa*, *P. glauca*, *Festuca ovina* (især f. *vivipara*), *Carex lagopina*, *C. atrata*, *C. alpina*, *C. rigida*, *C. pulla*, *Eriophorum Scheuchzeri*, *Juncus biglumis*, *J. triglumis*, *J. trifidus*, *Luzula spicata*, *L. arcuata* f. *confusa*, *L. multiflora* f. *nigricans*, *Tofieldia palustris*, *Coeloglossum viride*, *Betula nana*, *Salix lanata*, *S. glauca*, *S. lapponum*, *S. herbacea*, *Oxyria digyna*, *Polygonum viviparum*, *Petasites frigidus*, *Erigeron borealis*, *Gnaphalium supinum*, *Antennaria alpina*, *Taraxacum croceum*, *Hieracium alpinum*, *Gentiana nivalis*, *Veronica alpina*, *Pedicularis lapponica*, *Phyllodoce caerulea*, *Azalea procumbens*, *Andromeda hypnoides*, *Arctostaphylos alpina*, *A. uva ursi*, *Sedum Rhodiola*, *Saxifraga Cotyledon*, *S. aizoides*, *S. stellaris*, *S. nivalis*, *S. oppositifolia*, *S. cernua*, *S. rivularis*, *S. caespitosa*, *Ranunculus glacialis*, *R. pygmaeus*, *R. acer* forma, *Arabis alpina*, *Cardamine bellidifolia*, *Alsine biflora*, *Stellaria alpestris*, *Cerastium alpinum*, *C. trigynum*, *Silene acaulis*, *Viscaria alpina*, *Viola biflora*, *Epilobium Hornemanni*, *E. lactiflorum*, *E. anagallidifolium*, *Potentilla maculata*, *Sibbaldia procumbens*, *Alchimilla alpina*, *A. vulgaris* **glomerulans*. Sjeldnere i disse trakter er *Thalictrum alpinum*, *Draba hirta* og *Veronica saxatilis*.

Midtveis mellem Bjøberg og det næste skydsskifte Fa usko tog jeg fra hvilestuen Storeskard en længere ekskursion mod syd ind i de til Aal hørende fjeldtrakter.

Mit første kvarter her var Johnstøl ved Gjöranosvand. Vegetationen paa de omliggende fjelde, Nybudnosi og Storbotskarvet paa vandets nordside og Reineskarvet med Gjöranostind paa sydsiden er den samme som ved Bjøberg, kun de almindelige høifjeldsplanter. De geologiske forhold er ogsaa her de samme som ved Bjøberg (Bjørlykke l. c., s. 527). Mellem Gravabotten og Gjöranosstøl paa nordsiden skal der dog ned mod vandet ifølge lærer O. Ellingsgaard, der ledsagede mig paa ekskursionerne i disse trakter, forekomme *Salix myrsinites* og *Thalictrum alpinum*.

Paa myrene ved vandet optræder *Vahlodea* og *Hierochloa odorata* blandt de sedvanlige fjeldmyrplanter. Noget rigere var floraen i urerne inde ved Lysebotten støl, idet der her ved siden af de for fjeldene ved Bjøberg anførte almindelige fjeldplanter ogsaa optræder *Arabis petraea* og *Astragalus alpinus*. Længere inde ved Skaalen (amtskartets Skardaa) støl var disse rigelig repræsenterede oppe i urerne. Saaledes forekom alle de nævnte arter af *Saxifraga*, og desuden *S. adscendens*, *Veronica saxatilis*, *Sedum villosum*, *Arabis petraea*, *Draba hirta*, *Astragalus alpinus* her i mængde og desuden enkeltvis *Gymnadenia conopea*, *G. albida* og *Juncus castaneus*.

Fjeldpartiet mellem Skaalen og Djupstøl var derimod temmelig ensformigt. Merkes fortjener alene *Luzula parviflora*, hvorefter et par eksemplarer fandtes paa skraaningerne ret over for Skaalen, samt en hybrid mellem *Salix herbacea* og *S. lapponum*, der forekom i mængde oppe paa plateauet ved Djupsbækken ret op for Djupstøl. Myrene nede ved Djupvand (1114 m.) mellem Djupstøl og Toviken var især interessante ved den mængde *Salices* og *Carices*, der her voksede sammen, saaledes *Salix glauca*, *S. lanata*, *S. lapponum*, *S. bicolor*, *S. myrsinites*, *Carex dioica*, *C. pauciflora*, *C. stellulata*, *C. alpicola*, *C. canescens*, *C. helvola*, *C. polygama*, *C. Goodenoughii*, *C. pulla*, *C. flava*, *C. vaginata*, *C. limosa*, *C. irrigua*.

Af græsarter optraadte blandt den her paa fjeldmyrene almindelige *Vahlodea* ogsaa her *Hierochloa odorata* samt *Calama-*

grostis neglecta og *C. purpurea*. Uerne var her mindre interessante end ved Skaalen. Beltet med løsere skifer¹ var forholdsvis smalt og de for Skaalen anførte arter forekom derfor mere spredt og ei i mængde. Under en fjeldvæg saaes temmelig høie buske af *Cotoneaster integerrima*, der tilfjelds især optræder paa skifer. Ved Djupstøl saaes *Sedum villosum* og langs stien forbi Blommestøl, Eitra- og Reinstøl frem til Løvdalen støl findes spredt de for fugtigt skifergrus karakteristiske *Thalictrum alpinum* og *Salix reticulata*. Under Eitra- og Reineskarvets skrænter og i uerne optræder spredt almindelige fjeldplanter, hvoriblandt særlig *Saxifraga*-arterne er talrig repræsenterede. Af større interesse er derimod Løvdalsbræen mellem Løvdalen og Bræstøl. Størstedelen af dette fjeld bestaar nemlig af skifer², og i de bratte skred, paa hylderne og i sprækkerne er der en særdeles rig og afvekslende flora, den artrigeste, jeg iagttog i dette fjeldparti. Af specielle skiferplanter skal her fremhæves: *Woodsia alpina*, *Equisetum variegatum*, *Juncus castaneus*, *Gymnadenia albida*, *Salix hastata*, *S. reticulata*, *Veronica saxatilis*, *Thalictrum alpinum*, *Arabis petraea*, *Draba hirta*, *Melandrium apetalum* og *Astragalus alpinus*.

Desuden synes samtlige de for Bjøbergfjeldene anførte almindelige fjeldplanter her at have sat hinanden støvne, og som oftere i fjeldtrakterne optræder endel for lavlandets tørre uer eiendommelige arter blandt de egentlige fjeldplanter, saaledes *Arabis hirsuta*, *Cotoneaster integerrima* og *Anthyllis Vulnerraria*. Denne artrige vegetation optræder ogsaa tildels i fjeldpartiet Blaabjergene, hvorover jeg gik ned til Fagerdalen støl. Derimod syntes fjeldpartierne mellem Versøen og Store Hornets fod kun at frembyde en meget triviel og fattig flora efter det indtryk, jeg fik paa min noget forcerede vandring ned til Thorsæt, et stykke søndenfor Hemsedals kirke. Her begynder furuskogen for alvor, medens der ogsaa 5—6 kilometer længere nord

¹ Angaaende de geologiske forhold se Reusch, l. c., s. 67 flg. og Bjørlykke, l. c., s. 527.

² Se Reusch, l. c., s. 77, hvor Løvdalsbræen er afbildet under navnet Blaafjeldene.

i dalen havde vist sig spredtvoksende gran og furu til lidt ovenfor stationen Fausko.

Paa sidstnævnte sted, hvor Grøndalen kommer ned fra Filefjeld, havde jeg kvarter en uges tid. Af særlig interesse er her urerne paa Grøndalens østside og under de eiendommelige koller midt i dalen, hvoriblandt særlig bør nævnes Karistøl- eller Øigardsnut (se Reusch l. c., s. 87, Bjørlykke l. c., s. 526). De nedre partier af disse bestaar nemlig af skifer, og her ligesom i skiferurerne ved indgangen til Grøndalen¹ optræder en for disse høitliggende trakter bemerkelsesværdig samling af de planter, der især udmerker urerne i de lavere egne. Af disse skal her anføres: *Polypodium vulgare*, *Woodsia ilvensis*, *Asplenium Trichomanes*, *A. septentrionale*, *Triticum caninum*, *Erigeron acer*, *Artemisia vulgaris*, *Centaurea Jacea*, *C. Scabiosa*, *Gnaphalium silvaticum*, *Hieracium Pilosella*, *H. Auricula* (og andre, smlgn. nedenfor), *Plantago media*, *Gentiana campestris*, *Origanum vulgare*, *Calamintha Acinos*, *C. Clinopodium*, *Dracocephalum Ruyschianum*, *Lappula deflexa*, *Verbascum nigrum*, *V. Thapsus*, *Veronica Chamaedrys*, *Pimpinella Saxifraga*, *Sedum maximum*, *S. annuum*, *Thalictrum simplex*, *Actaea spicata*, *Turritis glabra*, *Arabis hirsuta*, *Stenophragma Thalianum*, *Erysimum hieraciifolium*, *Scleranthus annuus*, *Arenaria serpyllifolia*, *Dianthus deltoides*, *Viscaria viscosa*, *Hypericum quadrangulum*, *H. perforatum*, *Rhamnus Frangula*, *Geranium Robertianum*, *Linum catharticum*, *Epilobium montanum*, *E. collinum*, *Rosa cinnamomea*, *Fragaria vesca*, *Potentilla argentea*, *Geum urbanum*, *G. intermedium*, *Cotoneaster integerrima*, *Anthyllis Vulneraria*, *Vicia sepium*, *Lathyrus pratensis*, *Trifolium medium*.

En merkelighed ved disse urer er det ligesom ellers i Hallingdal, naar undtages uren ovenfor Rolfshus i Gol (se s. 18 ovfr.), at der ovenfor den kun optræder birk og aspetrær, ikke som ellers sedvanlig hassel, alm, lind eller løn.

¹ Om de geologiske forhold her se Reusch, l. c., s. 80—82 og Bjørlykke, l. c., s. 520—526.

Iblandt de nævnte planter findes og her en eller anden fjeldplante som *Veronica saxatilis*, *Erigeron borealis*, *Saxifraga nivalis*, *S. adscendens*, *Draba hirta*, *D. incana* og paa fjeldvæggene *Saxifraga Cotyledon*.

Som oftere findes ogsaa under fjeldvæggene i den af kreaturer gjødede muld endel ukrudsplanter som *Urtica dioica*, *Polygonum aviculare*, *P. Convolvulus*, *Galium Aparine*, *Sisymbrium Sophia*, *Stellaria media*.

Særlig bør ogsaa her nævnes den store mængde *Hieracium*¹, der udmerkede de tørre bakker i Grøndalen og nu stod i fuldt flor.

Fra Grøndalen foretog jeg en ekskursion forbi Vadvand ind i den trange og temmelig vilde sæterdal Hydalen, der støder til Smaadalen i Valdres. De nedre partier af fjeldene bestaar her af skifer², og vegetationen paa denne, særlig paa dalens nordside ovenfor de inderste Hydalssetre, var artrigere end i de ovenfor omtalte skiferpartier mellem Hemsedal og Aal. Foruden en mængde af vore almindeligste fjeldplanter, hvoriblandt ogsaa her Saxifragerne var talrig repræsenterede, kan af særlige skiferplanter nævnes: *Carex ustulata*, *Salix myrsinites*, *S. hastata*, *S. reticulata* paa de fugtige skraaninger mod Trangebytta, *Carex microstachya*, som jeg ei ellers bemerkede i Haltingdal, paa skiferen ret op for stølene samt under selve fjeldet paa skifergrus og i klippesprækkerne: *Carex rupestris*, *Veronica saxatilis*, *Arabis petraea* (ogsaa nede i dalen ved elven og vandene), *Thalictrum alpinum* og *Astragalus alpinus* samt ogsaa her som ellers oftere tilfjelds indblandet i denne vegetation *Arabis hirsuta*, *Cotoneaster integerrima*, *Anthyllis Vulneraria*, *Lotus corniculatus* samt *Hieracium macrolepideum* Norrl. (nova forma), *H. argenteum* *hilare Dahlst., *H. stenolepis*, *H.*

¹ Blandt det indsamlede materiale, der senere vil blive bearbejdet af hieraciologen S. O. F. Omang, skal nævnes: *H. Blyttianum*, *H. scandicum*, *H. suecicum*, (forma), *H. subpræaltum*, *H. pubescens*, *H. stenolepis*, *H. maculosum*, *H. imbricatum*.

² Angaaende de geologiske forhold her se specielt Bjørlykke, l. c. s. 520—521.

maculosum. Merkes bør særlig, at *Silene maritima* her som fleresteds i vore indre fjeldegne optræder blandt skiferfloraen.

Paa fugtige steder ved sætrene saaes *Sedum villosum*.

Da de nærliggende fjelde Harehorn, Ørebraten og Saata væsentlig bestaar af ei let forvitrende bergarter, tog jeg i stedet for at undersøge disse vistnok i floristisk henseende temmelig lidet interessante fjeldpartier en ekskursion fra Ulsaker op til det øst for de nævnte fjelde liggende 1726 m. høie fjeld Skogshorn. Under dette er der nemlig ovenfor Ulsaker og Jolumstølene lerskiferbrud¹. Jeg ventede derfor her at gjenfinde endel af skiferplanterne. Skraaningerne var dog her for tørre til, at disse kunde trives her i synderlig mængde. Lynget (særlig *Arctostaphylos uva ursi*) dækkede store partier, men inde blandt dette saaes dog fortrykte eksemplarer af skiferplanten *Cotoneaster integririma*, og hvor lynget ei kunde komme til, optraadte flere skiferplanter i stedet. I ly af store stene og i urer stod *Veronica saxatilis* i fuldt flor, i klipperevner en af vore mest udprægede skiferplanter *Asplenium viride* samt *Polypodium vulgare*, *Woodsia ilvensis*, *Cotoneaster*, *Draba hirta*, *Hieracium leucæolum*. Omang samt ogsaa her som i Hydalen *Silene maritima* foruden almindelige fjeldplanter som *Saxifraga nivalis*, *S. Cotyledon*, *Cerastium alpinum* etc. Naar man kom ovenfor dette skiferparti, var der derimod en yderst triviel flora. Øverst oppe paa det grusede plateau saaes kun enkelte af vore haardføreste karplanter som *Ranunculus glacialis*, *Cardamine bellidifolia*, *Luzula arcuata* *confusa, *Lycopodium Selago* og øverst i urerne *Cryptogramma crispa*. Ved stølene saaes ogsaa her i mængde *Sedum villosum*. Derimod bemerkedes ikke den i Blytts Norges flora for Skogshorn anførte *Luzula parviflora* (iflg. Printz). Paa fugtigt skifergrus mellem Jolum- og Vanne- stølene saaes fleresteds *Thalictrum alpinum* og *Salix myrsinites*, men ellers syntes vegetationen paa høisletten fra Skogshorn til henimod Tisleiafjorden at være temmelig ensformig. I

¹ Angaaende de geologiske forhold se Reusch, l. c. s. 84—85, Bjørlykke, l. c. s. 524—525.

Store Sjøen saaes en steril *Batrachium*, *Utricularia minor*, *U. intermedia*, *Sparganium submuticum* og *Isoetes lacustre*.

Langs den gamle vei forbi Aalrust og Ekrehagen saaes paa de tørre bakker planter som *Rosa cinnamomea*, *Dianthus deltoides*, *Gentiana campestris* og *Scleranthus annuus* samt *Hieracia* som *H. hepaticum*, *H. subrigidum* og *H. euproicum* Omang. Hertil maa ogsaa føies den i Blytts Norges flora for den nærliggende gaard Ekre anførte *Filago montana*.

Med naaleskogen, der som ovenfor sagt begynder ved Hemsedals kirke, optræder nu endel for denne karakteristiske arter som *Pyrola uniflora*, *P. media* (ved veien fra Ekrehagen ned mod den nye vei) samt den for de østlandske naaleskoge saa karakteristiske *Carex globularis* i selskab med *C. loliacea*.

Fra Kleven i Gol tog jeg atter ned til Hesla bro ved Hemsils sammenløb med Hallingdalselven. Vegetationen er her langs veien temmelig ensformig. Af og til saaes ogsaa her, naar man kom ud af naaleskogen, en og anden af de ved Hesla bro bemærkede planter, som *Verbascum nigrum*, *Galium verum* etc. (se ovenfor s. 19) samt *Hieracia* som *H. subrigidum* Lbg. Fra Hesla bro tog jeg atter opover forbi Thorpe og Sundre i Aal til Holsfjorden. Her botaniseredes i urerne ovenfor Hols prestegaard. Den samme vegetation, som iagttoges ved Sundre og Strandefjorden i Aal, bemærkedes ogsaa her. Saaledes kan herfra nævnes: *Carex ornithopus*, *Centaurea Jacea*, *C. Scabiosa*, *Erigeron acer*, *Hieracium argenteum* **ariglaucum* Omang, *H. cæsiiflorum*, *Lappula deflexa*, *Calamintha Clinopodium*, *Origanum vulgare*, *Verbascum Thapsus*, *V. nigrum*, *Arabis hirsuta*, *Turritis glabra*, *Draba incana*, *Cotoneaster integerrima*, *Rosa cinnamomea*.

Fra Holsfjorden reiste jeg derpaa gennem Hovshygden til Skaro øverst i Sundalen. Furuen ophører ved Gudbrandsgaard, 1 km. nedenfor Skaro, granen allerede ved Villand, ca. 7 km. ovenfor Hols kirke. Byg dyrkes til Skaro og kan i gode aar modnes der. I birkeljerne i Sundalen og videre henimod Strandevand amtskartets (øvre) Strandefjord, var der ret frodig vegetation, men kun de almindelige planter. Nær Skaro indsamledes for-

uden andre *Hieracia H. rutiliceps* Omang. Fra myrene mellem Skaro og Strandevand kan nævnes *Carex chordorrhiza*, *Calamagrostis neglecta*, *Juncus castaneus*, *Salix myrsinites*, *S. reticulata*. De tre sidste, der tyder paa skifrigt underlag, saaes ogsaa ved Strandevandets østre arm Stryknæsfjorden. Ellers er vegetationen paa de myrlændte bredder af Strandevandet temmelig ensformig med paa enkelte steder tætte krat af graavidjer og smaabirk.

Efter at have foretaget de ovenfor (s. 29 flg.) omtalte undersøgelser af fjeldpartierne ved Myrestøl og Sveingaardsbotnen paa Strandevandets nordside og i Raksteindalen paa sydsiden foretog jeg som afslutning paa mine undersøgelser endnu en tur til Ustavandet væsentlig for at indsamle sentblomstrende Hieracier. Af disse var netop nu i de sidste dage af august grupperne *Foliosa* og *Prenanthoidea*¹ komne i blomst. Ellers havde den kolde og regnfulde tid under mit 6 ugers fravær givet vegetationen, der under mit første ophold paa Nygaard i første halvdel af juli endnu var temmelig vaarlig, et høstligt udseende. Birkeløv og urternes blade begyndte alt at gulne, og paa Finse mødtes jeg 26 august af sneveir, saa jeg maatte opgive en paatænkt ekskursion til trakterne ved Taugevand.

Ved disse botaniske streiftog, der har været for flygtige til at kunne gjøre fordring paa fuldstændighed, haaber jeg ialfald at have givet en oversigt over vegetationens sammensætning i de hidtil lidet kjendte trakter, der omgives af de forholdsvis godt undersøgte dele af Valdres, Sogn og Hardanger. Som man paa forhaand maatte forudsætte, har vegetationen i Hallingdal i alt væsentligt vist sig at stemme overens med de omgivende distrikters. Hvad saaledes fjeldfloraen angaar, er det i det hele taget de samme planter, der karakteriserer øvre Hallingdal som de tilstødende dele af Hardanger, Sogn² og Valdres. Her som der

¹ Af disse skal her blot foreløbig nævnes: *Hieracium umbellatum*. *H. leiophytum* Dahlst., *H. praelucidum* Omang, *H. thulense* Dahlst. (forma). Senere vil hele det indsamlede materiale blive særskilt bearbejdet af Omang.

² Sammenlign M. N. Blytts udtalelser, s. 13 ovfr.

er den artrigest paa let forvitrende skifer, særlig hvor lokaliteten ligger beskyttet mod den fugtige havvind. Rigest fandt jeg den repræsenteret paa begge sider af Hallingskarvet, nemlig i fjeldene ved Finse mellem Hardangerjøkelen og Skarvet og paa sidstnævnte fjeldpartis sydside paa begge sider af Strandevandet.

Sammenligner man de arter, der forekommer her, med de arter, A. Blytt anfører for skiferfeltet i Sogn¹, vil man finde, at følgende mangler i Hallingskarvets omgivelser: *Triticum violaceum*, *Draba nivalis*, *Arenaria ciliata* og *Potentilla nivea*, netop de sjældneste af de der anførte planter.

Af planterne paa Hardangerviddens skifere², særlig ved Haar-teigen og Grananuten, vil man finde, at følgende ei er bemærket i det af mig i sommer undersøgte felt: *Phippisia algida*, *Triticum violaceum*, *Sagina intermedia*, *Alsine hirta*, *Arenaria ciliata*, *Potentilla nivea*.

Floraen paa fjeldene i Hemsedal og Aal viser endelig overensstemmelser med den, der kjendes fra Valdres og Lærdal i Sogn.

Kun en eneste plante, nemlig *Cobresia bipartita*, har jeg fundet i de af mig i sommer undersøgte fjeldpartier, uden at den hidtil er paavist i Sogn, Hardanger og de tilstødende trakter af Valdres³.

I det store og hele taget er det ogsaa de samme planter, der møder os syd for Hardangervidden paa skiferen i indre Ryfylke⁴.

Man tør derfor slutte, at der ogsaa i vore sydvestligste fjeldpartier er det samme forhold, som jeg tidligere har paavist for fjeldene i det indre af Nordre Bergenhus og Romsdals amter i forhold til Dovre og Jotunfjeldene⁵, at man ei her har at gjøre med isolerede kolonier af skiferplanter, men at disse forekommer

¹ Se Om Vegetationen ved Sognefjorden, s. 41.

² Se specielt: Om Vegetationen paa Hardangervidden af Johan Havaas, s. 19 (Bergens Museums Aarbog f. 1902, nr. 5).

³ Den er derimod fundet ved Lykkestølene ved Strømvand af N. Moe.

⁴ Se mine botaniske undersøgelser i Indre Ryfylke, Chr.ia. vidensk. selsk. forh. 1906—07.

⁵ Se Botaniske undersøgelser i Romsdals amt, Chr.ia. vidensk. selsk. forh. 1893, s. 20—21.

paa særlig gunstige lokaliteter, og at mellemrummet mellem disse ved nøiere undersøgelser vil vise sig at formindskes, idet der opdages større eller mindre lignende kolonier i de mellenliggende trakter. De kolonier, der er paavist ved Hallingskarvet, staar maaske endog ved forekomsten i Kleivagjelet henimod Myrdalen station og fjeldene indenfor Strandevandet i direkte forbindelse med forekomsten i Aurlandsfjeldene.

Hemsedalsfjeldenes skiferflora formidler denne igjen med forekomsten i Valdres, idet Hydalens skiferflora kun er at anse som en vestlig reduceret fortsættelse af den righoldigere ved Helinstranden i Valdres¹, hvor samtlige de i Hydalen fundne planter forekommer og desuden *Dryas*, *Oxytropis lapponica*, *Papaver radicum*, *Draba fladnizensis* samt *D. nivalis* og *Ranunculus nivalis* (iflg. Printz). Den samme forholdsvis sparsomme skiferflora, der optræder paa fjeldene mellem Hemsedal og Aal, gjenfindes ogsaa i de tilstødende fjeldtrakter i Lærdal og paa Filefjeld.

Hvad vegetationen i urerne og paa de tørre bakker angaar, bør først merkes, at hasselen næsten ganske mangler i Hallingdal (sparsomt i Gol), medens den i Valdres gaar op til Vang. Hid gaar ogsaa alm, som jeg ei har bemærket i de af mig undersøgte dele af Hallingdal, lige saa lidt som lind, der i Valdres gaar op til Bagn, eller ask² og løn, der vistnok forekommer i Land og Vesttorpen, men ei af A. Blytt er anført for de til Hallingdal stødende prestegjæld Aurdal, Slidre og Vang.

Med hensyn til urterne er der i det hele megen overensstemmelse mellem vegetationen paa de sidst nævnte lokaliteter i Hallingdal og i de tilgrænsende trakter af Valdres. Fælles er planter som: *Calamagrostis Epigeios*, *Avena pubescens*, *Briza media*, *Dactylis glomerata*, *Festuca elatior*, *Triticum caninum*, *Carex ornithopus*, *Convallaria majalis*, *Polygonatum officinale*,

¹ Se Botanisk Reise i Valdres 1863 af A. Blytt, s. 24—27. Her udtales, at det er udenfor al tvivl, at endnu meget kunde være at finde i den af Hydøla- og Smaadølaelvne gennemstrømmede og af høie fjelde indesluttede dal, som tiden og regnveiret ei tillod ham at undersøge.

² Ifølge Vibe i Norges Land og Folk V., s. 137 skal der dog i den høitliggende bygd Kvinnegaardslien i Aal findes „mange knudrede aske“.

Daphne Mezereum, *Plantago media*, *Knautia arvensis*, *Eri-geron acer*, *Tanacetum vulgare*, *Chrysanthemum Leucanthe-mum*, *Artemisia vulgaris*, *Gnaphalium silvaticum*, *Filago montana*, *Centaurea Jacea*, *C. Scabiosa*, *Taraxacum erythro-spermum*, *Crepis tectorum*, *Hieracium Pilosella*, *H. Auricula* (et alia), *Campanula Cervicaria*, *Galium verum*, *G. Aparine*, *G. boreale*, *Asperula odorata*, *Lonicera Xylosteum*, *Gentiana campestris*, *Origanum vulgare*, *Calamintha Acinos*, *C. Clino-podium*, *Dracocephalum Ruyschianum*, *Glechoma hederaceum*, *Myosotis arenaria*, *Lappula deflexa*, *Cuscuta europaea*, *Ver-bascum nigrum*, *V. Thapsus*, *Androsaces septentrionale*, *Pim-pinella Saxifraga*, *Sedum maximum*, *S. acre*, *Thalictrum simplex*, *Ranunculus polyanthemos*, *Actaea spicata*, *Turritis glabra*, *Arabis hirsuta*, *Stenophragma Thalianum*, *Erysi-mum hieraciifolium*, *Viola collina*, *V. tricolor*, *Scleranthus annuus*, *Arenaria serpyllifolia*, *Dianthus deltoides*, *Viscaria viscosa*, *Hypericum quadrangulum*, *H. perforatum*, *Rhamnus Frangula*, *Geranium Robertianum*, *Linum catharticum*, *Epi-lobium montanum*, *E. collinum*, *Cotoneaster integerrima*, *Rosa mollis*, *R. cinnamomea*, *Fragaria vesca*, *Potentilla argentea*, *Geum urbanum*, *Anthyllis Vulneraria*, *Trifolium medium*, *Vicia sepium*, *Astragalus glycyphyllus*, *Lathyrus pratensis* *L. montanus* samt *L. vernus*.

AD COGNITIONEM
BRYOPHYTORUM
ARCTICORUM

CONTRIBUTIONES SPARSÆ.

AUCTORE

N. BRYHN.

(CHRISTIANA VIDENSKABS-SELSKABS FORHANDLINGER FOR 1908 No. 5).

CHRISTIANIA.
I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD.
1908.

Fremlagt i Fællesmødet d. 27de Marts 1908.

A. W. BROGGERS BOGTRYKKERI.

I.

Bryophyta nonnulla in itinere arctico Roaldi Amundsen («Gjøa-Expedition») collecta.

In itinere celeberrimo Roaldi Amundsen („Gjøa-Expedition“) annis 1903—1906 ad Americam arcticam peracto A. H. Lindstrøm, coqvus navalis idóneus, qvi in hoc itinere insuper botanici et zoologici nec minus mineralogici geologicique muneribus functus est inter alias herbas etiam bryophyta nonnulla collegit.

Stationes, ubi bryophyta colligebantur, hæ sunt.

1. King William Land, ubi coqvus supra laudatus circum sinum Gjøahavn; sub parallelis $68^{\circ} 38'$ latitudinis borealis et $96^{\circ} 24'$ longitudinis occidentalis situm, mense Augusto annorum 1904 et 1905 multoties muscos investigavit.
2. King Point, locus sub parallelis $69^{\circ} 7'$ latitudinis borealis et 138° longitudinis occidentalis situs.
3. Herschell Island, insula sub parallelis $69^{\circ} 35'$ latitudinis borealis et 139° longitudinis occidentalis sita.

In locis duobus proxime memoratis musci per menses Junium et Julium anni 1906 pluries collecti sunt.

Collectio muscorum domum relata, in toto, ut scimus, species muscorum 84 continens, cujus pars maxima e *Aulacomnio palustri*, *Camptothecio nitenti* et *Hypno giganteo* muscis aliis plerumque perparce intermixtis constat, haud grandis est nec mirabilis, quamquam res magni momenti videtur, aliquid in itinere polari Norvagorum secundo detectum ibi iterum repertum esse.

Enumerantur hic primum bryophyta omnia e Gjøahavn observata et deinde quæ e locis cæteris duobus supra memoratis observata sunt.

1.

*Bryophyta circum „Gjøahavn“ collecta.*A. *Hepaticæ.*

- Riccardia pingvis* (L.) B. Gr. Parcissime observata. Ramus thalli unicus *Splachno vasculoso* intermixtus.
- Arnellia fennica* (Gottsche) Lindb. Perparce cæspitibus *Haplodontis Wormskjoldii* intermixta.
- Lophozia ventricosa* (Dicks.) Dum. Parce inter *Splachnum vasculosum* et *Aulacomnium palustre* observata.
- Lophozia alpestris* (Schleichen.) Evans. Cæspitibus *Aulacomnii palustris*, *Camptothecii nitentis* et *Brachythecii salebrosi* haud copiose intermixta.
- Lophozia excisa* (Dicks.) Dum. *Camptothecio nitenti*, *Mnio affini* et *Brachythecio salebroso* surculis singulis associata.
- Lophozia quinqueidentata* (Huds.) Cogne var.: *turgida* Lindb. Parce inter alios muscos (*Dicranum brevifolium*, *Rhacomitrium lanuginosum*, *Ditrichum flexicaule* et *Cephaloziellam verrucosam*) proveniens.
- Sphenolobus minutus* (Crantz) Steph. Parcissime cum *Ditricho flexicauli* promiscue observatus.
- Plagiochila arctica* Bryhn & Kaalaas. Parcissime inter *Rhacomitrium lanuginosum* occurrens.
- Cephaloziella verrucosa* (Jens.) Bryhn & Kaalaas. Inter *Dicranum congestum* et una cum *Lophozia quinqueidentata* var. *turgida* inter *Ditrichum flexicaule* perparce occurrens.
- Diplophyllum incurvum* Bryhn & Kaalaas. Rarissimum. Surculi pauci inter *Bryum inclinatum* et *Voitiam hyperboream* reperti sunt.

B. *Musci veri.*

- Dicranum fuscescens* Turn. In collectione cæspites nonnulli meri adsunt.
- Dicranum congestum* Brid. Perparce inter *Aulacomnium turgidum* occurrens.

Dicranum brevifolium Lindb. Cæspites pauci et parvi *Lophozia quinquedentata* var. *turgida* intertexti.

Ceratodon purpureus (L.) Brid. Parcissime lectus. Surculi nonnulli inter *Bryum pendulum* et *Timmiam norvegicam*.

Distichium capillaceum (Sw.) Br. Eur. Cæspitibus *Philonotidis tomentellae* et *Bryi oenei* parce intermixtum.

Distichium inclinatum (Ehrh.) Br. Eur. Cæspes unicus parvus speciminibus fructiferis adest.

Ditrichum flexicaule (Schleichen.) Hampe. E pluribus locis lectum videtur vel cæspitibus meris vel surculis singulis inter alios muscos varios. Fructus unicus visus est.

Didymodon rubellus (Hoffm.) Br. Eur. Rarissimus. Surculi perpauci e cæspite *Bryi penduli* excerpti sunt.

Didymodon rufus Lorentz. Pariter rarus. Surculi perpauci inter *Tortellam tortuosam* inventi sunt.

Tortella tortuosa (L.) Limpr. Cæspites pauci, pro parte maxima meri, visi sunt.

Tortula norvegica (Web. fil.) Wahlenb. E rarissimis videtur. Surculi nonnulli in cæspite *Bryi oenei* inventi sunt.

Tortula ruralis (L.) Ehrh. In collectione cæspites pauci pæne meri inveniuntur.

Tortula mucronifolia Schwgr. Rarissima, fructifera tamen. Surculi tres vel quatuor *Timmie norvegice* associati.

Schistidium apocarpum (L.) Br. Eur.

Schistidium gracile (Schl.) Limpr. Species generis ambæ in cæspite *Rhacomitrii lanuginosi* parcissime statu perfecte sterili provenientes.

Rhacomitrium lanuginosum Ehrh. In collectione tota cæspes unicus solum, haud magnus, repertus est.

Encalypta commutata Br. Germ.

Encalypta rhabdocarpa Schwgr. Species ambæ hujus generis rarissimæ videntur et in collectione surculis perpaucis solum occurrentes; illa *Bryo pendulo*, hæc *Haplodonti Wormskjoldii* intermixta.

- Voitia hyperborea* Grev. & Arn. c. fr. Perparce occurs. Surculi pauci in cæspite *Bryi inclinati* una cum *Diplophylo incurvo* observati sunt.
- Tetraplodon mnioides* (Sw.) Br. Eur. c. fr. Cæspites complures adsunt.
- Tetraplodon paradoxus* (R. Br.) Hag. (*T. pallidus* Hag.) c. fr. In cæspite speciei antecedentis perparce inclusus.
- Haplodon Wormskjoldii* (Hornsch.) Lindb. c. fr. Cæspites haud pauci, plerumque pæne meri, lecti sunt.
- Splachnum vasculosum* L. Minus rarum videtur, ut pluries cæspitibus vel meris vel cum aliis muscis, præsertim *Aulacomnio palustri* et *Mnio affini*, plus minusve intertextis fructiferum quoque lectum.
- Leptobryum pyriforme* (L.) Schimp. c. fr. In cæspite *Bryi penduli* perparce intermixtum.
- Pohlia nutans* (Schreb.) Hedw., Lindb. c. fr. Inter *Aulacomnium palustre* et *Camptothecium nitens* vel inter *Aulacomnium turgidum* parce mixta.
- Pohlia commutata* (Schimp.) Lindb. Parce et statu perfecte sterili cum cæspitibus muscorum eorundem ac antecedens species commixta.
- Bryum inclinatum* (Sw.) Br. Eur. c. fr. Cæspites nonnulli parvi adsunt, fructibus haud paucis bene evolutis ornati.
- Bryum calophyllum* R. Br. Haud rarum videtur, sed fructu carens. Planta pluries collecta est vel cæspitibus meris vel inter muscos omnimodos humiditatem amantes.
- Bryum oeneum* Blytt. Semel lectum. In collectione cæspites complures approximativè meri adsunt.
- Bryum agattuense* Philib. Perparce et statu perfecte sterili repertum est in cæspite *Bryi cyclophylli*.
- Bryum nitidulum* Lindb. Rarissimum. Surculi nonnulli e cæspite *Aulacomnii turgidi* excerpti sunt.
- Bryum teres* Lindb. Pariter rarum ac species antecedens videtur. Surculi nonnulli in cæspite *Philonotidis tomentella* investigati sunt.

- Bryum cyclophyllum* (Schwgr.) Br. Eur. Cæspes unicus parvus adest, surculos paucos *Bryi agattuensis* includens.
- Bryum pallens* Sw. c. fr. Parcissime in cæspite *Philonotidis tomentellæ* proveniens.
- Bryum ventricosum* Dicks. c. fr. Bis perparce lectum.
- Bryum arcticum* R. Br. c. fr. Socio *Isopterygio pulchello* perparce in cæspite *Bryi penduli* observatum.
- Bryum pendulum* (Hornsch.) Schimp. c. fr. Fructibus optime evolutis ornata hæc species sociis muscis variis pluries lecta est.
- Mnium affine* Bland. var. *integrifolia* (Lindb.) Limpr. Aut cæspites meros formans aut in cæspitibus *Camptothecii nitentis* et *Brachythecii salebrosi* vel *Aulacomnii palustris* hæc planta in collectione e pluribus locis adest.
- Cinclidium arcticum* (Br. Eur.) C. Müll. Cæspites complures cum surculis *Hypni gigantei* intertexti domum relati sunt.
- Cinclidium subrotundum* Lindb. Parcissime sociis *Brachythecio salebroso*, *Aulacomnio turgido* et *Hypno uncinato* occurrens.
- Cinclidium hymenophyllum* (Br. Eur.) Lindb. Parcissime lectum. Surculi tres tantum in cæspite *Distichii capillacei* observati sunt.
- Aulacomnium palustre* (L.) Schwgr. cum var. *imbricatum* Br. Eur. Locis pluribus copiose lectum. Species, ut videtur, circum sinum Gjøahavn muscorum omnium vulgatissima.
- Aulacomnium turgidum* (Wahlenb.) Schwgr. Haud rarum videtur, ut vel cæspitibus majoribus meris vel surculis singulis inter alios muscos sparsis pluries lectum.
- Philonotis tomentella* Mol. Freqventer occurrens videtur. Pluries nec parce cæspitibus plerumque meris lecta est.
- Timmia austriaca* Hedw. forma *arctica* (Kindb.) Arnell. Haud parce cæspitibus aut meris aut cum surculis *Camptothecii nitentis* et *Aulacomniorum* amborum vel *Bryi penduli* mixtis collecta est.
- Timmia norvegica* Zett. In collectione specimina e locis duobus adsunt. E loco uno cæspites meri, e altero surculi

singuli inter *Holmgreniam chryseam* et *Camptothecium nitens* sparsi.

Polytrichum alpinum L. Contra expectationem rarum. Surculi nonnulli solum domum relati sunt.

Polytrichum hyperboreum R. Br. Surculi pauci in cæspite *Camptothecii nitentis* reperti sunt.

Myurella julacea (Vill.) Br. Eur. Parcissime lecta. Surculi perpauci e cæspite *Ditrichi flexicaulis* excerpti sunt.

Holmgrenia chrysea (Schwgr.) Lindb. Haud frequenter occurrens videtur. In collectione specimina cæspitibus plus minusve meris e locis duobus adsunt.

Brachythecium salebrosum (Hoffm.) Br. Eur. cum var. *arcticum* Berggr. Quamquam pluries lectum haud frequens videtur, quippe semper parce et surculis singulis inter alios muscos sparsis repertum est.

Camptothecium nitens (Schreb.) Schimp. Sine dubio inter muscos frequentissimos hujus tractus. Species multoties lecta est, rarius tamen cæspitibus meris.

Isopterygium pulchellum (Dicks.) Lindb. Parcissime domum relatum. Surculi quatuor vel quinque in cæspite *Bryi penduli* reperti sunt.

Amblystegium Sprucei (Bruch) Br. Eur. Simili modo rarum et semel modo surculis singulis inter *Ditrichum flexicaule* sparsis observatum.

Campylium stellatum (Schreb.) Bryhn. Pluries, sed parce, sociis *Camptothecio* et *Aulacomniis* ambobus lectum.

Hypnum giganteum Schimp. Cum a *Aulacomnio palustri* et *Camptothecio nitenti* discesserim, nullus muscus frequentius per hunc tractum occurrens videtur. Species multoties, raro quidem cæspitibus meris, lecta.

Hypnum turgescens Jens. Semel lectum. Parcissime inter *Hypnum giganteum* et *Aulacomnium palustre* immixtum.

Drepanocladus intermedius (Lindb.) C. M., Warnst. Semel copiose cæspitibusque meris collectus.

Drepanocladus brevifolius (Lindb.) C. M., Warnst. Parcissime lectus. Surculi nonnulli in cæspite *Camptothecii nitentis* et *Aulacomnii palustris* reperti sunt.

- Drepanocladus latifolius* (Arnell & Lindb.) C. M., Warnst. Aequararius et simili modo ac antecedens sociis muscis aliis humiditatem amantibus proveniens.
- Drepanocladus uncinatus* (Hedw.) C. M., Warnst. Rarus videtur. In collectione adsunt e locis duobus surculi haud numerosi inter alios muscos sparsi.
- Drepanocladus polycarpus* (Bland.) C. M., Warnst. Rarissimus videtur. Surculi haud numerosi e caespitibus *Aulacomnii palustris*, *Aulacomnii turgidi* et *Camptothecii* excerpti sunt.
- Drepanocladus fluitans* (L.) C. M., Warnst. Ut videtur rarissimus. In caespite *Aulacomnii palustris* perpauci surculi reperti sunt.
- Stereodon Bambergeri* (Schimp.) Lindb. Haud semel, semper tamen parcissime surculis singulis inter alios muscos sparsis, lectus.
- Stereodon revolutus* Mitt. Parcissime in caespite *Tortula ruralis* intermixtus.

2.

Bryophyta ad „King Point“ et in „Herschell Island“ collecta.

A. *Hepaticæ.*

- Lophozia Müllerii* (Nees) Dum. Parcissime e King Point domum relata. Surculi duo inter *Timniam austriacam* reperti sunt.
- Lophozia ventricosa* (Dicks.) Dum. var. *laxa* Nees. Hæc forma ad King Point, *Sphagno squarroso* parce intermixta, lecta est.
- Lophozia quinqueidentata* (Huds.) Cagne var. *turgida* Lindb. E King Point surculus unicus in caespite *Aulacomnii turgidi* inclusus domum relatus est.
- Plagiochila arctica* Bryhn & Kaal. Ad King Point. Surculi tres vel quatuor e caespite *Hylocomii proliferi* excerpti sunt.

B. *Sphagnaceæ*.

Sphagnum squarrosum Pers. var. *imbricatum* Schimp. Ad King Point specimina satis numerosa lecta.

C. *Musci veri*.

Dicranum congestum Brid. In collectione cæspites pauci parvique, ad King Point lecti, adsunt.

Ceratodon purpureus (L.) Brid. In Herschell Island parcissime lectus. Surculus unicus sociis *Hypno uncinato* et *Bryo pallenti* observatus est.

Distichium capillaceum (Sw.) Br. Eur. Et ad King Point inque Herschell Island statu sterili perparce lectum.

Tortula ruralis (L.) Ehrh. Surculi haud numerosi in Herschell Island reperti sunt.

Pohlia nutans (Schreb.) Hedw., Lindb. Ad King Point socia *Philonotide tomentella* perparce lecta.

Pohlia cruda (L.) Lindb. In cæspite *Camptothecii nitentis* ad King Point lecto surculi *Pohlie crudæ* duo vel tres investigati sunt.

Bryum pallens Sw. c. fr. E Herschell Island adest cæspes pusillus unicus surculis *Hypni uncinati* intertextus.

Bryum obtusifolium Lindb. Ad King Point copiose cæspitibus pulchris meris collectum.

Bryum pendulum (Hornsch.) Schimp. forma *pumila* c. fr. Specimina pauca fructibus male evolutis ornata ad King Point reperta sunt.

Mnium affine Bland. var. *integrifolia* (Lindb.) Limpr. Cæspes unicus parvus e Herschell Island.

Meesea triquetra (L.) Ångstr. Ad King Point lecta. Surculi pauci hujus speciei in cæspite *Aulacomnii palustris* reperti sunt.

Aulacomnium palustre (L.) Schwgr. Ad King Point copiose cæspitibus majoribus, haud raro meris, collectum.

Aulacomnium turgidum (Wahlenb.) Schwgr. E King Point perparce surculis nonnullis inter *Aulacomnium palustre* sparsis domum relatum.

Philonotis tomentella Mol. E King Point cæspites complures floribus masculis numerosis ornati adsunt.

Timmia austriaca Hedw. forma *arctica* (Kindb.) Arnell. Ad King Point haud copiose lecta.

Timmia norvegica Zett. In Herschell Island parcissime lecta. Surculi tres vel quatuor inter *Eurhynchium strigosum* reperti sunt.

Polytrichum alpinum L.

Polytrichum strictum Banks. Species ambæ hujus generis inter rarissimas videntur. In collectione surculi perpauci e King Point adsunt.

Myurella julacea (Vill.) Br. Eur. Rarissima. Surculi duo vel tres in cæspite *Bryi penduli* ad King Point lecto reperti sunt.

Holmgrenia stricta (Lor.) Lindb. Parcissime nec nisi in Herschell Island lecta. Surculi duo vel tres inter surculos *Campylia stellati* observati sunt.

Climacium dendroides (Dill., L.) Web. & Mohr. Ad King Point parcissime, surculo unico in cæspite *Hylocomii proliferi* intermixto, lectum.

Brachythecium salebrosum (Hoffm.) Br. Eur. Hoc species et ad King Point inque Herschell Island, utroque loco parce quidem, lectum.

E King Point etiam adsunt surculi pauci varietatis *turgidi* Hartm.

Camptothecium nitens (Schreb.) Schimp. Ad King Point pluries et copiose lectum.

Eurhynchium strigosum (Hoffm.) Br. Eur. Ad King Point et in Herschell Island, utroque loco parce, lectum.

Campylium stellatum (Schreb.) Bryhn. Ad King Point socio *Camptothecio nitenti* lectum.

E Herschell Island surculi duo vel tres *Eurhynchio strigoso* intermixti adsunt.

- Hypnum giganteum* Schimp. Ad King Point cæspitibus meris usque ad triginta centimetra longis copiose collectum.
- Hypnum stramineum* Dicks. Ad King Point parcissime lectum. Surculi tres tantum in cæspite *Aulacomnii palustris* investigati sunt,
- Drepanocladus uncinatus* Hedw. Etsi et ad King Point et in Herschell Island repertus, rarus videtur, quippe utroque loco perparce lectus est.
- Hypnum filicinum* L. var. *filiforme* Berggr. Et ad King Point inque Herschell Island proveniens locis duobus perparce lectum est.
- Stereodon Bambergeri* (Schimp.) Lindb. In collectione surculi nonnulli e Herschell Island inventi sunt.
- Hylocomium proliferum* (L.) Lindb.
- Hylocomium rugosum* (Ehrh.) De Not. Utraque species hujus generis ad King Point cæspitibus meris haud parce lecta est.

Hønefoss medio Martio anni 1908.

II.

Bryophyta nonnulla in terra hyperborea Grant Land collecta.

New York Botanical Garden mihi recenter bryophyta nonnulla indeterminata misit, in itineribus arcticis Americanorum annis 1902 et 1906, duce clarissimo Peary, perfectis, collecta.

Bryophyta infra enumerata partim anno 1902 a Peary ipso ad Fort Conger, locum in Grant Land sub parallelo $81^{\circ} 40'$ latitudinis borealis situm, partim anno 1906 a doctore L. J. Wolf ad Wrangle Bay et Lincoln Bay, loca terræ Grant Land sub parallelo $82^{\circ} 27'$ sita, collecta sunt.

Collectio mihi missa haud magna est, sed magni momenti, si latitudinem borealem extremam respicias. Nunquam prius bryophyta adeo boreali loco collecta sunt.

Collectio tota 62 species bryophytorum continet, quarum species 5 ad ordinem hepaticarum et species 57 ad muscorum verorum ordinem pertinent.

Una species et duo varietates novæ sunt.

Species omnes habitum arcticum peculiarem, præsertim folia brevia, summopere præbent.

Perpauci musci sporogonium adeo borealibus locis proferunt. Sunt hi:

Tetraplodon mnioides,
Voitia hyperborea,
Bryum pendulum,
Polytrichum alpinum.

Enumerantur deinde species omnes observatæ in systemate solito dispositæ sedesqve earum, omnes limites suos boreales, adhuc cognitos, hic attingentes.

A.

Hepaticæ.

1. *Arnellia fennica* (Gottsche) Lindb.

E cæspite *Philonotidis tomentellæ* ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecto plantæ perpaucæ socio *Amblystegio Sprucei* excerptæ sunt.

2. *Lophozia ventricosa* (Dicks.) Dum.

In cæspite e muscis variis composito ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', forma vilissima caulibus *Timmicæ norvegicæ* adhærens parcissime observata est.

3. *Cephaloziella verrucosa* (Jens.) Bryhn & Kaalaas.

In cæspite muscorum ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecto, surculis *Aulacomnii palustris* socia *Pohlia commutata* insidens, perparce investigata.

4. *Blepharostoma trichophyllum* (L.) Dum.

In cæspite *Bryi penduli* ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecto *Dichodontio pellucido* adsociato parcissime observatum.

5. *Diplophyllum incurvum* Bryhn & Kaalaas.

Ad Fort Conger inter surculos *Stereodontis hamulosi*.

Ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', socio *Didymodonte rubello*. Locis ambobus, ut videtur, parcissime lectum.

B.

*Musci veri.*6. *Dichodontium pellucidum* (L.) Schimp.

In cæspite *Bryi penduli* ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecto, sociis muscis variis perparce investigatum.

7. *Dicranum spadiceum* Zett. var. *obtusum* Bryhn var. n.

Differt e typo foliis pro latitudine multum breviora (vulgo 1.5 × 4 m. m.), acumine obtuso et cucullato.

Ad Fort Conger lectum, cæspitibus fere meris, surculis singulis *Pohliæ commutatae* et *Aulacomnii palustris* solum intertextis.

8. *Ceratodon purpureus* (L.) Brid.

Et ad Fort Conger, ad Wrangle Bay et ad Lincoln Bay, latitudine boreali 82° 27', ut plurimum aliis muscis plus minusve parce intermixtus.

9. *Ditrichum flexicaule* (Schleichn.) Hampe.

Ut antecedens species.

10. *Distichium capillaceum* (Sw.) Br. Eur.

Ad Fort Conger inter alios muscos sparsum parcissime lectum. E Lincoln Bay, latitudine boreali 82° 27', minus parce, etiam cæspitibus fere meris, domum relatum est.

11. *Didymodon rubellus* (Hoffm.) Br. Eur.

E Fort Conger surculus unicus socia *Holmgrenia stricta* cæspiti *Bryi penduli* inest.

Ad Wrangle Bay adqve Lincoln Bay, latitudine boreali 82° 27', pluries, parce quidem, lectus est.

12. *Didymodon alpigena* Vent.

Surculi duo vel tres in cæspite *Bryi penduli* ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecto, socio *Campylio stellato* reperti sunt.

13. *Tortula ruralis* (L.) Ehrh.

In cæspite muscorum variorum ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', lecto, perparce investigata.

14. *Tortula norvegica* Wahlenb.

Cæspites haud pauci fere meri ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecti sunt.

15. *Encalypta commutata* Br. Germ.

Et ad Fort Conger et ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', surculis singulis inter alios muscos sparsis reperta est.

16. *Encalypta rhabdocarpa* Schwgr.

Surculi duo in cæspite muscorum variorum ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', lecto, investigati sunt.

17. *Voitia hyperborea* Grev. & Arn.

E Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', plantæ duo fructiferæ *Bryo pendulo* intermixtæ mihi missæ sunt.

18. *Tetraplodon mnioides* (Sw.) Br. Eur.

In cæspite *Bryi penduli*, ad Fort Conger lecto, perparce investigatus. E Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', cæspites complures, fructibus numerosis ornati, adsunt.

19. *Pohlia nutans* (Schreb.) Lindb.

Forma tenella rubescens hujus speciei e cæspite muscorum variorum ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', lecto, surculis singulis perparce excerpta est.

20. *Pohlia commutata* (Schimp.) Lindb.

var. *filum* (Schimp.) Husn.

E pluribus cæspitibus muscorum variorum ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lectis surculi singuli excerpti sunt.

21. *Bryum calophyllum* R. Br.

Parcissime occurrens videtur. Surculi nonnulli e Fort Conger inter *Cinclidium subrotundum* et e Lincoln Bay, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$, inter *Hypnum filicinum* et *Holmgreniam strictam* mixti domum relati sunt.

22. *Bryum Pearyanum* Bryhn sp. nov.

Dioicum, floribus masculis gemmæformibus apicalibus.

Qvod habitum formæ gracilentis *Bryi oenei* persimile.

Cæspites densi molles, 3—4 centimetros alti, colore *Bryi oenei*.

Surculus sparsifoliatus innovationibus subcomalibus parce innovans, foliis inferne remotis parvis, in apice majoribus confertis instructus, filamentis rubescentibus dense articulatis et radicellis validis dense grosseque papillosis, e foliorum axillis egressis, copiose ornatus.

Caulis ruber, tenuis, 0.3 m.m. crassus, sectione transversa pentagono-rotundatus, fasciculo centrali tenui hyalino, areolis cæteris polygonis tenuissimis rubris, periphericis in stratis duobus minoribus, vix vel parum incrassatis.

Folia longe decurrentia, concava, ovata, inferiora minora et obtusa marginibus elimbata et plana, superiora majora (0.8—1 \times 1.5—2 m.m. magna) et in apicem subrecurvum, sæpissime obtusum, plus minusve longum subito contracta, marginibus e basi ad tres quartas folii anguste revolutis limbo 1—2 seriato ad basim folii inque apice folii deficiente instructa.

Cellulæ foliaries plurimæ breviter rectangulæ (0.04 \times 0.025 m.m.), apicales rhomboideæ, marginales lineares, omnes parum et conformiter incrassatæ, parietibus pulchre rubris.

Costa foliorum rubra, ad basim 0.06 m.m. lata, infra apicem folii evanescens, dorso parum prominens, sectione instituta cellulas ventrales duas magnas, duces minores quatuor, fasciculum comitum parvum et stereïdarum mediocriter validum, cellulas dorsales 6—8 ostendens.

Reliquua ignota.

Differt a *Bryo oeneo* proximo præsertim foliis longe decurrentibus, costa foliorum haud excurrenti, marginibus foliorum haud vel male limbatis, apicibus foliorum obtusatis vel haud acute acuminatis ut et reti foliari multo minus incrassato.

Ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, primum clarissimus Peary inter alios muscos varios mixtam legit. Postea doctor L. J. Wolf plantam ad Wrangle Bay, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$, et inter alios muscos humiditatem amantes mixtam et cæspitibus meris haud parce collegit.

23. *Bryum nitidulum* Lindb.

Ad Wrangle Bay, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$, sociis *Holmgrenia chrysea* et *Pohlia nutante* parce lectum.

24. *Bryum teres* Lindb.

Ad Lincoln Bay, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$, sociis *Distichio capillaceo*, *Bryo Pearyano*, *Bryo calophyllo*, *Timmia norvegica*, *Holmgrenia chrysea* et aliis muscis perparce lectum.

25. *Bryum cyclophyllum* (Schwgr.) Br. Eur.

Ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, forma elongata cæspitibus meris pluries collecta videtur.

26. *Bryum obtusifolium* Lindb.

Cæspites nonnulli meri, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$ lecti, mihi communicati sunt. Hæc forma foliis minoribus recte patulis peculiaris est.

27. *Bryum pallens* Sw.

Surculi nonnulli vilissimi, ad hanc speciem haud indubie referendi, sociis *Ceratodonte purpureo*, *Didymodonte rubello* et *Diplophylo incurvo*, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$ lecti, mihi missi sunt.

28. *Bryum ventricosum* Dicks.

Ad Fort Conger perparce inter *Cinclidium subrotundum* lectum.

Ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', sociis *Philonotide tomentella*, *Holmgrenia chrysea* et compluribus aliis muscis parce et statu perfecte sterili repertum.

29. *Bryum crispulum* Hampe.

Ad Fort Conger sociis *Drepanoclado uncinato*, *Holmgrenia chrysea* et *Bryo pendulo* perparce.

Ad Wrangle Bay in cæspite variegato muscorum variorum parcissime, ad Lincoln Bay sociis *Distichio capillaceo*, *Timmia norvegica* et *Holmgrenia stricta* minus parce, locis duobus ultimis latitudine boreali 82° 27' sitis, collecta.

30. *Bryum pendulum* (Hornsch.) Schimp.

Ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', cæspites complures muscis aliis plus minusve raris intertexti, sporogoniis nonnullis bene evolutis etiam ornati, haud semel lectum esse videtur.

31. *Cinclidium subrotundum* Lindb.

Ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', sociis *Bryo calophyllo*, *Bryo cyclophyllo*, *Meesea triquetra* et *Hypno sarmentoso* haud parce bis lectum.

32. *Cinclidium hymenophyllum* (Br. Eur.) Lindb.

In cæspite *Bryi penduli* ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecto sociis *Distichio capillaceo*, *Ditricho flexicauli* et *Encalypta commutata* parcissime investigatum.

33. *Philonotis tomentella* Mol.

E Fort Conger, cæspites complures luxuriantes, usque ad 12 centimetros profundi, floribus et masculis et femineis ornati, domum relati sunt.

E Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', surculi pauci steriles inter alios muscos, praesertim *Distichium capillaceum*, *Bryum ventricosum*, *Timmiam norvegicam* et *Holmgrenium chryseam* mixti, reperti sunt.

34. *Meesea triqvetra* (L.) Angstr.

Ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', caespitibus partim meris, partim aliis muscis, ut *Bryo cyclophylo*, *Cinclidio subrotundo*, *Holmgrenia chrysea* et *Hypno sarmentoso* intertextis, haud parce lecta.

35. *Aulacomnium palustre* (L.) Schwgr.

Ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', sociis *Aulacomnio turgido*, *Cephaloziella verrucosa* et *Diplophylo incurvo* surculis singulis parce lectum (forma brevifolia integra).

36. *Aulacomnium turgidum* (Wahlenb.) Schwgr.

Ut antecedens species, quacum propinqua cognatione juncta est.

37. *Timmia austriaca* Hedw. f. *arctica* (Kindb.) Arn.

E Fort Conger surculus unicus in caespite variegato muscorum variorum repertus est.

Ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', planta muscis aliis surculis singulis, ut videtur, parce intermixta, hic illic lecta est.

38. *Timmia norvegica* Zett. f. *brevifolia* Bryhn.

E Fort Conger etiam hujus speciei surculus unicus in caespite variegato e muscis variis composito repertus est.

E Wrangle Bay et e Lincoln Bay, locis ambobus latitudine boreali 82° 27' sitis, contra specimina haud pauca, in caespitibus etiam fere meris, adsunt.

39. *Polytrichum alpinum* L. var. *arcticum* (Sw.) Brid.

Ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', caespitibus meris usque ad 16 centimetros profundis lectum.

Inter plantas mihi missas surculus unicus theca parva (deoperculata vix ultra 1.2 m.m. longa) instructus est.

40. *Myurella julacea* (Vill.) Br. Eur.

41. *Myurella apiculata* (Hüb.) Br. Eur.

Utraque species generis *Myurellæ* in eodem cæspite variegato muscorum variorum ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', lecto, sociis *Encalypta rhabdocarpa*, *Timmia austriaca*, *Distichio capillaceo* et *Holmgrenia stricta*, reperta est.

42. *Holmgrenia chrysea* (Schwgr.) Lindb.

Ad Fort Conger partim cæspitibus fere meris partim inter alios muscos plus minusve parce mixta multoties, ut videtur, lecta.

Ad Wrangle Bay (pro parte maxima varietas *patula* Kindb.), latitudine boreali 82° 27', rarius occurrens videtur.

43. *Holmgrenia stricta* (Lor.) Lindb.

In cæspite muscorum variegato, ad Fort Conger lecto, surculi pauci investigati sunt.

E cæspitibus muscorum variegatis et ad Wrangle Bay et ad Lincoln Bay, latitudine boreali 82° 27', lectis pluries parce excerpta.

44. *Brachythecium salebrosum* (Hoffm.) Br. Eur.
var. *arcticum* Berggr.

In cæspitibus muscorum ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lectis raro surculis singulis vel binis investigatum est.

45. *Isopterygium pulchellum* (Dicks.) Lindb.

In cæspite muscorum variegato ad Wrangle Bay, latitudine boreali 82° 27', lecto, sociis *Distichio capillaceo*, *Encalypta rhabdocarpa*, *Encalypta commutata* et *Myurella julacea* perparce repertum est.

46. *Amblystegium Sprucei* (Bruch) Br. Eur.

In cæspite muscorum variegato ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, lecto, surculis *Arnelliae fennicæ* et *Philonotidis tomentellæ* perparce adhærens.

47. *Campylium stellatum* (Schreb.).

E cæspite muscorum variegato ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, lecto, sociis proximis *Drepanoclado polycarpo* et *Drepanoclado brevifolio* parcissime excerptum est.

48. *Hypnum filicinum* L.

Ad Lincoln Bay, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$, sociis *Bryo calophyllo*, *Timmia norvegica* et *Holmgrenia stricta* forma gracilescens hujus speciei collecta est.

49. *Hypnum stramineum* Dicks. var. *patens* Lindb.

Ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, *Hypno sarmentoso*, *Hypno giganteo*, *Drepanoclado revolventi* et *Drepanoclado fluitanti* haud copiose intermixtum.

50. *Hypnum giganteum* Schimp.

Ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$ lectum, muscis aliis humiditatem amantibus (ut *Drepanoclado brevifolio*, *Drepanoclado revolventi* et *Hypno sarmentoso*) plus minusve parce intermixtum.

51. *Hypnum sarmentosum* Wahlenb.
var. *acuminatum* Bryhn.

Ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, sociis muscis variis (ut *Bryo calophyllo*, *Bryo cyclophyllo*, *Cinclidio subrotundo*, *Meesea triquetra* et *Hypno giganteo*) haud parce lectum.

52. *Drepanocladus revolvens* (Wahlenb.) C. M.

Ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, inter alios muscos surculis singulis sparsis parce lectus.

53. *Drepanocladus intermedius* (Lindb.) C. M., Warnst.

Ut species antecedens.

54. *Drepanocladus brevifolius* (Lindb.) C. M., Warnst.

E Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', cæspitibus partim meris partim cum *Drepanoclado intermedio*, *Drepanoclado polycarpo*, *Hypno giganteo*, *Campylio stellato*, *Holmgrenia chrysea* et muscis aliis mixtis haud parce domum relatus est.

55. *Drepanocladus uncinatus* (Hedw.) C. M., Warnst.

In cæspite *Philonotidis tomentellæ* ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecto, socia *Holmgrenia chrysea* parcissime repertus.

56. *Drepanocladus polycarpus* (Bland.) C. M., Warnst.

Ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', ut plurimum aliis muscis plus minusve parce intermixtus pluries, ut videtur, collectus.

57. *Drepanocladus exannulatus* (Gümb.) C. M., Warnst.
var. *polaris* Bryhn var. nov.

Differt a typo foliis brevioribus subito in apicem brevem contractis (qvoad formam foliis *Drepanocladis brevifolii* simillimis), marginibus foliorum vix serratis et auriculis angularibus minoribus (ad cellulas perpaucas reductis) planis vel parum excavatis.

E Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', cæspites complures meri adsunt.

58. *Drepanocladus fluitans* (Dill., L.) C. M., Warnst.

In cæspite *Hypni sarmentosi* ad Fort Conger, latitudine boreali 81° 40', lecto, surculi nonnulli sociis *Drepanoclado revolventi*, *Hypno stramineo* et *Hypno giganteo* reperti sunt.

59. *Stereodon Bambergeri* (Schimp.) Brid., Lindb.

In cæspitibus variegatis e muscis numerosis compositis ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, collectis, surculi singuli perpauci reperti sunt.

60. *Stereodon Vaucheri* (Lesq.) Brid., Lindb.

E Lincoln Bay, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$, cæspites perpauci, meri quidem, adsunt.

61. *Stereodon revolutus* Mitt.

E cæspite variegato e muscis numerosis constante (*Distichio capillaceo*, *Ditricho flexifolio*, *Holmgrenia stricta* aliisque) ad Wrangle Bay, latitudine boreali $82^{\circ} 27'$, lecto, parcissime excerptus est.

62. *Stereodon hamulosus* (Br. Eur.) Brid., Lindb.

Ad Fort Conger, latitudine boreali $81^{\circ} 40'$, inter *Aulacomnium palustre* et *Aulacomnium turgidum* perparce investigatus.

Enumerabo deinde bryophyta omnia, quæ sub numeris singulis collectionis observavi, ut plane demonstrarem, quæ bryophyta adeo borealibus locis associata proveniant.

A. Bryophyta ad Fort Conger anno 1902 lecta.

- Nr. 1. *Philonotis tomentella*. *Bryum cyclophyllum* f. *elongata*.
 Nr. 2. *Ditrichum flexicaule*. *Bryum Pearyanum*. *Timmia austriaca*. *Drepanocladus polycarpus*. *Stereodon Bambergeri*.
 Nr. 3. *Drepanocladus brevifolius*. *Drepanocladus revolvens*.
 Nr. 3a. *Holmgrenia chrysea*. *Drepanocladus brevifolius*. *Drepanocladus intermedius*. *Hypnum giganteum*.

- Nr. 3b. *Cinclidium subrotundum*. *Bryum calophyllum*. *Bryum ventricosum*. *Philonotis tomentella*. *Drepanocladus polycarpus*. *Hypnum sarmentosum* var. *acuminatum*.
- Nr. 3c. *Drepanocladus polycarpus*. *Drepanocladus intermedius*.
- Nr. 4. *Ditrichum flexicaule*. *Distichium capillaceum*. *Ceratodon purpureus*. *Didymodon rubellus*. *Didymodon alpigena*. *Bryum pendulum* c. fr. *Bryum crispulum*. *Holmgrenia stricta*. *Campylium stellatum*. *Drepanocladus polycarpus*. *Drepanocladus brevifolius*.
- Nr. 4a. *Bryum pendulum* c. fr. *Distichium capillaceum*. *Blepharostoma trichophyllum*. *Ditrichum flexicaule*. *Tetraplodon mnioides*. *Holmgrenia chrysea*. *Stereodon Bambergeri*. *Cinclidium hymenophyllum*, *Dichodontium pellucidum*. *Encalypta commutata*.
- Nr. 4b. *Bryum pendulum* c. fr.
- Nr. 4c. *Voitia hyperborea* c. fr. *Bryum pendulum*.
- Nr. 5. *Meesea triquetra*. *Bryum cyclophyllum* f. *elongata*. *Cinclidium subrotundum*. *Philonotis tomentella*. *Holmgrenia chrysea*. *Hypnum sarmentosum* var. *acuminatum*.
- Nr. 6. *Drepanocladus exannulatus* var. *polaris*.
- Nr. 7. *Aulacomnium palustre*. *Aulacomnium turgidum*. *Pohlia commutata* var. *filum*. *Cephaloziella verrucosa*. *Diplophyllum incurvum*.
- Nr. 8. *Tortula norvegica*. *Brachythecium salebrosum* var. *arcticum*.
- Nr. 9. *Philonotis tomentella* c. flor. masc. et femin. *Timmia norvegica*. *Holmgrenia chrysea*. *Brachythecium salebrosum* var. *arcticum*.
- Nr. 9a. *Holmgrenia chrysea*. *Brachythecium salebrosum* var. *arcticum*.
- Nr. 10. *Philonotis tomentella*. *Distichium capillaceum*. *Ceratodon purpureus*. *Arnellia fennica*. *Pohlia commutata* var. *filum*. *Holmgrenia chrysea*. *Amblystegium Sprucei*.

- Nr. 10 a. *Philonotis tomentella*. *Bryum crispulum*. *Holmgrenia chrysea*. *Drepanocladus uncinatus*.
- Nr. 11. *Tortula norvegica*.
- Nr. 13. *Polytrichum alpinum* var. *arcticum* c. fr.
- Nr. 14. *Hypnum sarmentosum* var. *acuminatum*. *Hypnum stramineum* var. *patens*. *Hypnum giganteum*. *Drepanocladus revolvens*. *Drepanocladus fluitans*.
- Nr. 15. *Bryum cyclophyllum* f. *elongata*.
- Nr. 16. *Cephaloziella verrucosa*. *Diplophyllum incurvum*. *Pohlia commutata* var. *filum*. *Aulacomnium palustre*. *Aulacomnium turgidum*. *Stereodon hamulosus*.
- Nr. 16 a. *Dicranum spadiceum* var. *obtusum*. *Pohlia commutata* var. *filum*. *Aulacomnium palustre*.

B. Bryophyta ad Wrangle Bay adqve Lincoln Bay
anno 1906 lecta.

- Nr. 1. *Bryum Pearyanum*. *Lophozia ventricosa*. *Timmia norvegica*. *Ceratodon purpureus*. *Ditrichum flexicaule*. *Holmgrenia stricta*.
- Nr. 2. *Distichium capillaceum*. *Ditrichum flexicaule*. *Didymodon rubellus*. *Ceratodon purpureus*. *Tortula ruralis*. *Encalypta rhabdocarpa*. *Encalypta commutata*. *Bryum crispulum*. *Timmia austriaca* forma *arctica*, *Myurella julacea*. *Myurella apiculata*. *Holmgrenia stricta*. *Stereodon revolutus*.
- Nr. 3. *Timmia austriaca* forma *arctica*.
- Nr. 4. *Bryum obtusifolium*.
- Nr. 5. *Diplophyllum incurvum*. *Ceratodon purpureus*. *Didymodon rubellus*. *Bryum pallens*.
- Nr. 6. *Tetraplodon mnioides* c. fr.
- Nr. 7. *Bryum Pearyanum*.
- Nr. 8. *Holmgrenia chrysea* var. *patula*. *Ceratodon purpureus*. *Distichium capillaceum*. *Pohlia nutans*. *Bryum nitidulum*.

- Nr. 9. *Distichium capillaceum*. *Ceratodon purpureus*. *Didymodon rubellus*. *Encalypta rhabdocarpa*. *Encalypta commutata*. *Bryum ventricosum*. *Bryum crispulum*. *Timmia norvegica*. *Timmia austriaca* forma *arctica*. *Myurella julacea*. *Philonotis tomentella*. *Holmgrenia chrysea*. *Isopterygium pulchellum*.
- Nr. 10. *Timmia austriaca* forma *arctica*.
- Nr. 11. *Distichium capillaceum*. *Ditrichum flexicaule*.
- Nr. 12. *Stereodon Vaucheri*.
- Nr. 13. *Timmia norvegica*. *Ceratodon purpureus*. *Bryum calophyllum*. *Bryum teres*. *Holmgrenia stricta*. *Hypnum filicinum*.
- Nr. 14. *Bryum crispulum*. *Distichium capillaceum*. *Timmia norvegica*. *Holmgrenia stricta*. *Hypnum filicinum*.
- Nr. 15. *Bryum Pearyanum*. *Bryum teres*. *Distichium capillaceum*. *Timmia norvegica*. *Holmgrenia chrysea*.

Hønefoss die 13 Octobris anni 1908.

HÆR NAVI.

EN GAMMEL SVENSK OG NORSK GUDINDE.

AF

MAGNUS OLSEN.

(CHRISTIANIA VIDENSKABS-SELSKABS FORHANDLINGER FOR 1908. No. 6).

CHRISTIANIA.

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD.

1908.

Fremlagt i Fællesmødet den 1ste Mai 1908.

H. Hildebrand (Sveriges medeltid III, 1 [1899] s. 6) har fortjenesten af først at have seet, at der skjuler sig et gammel-svensk gudenavn i stedsnavnet *Hærnavi*, nu Hernevi, som forekommer paa to steder i Uppland. Han skriver: „Om en gud, hvilken ej återfinnes i de nord.-isländska myterna, synes det i Sverige ett par gånger förekommande ortnamnet *Härnavi* vittna.“ I en anmerkning tilføier han: „Detta namn har ej behandlats af Lundgren. En by i Bro sn. och hd., Uppland, ock en socken i vestra Uppland bära detta namn.“ Ogsaa K. H. Karlsson (Upplands ortnamn i „Uppland. Skildring af land och folk“ I [1905] s. 415) nævner Hernevi blandt stedsnavne, som „möjligen“ har „någon mytologisk betydelse“.

Kun det ene af de to steder, som bærer navnet Hernevi, kjendes i skriftformer fra middelalderen:

Hernevi (sogn i Torstuna hd., som tilhører landskabet Uppland, men Vestmanlands län) er i 1314 skrevet *Hernavi* (Uppland I s. 395), i 1426 *Hærnavi* (Styffe, Skandinavien under unionstiden² s. 280).

Sidste led i dette navn er *vî* n. „helligdom“, som foreligger i en mængde sammensatte svenske (og danske) stedsnavne, hvis første led er et gudenavn; f. eks. *Ullavi*, d. e. **Ullarvî* „Ull's helligdom“. Første led *Hærna-* er genetiv af et gudenavn, men sprogformen alene kan ikke afgjøre, om dette er af hankjøn eller hunkjøn. Formelt kan *Hærna-* være genetiv af et svagt bøiet hankjønord, nom. **Hærni*; men denne mulighed synes at udelukkes derved, at *-ian*-stammer med lang rodstavelse ikke forekommer i nordisk (jfr. Kluge, Nominale Stamm-

bildungslehre § 12—14). *Hærna-* maa da staa for **Hærnar-* og være genitiv af en *i*-stamme af hankjøn eller hunkjøn (eller af en *iō*-stamme af hunkjøn), hvormed vokalen *æ* (opstaaet af *a* ved *i*-omlyd) stemmer vel overens. I **Hærnar-* kan det andet *r* allerede meget tidlig være faldt bort ved dissimilation (jfr. Noreen, Altschwed. Gramm. s. 250 § 321, 2_b).

Hvem er nu denne gammelsvenske guddom, hvis navn i 14de aarh. i genitiv lyder *Hærna*-?

Det tryggeste udgangspunkt ved besvarelsen af dette spørgsmaal finder vi, om vi undersøger stedsnavnet *Hærnavi* i dets lokale forhold til andre stedsnavne, som henviser til gammel gudsdyrkelse.

Ved begge steder af navnet *Hærnavi* er de lokale forhold meget oplysende. Navnlig gjælder dette Hernevi i Bro sogn.

I ganske kort afstand fra Hernevi findes, ligeledes i Bro sogn, et andet stedsnavn, sammensat med *-vi*, hvis første led er et gudenavn, nemlig Ullevi (ikke nævnt i middelalderske kilder). Der kan da ikke være tvil om, at disse to stedsnavne paa *-vi* er givne i modsætning til hinanden og er omtrent samtidige. Her tør vi da fastslaa et lignende forhold som det, jeg i mit skrift „Det gamle norske ønavn Njarðarlög“¹ har gjort opmærksom paa i Tysnes (*Tysnes*) sogn paa Tysnesøen (*Njarðarlög*), hvor en række stedsnavne synes at berettige til den slutning, at himmelguden *Týr* og den oprindelige jordgudinde *Njörðr* (= *Nerthus*, *Terra mater* hos Tacitus) her engang har været opfattede som et gudepar. I Bro sogn i Upland har man da i fjerne førhistoriske tider dyrket et gudepar *Ullr* og *Hærn-*, sandsynlig opfattet som mand og hustru. Dermed vil det da være godtgjort, at *Hærn-* er en kvindelig guddom.

Men *Hærn-* har mulig ogsaa forbindelser med *Tor*, da det andet *Hærnavi* tilhører *Thorsakers* hundare, det nuværende Torstuna hd., der har navn efter *Thorstuna* sogn (1314, 1389), som er nabosogn til Hernevi mod nord. Og videre kanske med

¹ Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1905. No. 5.

Frøi, idet Hernevi sogn i Torstuna herred er anneks til nabo-sognet i vest, Frøsthult (*Frøstolpt* 1314) i Simtuna hd.

Længer er vi ikke istand til at komme ved hjælp af de u-landske stedsnavne alene. Saa meget fyldigere og sikrere oplysninger om disse guder faar vi derimod, naar vi ogsaa drager enkelte norske stedsnavne sammensatte med *Ullr* ind i undersøgelsen.

Foruden i Tysnes sogn paa Tysnesøen findes der et andet, ligeledes centralt liggende sted i Hjørðaland, hvor der paa en ganske kort strækning optræder en større samling af stedsnavne, som indeholder minder om gammel gudsdyrkelse. Langt inde i Samnangerfjorden (Samnanger sogn, Os prestegjæld, Nordhordland) gaar mod øst et trangt lidet dalføre op i landet. Dette dalføre udvider sig snart til en vakker bygd omkring det lille Frølandsvand, som modtager tilløb fra to dale, der her forener sig. Gjennem den sydligste af disse dale gaar fjeldveien over til Vikør i Ydre Hardanger, og endnu lettere er forbindelsen ad sjøveien mellem Samnanger og de ydre bygder i Søndhordland og Midthordland. I denne centralt liggende bygd omkring Frølandsvandet har sikkert været et af Hjørðalands vigtigste kultsteder i førhistorisk tid, saaledes som de følgende tre gaardnavne viser:

Ulland, gaard-nr. 123, udtalt *ü`ddlann*; skrevet *Ulleland* 1668, 1723.

Frøland, gn. 124, udt. *frø`lann* (ogsaa opgivet *frøi`lann*); *Frøland* 1519.

Totland, gn. 125, udt. *tø`tlann*; *Thotland* 1610.

Her ligger altsaa side om side tre gaarde, hvis navne alle er sammensatte med *-land* som andet led og med et gudenavn som første: i gammelnorsk form **Ullarland*, **Frøyjuland*¹ og *Fórsland*.

¹ At første led i Frøland er genetiv af *Frøyya* og ikke *Frøy-* (stammen i *Frøyr*), fremgaar med storsandsynlighed af Frøihov i Hole, Buskeruds amt, som er nabogaard til Frøishov; thi „her, hvor *Frøyshof* og *Freyshof* forekommer Side om Side, synes det unegtelig rimeligst at henføre det første til Freyja og kun det sidste til Frey“ (O. Rygh i P. A. Munch's *Norrøne Gude- og Helte-Sagn*, ny Udgave bearb. af A. Kjær, s. 210 anm.). Jfr. ogsaa Frøines i Ullensvang, Hardanger, af *Frøyjunes*.

At der er en fast forbindelse mellem Ull og Frøia, fremgaar af følgende ensartede forhold:

Straks i syd for Ullensvang kirke i Hardanger ligger gaarden Frøines (*Frøyjunes*). Kirkestedets gamle navn var *Ullinsvangr*, sammensat med det i flere norske stedsnavne forekommende gudenavn **Ullinn*, om hvilket det, som jeg tror, kan godtgjøres, at det har været navn paa samme gud som *Ullr*¹.

Foreløbig bortser jeg fra en mulig speciel forbindelse mellem Ull og Tor, hvortil Ulland og Totland i Samnanger kunde henvises², og fæster nu først opmærksomheden ved det resultat, som kan vindes ved en sammenstilling af stedsnavne i Bro i Upland med stedsnavne i Samnanger. Paa begge disse steder finder vi Ull dyrket sammen med en kvindelig guddom, i Bro sammen med *Hærn-*, i Samnanger sammen med *Frøyja*. Den slutning ligger da nær, at vi paa begge steder har at gjøre med samme gudepar, eller med andre ord, at *Hærn-* er et andet navn paa *Frøyja*. At vi har sluttet rigtig, fremgaar med tydelighed af det sted i Gylfaginning (SnE. I 114), hvor Frøia's navne omtales; thi her forekommer et navn paa Frøia, som aabenbart er samme eller væsentlig samme ord som det gammelsvenske *Hærn-*.

I Gylfaginning kap. 35 heder det: *Frøyja á mörq nofn, en sú er sök til þess, at hon gaf sér ymis heiti, er hon fór með úkunnnum þjóðum at leita Óðs: hon heitir Mardöll ok Hörn* (med varianten *Hæn* i Upsala-Edda), *Gefn, Sýr*.

Foruden paa dette sted i Gylfaginning forekommer *Hörn* ogsaa blandt *heiti ásynja* SnE. I 557, II 474, 557, 617, hvor navnet er skrevet *horn, hörn, haurn*. Videre i omskrivninger for „kvinde“ i to vers i Kormaks saga: *hrings við haurn at*

¹ Til dette spørgsmaal agter jeg paa et andet sted at komme tilbage.

² Ogsaa i Lierne, Nordre Trondhjems amt, findes ved siden af hinanden to gaarde Ulland og Totland, men disse navne giver intet nyt, selvstændigt bevis for en fast forbindelse mellem Ull og Tor, da der er grund til at tro, at de er opkaldelsesnavne, som stammer fra Samnanger i Nordhordland. Se K. Rygh, Norske Gaardnavne XV s. 289.

manga (saaledes i begge haandskrifter) str. 6,₇, *erumc haurn(n)* at *finna . . . fusir* (begge haandskrifter) str. 16,₇¹. Fremdeles i et vers af ukjendt forfatter SnE. II 218 (*Hörn . . . horna*; saaledes skrevet i udgaven) og i Einarr Skúlason's Geisli v. 37 (*Hörn . . . hvitings*), hvor Cederschiöld i sin udgave efter Bergsbók skriver *Hörn*, medens Flatøbogen I 4,₁ har *horn* (jfr. ogsaa Ólafs saga hins helga, Kra. 1853, s. 248 [= Fms. V 149], hvor denne strofe af Geisli er overleveret og hvor der er skrevet *høyrn*)². Endelig i et vers af Einarr Skúlason (SnE. I 348), hvor *Hörn* i en omskrivning for et klenodie (*hróðrbarn Hörnar* = *hnoss*, brugt om et sverd) forekommer i genetivformen *Hørnar* (i udgaven skrevet *Hörnar*).

Af de opregnede skriftformer ser vi, at gudindenavnet *Hørn* har haft vokalen *ø* gennem hele bøiningen: nom. *Hørn*, gen. *Hørnar*. Det vilde neppe være berettiget, om man i denne genetivform, som rigtignok kun forekommer paa ét sted i den norrøne litteratur, vilde se en feilskrift for **Harnar*. Thi *Hørn*, gen. *Hørnar*, har fra formens side en analogi i *mørn*, gen. *mørnar* (Haustlǫng 12), nom. pl. *mørnir*, gen. pl. *mørna*, hvilket ord (ligesom *hørn*, se anm.²) forekommer i SnE. II 471, 555, 615 (paa sidste sted i formen *morux*) blandt *trollkvenna heiti*. *Hørn* kunde da synes at forudsætte en stammeform **Harunō*, som i genetiv lydret vilde hede *Hørnar* (af **Harunōr*), medens nominativen *Hørn* maatte have erstattet en oprindelig tostavelles form **Hørun*.

Men nu har den fremragende kjender af norrønt sprog og norrøn litteratur Konr. Gíslason (*Njála* II s. 229 anm. 197) om *mørn* udtalt den formodning, at „den oprindelige og hos de gamle skjalde (for så vidt de anvendte omlyden *a—ö*) brugelige bøining af dette ord . . . åbenbart [har] været: nom.-acc.-dat. sing. *mörn*, gen. sing. *marnar*. Men i det 13. årh., om ikke tidligere, må *ö* have trængt sig ind i gen. (der således kom til

¹ For fortolkningen af dette sted jfr. Björn M. Ólsen, Aarbøger 1888 s. 17 ff. og S. Bugge, smst. 1889 s. 25 f.

² Samme ord som gudindenavnet *Hörn* synes at være det blandt *trollkvenna heiti* overleverede *horn* SnE. I 552, II 471, 554, *haurn* II 615.

at hedde *mörnar*)⁴. Gislason udtaler sig ikke om grunden til, at gen. **marnar* kan være bleven fortrængt af *mornar*. Jeg søger foranledningen i følgende forhold. *Morn* er et ord, som udelukkende tilhører digtningen og som det 13de aarh.'s islændinger kun har kjendt fra gamle digte. I de ældre skaldekvad (indtil 2den halvdel af 12te aarh.) kan gen. **marnar* have dannet helrim med ord som *orn*, *börn*, *vorn*. Saadanne rim var derimod ikke tilladte fra omkr. 1200 af. Naar derfor islandske skalde i slutningen af 12te eller i 13de aarh. i ældre (vel hovedsagelig mundtlig overleverede) digte stødte paa rim som *vorn*: **marnar*, kan de let have ændret **marnar* til *mornar* for at bringe overensstemmelse tilveie med samtidens strengere metriske krav. Denne ændring har de halvt ubevidst foretaget, og den gik saa meget lettere for sig, som man ved **marnar*, nom. *morn*, havde at gjøre med et ord, som kun var poetisk og ikke kjendtes fra det levende talesprog.

Paa lignende maade har det efter min mening gaaet med genetiven af *Horn*. Den ældre böining har rimeligvis været *Horn*, gen. **Harnar*. Først fra omkring aar 1200 af har man af dette, ligeledes kun poetiske, ord begyndt at bruge en genetiv *Hornar*. Det fortjener opmærksomhed, at gen. *Hornar* kun kjendes fra et digt af Einarr Skúlason, som var født omkring 1090 og levede til ud i 1160-aarene¹. Her forekommer det i 1ste linje i en dróttkvætt-strofe, hvor halvrim er det regelmæssige (*hróðrbarni kná-k Hornar*).

Naar vi antager, at Frøia-navnet *Horn* i gammelnorsk har havt en oprindelig böining nom. *Horn*, gen. **Harnar*, kan dette være formelt fuldstændig identisk med det gammelsvenske *Hærn*-. Vi har da at gaa ud fra en stammeform **Harni*-², som overens-

¹ F. Jónsson, Den islandske litteraturs historie, Kbh. 1907, s. 176.

² Lektor dr. E. Brate, som har gjort mig opmærksom paa Hildebrand's (s. 3 citerede) bemærkning om *Hærnavi* og hvem jeg for over et aar siden meddelte min sammenstilling af *Hærn*- med *Horn*, har først foreslaaet at opfatte gudindenavnet som en *i*-stamme.

E. Hellquist (Nordiska studier tillegnade Noreen s. 185), som ikke omtaler genetiven *Hornar*, synes derimod at antage en stammeform **Harnō*-.

stemmende med *i*-stammernes sædvanlige behandling i gammel-norsk og i gammelsvensk skal have *i*-omlydte former gennem hele bøjningen i det sidste sprog, derimod i ental former efter *ō*-bøjningen i det første. Jfr. f. eks. gl.norsk *sogn*, *wrt*, *vorn* = gl.svensk *sægn*, *yrt*, *værn*.

Hvis vi derimod gaar ud fra en gammelnorsk stamme **Harunō*- (eller **Haruni*-, gen. *Hornar*), bliver det vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at opstille samme stammeform for *Horn* og for det gammelsvenske *Hærn*-.

Jeg finder det overflødigt at gjøre nærmere rede for de mange muligheder, som under denne antagelse kunde komme i betragtning. Heller ikke gaar jeg ind paa de muligheder, som kunde være forhaanden, om man opfattede *Horn* og *Hærn*- som nær beslegtede dannelser med noget forskjelligt suffiks. Istedendfor en af disse høist usikre muligheder foretrækker jeg den ovenfor foreslaaede, efter mit skjøn fuldt tilfredsstillende opfatning, hvorefter *Horn* og *Hærn*- er samme ord, af en stamme **Harni*-¹.

Sammenstillingen af stedsnavnene Ullevi og *Hærnavi* i Bro med Ulland og Frøland i Samnanger — i forbindelse med Frøia-navnet *Horn* i Gylfaginning — har lært os, at den gamle uplandske gudinde *Hærn* svarer til *Frøjja* hos nordmænd og islændinger. I Norge maa navnet *Frøjja*, som betyder „fruen, herskerinden“, og som ikke kjendes fra de andre nordiske lande, have fortrængt et ældre navn paa denne gudinde. Langt tilbage i førhistorisk tid har hun sandsynlig havt et til *Horn* svarende navn **Harnir*, hvorefter en tradition har kunnet holde sig til Snorres tid, idet *Horn* af og til forekom i skaldenes poetiske omskrivninger. Skjønt jeg ikke har kunnet finde sikre spor til *Horn* i norske stedsnavne, synes dog en gudinde af dette navn ogsaa engang at have været kjendt og

¹ I det følgende kalder jeg den svenske gudinde *Hærn* (nom.), idet jeg stryger bindestregen.

dyrket i Norge. Vistnok er det ikke helt utænkeligt, at et gammelsvensk gudindenavn *Hærn* i historisk tid kunde være optaget af norske og islandske digtere i formen *Hørn* (jfr. *vorn* = gl.svensk *værn*). Men vi skulde da i vestnordisk snarest vente en boining **Hern*, gen. **Hernar*, dat. akk. **Herni*, og desuden vilde det være ganske paafaldende, at den norrøne mythologi ikke havde synderlig mere end navnet at berette om den gammelsvenske gudinde. Endelig synes *Hærn*, som kun har efterladt sig sparsomme spor i svenske stedsnavne, at være en gudinde, der har tilhørt en meget fjern førhistorisk tid og som, ialfald under dette navn, ikke længer kjendtes ved heden-
dommens slutning. Jeg nærer derfor ingen betænkelighed ved at betegne *Hærn*, *Hørn* som en gammel svensk og norsk gudinde.

Da nu *Hærn* har vist sig at være samme gudinde som *Frøyja*, passer det godt hertil, at *Hærnavi* i Torstuna herred er nabosogn (og anneks) til Frösthult i Simtuna. Thi dette sidste navn, som i 1314 er skrevet *Fröstolpt*, d. e. Frøi's „tolft“ (en underafdeling under hundare), er sammensat med navnet paa den gud, som efter den norrøne mythologi er Frøia's broder. Her synes atter to stedsnavne at berettige os til at fastslaa et gudepar: *Frøyr* og *Hærn*, som svarer til *Ullr* og *Hærn* i Bro (Upland) og til *Ullr* og *Frøyja* i Samnanger (Hørðaland).

Men overensstemmelsen mellem kulnavnene i Samnanger og lignende stedsnavne i Vest-Upland kan føres endnu videre. I Samnanger fandtes kultsteder for de 3 guder: 1) Ull, 2) Frøia og 3) Tor. Med 1) Ulland og 2) Frøland har jeg allerede sammenholdt 1) Frösthult og navnet paa nabosognet 2) Hernevi. Her-
til kommer nu som 3dje led i de to parallelle rækker: 3) Totland i Samnanger og 3) Torstuna, nabosogn til Hernevi.

Vi kan altsaa opstille følgende gudegrupper:

I Bro (Upland):	Ull	Hærn
I nabosogne i Torstuna og Simtuna (Upland):	Frøi	Hærn Tor
I Samnanger:	Ull	Frøia Tor

Heraf følger:

I. a) at Ull og Frøi er nøie forbundne, idet de maa tænkes at have staaet i et ensartet forhold til samme kvindelige guddom. Og

II. at der bestaar en fast forbindelse mellem Tor paa den ene side og Frøi-Hærn eller Ull-Frøia (Ull-Hærn) paa den anden side.

I det følgende skal jeg søge at drage enkelte konsekvenser af disse resultater. Flere spørgsmaal, som staar i forbindelse dermed, maa jeg dog lade ligge, idet det er mit haab at komme tilbage dertil i en samlet behandling af de norske stedsnavne, som indeholder minder om gammel gudsdyrkelse. Jeg vil da ogsaa faa anledning til i større udstrækning, end det her er muligt, at drage med ind i undersøgelsen den litterært overleverede mythologi, der, som jeg tror, paa adskillige punkter vil kunne belyses ud fra de ældre og i mange henseender paalideligere kilder, stedsnavnene.

(I.) Som bekjendt, er der givet vægtige grunde for den opfatning, at Frøi, som i den norrøne mythologi er frugtbarhedens og rigdommens gud, oprindelig er en gud for himmellyset. Som en saadan har Frøi berøringer med himmelguden Ty; thi om denne gud tror jeg paa et andet sted (jfr. i det foregaaende s. 4) at have godtgjort, at han har været dyrket sammen med jordfrugtbarhedens gudinde **Nerþur* (*Nerthus*, *Terra mater* hos Tacitus). Men nu er Njord (**Nerþur*) og Frøi nær beslegtede guder, hvilket i den norrøne mythologi har faaet sit udtryk deri, at Frøi er søn af søskendeparret Njord og Skade. Frøi's søster er Frøia, som sikkert tør opfattes som et senere navn paa jordfrugtbarhedens gudinde **Nerþur*.

Søskendeparret Frøi og Frøia er oprindelig identisk med søskendeparret Njord og Skade, som er hines forældre. Efter den norrøne mythologi er Njord en mandlig guddom og Skade en kvindelig. Men i forhistorisk tid har forholdet uden tvil været omvendt; *Nerthus* betegnes af Tacitus udtrykkelig som „Moder Jord“, og den grammatisk form af navnet *Skadi* tyder

paa, at Skade fra først af har været en mandlig guddom. Se A. Kock, Zeitschrift für deutsche Philologie XXVIII s. 289 ff.

Altsaa faar vi videre følgende gudegrupper (eller gudepar):

I den norrøne mytologi: Frøi	Frøia (= <i>Hörn</i>)
	Njord masc. Skade fem., hvilke tør ombyttes til:
	Skade masc. Njord fem.
I stedsnavne paa Tysnesøen: Ty	Njord fem.

Naar disse sammenholdes med de allerede tidligere paa-viste gudepar

I Bro:	Ull Hærn
I Torstuna og Simtuna:	Frøi Hærn Tor
I Samnanger:	Ull Frøia Tor,

følger heraf videre:

b) at Ull og Ty er navne paa samme gud, forsaavidt-som begge udgjør et gudepar sammen med jordfrugtbarhedens gudinde¹.

Allerede tidligere har Axel Olrik² efter en undersøgelse af den geografiske udbredelse, som stedsnavne sammensatte med Ull og Ty har i de nordiske lande, udtalt, at „det muligvis [kunde] tænkes, at . . . [Ull og Ty] i Virkeligheden var en og samme Gud“. Medens Ull er almindeligt i norske og svenske stedsnavne, mangler i Danmark ethvert spor af kultsteder for Ull. Derimod har Danmark en række stedsnavne, sammen-satte med Ty, medens saadanne saagodtsom ikke findes i Sve-

¹ I det følgende taler jeg om Ull og Ty som samme gud, men lader den mulighed aaben, at Ull oprindelig eller tildels er at opfatte som en „winterlicher Gegensatz des sommerlichen Himmelsgottes“ (Mogk, German. Mythol.² s. 349). Ull beskrives i den norrøne mytologi som en dygtig skiløber.

De ovenfor anførte sammenstillinger fører ogsaa til en identificering af Ull med „skigudinden“ (*øndurdís*) Skade og er saaledes egnede til at bekræfte H. Schück's formodning (Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria II s. 225 ff.), at Skade og Ull er samme gud. I denne undersøgelse gaar jeg ikke nærmere ind paa spørgsmaalet om *Skadi* og om dette gudenavns mulige forekomst i norske og svenske stedsnavne.

² Budstikke til Selskab for germansk filologi IV, Kjøbenhavn 1902, nr. 1 s. 3.

rige (mulig kun Tiveden, *Tivifer*) og kun i forholdsvis ringe tal i Norge. Se „Njarðarlög“ s. 24 og den der citerede litteratur.

En støtte for denne identificering af Ty og Ull, hvortil Olrik og jeg ad forskellige veie er komne, finder jeg ogsaa deri, at Ull og den kvindelige guddom, sammen med hvilken han udgjør et gudepar, i udbredelse dækker hinanden, idet heller ikke *Hærn* (*Hörn*) er paavist udenfor Sverige og Norge.

Ull er da, ligesom Ty, en gammel himmelgud, og hermed stemmer navnet *Ullr*, der er samme ord som got. *wulþus* „herlighed“, vel overens.

Gjennem de foregaaende kombinationer er vi naaet frem til at opstille et gudepar, bestaaende af den mandlige himmelgud Ull og en jordgudinde Hærn, der repræsenterer jordens frugtbare, livgivende kræfter, som den befrugtende himmelgud vækker tillive. Hærn bliver altsaa, som **Nerþur* (*Nerthus*), en *Terra mater*, og hendes kultus har sandsynlig været nær beslegtet med den dyrkelse, som ifølge Tacitus (*Germania* kap. 40) blev *Nerthus* tildel, og som jeg i mit ovenfor citerede skrift tror at have paavist ogsaa paa Tysnesøen i Hordaland.

Mannhardt har i sit grundlæggende verk „Wald- und Feldkulte“ fra nyere tiders vaarskikke anført talrige analogier til de enkelte ceremonier i den af Tacitus beskrevne Nerthusdyrkelse. I disse vaarskikke personificeres paa forskellig maade vaarens livgivende kræfter i en ung pige eller i en yngling eller endelig i et „maibrudepar“. Paa mange steder bestaar skikken deri, at „maibruden“ søger efter sin brudgom, som holder sig skjult. Hertil svarer, hvad der i den norrøne mytologi fortælles om Frøia, at hun drog gennem mange lande for at søge efter sin elskede Od, og et af de navne, som hun gav sig under sin omflakken, var ifølge Gylfaginning kap. 35 (se s. 6) *Hörn*. Ogsaa dette antyder, at Hærn er væsensidentisk med jordfrugtbarhedens gudinde Nerthus.

De vaarskikke, som Mannhardt først har fremdraget og belyst, er vidt udbredte over Nord- og Mellem-Europa. Vi finder dem ogsaa blandt finske folk, og her er endog hele myther i bunden form optegnede, som handler om vaarens livgivende kræf-

ter i en gennemsigtig personificerende iklædning. Kaarle Krohn har i *Finnisch-ugrische Forschungen* IV (1904) s. 244 ff. i tilslutning til Julius Krohn behandlet disse myther, hvis hovedperson er Sämpsä (d. e. *scirpus silvaticus*, den første vaarplante) eller Pellervo (d. e. *hamp*). Han kommer her til det resultat, „dass Sämpsä oder Pellervo als gottheit der vegetation aufgefasst worden ist, die der gott des meeres Ahti im frühling zur zeit der eisschmelze von einer insel im meere (alias: aus Pohjola) durch den repräsentanten des sommers holen lässt, um den äckern, . . . wahrscheinlich auch den frauen segen zu bringen. Er erscheint auf einem kornschiff oder in einem bunten schlitten, neben sich als gattin seine eigene mutter (alias: die schwester)“.

Her er, som K. Krohn ugentdrivelig har godtgjort, sikre forbindelser med Njord og Frøi: Disse to guder var efter den norrøne mythologi fader og søn. „Da aber Njordr ursprünglich ein femininum gewesen ist, können wir hinter diesem verhältnis ein älteres mütterlich-sohnliches ahnen, zwischen der weiblichen Nerthus, der terra mater, und dem männlichen Freyr, dessen bild in Uppsala mit einem ungeheuren priap versehen war. Der eine priester der Nerthus und die eine priesterin des Freyr vertreten augenscheinlich die andere hälfte dieser zweigeslechtlichen fruchtbarkeitsgottheit, und zwar als gatte, resp. gattin, was von der priesterin des Freyr ausdrücklich hervorgehoben wird. Das mütterlich-sohnliche verhältnis wurde zugleich als ein eheliches aufgefasst. Aus dieser mutterehe, welche sich im finnischen Sämpsä-mythus erhalten hat, lässt sich wahrscheinlich der umstand erklären, dass sowohl Njordr als Freyr in der isländischen tradition der schwesterehe beschuldigt werden; dieselbe verschiebung haben wir auch in . . . [einer] variante des Sämpsäliedes“ (Krohn s. 245).

Derimod har Krohn neppe ret, naar han ser forbilledet til den finske mythe i en nordisk Frøi-mythe. Dette har vi snarere med Axel Olrik (*Danske studier* 1907 s. 62 ff) at søge i de nævnte folkeskikke, som egentlig indeholder en dyrkelse af de mellem- og nordeuropæiske folks frugtbarhedsgud.

I Ingermanland er optegnet forskellige varianter af en Sämpsä-sang, om hvilken det fra et enkelt sted (Lenttinen, Hevaa sogn) er meddelt, at den her blev foredragen „til ære for Ukko [d. e. tordenguden]“, paa „Ukkos dag“ (d. e. Peters dag 29de juni) „an der stelle eines alten opferplatzes“. Dette synes, som K. Krohn bemærker, at antyde en forbindelse mellem tordenguden og frugtbarhedsgudeparret. „Eine ähnliche kontamination könnte dann auch das von Agricola erwähnte trinken des Ukko-bechers bei den heidnischen kareliern sein.

Als die frühlingsfaat gesäet ward,
 Da ward Ukkos becher getrunken,
 Wurde Ukkos truhe geholt,
 Dann betrank sich jungfrau und frau,
 Weiter wurde viel schande dort verübt,
 Was sowohl gehört als gesehen wurde.
 Als Rauni Ukkos weib tobte(?),
 Stolz Ukko vom boden(?) spritzte,
 Das also gab (gutes) wetter und jahr.“

Herom siger K. Krohn: „Wie in der mit dem Sämpsämythus verbundenen Ukko-feier ist es hier nicht bloss auf ein fruchtbares jahr abgesehen. Das sichbetrinken der frauen und jungfrauen neben der anspielung auf schändlichkeiten hat wohl auf ihre eigene fruchtbarkeit bezug. Am merkwürdigsten ist aber das auftreten einer doppelten fruchtbarkeitsgottheit, männlichen und weiblichen geschlechts, und zwar im ehelichen verhältnis zu einander“¹. Jfr. ogsaa Mannhardt I s. 484 f. anm 4.

(II.) Dermed er vi naaet tilbage til den anden slutning, som vi ovenfor drog af de gudegrupper, der fremkom ved sammenstilling af uplandske og hordske stedsnavne: Der bestaar en fast forbindelse mellem Tor og frugtbarhedsgudeparret. Dette har vi nu fundet bekræftet derved, at gaardnavnene Totland, Ulland og Frøland i det vestlige Norge

¹ *Rauni* kan ifølge J. Mikkola (hos Krohn s. 247 f.) gaa tilbage paa **Fraunā*, en gammel feminindannelse til *Frau*-, ligesom *Frøya* til *Frøyr*.

og Torstuna, Frösthult og Hernevi i Upland har vist sig at have en parallel i finske kulter og myther.

Denne Tors forbindelse med et gudepar for jordens frugtbarhed bestyrkes ogsaa derved, at Tor ifølge Adam af Bremen (IV 26) hos sviarne er den egentlige kornavls gud: *Thor praesidet in aere, qui tonitrus et fulmina, ventos imbresque, serena et fruges gubernat*. Efter den norrøne mythologi har han ogsaa forbindelser med guder, der, som vi har seet, sammen med jordgudinden har udgjort et frugtbarhedsgudepar. Saaledes kalder Snorre Ull for Tors stedsøn, og i Hymiskviða optræder Tor sammen med Ty, som jeg har opfattet som væsensidentisk med Ull.

I fortællingen om Tors færd til Utgardeloke ledsages Tor af søskendeparret *Þjalfi* og *Roskva*. Det er tvilsomt, om Roskva har nogen fast forbindelse med Tjalve, derimod synes forbindelsen med Tor at være gammel og ægte. *Roskva* (af ældre **Vroskva*) synes nemlig at betyde „(hun,) som bringer til modenhed, den frugtbærende“ (snarere end „den raske“), idet ordet er beslegtet med got. *gawrisqan* „bære frugt“. Se Olrik, Danske studier 1905 s. 137, som antyder muligheden af, at Roskva er „en faggudinde for kornets sætten frugt“.

Hvis dette er rigtigt, finder vi da i Tors følge en frugtbarhedsgudinde, som vi tør sammenstille med den gammel-svenske gudinde Hærn (= Frøia), der dyrkedes i nabosognet til Torstuna. Men overensstemmelsen mellem Hærn og Roskva er da ikke blot real, den synes ogsaa at strække sig til navnenes etymologiske betydning.

Gudindenavnet gl.svensk *Hærn*, gl.norsk *Hörn* forudsætter, som allerede nævnt, rimeligvis en germansk grundform **Harni-z*. Her foreligger aabenbart en dannelse med det i germansk sædvanlige suffiks *-ni-*, som dels optræder i verbalabstrakter, dels i adjektiver (med aktivisk og passivisk betydning). Jfr. got. *hrains*, gln. *hreinn*, glht. (*h*)*reini* (i nyhøityske dialekter med betydningen „fein gemahlen, gesiebt“), til oht. *ritara*, lat. *crī-*

brum; got. *skauns*; oht. *gruoni*, gln. *groenn*, til glht. *gruoan*, gln. *gróa*. Videre kan fra andre indogermanske sprog nævnes gudenavnet lat. *Fōnes* 'dei silvestres' (ved siden af *Faunus*), umbr. *fons*, pl. *foner*, 'favens, propitius'; gl.ind. *bhūrni-* „ivrig, rørig, fyrig“, *tūrni-* „rask, ilsom“. Se Brugmann, Grundriss² II, 1 s. 288 § 199 b. Undertiden staar ved siden af adjektiver paa *-ni-* lignende dannelser paa *-no-*; jfr. gl.ind. *pr̥sni-* „spraglet, broget“: gr. *περσός*, og det ovenfor nævnte lat. *Fōnes* ved siden af *Faunus*. Det ligger da formelt meget nær at sammenstille germ. **Harni-* (af **Kor-ni-*) med det gl.indiske adjektiv *karana-* „kunstfærdig“, der som andet led i sammensætninger har den almindeligere betydning „gjørende, bevirkende“ (til *kr̥nōti* „gjør“). I **Harni-* maa vi dog søge at paavise en mere speciel betydning end den, som kan udledes af ordets samhörighed med det gl.indiske adjektiv og verbum. Hvilken denne betydning har været, oplyses, som jeg tror, navnlig ved et græsk gudenavn, som uden tvil tilhører samme rod og som i suffiks er nær beslegtet med det nordiske.

Den græske gud *Κρόνος* har sandsynlig oprindelig været dyrket som jordfrugtbarhedens gud, hvilket tør sluttes af forskjellige forhold i græsk kultus, hvorfor Usener redegjør i sin bekjendte bog „Griechische Götternamen“ s. 26 f.: „Die Eleer bringen dem Kronos um die frühlingnachtgleiche auf dem Kronoshügel bei Olympia ein opfer . . . ; das eigentliche Kronosfest der Athener wurde am 12 hekatombaeon begangen, *frugibus et fructibus iam coactis*, auch die kyrenaeische feier war ein erntefest; der Kronos-monat der Samier und Perinthier schloss mit der sommersonnenwende das jahr ab. Man opferte ihm für das gedeihen der feldfrucht und dankte ihm nach oder bei der ernte.“ Der er ting, som tyder paa, at Zeus, himmellyssets og regnets gud, blev kaldt *Κρόνος*. Usener opfatter *Κρόνος* som „zeitiger der frucht“, idet gudens navn uden tvil er dannet af den rod *ker-* „gøre“, hvortil, foruden det i suffiks væsentlig identiske gl.indiske adjektiv *karana-*, bl. a. horer lat. *creäre*, *cerus* og gr. *χαίρω*.

Det svensk-norske gudindenavn *Hærn*, *Hörn* har rimeligvis havt samme oprindelige betydning som gr. *Κρόνος* (og som

kanske ogsaa *Røskva*): „(hun) som frembringer, skaber, fører frem til modenhed“. Dette passer som navn paa en gudinde, hvem Snorre i Gylfaginning identificerer med Frøia, søster af himmellysets og frugtbarhedens gud Frøi.

Baade i form og i indhold kan saaledes *Hærn*, *Hørn* sammenstilles med gr. *Κρόνος*¹, og det forekommer mig derfor sandsynligt, at den givne forklaring af det svensk-norske gudindenavn har truffet det rette. Den synes mig at maatte foretrækkes fremfor Hellquist's forklaring (Nordiska studier s. 184 ff.), hvorefter *Hørn* som oprindelig betegnelse for en skygudinde skulde være en hunkjønsdannelse til tysk *harn*, glht. *haran*. Heller ikke er sammenhæng med gln. *hórr* m. „elsker, horkarl“ og *hóra* f. „skjøge“ sandsynlig.

Under alle omstændigheder godtgjør den, som jeg tror, sikre sammenstilling af *Hørn* med det gammelsvenske stedsnavn *Hærnavi*, at *Hørn* er en ældgammel svensk-norsk gudinde, hvis navn gennem skaldenes omskrivninger er bevaret helt ned i middelalderen. Frøia-navnet *Hørn* kan isaafald ikke, som Sophus Bugge (Forhandlinger paa det andet nordiske Filologmøde i Kristiania 1881, Kra. 1883, s. 231 f.) ved dristige kombinationer har søgt at vise, være en omtydning af et fremmed, angelsaksisk ord.

¹ I sin i mange henseender fortrinlige undersøgelse „Der germanische Himmelsgott“ (i „Abhandlungen zur germ. Philologie. Festgabe für R. Heinzel“ s. 189 ff.) sammenstiller R. Much den norrøne mythologiske *Vanir*, som er udgaaede fra „dem Vertreter der zengenden Naturkraft, beziehungsweise dem Sonnengotte“, med grækernes titaner, hvis anfører *Kρόνος* er. Da nu *Hærn* (*Hørn*) har vist sig at være en *vanadis* (som Frøia kaldes SnE. I 304), stemmer det udmerket med Much's udrædninger, at hendes navn kan være etymologisk nær beslegtet med *Κρόνος*.

TRYLLERUNERNE PAA ET VÆVSPJELD

FRA LUND I SKAANE.

AF

MAGNUS OLSEN.

(CHRISTIANIA VIDENSKABS-SELSKABS FORHANDLINGER FOR 1908. No. 7).

CHRISTIANIA.

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD.

1908.

Fremlagt i Fællesmødet den 1ste Mai 1908.

I.

I Fornvännen 1908 s. 14 ff. har docent Emil Olson givet en omhyggelig beskrivelse af runeindskriften paa en liden firkantet benplade, som blev funden sommeren 1906 under udgravninger paa tomten nr. 103 B Lilla Kungsgatan i Lund (Skaane). Fundet blev gjort i en grav, sandsynlig en kvindegrav, hvilken intendant Karlin sætter til 13de aarh., men pladen maa, som runerne viser, være betydelig ældre.

Benpladen er 48×48 mm. stor og dens tykkelse 1.5 mm. Af dens ene hjørne mangler nu et lidet stykke, saaledes at 3 runer i indskriften er ufuldstændig bevarede oventil. Heldigvis er dog kun læsningen af én af disse runer (1ste rune i rad III) usikker.

I hvert af de 3 fuldstændig bevarede hjørner er der boret et hul, og med et lignende har sikkert ogsaa det fjerde hjørne været forsynet. Om gjenstandens oprindelige bestemmelse har intendant Karlin udtalt den formodning, at den har været anvendt ved vævning af baand og lignende, idet han har henvist til ensartede stykker i Kulturhistoriska museet i Lund, hvor ogsaa runepladen nu opbevares. Derimod har Olson „gissat på att den utgjort någon prydnad, försedd t. ex. med metallbeslag eller dylikt, å ett bälte“.

Der kan dog ikke være tvil om rigtigheden af Karlins opfatning. Lignende firkantede træskiver med et hul i hvert hjørne (*spjald*) anvendes bl. a. endnu den dag idag paa Island ved den saakaldte *spjaldvefnaður* „spjeldvævning“. Hullerne i spjeldet er til at trække rendegarnet igjennem, og ved at vende og dreie træskiverne efter bestemte regler kan man væve baand i de forskjelligste mønstre. Hos Valþýr Guðmundsson, Islands Kultur ved Aarhundredskiftet 1900 s. 79 f. findes baade tegning af en kvinde ved sin spjeldvæv og af et spjeldvævet baand. Denne spjeldvævning¹ omtales allerede i Edda-kvadene (*húnskar meyjar þær er hlada spjaldum* Guðr. II 26), og den kjendes ogsaa fra gravfund fra vikingetiden. Saaledes fandtes der i det nylig udgravede Oseberg-skib en hel spjeldvæv med alt tilbehør, deriblandt 52 firkantede skiver af bøg, som var omtrent nøjagtig af samme størrelse som henpladen fra Lund. Professor G. Gustafson, hvem jeg skylder denne oplysning, har ogsaa henvist mig til spjeldvævede baand fra norske grave.

Ved venlig imødekommenhed fra Fornvännen's redaktør hr. amanuensis dr. E. Ekhoff er jeg istand til her s. 3 at meddele docent Olson's noget forstørrede fotografiske afbildning af det med runeindskrift forsynede vævspjeld fra Lund².

¹ Et hovedverk om denne art af vævning er M. Lehmann-Filhés, *Über Brettchenweberei* (Berlin 1901), hvor der findes talrige afbildninger af spjeldvævede stykker fra nutid og fortid. Jfr. samme forfatter indes kortere afhandling i *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* IX (1899) s. 24 ff.

² I denne afbildning „äro runorna förtydligade därigenom, att de uppdragits med blyertsstreck på fotografiplåten. De äro därför mycket skarpare och mycket gröfre än i verkligheten“.

Runerne er fordelte paa 4 rader¹, idet de er indridsede langs spjeldets 4 kanter saaledes, at runetoppene vender udad. Jeg betegner den horisontale rad, som er øverst i min afbildning, ved I og tæller videre som rad II den rad til høire, der gaar ovenfra nedad, som rad III den horisontale rad, hvis runetoppe vender nedad, og som rad IV den rad til venstre, der gaar nedenfra opad. Rad I–IV kommer saaledes til at svare henholdsvis til II, III, IV, I hos Olson. Til grund for denne forskellige betegnelsesmaade ligger en forskjellig opfatning af, hvilken rad i indskriften skal læses først.

Olson begynder læsningen med (min) rad IV (= hans rad I), som bestaar af følgende 8 runer:

IV) ✚ ✚ † † ✚ ↑ ↑ † :
a a l l a t t i :

I denne runerad luder de 2 første runer sterkt fremover, mest den første, hvis tværstreg danner en ret vinkel med pladens kant. Dette er ogsaa i nogen grad tilfældet med 3dje rune. Denne ludning fremover, hvorved radens første rune nærmer sig raden nedenfor (nr. III), viser tydelig, at IV ikke kan være indridset før III. Paa lignende maade luder de første runer i III fremover og slutter sig derved til II, som altsaa maa være skreven før III. Men heller ikke II kan være første rad i indskriften, da II begynder midt inde i et ord, som er fortsat fra I. Saaledes kan indskriften kun begynde med den rad, som jeg har kaldt I, da denne er den eneste, som ved runernes orientering ikke forudsætter en allerede i forveien indridset runerad foran (til venstre for) sig.

Allerede efter en ydre betragtning af indskriften maa jeg saaledes bestemt udtale mig imod Olsons tolkning, forsaavidt som denne grunder sig paa en læsning af raderne i rækkefølgen IV, I, II,

¹ „Utom runraden finnes å benplattan med något djupare grepp (med annat instrument och sannolikt af yngre hand) inristade tvänne tvärs öfver plattan i en svagt ömvändt-s-formig böjning gående, vid ena kanten i en spets sammanträffande, men för öfrigt nästan parallellt löpande linjer, af utseende som närmare framgår af bilden. Mellan dessa linjer är mellanrummet delvis urgräfdt.“ Olson s. 14 f.

III. Men ogsaa forskjellige andre omstændigheder er egnede til at vække tvil om rigtigheden af den forklaring, som Olson har givet af den hele indskrift.

Raderne I—III læser Olson saaledes¹:

I) H Y N t R t A : I Y I
s k u a r a r : i k i

II) Q t R : t Y t :
m a r : a f a

III) * t t : Q t : Y R t t
? a n : m n : k r a t

De 4 første runer i IV opfatter Olson som magiske runer. Den øvrige indskrift er han mest tilbøielig til at forstaa saaledes:

Atti Sigvarar Ingimar. A fa [m]an minn grat. D. e. „Ingemar Sigvardh's (son) ägde (detta). (Denna amulett) mände... öfverväldiga (dvs. besegra, afvända) min sorg (eller olycka).“ Jfr. gl.norsk *fá á e-n* „overvælde én“.

Alternativt har han tænkt paa at forklare *skuarar* som *sun(a) Ingvarar* „Ingvardh's søn“ og paa at tolke anden sætning saaledes: *hafva man* (eller *kan*) *minn grat*, d. e. [„denne amulett] mände (eller kan) hafva min gråt“. I anden sætning skulde da den forestilling være udtrykt, „att amuletten liksom skulle taga till sig och behålla ägarens sorg“; thi „utan tvifvel har man gärna i amuletten inlagt något personligt, en 'ande'“.

Olson er selv opmærksom paa flere af de vanskeligheder, som hans tolkningsforslag støder paa. Saaledes betegner han det som „ytterst påfallande, att det långa *t*-ljudet här [i *atti*] är återgifvet med dubbelt tecken. Sådant förekommer visserligen t. ex. på fsv. runinskrifter, men först från en afsevärdt senare tid

¹ Af første rune i III er kun nederdelen af en stav bevaret. Af sproglige grunde formoder Olson, at runen har været *Yk* eller snarere *Qm*. — Paa tegningen sees efter sidste rune i IV to prikker, som har lighed med skilletegn. Til disse tager Olson intet hensyn i sin beskrivelse af runerne og i gjengivelsen af indskriften, hvorfor de vel maa ansees for tilfældige.

än det här kan vara tal om“. Hertil føier jeg en anden betænkelighed ved at tolke **atti** som „eiede“: Vi skulde efter denne forklaring vente skilletegn foran **atti**, da der ellers overalt i indskriften findes to prikker til ordadskillelse.

Af disse grunde kan Olsons tolkning af indskriftens første halvdel ikke opretholdes. Ogsaa fra meningens side er den, som Olson selv fremhæver, ikke uden betænkelighed derved, at der i første sætning tales i præteritum. Man bliver da nødt til at antage, at det af en eller anden grund var runeristeren — den senere eiermand, som det skulde fremgaa af den følgende sætning — mere om at gjøre at forevige den tidligere eiermands end sit eget navn. „Sådana skäl kan man emellertid nog uppleta. Denna förra ägare kan ju t. ex. ha varit en på sin tid och ort synnerligen framstående man, af hvilken det var en stor heder att som gåfva eller på annat sätt mottaga en dylik nyttig sak.“ Men maa vi ikke tænke os, at det først er runerne (der ifølge Olson alle er fra samme tid), som har gjort vævspjeldet til en gjenstand (amulet), der havde noget værd som gave eller kunde være til nogen nytte? Desuden kan ikke godt en mand (Ingemar) tænkes at have eiet et vævredskab.

Endelig kommer hertil den indvending, at indskriften, som jeg ovenfor har vist, sikkert maa have begyndt med rad I. **atti | skuarar iki|mar** kan da ikke forbindes til én sætning.

Skjønt jeg saaledes maa tage afstand fra Olsons opfatning af **atti** og dermed tillige fra hans forklaring af indskriften i dens helhed, er det mig paa den anden side en glæde at fremhæve, at jeg i flere enkeltheder helt eller delvis kan slutte mig til hans opfatning. Olson har sikkert rigtig tolket **ikimar** som mandsnavnet *Ingimar* (nom), og der kan vel ikke være tvil om, at han i det væsentlige har rigtig opfattet forholdet mellem dette navn og det foregaaende ord, som ogsaa efter al sandsynlighed er et personnavn. Hertil vil jeg i det følgende komme tilbage.

Det ene af Olsons tolkningsforslag, hvorefter **a fa** skulde være = gl.norsk *fá á* „overvælde“, kan vi ganske se bort fra, fordi præpositionen *á* i en indskrift fra omkring aar 1000 (jfr. i det følgende) maatte være skreven med **ƒ** **ą**, ikke med **†**. Des-

uden maatte man af Olson forlange, at han skulde anføre analogier til den paafaldende ordstilling, som efter hans tydning fremkommer i anden sætning, og videre kan der, som Olson selv indrømmer, gjøres den indvending, at *fá á* i den norrøne litteratur kun forekommer med personligt objekt.

Mod det andet forslag „[denne amulet] mánde (eller kan) hafva min grát“ kan ingen formelle indvendinger gjøres; *afa* for **hafa* har talrige analogier i danske runeindskrifter, saaledes f. eks. i *afþi* paa den med-spjeldet omtrent samtidige skaanske Sjørup-sten. Saa meget alvorligere indvendinger kan derimod gjøres fra meningens side, og dette er vel grunden til, at Olson selv ikke synes at skjænke sit forslag synderlig tiltro. Den mening, han faar frem, har, saavidt jeg ved, intet tilsvarende i andre magiske runeindskrifter.

Men ogsaa i anden halvdel af indskriften kan jeg i flere enkeltheder slutte mig til Olson, hvilket vil fremgaa af den tolkning, som jeg nu selv vover at foreslaa ¹.

II.

Som allerede nævnt, finder jeg det utvilsomt, at indskriften begynder med den rad, som jeg har kaldt I. Første ord i denne bliver da *skuaraR*, hvorefter skilletegn følger. Dette er et navn i genetiv, styret af det følgende *iki mar* :, d. e. *Ingimar*, et navn, som oftere ellers forekommer i gammeldansk; se O. Nielsen, Olddanske Personnavne s. 51.

Mellem *s* og *k* maa, som Olson har seet, en vokal være udeladt, sandsynlig *i*, ligesom i *m̄n*, d. e. *m(i)n*, i III. *s(i)kuaraR* tolker Olson snarest som *SigvaraR*, gen. af mandnavnet *Sigvordr*, som antages at have havt en (dialektisk) sideform

¹ Paa grund af nærværende afhandlings forholdsvis store omfang og til dels meget specielle indhold har jeg ikke turdet benytte mig af dr. Ekhoff's velvillige tilbud om at lade den trykke i „Fornvännen“, hvor Olsons afvigende tolkning er offentliggjort.

Sigvorr* (jfr. þurkir = Þórgerðr), hvortil en gen. **Sigvarar* kunde være dannet istedenfor den oprindeligere form med *-rd*. En saadan nydannelse er vistnok tænkelig, selv om den synes at være uden direkte sidestykke; men rimeligere og tryggere forekommer det mig at opfatte **s(i)kuarar som gen. af kvindenavnet *Sigvør*. Dette, som er vel kjendt i vestnordisk (jfr. f. eks. Isl. sögur² I 359, Dipl. Norv. II nr. 578 1408 Ryfylke, III nr. 290 1357 Follo), findes ikke opført hos O. Nielsen. I gammeldansk (fra Skaane) forekommer dog andre kvindenavne paa *-vør* (*Asvør*, *Asvar* 12te aarh. = gl.norsk *Ásvør*, *Gunnur* 12te aarh. = gl.norsk *Gunnvør*), hvorfor det maa være uden betænkelighed at antage et kvindenavn *Sigvør*, gen. *Sigvarar*, paa det skaanske vævspjeld.

s(i)kuarar : **ikimar**, d. e. *Sigvarar-Ingimar*, sammenstiller jeg med personbetegnelser fra den norrøne litteratur som *Ásu-Þórðr* (eller *Gullásu-Þórðr*) *Gefnar-Oddr*. Om saadanne tilnavne, som udgjør første led i en sammensætning og bestaar af kvindenavne (eller kvindetilnavne) i genetiv, kan henvises til F. Jónsson, Aarbøger 1907 s. 169, hvor fremdeles *Helgu-Steinarr* og *Bangar-Oddr* (maaske af et kvindetilnavn *bong*) findes anførte. Den nævnte *Ásu-* eller *Gullásu-Þórðr* (Sex søg., Skt.) var en islænding Tord, som kom til Norge og der først blev den rige Aasas forvalter og senere hendes mand. Tilnavnet stammer snarest fra Tords forvaltertid, ligesom *Gefnar-Oddr* (Heið.) fik sit tilnavn som forvalter hos *Þórdís gefn*. Ved *Helgu-Steinarr* (Landn., Gullþ., Fóstbr.) og *Bangar-Oddr* (Sturl.) kan det ikke sees, hvilken forbindelse der har været mellem kvinden og manden. *Helgu-Steinarr* kan ikke være kaldt efter sin moder, da denne hed *Þórgerðr*.

Jeg oversætter derfor **s(i)kuarar** : **ikimar** ved Sigvors-Ingemar. Ingemar kan være bleven kaldt saaledes som forvalter hos Sigvør, men forholdet mellem dem kan ogsaa (samtidig) have været et andet. Herom skal jeg tale mere i det følgende.

Derpaa læser jeg (h)afa : | [m]an : = gl.norsk *hafa man*, hvorpaa ogsaa Olson alternativt har tænkt. Hvorfor jeg har be-

stemt mig for [m]aṅ, ikke [k]aṅ, saaledes som der ogsaa kan læses, vil sees af den mening, som jeg finder i den hele indskrift.

I de ord, som dernæst følger, $\widehat{m\acute{n}}$: *krat*, finder jeg ingen brugbar mening, om man med Olson forklarer $\widehat{m\acute{n}}$ som det possessive pronomen i hankjøn ental *minn* („min graad“). I $\widehat{m\acute{n}}$, hvilket uden tvil er forkortet skrevet for *m(i)n* (jfr. *s(i)kuaraṅ*), søger jeg derfor et andet ord.

m(i)n : *krat* forstaar jeg som *mēn-grāt* akk., d. e. *mén*-graad, graad, som er fremkaldt ved *mén*. Denne sammensætning, som rigtignok ikke ellers er paavist i de gamle nordiske sprog, er ganske naturlig, idet den i betydning kan sammenstilles med det gammelnorske *meintregi*; det gamle ord for „graad“ kan nemlig, som Olson (s. 24) nævner, bruges i en mere omfattende betydning „sorg, ulykke“ (jfr. f. eks. gl.svensk *uändes hánna gratar i gläpi* Cod. Bureanus 519).

Det ord, som er første led i den af mig antagne sammensætning, har i gl.dansk betydningen „skade, feil“, i gl.svensk „ondt, skade (i fysisk henseende), kval, sorg“. Af de betydninger, som gl.norsk *mein* har, fremhæver jeg navnlig den, som vi bl. a. kjender fra Hávamál 151:

*Pat kann ek et sétta,
ef mik særir þegn
á rótum hrás víðar,
ok þann hal,
er mik heipta kveðr,
þann eta mein heldr en mik.*

„Det kan jeg for det sjette, om en mand saarer mig paa det raa (friske) træes rødder: den mand, som vækker min vrede, ham rammer *mén* før mig.“

Her er aabenbart tale om den skade, som voldes ved runer, indridsede i en saftig trærod¹. Man har vel tænkt sig, at lige-

¹ Jfr. Corpus poeticum boreale II 572. — I Grettis saga kap. 79 ff. voldes Grettis død ved en trærod, hvori er ristet runer, som er rødfarvede i blod.

som runerne blev skaarne ind i den friske rod og deres kraft derfra fik gennemtrænge det hele træ, saaledes skulde virkningen af den galder, som ménrunerne indeholdt, gennemtrænge hele den person, som man vilde skade. Men Odin, i hvis mund den citerede strofe af Hávamál er lagt, kan en galder, som er rammere end modstanderens, hvorved han bevirker, at den mén, som rettes mod ham, vender sig mod sin ophavsmand.

Hvorledes saadan mén, som var fremkaldt ved trylleruner, kunde ytre sig, lærer vi af Egils saga kap. 72 og 76. Paa sin Vermelandsfærd traf Egil Skallagrimsson paa en syg ung pige og opdagede, at sygdommen (*mein hennar*) skyldtes en fiskegjele (*tálkn*), beskrevet med runer, som en ukyndig bondesøn i nabolaget havde lagt under hendes leie. Thi senere „kom det op, at han havde beilet til hende, men Torfinn [hendes fader] vilde ikke gifte hende [med ham]; saa vilde bondesønnen forføre hende, men hun vilde ikke; da troede han at riste elskovsruner for hende, men han havde ikke kyndighed nok dertil, og han havde ristet for hende noget, som hun fik mén (*meinsemi*) af“.

Her er altsaa mén (*mein, meinsemi*) brugt om den skade, som kunde paaføres én ved trylleruner og — maa vi tænke os — dermed forbundne galdre. Dette mén beskrives saaledes, at pigen siges at have havt *langan vanmátt, ok þat var krömm mikil; fekk hon enga nótt svefn ok var sem hamstoli væri*.

Af Hávamál 151 og stedet i Egils saga tør vi kanske slutte, at *mein* „mén“ er det tekniske ord i oldtidens magi for saadan, ved trylleruner paaført, hovedsagelig fysisk lidelse. I denne betydning bør vel derfor ordet ogsaa opfattes i runeindskriften paa vævspjeldet, hvoraf jeg nu har tolket det meste:

s(i)kuarar : iki|mar : (h)afa : | [m]aṅ : m(i)n : krat, d. e. „Sigvors-Ingemar vil faa mén-graad“.

Hafa forekommer her med „graad“ som objekt, ligesom Skirnismál 30: *grát at gamni skaltu i gogn hafa*.

Den regelmæssige prosaiske ordstilling vilde være [m]aṅ (h)afa (jfr. M. Nygaard, *Norrøn syntax* § 344 a). Naar dog her i den sammensatte verbalform infinitiven staar

foran hjælpeverbet, synes dette at maatte forklares deraf, at infinitiven med vægt er sat først. Korrektst vilde det derfor være at gjengive udtrykket saaledes: „Sigvors-Ingemar, faa vil (han) mén-graad“, d. e. han vil ikke undgaa at faa mén-graad.

Hvad er det nu i runeindskriften, som sætter saadanne kræfter i bevægelse, at deres virkning ikke kan udeblive?

Tilbage har vi endnu de 8 runer, som danner en rad for sig (IV):

a a l l a t t i :

Her forekommer ikke skilletegn, og det er derfor ikke tilladt at afdele disse runer i flere ord. Egentlige ord med ligefrem, sproglig betydning tør heller ikke søges i de 8 runer, som opviser den eiendommelighed, at her 3 runer (a, l og t) er skrevne to gange sammen. Der kan da ikke være tvil om, at vi har at gjøre med trylleruner. For magiske runeindskrifter er det netop eiendommeligt, at runerne gjentages flere gange eller at de skrives med flere rids, forat derved deres overnaturlige kraft kan øges. Et udmerket eksempel herpaa er Lindholm-benstykkets indskrift¹, som har runer af den ældre række, hvis stave er skrevne med tredobbelt rids. Paa den ene af Lindholm-amulettens sider er først skrevet 8 gange **ᚱ a**, derpaa 3 gange **ᚱ ᚱ**, 3 gange **ᚱ n**, **ᚱ ᚱ ᚱ bmu** (én gang hver)², 3 gange **ᚱ t**, hvorpaa det magiske ord **alu** (sandsynlig med betydningen „værn“) følger³. Vi lægger merke til, at der her, ligesom paa væv-spjeldet fra Lund, baade forekommer trylleruner, som kun er skrevne én gang, og saadanne, som er gjentagne flere gange. Det sædvanlige synes at have været, at de magiske runer, naar de gjentoges, blev skrevne 3 gange sammen, saaledes som i

¹ Stephens, Runic Monuments I s. 219.

² Ifølge meddelelse fra Sven Söderberg (i brev af 17/3 1894 til professor Fr. Löffler, som velvillig har gjort mig bekendt med dettes indhold) har Lindholm-indskriften tre **ᚱ**-runer, ikke to, som paa tegningen hos Stephens. Desuden har der ifølge Söderberg sikkert oprindeligt staaet en rune i bruddet mellem **ᚱ** og **ᚱ** (hvilken jeg har antydnet ved en stjerne).

³ Se om disse magiske runer S. Bugge (og Lyngby), Aarbøger 1871 s. 185 f. og M. Olsen smst. 1907 s. 30 ff.

Lindholm-indskriften. Men vi kjender ogsaa eksempel paa, at en rune i magisk hensigt kun er gjentagen to gange, idet der i Sigrdrifumål 6 er tale om to ↑-runer (hvis navn var *Tjyr*), naar det heder: *nefna tysvar Tj*.

Samme magiske virkning som en to gange gjentagen ↑-rune har aabenbart ↑ med to par parallelle kviste havt. Saadanne ↑-runer med dobbeltskrevne kviste kjender vi fra de urnordiske indskrifter paa brakteaterne nr. 28 og 30 (fra Overhornbæk, nær Randers) og paa benamuletten fra Ødemotland, (Haa, Jæderen)¹. Paa denne sidste gjenstand, som saavel i form som i runernes indridsning og indhold viser merkelige overensstemmelser med Lindholm-amuletten, forekommer én gang t med to par parallelle kviste (rune b 3) og tillige én gang t med 3 par parallelle kviste, nemlig rune b 16. Efter denne rune, som tilhører et udpræget magisk afsnit i indskriften², følger runen | i. Her findes da sammen de to magiske runer, ↑ med 3 par parallelle kviste og | i, hvilket er samme runeforbindelse som den, vi møder blandt de magiske runer paa vævspjeldet fra Lund: to ↑-runer, fulgt af |. Afvigelsen mellem Ødemotland-indskriften og Lund-indskriften er kun den, at der i den første foran i gaar en t-rune med tre par parallelle kviste (hvilket er jevngodt med 3 t-runer), medens spjeld-indskriften kun har to t-runer foran i.

Det maa synes indlysende, at der er sammenhæng mellem de 3 sidste trylleruner ↑ ↑ | paa vævspjeldet fra Lund og magiske runer paa den betydelig ældre benamulet fra Ødemotland paa Jæderen. Men ogsaa med en magisk runeindskrift fra den senere middelalder synes Lund-indskriften at fremvise utvilsomme overensstemmelser.

En stenaldersøkse, som i 1889 blev funden paa en mark i nærheden af Veile, bærer paa den ene side 8 store, smukt

¹ Ødemotland-indskriften er udgiven af S. Bugge i Norges Indskrifter med de ældre Runer I s. 243 ff.

² Jfr. Aarsberetning for Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevarening 1907 s. 167 ff.

indridsede og meget tydelige runer, som ifølge Wimmer¹ snarest skriver sig fra begyndelsen af 13de aarh.:

ᚠ ᚦ ᚷ ᚦ ᚠ ᚦ ᚠ ᚠ
l y f a t y i ø

Wimmer har her fundet ordet *lyf* „lægemiddel“, „efterfulgt af fem runer uden sproglig, men med magisk betydning, ganske som paa benstykket fra Lindholm ordet *alu* er forbundet med et antal magiske runer“. Baade benstykket og stenøksen har efter Wimmer tjent som amuletter til værn mod ondt.

Indskriften paa stenøksen bestaar af 8 runer med magisk kraft ligesom det tryllekraftige slutningsafsnit paa vævspjeldet fra Lund. Af de 8 magiske runer i Lund-indskriften gjenfindes to, nemlig ᚦ ᚠ, i den samme rækkefølge paa stenøksen. Paa denne forekommer ogsaa runen ᚠ ligesom i rad IV paa spjeldet. Endelig maa merkes, at ᚠ ᚠ (Lund) mulig tør sammenstilles med ordet ᚠ ᚦ ᚷ *lyf* paa øksen².

I det hele taget gjenfindes saaledes i stenøkse-indskriften alle de 4 forskellige runer (a, l, t, i) i rad IV paa vævspjeldet, og derved er det gjort i høi grad sandsynligt, at denne rad indeholder magiske runer uden egentlig sproglig mening³.

Ogsaa Olson har, som allerede nævnt, i runerne ᚦ ᚦ ᚠ ᚠ *aall* (men kun i disse) seet magiske runer, idet han har tænkt paa sammenhæng med *alu* i mange urnordiske runeindskrifter.

¹ Sønderjyllands runemindesmærker (særtryk af „Haandbog i det nord-slesvigske spørgsmaals historie“, Kbh. 1901) s. 26.

² Mod denne sammenstilling tør ikke indvendes, at ᚠ ᚠ, om dette var at forstaa som *l(yf) l(yf)*, ikke vilde passe i en indskrift, hvis hensigt tydelig har været den at paaføre en person mén. Værnende og skadende midler er i magien ofte uløselig forbundne, idet den, som tilføier en anden noget ondt, samtidig gjerne tager sine forholdsregler for at hindre, at de mægtige kræfter, som sættes igang, skal vende sig mod ophavsmanden selv. Et eksempel herpaa har vi i den s. 10 citerede strofe fra *Hávamál*.

³ Af de 4 sidste magiske runer ᚦ ᚠ ᚠ ᚠ har jeg i det foregaaende paa den ene side sammenstillet ᚠ ᚠ ᚠ med runerne b 16—17 ᚠ ᚠ (hvor ᚠ har 3 par parallele kviste) paa Ødemotland-amuletten og paa den anden side ᚦ ᚠ med ᚦ ᚠ paa stenøksen fra Veile-egnen. Hvis begge disse sammenstillinger er rigtige, maa der følgelig være sammenhæng mel-

Dette finder jeg mindre rimeligt af den grund, at jeg ikke kjen-der eksempel paa, at hele trylleord er skrevne med gjentagelse af hver enkelt rune for sig. Vilde man fordoble den magiske virkning af *alu*, havde man vel skrevet *alu alu*; jfr. *salusalu* paa brakteat nr. 20, som synes at indeholde det tryllekraftige *alu* to gange¹. Forskjelligartet er forholdet paa Lindholm-ben-stykket, hvor ordet *alu* ligesom de foregaaende magiske runer er skrevet med tredobbelte stave, hvorved hver enkelt runes kraft maa tænkes at være bleven forsterket til det tredobbelte.

Indskriften paa vævspjeldet ender med 8 magiske runer, som lægger kraft i de foregaaende ord „Sigvors-Ingemar vil faa mén-graad“ og sikrer, at de vil gaa i opfyldelse. Ved denne anbringelse af de magiske runer sidst i indskriften stemmer Lund-indskriften overens med, hvad der er regel i de magiske runeindskrifter. Saaledes ender indskriften paa den lille sten-amulet fra Valby ved Kjøbenhavn, som jeg² har tolket *wjpr afunþ* „mod avind“, med en magisk *Λ*-rune, som staar udenfor den egentlige indskrift. Fra langt senere tid nævner jeg indskriften paa en træpind fra Urnes kirke i Sogn, som ogsaa er af tryllekraftigt indhold og som ender med de 3 hellige runer *Ƴ Ƴ Ƴ*, hvilke er valgte, fordi de er begyndelsesrunerne i den

lem *ti* Ødemotland og (*a*)*t* Veile-øksen. Nu har jeg tidligere (Aarsberetning for Foren. til norske Fortidsmind. Bev. 1907 s. 167 ff.) bragt *ti* Ødemotland i forbindelse med de magiske runer *↑ Λ tr* (rimeligvis første og sidste rune i guden Ty's navn i nominativ) paa en træagle fra Urnes kirke i Sogn. Det er da meget tiltalende at antage sammenhæng mellem *↑* | Ødemotland og Veileøksens *↑*; thi efter denne rune følger *Λ*, idet der paa øksen staar *↑ Λ ty*, hvilket uden tvil maa sammenstilles med *↑ Λ tr* paa Urnes-naglen. Heraf synes da at følge, at *ty* i økse-indskriften skal forklares som et minde om guden Tys navn. Længer kan vi ikke med nogen rimelighed naa i forklaringen af denne indskrift. At opfatte *Ƴ* *ø* som forkortet skrivemaade for ordet „økse“, kan vistnok synes tiltalende, men er dog kun en usikker gjætning, saalænge indskriften i sin helhed ikke er forklaret.

¹ Se S. Bugge, Norges Indskr. I s. 165 og Aarbøger 1905 s. 313.

² Valby-amulettens runeindskrift (Christiania Vid.-Selsk. Forhandl. 1905 nr. 6).

treenige Guds navn; dog har disse 3 runer tillige sproglig betydning som del af den egentlige indskrift¹.

Men ogsaa paa anden maade er runernes tryllekraftige virkning forsterket paa vævspjeldet, saaledes som det vil fremgaa af flere eiendommeligheder ved indskriften, som jeg i det følgende skal gjøre nærmere rede for.

III.

Først skal jeg søge at besvare et spørgsmaal, som maa fremstille sig, naar man søger at trænge dybere ind i Lund-indskriftens eiendommeligheder: Hvorfor er paa et enkelt sted en binderune anvendt, til og med en binderune af en ganske enestaaende form? Paafaldende er det ogsaa, at binderunen \widehat{mn} udtrykker et helt ord, hvor runen | i snarere er udeladt af skriveren (ligesom i $s(i)kuara\mathring{a}$), end den skal tænkes at ligge i binderunens stav. Det fremsatte spørgsmaal bliver derfor vistnok at besvare i sammenhæng med spørgsmaalet om udeladelsen af runen | i paa to steder i indskriften. Hverken anvendelsen af binderunen eller udeladelsen af i kan skyldes hensyn til rummet. Netop i rad III (foran \widehat{mn}) staar runerne meget aabent, og i rad I ved indskriftens begyndelse kunde der godt være blevet plads til en |-rune. Heller ikke er $s(i)kuara\mathring{a}$ og $m(i)n$ særlig almindelige ord i runeindskrifter, saaledes at den forkortede skrivemaade kan forklares som en traditionel, hvilket er tilfældet med hyppig forekommende forkortede ord som **habi** = **hialbi**, **s** = „sjæl“ (Olson s. 20, 22 anm.). Endelig ser vi, at runeristen ved udeladelsen af i i de to ord ikke har fulgt et bestemt princip; thi i **ikimar** er i skrevet mellem konsonanter.

Jeg vender mig til Rök-indskriften for at naa til et svar paa de fremsatte spørgsmaal.

I Rök-indskriften møder vi den samme eiendommelighed som i Lund-indskriften: I hin omfangsrige indskrift er ogsaa

¹ Se Aarsberetning 1907 s. 158 f.

én enkelt gang anvendt en binderune, nemlig runen for \widehat{ap} i ordet $\widehat{rapulfs}$ *d* linje 6. Her kan grunden sikkert angives.

Wimmer (hos Bugge, Rökstenen, Stockh. 1878, s. 95) har først gjort opmærksom paa, at det neppe er tilfældigt, at antallet af runetegn i hver af de 5 linjer *e* 1, *e* 2, *e* 3, *f* og *g* er det samme som antallet af runer i den længere runerække, nemlig 24¹. Senere er en række andre tilsigtede talforhold paa Rök-stenen paaviste af Bugge og mig². Blandt disse skal her kun nævnes, at ogsaa tallet 16, som er runernes antal i den kortere række, spiller en betydningsfuld rolle i Rök-indskriften. Eksempelvis anfører jeg, at der i *e* 2 ved skilletegnet mellem r. 16 og r. 17 afdeles en gruppe paa 16 runer, som i modsætning til de runer, som gaar foran og følger efter, er skrevne ligefrem uden anvendelse af chiffreskrift. Paa lignende maade afdelar skilletegnet midt i linjen *d* 6, som bestaar af 32 runer, to grupper paa 16 runer hver. Anvendelsen af binderunen for \widehat{ap} i $\widehat{rapulfs}$ maa uden tvil sees i sammenhæng med denne linjens inddeling i grupper paa 16 runer, selv om grunden, saaledes som Bugge paaviser, tillige er en anden.

Vi skal nu undersøge, om grunden til, at en enkelt binderune er anvendt i Lund-indskriften, kan være den samme som paa Rök-stenen. Tæller vi antallet af runer paa benpladen, finder vi, at den egentlige indskrift (rad I—III) indeholder ($10 + 6 + 8 =$) 24 runer, hvortil kommer 8 magiske runer³. Enten er her tallet 24 tilsigtet, eller der er, som i linjen *d* 6 paa Rök-stenen, tilsigtet to grupper paa 16 runer hver, idet rad I og II tilsammen udgjør ($10 + 6 =$) 16 runer og rad III og IV ligeledes udgjør ($8 + 8 =$) 16 runer⁴. Men det er vel saa sandsyn-

¹ Jfr. S. Bugge, Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden (K. Vitterhets Hist. och Ant. Akad. Handlingar XXXI nr. 3) s. 44.

² Herom kan henvises til et efterladt arbejde om Rök-indskriften af S. Bugge, hvilket inden kort tid vil blive offentliggjort.

³ Det maa merkes, at Vadstena-brakteaten opviser lignende talforhold: først de 8 (kanske magiske) runer **luwatuwa** og derpaa den længere runerække (hvoraf dog den sidste rune ikke sees paa grund af ornamentet under hempen; jfr. Montelius, Fornvännen 1906 s. 147).

⁴ Disse talforhold fremtræder ikke, naar rad IV læses først. Derfor ser jeg i dem et nyt bevis for min læsning af indskriften.

ligt, at baade tallet 24 og tallet 16 er tilsigtede, ligesom i *e* 2 paa Rök-stenen. For nu at faa frem disse bestemte talforhold maatte runeristeren i forveien nøie overveie indskriftens indhold, og vi tør tænke os, at han af hensyn til de i runeskriften saa betydningsfulde tal 24 og 16 med velberaad hu har anvendt binderunen for \widehat{mn} (der tælledes som én rune) og paa to steder udeladt *i*. Mulig har han ogsaa med flid skrevet **afa** uden *h* af hensyn til indskriftens talforhold, ligesom der paa Rök-stenen er skrevet **uaim** for **huaim** (jfr. derimod med *h*- **huaria** *a* 3, **huar** *a* 6, **huar** *d* 1, **huaria** *d* 3, **hoar** *f*) i *e* linje 1, som bestaar af 24 runer.

Hvorfor var det ham dog saa meget om at gjøre at faa frem disse talforhold? Jeg har allerede antydet, at disse tjente til at øge tryllerunernes kraft. Dette skal jeg nu søge at gjøre sandsynligt, idet jeg gaar over til at omtale ensartede talforhold i en anden runeindskrift (fra Trondhjem), som vil vise sig at være af vigtighed for den rigtige opfatning af vævspjeldets indskrift.

Ved udgravninger i Trondhjem sommeren 1901 fandtes et benstykke, hvorpaa en længere runeindskrift er indridset. Denne, som er læst og udgivet af K. Rygh og tolket af S. Bugge¹, lyder saaledes:

⁵ ¹⁰ ¹⁵ ²⁰ ²⁵ ³⁰ ³⁵ ⁴⁰
 unakmæyiu[ik]uilatriðælensfulæuifækiahakabi

Naar vi efter at have sysselsat os med Lund-indskriften vender os til denne trondhjemske indskrift, er der én ting, som straks maa vække vor opmærksomhed: Benstykket fra Trondhjem har, ligesom det skaanske benspield, én enkelt binderune (r. 38), som ikke er betinget af rumbensyn. Det er naturligt, at vi forsøger en forklaring heraf ud fra lignende forhold som ved (Rök-indskriften og) Lund-indskriften.

¹ Et Benstykke med Runeskrift fundet i Trondhjem. Af S. Bugge og K. Rygh. (Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1901. No. 4.) Trondhjem 1902. — Hr. overlærer K. Rygh har velvillig overladt mig til benyttelse klichéen til sin tegning af benstykkets runer.

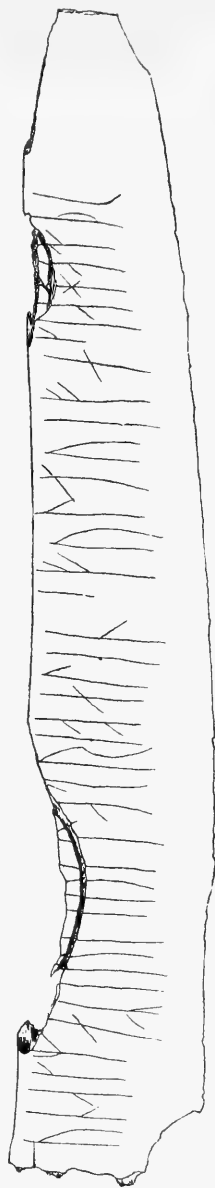
Videre lægger vi i indskriften paa bennykket fra Trondhjem merke til en anden ret iøinefaldende eiendommelighed: Rune 33 F k (i ækia) rækker ikke længer ned end til midten af de omstaaende runer, uagtet runen paa grund af det brede mellemrum mellem r. 32 f og r. 34 | ikke godt kan tænkes at have været først udeglemt og senere tilføjet.

Paa dette sted i indskriften bør vi derfor særlig have vor opmærksomhed rettet, naar vi — for at forklare binderunen r. 38 — søger efter tilsigtede talforhold.

Her maa indskydes nogle ord om tilsigtede talforhold i to orknøske runeindskrifter, Maeshowe nr. 18 og 16. I disse spiller runegrupper paa 24 og 16 tegn en vigtig rolle, og som midler til at afdele saadanne runegrupper kan anvendes dels afstikkende, ornamentalt udførte runer (i nr. 18), dels runernes indbyrdes høide (nr. 16)¹. Derved giver disse to indskrifter os et vink om, hvorfor der i den trondhjemske indskrift paa ét sted er anvendt en afstikkende F -rune af halv høide.

Denne F -rune er den 33te fra indskriftens begyndelse. Derved afdelar den en gruppe paa 32 (d. e. 2×16) runer, hvilket er det samme antal som antallet af runer i Lund-indskriften.

Fra og med F -runen r. 33 indtil indskriftens slutning tælles 8 runer. Da dette

¹ Se om tilsigtede talforhold og andre kunstlerier (hvori Maeshowe-indskrifterne stemmer overens med Rök-indskriften) mit skrift „Tre orknøske runeindskrifter“ (Chra. Vid.-Selsk. Forhandl. 1903 nr. 10).

tal (som er ligt med antallet af runer i hver af den længere runerækkes 3 „ætter“) ogsaa fremtræder i den af magiske runer bestaaende rad IV paa vævspjeldet, paa Veileoksen (se s. 14) og i første afsnit (*luwatuwa*) paa Vadstena-brakteaten (s. 17 anm. 2), samt i etpar andre indskrifter med de ældre runer¹, kunde det tænkes, at det var tallet 8, som her var tilsigtet og som havde foranlediget, at der ved r. 38 var anvendt en binderune. Men vel saa sandsynlig finder jeg en anden opfatning.

Den hele indskrift fra Trondhjem bestaar af 40 runer, hvilket er runernes antal i den ældre og i den yngre runerække (24 + 16) tilsammenlagt. Kanske har det været runeristerens hensigt at faa frem et afsnit paa 16 runer fra r. 25 indtil indskriftens slutning. Det synes nemlig vanskelig at kunne bero paa et tilfælde, at et saadant afsnit meget passende indledes med de to runer $\text{F} \text{N}$ fu (r. 25 og 26), som er de to første runer i den af 16 runer bestaaende yngre futhark.

Det kan her være forholdsvis ligegyldigt, hvilken af disse opfatninger, som forøvrigt ikke behøver at udelukke hverandre (jfr. s. 17 f.), man bestemmer sig for. Under enhver omstændighed opnaar man for binderunen i Trondhjem-indskriften en lignende forklaring som den, der er given for de én enkelt gang optrædende binderuner i Rök-indskriften og i Lund-indskriften. Denne eiendommelighed, som den sidstnævnte indskrift har tilfælles med Trondhjem-indskriften, faar øget interesse derved, at den er et led i en flerhed af overensstemmelser mellem disse to indskrifter, som videre fremtræder i indskrifternes indhold og i arten af de gjenstande, hvorpaa runerne er indridsede.

Med ordadskillelse maa den trondhjemske indskrift gjengives saaledes:

unak mæyiu [ik] uil-at rið ælens fulæ uif ækia hakapi

¹ Paa Sølvet-brakteaten (Norges Indskr. I 170), brakt. 20 (*salusalu*, jfr. s. 15) og Svarteberg-medaljonen (Sv. fornminnesför. tidskrift XI s. 109). Er i Svarteberg-indskriften navnet *ssigadu* skrevet med to s-runer, forat der derved kunde fremkomme en gruppe paa 8 runer?

Efter Bugge, som har antaget, at indskriften er metrisk, har den i gammelnorsk sprogform lydt:

*Unnak møyju,
ek vil-at rea
Ællends fúla víf,
ækkja hagaði.*

Dette har Bugge oversat saaledes: „Jeg elskede Møen. Jeg vil ikke plage Erlends afskyelige Hustru; som Enke vilde hun være tilpas (for mig)“.

Her maa det andet „jeg“ være sterkt betonet, da *ek* efter Bugge har dannet allitteration med *unnak*. Bugge har tænkt sig, at Erlends hustru kaldes „afskyelig“, fordi hun har ægtet Erlend.

Etpar enkeltheder i Bugges tolkning kan maaske være mindre sikre, men om hovedindholdet, om indskriftens tankegang og bestemmelse, kan der ikke næres tvil. Vi har her for os en mid-indskrift, hvorved runeristeren aabenbart har villet skade Erlend og fremkalde den tilstand, som antydes i ordene: „som enke vilde hun være tilpas (for mig)“¹.

Med udgangspunkt i denne indskrift formoder jeg, at de tilsignede talforhold, som har hensyn til runernes antal i de to runerækker (24 og 16), fortrinsvis har hørt hjemme i indskrifter, hvori man har villet lægge en overnaturlig, magisk kraft. Op-rindelsen til denne fremhæven af grupper paa 24 (og 16) runer søger jeg i indskrifter, der som Vadstena-brakteatens og Kylfverstenens indeholder den hele runerække paa 24 tegn og som derfor efter de gamle runemesteres opfatning kunde tænkes at inde-slutte i sig runernes samlede tryllekraft. I visse arter af magiske indskrifter er vel saa senere saadanne bestemte rune-grupper — hvis indhold efterhaanden blev ligegyldigt, idet de ikke længer behøvede at bestaa netop af futharken, men ogsaa kunde indeholde 24 (16) runetegn med sproglig betydning —

¹ Jfr. Aarsberetning 1907 s. 149 ff.

blevne faste bestanddele, hvorved indridsningens tryllekraft øgedes¹. De magiske indskrifter var i det hele taget ikke skrevne for at læses af mennesker, men hensigten med dem var udelukkende at indvirke paa overnaturlige væsener, i hvis magt det stod at fordærve eller at hjælpe. Jo bedre skjulte de tilsigtede talforhold var, desto sikrere kunde man være paa deres virkning; thi de var da vanskeligere at opdage, og man undgik derved, at andre mennesker gjorde dem uskedelige eller vendte dem mod deres ophavsmænd.

Efter den tolkning, jeg har givet af runeindskriften paa vævspjeldet fra Lund, er ogsaa denne uden tvil en mid-indskrift: „Sigvors-Ingemar vil faa mén-graad“ — i kraft af de 8 ménstave, som er skrevne tilsidst i indskriften. Men dennes fordærlige virkning er øget derved, at den tilsammen indeholder $2 \times$ den yngre futharks 16 runer (eller: 24 runer, svarende til den ældre runerække, + 8 magiske runer).

IV.

De forhold, som forudsættes af Lund-indskriften, synes at være ensartede med de, som ligger til grund for den trondhjemske indskrift. I denne søger runeristeren at volde den mands død, som har taget hans elskede fra ham. I hin ønskes ulykke („mén“) over en vis „Sigvors-Ingemar“, rimeligvis af en kvinde, hvem Ingemar er bleven utro, idet han har knyttet en ny forbindelse med en anden kvinde. Man kunde formode, at denne anden kvinde er den samme Sigvor, efter hvem Ingemar har faaet det nedsættende tilnavn „Sigvors-Ingemar“. I det enkelte ord **s(i)kuaraṛ** ligger da nøglen til forstaaelsen af den hele situation, som spjeld-indskriften forudsætter². Er kanske det

¹ I denne sammenhæng er det af vigtighed, at Lindholm-benstykkets ene side efter Söderbergs læsning (s. 12 anm. 2) bestaar af 24 sikkert magiske runer.

² Saaledes kan ogsaa indre grunde tale for, at **s(i)kuaraṛ** er genetiv af kvindenavnet *Sigvor*, ikke af mandnavnet *Sigvordr*.

foragtelige „Sigvors-Ingemar“ et udtryk, som skyldes øieblikkets ophidsede stemning hos Sigvors ulykkelige medbeilerske, fra hvem nid-runerne synes at hidrøre?

Det er meget vel muligt, at runerne paa vævspjeldet er skrevne af en kvinde. Den islandske tradition fortæller om flere rune kyndige kvinder; en saadan var det f. eks., som ved trylle-runer voldte Grettes død (jfr. s. 10 anm. 1). Det synes mig ogsaa mindre rimeligt, at udtrykket „mén-graad“ skulde være valgt af en mand om en mand.

Tryllerunerne, indridsede i et vævredskab, giver anledning til forskjellige overveielser.

„At væve ulykke“ er et billedligt udtryk, som kjendes fra mange sprog. Grækerne bruger *ἔφαινω* „væve“ paa denne maade om listige, hemmelige anslag („anzetteln“): *ἔφ. δόλον, κήρας, δολόφρονα πότιμον*, o. s. v. I latin kan *texere* anvendes i samme betydning, ligesom man i tysk kan sige *Ränke weben*. Atter og atter gjenoplives billedet af digterne, som naar Sophokles taler om at væve *ἄφικτα μύθεα ἀδαμαντίναις κερκίσι*, eller som naar i det mægtige norrøne kampkvad *Darraðarljóð 12* valkyrjer „med sverd slaar seiervæven“, hvis rending er tarmet og hvis kljaastene er menneskehoveder. „Nu er høvdingen segnet for odd“ heder det her om den seierrige „unge konges“ modstander; „nu er væven vævet og volden farvet rød af blod“. Saaledes kan menneskets skjæbne væves, ligesom dets livstraad med et andet, nær beslegtet billede spindes af norner eller parcer. Baade vævning og spinding havde noget hemmelighedsfuldt ved sig, og naar en kvinde ved sin væv eller rok rettede alle sine tanker bestemt mod en enkelt person, kunde hun væve eller spinde ham lykke eller ulykke ind i sit arbeide (jfr. Grimm's *Wörterbuch X*, 1 sp. 2522). Her skal eksempelvis nævnes, at det paa Island har været sædvanligt at væve hele lykkevers ind i de spjeldvævede saakaldte *leturbönd*, som kunde have forskjellig anvendelse i det daglige liv (M. Lehmann-Filhés, *Zeitschr. f. Volkskunde IX* s. 25)¹.

¹ Det kunde ligge nær i denne sammenhæng at minde om udtrykket *þær of vindr, þær of vefr* i *Sigrdrifumál 12*, hvor *þær* efter haand-

Runernes overnaturlige kraft har den tryllekyndige kvinde kunnet væve ind i sin væv, naar hun paa et af spjeldene med runer indridsede en forbandelse over en bestemt person, forsterket ved magiske runer. Og hver gang hun slog væven, har hun da vel sagt noget saadant som: „Jeg vikler N. N. ind i denne ulykkesvæv“, eller — for at tale med den kvinde, som har indridset runerne paa spjeldet fra Lund —: „N. N. skal faa mén-graad“. Saaledes kan der i spjeld-indskriften ligge gjemt et helt lidet billede fra det daglige liv i vikingetiden med træk, som meget minder om den situation, kong Sverre udmaler i sin tale i Bergen efter Magnus Erlingssøns fald (Konunga sögur s. 105), hvor han paa sin livfulde maade skildrer sine skjulte fienders tænkemaade: „Slig taler tjenestekvinden, naar hun gaar ud og har banketræet i haanden og slaar paa hellen: „her skulde Sverres hoved ligge under!“ siger hun“.

Men ogsaa en anden, noget afvigende opfatning kunde synes mulig paa grund af den magiske indskrift af ensartet indhold paa benstykket fra Trondhjem.

Om denne gjenstand udtaler K. Rygh (anf. st. s. 7): „Det er et Stykke af et Ribben af Okse eller Ko, afbrækket ved begge Ender, nu gode 20 Cm. langt. Det kan nu vanskelig sikkert afgjøres, om det er et Brudstykke af et tildannet Redskab. Det kunde i Tilfælde tænkes at være et Stykke af et Vævspyd (Vævsked). Saadanne pleier rigtignok i disse Fund i Regelen at være dannede af Hvalben og ganske rette; men ialfald i et enkelt Tilfælde forekommer der ogsaa et, som er dannet af et Ribben og derfor er lidt krummet, med et smalere Haandtag i den ene Ende. Det synes ialfald mindre rimeligt, at en saa omhyggelig ridset Indskrift skulde være anbragt paa et Stykke Ben, som ikke havde nogen Bestemmelse som Brugs-gjenstand. Bruddene ved Stykkets Ender er gamle.“

skrifternes overlevering henviser til *mátrúnar* i det foregaaende og hvor *vefr* formelt kunde være præsens af *vefa*. Men mulig gaar *þær* tilbage paa *sakar* i en foregaaende strofe, som nu er faldt ud (se Finnur Jónsson's Edda-udgaver til stedet), og *vefr* kommer vel snarere af *vefja* end af *vefa*.

Det maa saaledes vistnok snarest antages, at det med magiske runer forsynede benstykke fra Trondhjem har været et vævredskab. Derved faar vi da i gjenstandens anvendelse en ny overensstemmelse med vævspjeldet fra Lund, hvis indskrift, som vi har seet, baade i tilsigtede talforhold og i indhold og bestemmelse viste sig at danne et sidestykke til Lund-indskriften. Nu er runerne paa vævskeden fra Trondhjem sikkert ridsede af en mand, og vævskeden, som vistnok var afbrækket, førend den blev forsynet med runer, maa have været ubrugelig til vævning. Tryllerunerne paa vævskeden kan derfor ikke tænkes at have virket derved, at der i egentlig forstand vævedes med denne, men vi bliver nødte til at antage, at runerne er indridsede i vævskeden, fordi man forestillede sig, at de derigjennem paa en symbolsk maade ligesom sattes istand til at slaa ulykkesvæven sammen.

Heraf kunde følge, at heller ikke vævspjeldet har virket gjennem sine trylleruner samtidig med, at det gjorde tjeneste i en væv. Naturligst forekommer det mig dog at opfatte forholdet mellem gjenstanden og dens indskrift saaledes, som jeg i det foregaaende har udviklet.

Men selv om derved sammenligningen af tryllerunerne paa vævspjeldet med nid-runerne paa den afbrækkede vævsked ikke kan gennemføres i alle enkeltheder, bliver der dog tilbage en mærkelig overensstemmelse, som — uagtet det sparsomme og i flere henseender usikre materiale — kanske giver os lov til følgende almindelige slutning: Der synes at have bestaaet en fast forbindelse mellem den bestemte art trylleruner, som vi kan kalde erotiske nid-runer, og vævredskaber. Ligger der — i tilfælde — til grund herfor en lignende, fra en lav sfære hentet forestilling som den, vi kjender fra Heidreks gaade om linvæven (Hervarar saga, Bugges udg. s. 258 f.)?

Runeindskriften paa vævspjeldet fra Lund maa, som Olson (s. 25 f.) af runeformerne for *m* og *s* har sluttet, sandsynlig henføres til slutningen af 10de aarh. Ved denne tid begynder

efter Wimmer paa de skaanske runestene \bar{z} at optræde istedenfor oprindeligere $\bar{æ}$ i. Saaledes stemmer ogsaa formen $m\bar{e}n$, som efter min tolkning synes at forudsættes af skrivemaaden $\widehat{m\bar{n}}$, d. e. $m(i)n$, vel overens med den af Olson givne datering.

Spjeldet er, som nævnt, fundet i en grav, sandsynlig en kvindegrov, fra 13de aarh. Hvilken anvendelse gjenstanden har havt gennem 11te og 12te aarh., er vi ikke istand til at afgjøre. Efterat den i vikingetiden var bleven beskrevet med trylleruner, kan den senere være bleven betragtet som en hellig gjenstand med overnaturlig kraft.

OVERSIGT

OVER

VIDENSKABS-SELSKABETS MØDER

I

1908

MED FORTEGNELSE OVER SELSKABETS MEDLEMMER

OG

GAVER TIL DETS BIBLIOTHEK

M. M.

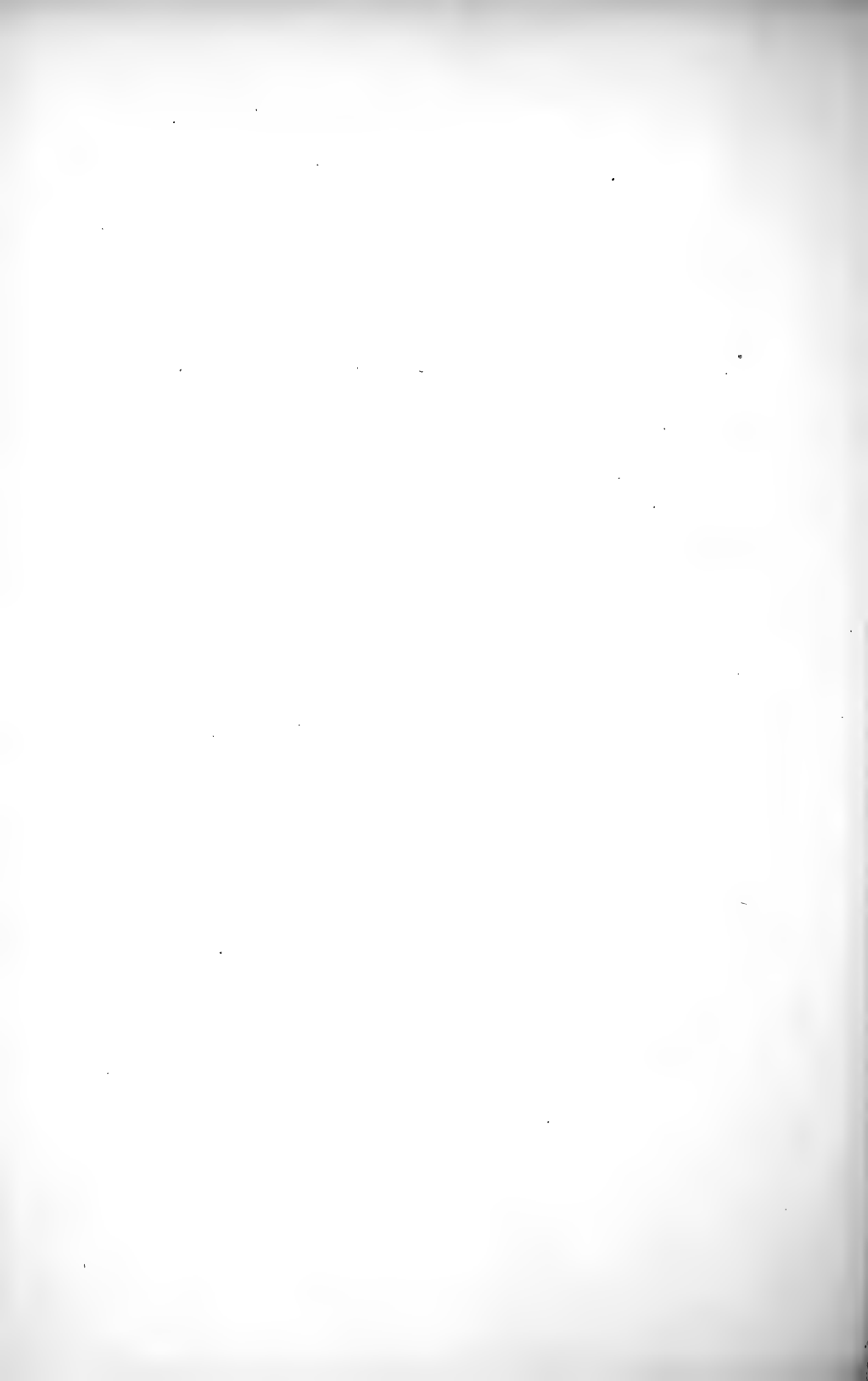

CHRISTIANIA

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD

A. W. BROGGERS BOGTRYKKERI

1909

Indhold.

Oversigt over Selskabets Møder i 1908.

	Side
Lieblein , om „Pistis Sophia“	1
Bjerknes , Mindeord over Lord Kelvin	2
Mohn , Dæmringen i Norge	2
Schmidt-Nielsen, Sigval , Løpets fysiologiske Kemi	2
Thue , Rationale Annæherungswerte der reellen Wurzel der ganzen Function dritten Grades. (Referat)	2
— Om en generel i hele store Tal uløsbar Ligning. (Referat)	2
Schiøtz, O. E. , Jordrotationens Indflydelse paa Havstrømmene	3
Johnsen , en norsk Plan om Handel paa Cholmogori og St. Nicolaus	3
Knudtzon , om Udgravninger i Hettiternes gamle Hovedby	4
Sørensen, S. A. , Middelalderlige latinske Membranfragmenter i det norske Rigsarkiv	5
Nielsen, Yngvar , Bemærkning vedrørende Snæfrid-Sagnet	6
Vogt , anchi-monomineralske og anchi-eutektiske Eruptivbergarter	6
Nielsen, Yngvar , om den gamle hadeland-hedemarkske Sagnkreds	6
Sebelien , om Raamelken	6
Valg af nye Medlemmer	8
Hægstad , om Nysislandsk	9
Lieblein , om „Pistis Sophia“	9
Schreiner, K. E. , Mindetale over J. Hennem	10
Grøn, Fredrik , om Fragmenter af latinske medicinske Skrifter fra Middelalderen fundne i det norske Rigsarkiv	10
Aarsmøde 1. Mai	11
Schreiner, K. E. , Mindetale over G. A. Guldberg	11
Aarsberetning for 1907	24
Beretning om Nansenfondet for 1907—1908	26
Uddeling af Apotheker Øwres Guldmedaille	29
Extraordinært Valg af Generalsekretær	29
Lieblein , om „Pistis Sophia“	30
Bugge, A. , Havelok og Olav Tryggvesson	30
Hansen, Andr. M. , om det jensei-ostjakske Sprog	30
Collett, R. , Meddelelse om Sicista subtilis	31
Larsen, C. F. , anthropologiske Undersøgelser vedkommende den nordenfjeldske Befolkning	31

	Side
Collett, R. , om Nordkaperen	32
Extraordinært Valg af Medlem af Bestyrelsen for Tømte	32
Olsen, Magnus , om en nyfunden norsk Runeindskrift fra 4. Aarh.	32
Collett, R. , Mindetale over W. Lilljeborg	33
Hanssen, Olav , om den amyloide Degenerations Kemi	33
Schjøtt , Studien zur alten Geschichte. III. (Referat)	34
Wille , om Algeres Formering og Generationsvexlingens Udvikling i Planteriget	34
Valg af Medlemmer til den anthropologiske Komité for Norge	35
Extraordinært Valg af Sekretær i den math.-naturvid. Klasse	35
Eitrem , Hermes i attisk Digting	35
Hertzberg , Meddelelse om Fund af en Halvards-Sekvens	35
Olsen, Magnus , om en nyfunden norsk Indskrift med de ældre Runer	36
Mohn , nyere Studier over Hipsometret og dets Anvendelse	36
Faye , om Aarsagerne til Dannelsen af dolicho- og brachycephale Kranier	37
Lieblein , om Datumangivelsen i Papyrus Ebers	38
Nielsen, Yngvar , Undersøgelser paa Hardangervidden	38
Valg af Embedsmænd for 1909	38

Statuter for Videnskabs-Selskabet (efter Ændringerne af 7. Dec. 1906)	40
Videnskabs-Selskabets Medlemmer i 1908	46
Gaver til og Bytteforbindelser med Selskabets Bibliothek i 1908. (Meddelt af A. C. Drolsum)	59
Videnskabs-Selskabets Embedsmænd m. m. i 1909	83
Videnskabs-Selskabets Møder i 1909	84

Historisk-filosofisk Klasse. 24de Januar.

(Formand: Broch. Sekretær: A. Bugge).

1. Lieblein talte om „*Pistis Sophia*“, et gnostisk Værk af adskillig Betydning for Gnosticismens Historie. Det er bevislig skrevet i Ægypten, sandsynlig i Slutningen af 3die Aarh., og foreligger i koptisk Text, hvori en Mængde græske Ord er indflettet. Forfatteren sees at have hentet sit Stof fra mange Kanter, fra gammel-ægyptiske Kilder, fra Bibelen, baade fra det gamle Testamente (især Davids Salmer) og fra det nye, fra den græske Mythologi og Filosofi osv. Foredragsholderen dvælede særlig ved enkelte Steder, som han mente under dette Synspunkt faar sin rette Forstaaelse.

2. Til Trykning fremlagdes:

J. Lieblein, *Pistis Sophia*. *L'Antimimon gnostique est il le Ka égyptien?* Trykt i Selskabets Forhandlinger for 1908 som No. 2.

G. Reiss, *Det norske Rigsarkivs middelalderlige Musikhaandskrifter*. Trykt i den hist.-filos. Klasses Skrifter for 1908 som No. 4.

Hans Ross, *Norske Bygdemaal*. VII—XI. Trykt i den hist.-filos. Klasses Skrifter for 1908 som No. 3.

Aug. Western, *On Sentence-Rhythm and Word-Order in Modern English*. Trykt i den hist.-filos. Klasses Skrifter for 1908 som No. 5.

Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse. 31te Januar.

(Formand: Wille. Sekretær: Johannessen).

1. Bjerknes mindede i nogle Ord om Selskabets afdøde Medlem *Lord Kelvins Betydning* for Fysiken. Lord Kelvin var den første, der havde forstaaet Faradays Ideer, hvorved han indirekte gav Stødet til Udviklingen af den nyere theoretiske Elektricitetslære (den Maxwellske Theori). Han var den første, der gjenoptog Sadi Carnots Ideer, hvorved han sammen med Clausius fuldførte den mekaniske Varmetheoris Lærebygning. Efter disse sine banebrydende Ungdomsarbejder har han underholdt en ustanselig Produktion paa næsten alle Fysikens Omraader, altid overvældende rig paa nye Ideer helt op til sin høie Alderdom; samtidig har han indlagt sig Fortjenester som faa af Fysikens praktiske Anvendelser, og specielt har han som Konstruktør af de Instrumenter, der har gjort Telegraferingen paa lange Undervandskabler mulig, gjort sit Navn berømt i videre Kredse. — Selskabet hædrede den Afdødes Minde ved at reise sig.

2. Mohn redegjorde i et Foredrag for Indholdet af en Afhandling *Dæmringen i Norge*, som han fremlagde til Trykning.

Foredraget gav Anledning til Bemærkninger af H. Geelmuyden.

Trykt i den math.-naturv. Klasses Skrifter for 1908 som No. 5.

3. Dr. Sigval Schmidt-Nielsen redegjorde for sine Undersøgelser over *Løpets fysiologiske Kemi*. Trykt i den math.-naturv. Klasses Skrifter for 1908 som No. 9.

4. Thue holdt Foredrag om *Rationale Annæheringsværdier der reellen Wurzel der ganzen Function dritten Grades $x^3 - ax - b$ og Om en generel i hele store Tal uløselig Ligning*. Foredraget var et Referat af to Afhandlinger, som han fremlagde til Trykning i Selskabets Skrifter.

Størmer udtalte, at han ansaa de af Foredragsholderen meddelte Resultater for epokegjørende for den Del af Taltheorien, som omhandlede de saakaldte ubestemte Ligninger. Her var

for første Gang løst Problemer, som Mathematikerne i lange Tider forgjæves havde forsøgt paa at løse.

Afhandlingerne er trykte i den math.-naturv. Klasses Skrifter for 1908 som No. 6 og No. 7.

5. O. E. Schiøtz holdt et Foredrag om *Jordrotationens Indflydelse paa Havstrømmene*¹. Han omtalte de af Dr. Ekman erholdte Resultater, at Strømretningen i Overfladen afviger tilhøire for Vinden, og at denne Afvigelse tilhøire tiltager særdeles raskt med Dybden. Dette Resultat maatte imidlertid være unøjagtigt, da der ikke var taget Hensyn til de af Strømmen fremkaldte Trykforandringer. Han omtalte dernæst, hvorledes man kan finde en Løsning, der tager Hensyn til Trykforandringerne, og hvorved disse kan bestemmes. Ifølge denne Løsning forandres i det store og hele ikke Strømmens Retning med Dybden, ligesom dens Retning falder sammen med Vindens. Antages en Strømhastighed af 1 Meter i Sekundet i Overfladen, vil der tvers paa Strømretningen frembringes en Trykførøgelse svarende til 1.3 Cm. Vand pr. Kilometer.

Foredraget gav Anledning til Bemærkninger af Mohn.

6. Foruden de ovenfor under 2, 3 og 4 nævnte Arbejder fremlagde Torup til Trykning: A. und K. E. Schreiner, Neue Studien über die Chromatinreifung der Geschlechtszellen. V. Trykt i den math.-naturv. Klasses Skrifter for 1908 som No. 8.

Fællesmøde. 14de Februar.

(Præses: Mohn. Generalsekretær: G. A. Guldberg).

1. Johnsen paaviste, at en norsk Borger i Bergen allerede i 1557 har planlagt en selvstændig Deltagelse i den af Engländerne netop aabnede *Handel paa Cholmogori og St. Nicolaus* (det senere Archangelsk) ved Dvina, men at dette Foretagende er strandet paa Kristian den 3dies Uvilje mod den nævnte Handel. Denne Konges og hans Efterfølgeres Handelspolitik, som i andre Henseender har været god og fordelagtig

¹ Foredraget er senere i omarbejdet Tilstand offentliggjort i „Annalen der Hydrographie und maritimen Meteorologie“, Oktober 1908.

for Norge, var nemlig i denne Henseende helt behersket af Hensyn til Øresundstolden og satte sig det uheldige Formaal at stænge Veien til Rusland nordenom Vardøhus for alle Sjøfarende. Da Kongerne imidlertid — trods forskjellige Forsøg — ikke formaaede at holde de fremmede Nationer — Englændere og Hollændere — borte, gik deres Forbud alene ud over deres egne Undersaatter og især over Nordmændene, som derved for et langt Tidsrum udestængtes fra en for dem naturlig og nærliggende Handelsvirksomhed.

Foredraget fremkaldte Bemærkninger fra Yngvar Nielsen, A. Bugge, G. A. Guldberg og Replik fra Foredragsholderen.

2. Derefter holdt Knudtzon et Foredrag om de *Udgravninger i Hettiternes gamle Hovedby*, som i 1906 og 1907 er foretagne ved Landsbyen Boghaz-köi, der ligger omtrent ret øst for Angora, 80—85 Km. øst for den gamle Elv Halys, altsaa i den nordvestlige Del af det gamle Kappadokien. Her findes Ruiner, som længe har tiltrukket sig Opmærksomhed, og som ved de nævnte Udgravninger har vist sig at skrive sig fra Hettiternes gamle Hovedby, der bar samme Navn som Folket, nemlig „Hatti“. Det vigtigste Udbytte af Udgravningerne var en uendelig Masse (første Aar skal der være fundet omkring 2500 Stykker; for det andet Aar opgives intet Tal) af Brudstykker af Lertavler eller, i sjældnere Tilfælde, hele Tavler med babylonisk Kileskrift. Disses Sprog er undertiden det babyloniske, men for det meste Arzawa-Sproget. Da dette sidste ikke er sikkert tydet, og da man endnu umulig har kunnet gennemarbejde det vældige Stof, kan Fundets Betydning for Tiden ikke tilfulde maales; men alene det, som foreløbig er meddelt, giver Ret til at sætte det overordentlig høit. Det kaster nyt Lys over mange Forhold i det nordlige Syrien og tilstødende Egne i det 14. Aarh. før Kristus.

Foredraget er senere trykt i Nordisk Tidskrift, utg. af Letterstedtska Föreningen. 1908. S. 479—490.

3. Generalsekretæren fremlagde følgende Skrifter, der var indkommet som Gaver fra udenlandske Videnskabsmænd: R. Dareste, *Nouvelles études d'histoire des droits*, Antonio

Cabreira: Sur les polynômes dérivés og Fr. Goppelsroeder: Neue Capillar- und Capillaranalytische Untersuchungen.

Derefter fremlagde han de siden sidste Møde trykte Afhandlinger.

4. Til Trykning fremlagdes: Chr. Leegaard, Kliniske og epidemiologiske Undersøgelser over den akute Poliomyelitis i Norge med særligt Hensyn paa dens Forekomst i 1905. Trykt i den math.-naturv. Klasses Skrifter for 1908 som No. 11.

S. O. F. Omang, Beiträge zur Kenntniss der südnorwegischen Oreada. (Fremlagt ved Wille).

Ragnvald Iversen, Lydlæren i Senjens Maalføre. (Fremlagt ved Amund B. Larsen).

O. A. Johnsen, Et Træk af den dansk-norske Regjerings Handelspolitik under Kristian III og Fredrik II. Trykt i Selskabets Forhandlinger for 1909 som No. 3.

Historisk-filosofisk Klasse. 28de Februar.

(Formand: Broch. Sekretær: A. Bugge).

1. Skolebestyrer S. A. Sørensen holdt et Foredrag: *Middelalderlige latinske Membranfragmenter i det norske Rigsarkiv*. Han gjorde opmærksom paa flere interessante Membranfragmenter, som hidtil havde været upaaagtede. Saaledes nævnte han bl. a. Fragmenter fra S. Augustins, S. Thomas fra Aquino's og S. Isidor fra Sevilla's Værker. At disse har været kjendt her i Norge, var ikke før bekjendt. Et Fragment saa ud til at være en Del af et Prækenhaandskrift. En Membran indeholdt en religiøs Kommentar til Vergils Bucolica. Endelig omtalte Foredragsholderen Brudstykker fra 6—7 lægevidenskabelige Værker, det første sikre Bevis paa, at ogsaa Lægevidenskaben havde sine Dyrkere heroppe i Middelalderen.

Foredraget fremkaldte Bemærkninger af Hertzberg, Brandrud, Johnsen og A. Bugge, som fremhævede disse Undersøgelsers store Betydning for norsk Kulturhistorie og Kirkehistorie.

Foredraget er trykt i (Norsk) Historisk Tidsskrift. 4. Række, VI. S. 23—47.

2. Yngvar Nielsen meddelte i Tilknytning til en tidligere Afhandling om *Snæfridsagnet* paa Hadeland, at der i Gran findes en gaard Gamme, hvis Navn sandsynligvis staar i nær Forbindelse med Fortællingen om Snæfrid og Harald Haarfagre.

Til Meddelelsen knyttede Torp Bemærkninger.

3. Derefter skredes til Diskussion og Afstemning over de fra Gruppernes Ordførere indkomne Forslag til Indvalg af nye Medlemmer.

Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse. 13de Marts.

(Formand: Wille. Sekretær: Johannessen).

1. Vogt holdt et Foredrag om *anchi-monomineralske og anchi-eutektiske Eruptivbergarter*. Foredraget var Referat af et Arbejde paa Tydsk, der fremlagdes til Trykning. Det er trykt i den math.-naturv. Klasses Skrifter for 1908 som No. 10.

2. Til Trykning fremlagdes: Ove Dahl, Botaniske Undersøgelser fornemmelig i Hallingdal og tilstødende Trakter. Trykt i Selskabets Forhandlinger for 1908 som No. 4.

3. Derefter skredes til Diskussion og Afstemning over de fra Gruppernes Ordførere indkomne Forslag til Indvalg af nye Medlemmer.

Fællesmøde. 27de Marts.

(Præses: Mohn. Generalsekretær: G. A. Guldberg).

1. Yngvar Nielsen omhandlede *den gamle hadelandhedemarkske Sagnkreds*. Han mente, at meget af det, som i Sagaerne skildres som Rigshistorie, i Virkeligheden er en Landsdelshistorie, at Snorre har benyttet østlandske, ikke almindelig norske Kilder. Han vilde henvise den hele Undersøgelse over Harald Haarfagres Historie til ny Behandling.

Til Foredraget knyttede Hertzberg en længere Bemærkning.

2. Sebelien holdt et Foredrag om *Raamelken (Colostrum)*. Da Raamelkens Fedt- og Æggehvdestofte er af en væsentlig

anden Beskaffenhed end den normale Melks Bestanddele af den nævnte Gruppe, laa det nær at antage, at ogsaa det i Raamelken værende Sukker vilde være forskjelligt fra det almindelige Melkesukker. Ældre Forfattere (Crusius og Eugling) udtaler ogsaa, at Raamelken slet ikke indeholdt Melkesukker, hvilket dog i 1905 blev modbevist af Strickler. Foredragsholderen havde bekræftet det sidste, idet et af Raamelken fremstillet Sukker ved sin optiske Dreiningsevne og ved Osazonets Smeltepunkt identificeredes som Melkesukker. Det var alligevel muligt, at ligesom det af Foredragsholderen fundne Laktoglobulin, der i normal Melk kun optræder i smaa Spor, i Raamelken findes at udgjøre en Hoveddel af den koagulerbare Æggehvite, saaledes maatte man ogsaa kunne forudse, at den furfurolgivende Bestanddel, antagelig Arabinose, som Foredragsholderen havde paavist som normal, om end underordnet Bestanddel i almindelig Melk, vilde optræde i større Mængder i Raamelk.

De Undersøgelser, som Foredragsholderen dels selv har udført, dels har ladet udføre i Landbrugshøiskolens Laboratorium, har dog ikke bekræftet den nævnte Formodning. Ogsaa i Raamelken findes der kun meget smaa Mængder af Stoffe, der har større Dreiningsevne og større Reduktionsevne for Fehlings Vædske end Melkesukkeret, og som ialfald delvis synes at være Arabinose; dog er Mængden heraf ikke større end i normal Melk, snarere endnu mindre.

Foredraget fremkaldte Bemærkninger af L. Faye, der omtalte Colostrummelken hos Kvinden og tillige nævnte, at han har fundet sparsom Colostrummelk hos nyfødte Børn i ca. 95 %, ens baade hos Gutter og Piger, — samt af Sopp.

3. Til Trykning fremlagdes: N. Bryhn, Nonnulla bryophyta in itinere arctico Roald Amundsen („Gjøa-expeditionen“) collecta. Trykt i Selskabets Forhandlinger for 1908 som No. 5.

Olav Joh. Olsen, Mykologische Untersuchungen über den Kieferspinner (Gastropacha Pini). II.

4. Derpaa gik man til Votering over Gruppernes Forslag til Indvalg af nye Medlemmer.

I den math.-naturv. Klasse indvalgtes:

I. Som nye indenlandske Medlemmer:

1. P. H. Aaser, Overlæge, Christiania. (Gruppe VIII).
2. J. J. A. Appellöf, Dr. philos., Docent ved Bergens Museum. (Gruppe VI).
3. P. Farup, Dr. philos., Universitets-Stipendiat. (Gruppe III).
4. B. Helland Hansen, Bestyrer af den biologiske Station i Bergen. (Gruppe II).

II. Som nye udenlandske Medlemmer:

1. W. L. Johannsen, Professor i Plantefysiologi ved Københavns Universitet. (Gruppe V).
2. Ph. Lenard, Professor i Fysik ved Heidelbergs Universitet. (Gruppe II).
3. H. A. Lorentz, Professor i Fysik ved Universitetet i Leiden. (Gruppe II).
4. The Right Hon. Lord Rayleigh, Kansler ved Universitetet i Cambridge. (Gruppe II).
5. J. J. Thomson, Professor i Fysik ved Universitetet i Cambridge. (Gruppe II).

I den hist.-filos. Klasse indvalgtes:

I. Som nye indenlandske Medlemmer:

1. A. F. Trampe Bødtker, Dr. philos., Overlærer, Christiania. (Gruppe III).
2. H. Koht, Dr. philos., Docent ved Universitetet. (Gruppe I).

II. Som nye udenlandske Medlemmer:

1. Dr. Frants Buhl, Professor i semitisk Filologi ved Københavns Universitet. (Gruppe V).
2. Dr. Friedrich Delitzsch, Professor i Assyriologi ved Berlins Universitet. (Gruppe III).
3. Dr. O. Donner, Senator, fhv. Professor i komparativ Lingvistik ved Universitetet i Helsingfors. (Gruppe III).
4. Dr. E. N. Setälä, Professor i finsk Sprog og Literatur ved Universitetet i Helsingfors. (Gruppe III).

Historisk-filosofisk Klasse. 10de April.

(Formand: Broch. Sekretær: A. Bugge).

1. Hægstad meddelte nogle Olysninger om *Nyislandsk*, idet han særlig dvælede ved Akcentforholdene og den fonetiske Side af Sproget. Han paaviste, hvorledes Lydlove, som for længe siden har ophørt at virke i Hjemlandet, endnu er i Virksomhed og kan iagttages paa Island, hvorved der kastes Lys over meget af vore Hjemmedialekters Udvikling. Men allerede nu er Udviklingen paa Island rykket saa langt frem, at Islandsk nærmest maa karakteriseres som et nynordisk Sprog, der med sit gamle Formværk indtager en Stilling til Norsk, Svensk og Dansk omtrent som Høitydsk til andre germanske Sprog. Af Dialektforskjelligheder er der i Islandsk færre end i noget andet nordisk Sprog. Dialektforskjellen viser sig for det meste kun i Lydværket og Ordforraadet, medens de grammatikalske Former er omtrent de samme overalt. Med Udgangspunkt i Lydforholdene antog han, at der kunde opstilles fire Hoveddialekter: den sydlandske, vestfirdske, nordlandske og austfirdske, hvilke han nærmere karakteriserede. Af Dialekterne staar Nordlandsk og Austfirdsk hinanden nærmest og fremviser det reneste Sprog. Mellem Sydlandsmaalet og Dialekten i det sydvestlige Norge er der adskillige mærkelige Lighedspunkter, som muligens kan skrive sig fra gamle Tendenser i Sproget og have sin Grund i ældre Bebyggelsesforhold paa Island, hvor Sydlandet for en ikke ringe Del blev koloniseret fra Agder.

Foredraget fremkaldte Bemærkninger af A m u n d B. L a r s e n.

2. Lieblein talte om „*Pistis Sophia*“. I Tilslutning til Foredraget af 24de Januar fortsatte han Paavisningen af, at dette gnostiske Skrift indeholder flere gammelægyptiske Forestillinger. Etsteds heder det, at én Dag i Lysets Rige er lig med 1000 Aar her paa Jorden, og at et af Lysets Aar er som 365 000 jordiske Aar. Her har vi altsaa et Aar paa 365 Dage, der kun var kjendt i Ægypten. Paa et andet Sted læses en lang Liste over Laster og Forbrydelser, som den salig Afdøde maa afsværges og rense sig for, og som i Form og Indhold

stærkt minder om Domsakten med sit Synderegister i den ægyptiske Dødsbog. Tilsidst meddeltes en vakker liden Fortælling fra Jesu Barndomsliv, hvoraf der i Oldkirken vistnok var mange i Omløb.

3. Til Trykning fremlagdes: A. Trampe Bødtker, *Critical Contributions to Early English Syntax. 1st Series.* Trykt i den hist.-filos. Klasses Skrifter for 1908 som No. 6.

Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse. 24de April.

(Formand: Wille. Sekretær: Johannessen).

1. Klassens Formand meddelte, at 2 af Klassens Medlemmer var afgaaede ved Døden siden sidste Møde, nemlig Distriktslæge Dr. med. J. Hennem og Selskabets Generalsekretær, Professor Dr. med. Gustav A. Guldberg, og oplyste om, at der over den sidste vilde blive holdt en Mindetale i Aarsmødet 1ste Mai.

2. K. E. Schreiner holdt en Mindetale over *Dr. Hennem*, hvori han redegjorde for hans videnskabelige Arbejder og disses Betydning. — Selskabet hædrede hans Minde ved at reise sig.

3. Doktor Fredrik Grøn omtalte de af Skolebestyrer S. A. Sørensen i *det norske Rigsarkiv fundne Fragmenter af latinske medicinske Skrifter fra Middelalderen*. Disse viste sig ved en nærmere Undersøgelse væsentlig at hidrøre fra to Forfattere, Bernhard de Gordon, professor i Montpellier fra 1285, og Bruno da Longoburgo, der i 1252 fuldførte sit Hovedværk „*Chirurgia magna*“; med disse Forfatteres Værker kunde der for største Delen paavises ordret Overensstemmelse. Endelig var det salernitanske Værk „*De aegritudinum curatione*“ Kilden til et mindre Stykke. Prof. Hægstad har bestemt Fragmenternes Alder til Tiden fra 1300—1350, og han antager, at de ialfald delvis er skrevne i Norge. Foredragsholderen fremholdt, at disse Fund var af stor Interesse for vor Medicinalhistorie, da de udgjør de første Spor af en videnskabelig medicinsk Literatur i Norge fra Middelalderen. I Tilslutning hertil paaviste han fra adskillige Beretninger i Sagalitteraturen og i

Lægebøgerne, at man utvilsomt allerede fra det 13de Aarhundrede af i Norden har tilegnet sig den europæiske medicinske Videnskab, idet man har Beretninger om kirurgiske Operationer, der kun kan forklares paa denne Maade, allerede fra 13de Aarhundredes Begyndelse.

4. Til Trykning i Selskabets Skrifter fremlagdes: Gustav A. Guldberg, Eine Missbildung bei den Cetaceen. Trykt i den math.-naturv. Klasses Skrifter for 1908 som No. 12.

Aarsmødet (Fællesmøde). 1ste Mai.

(Præsæs: Moh n. Fung. Generalsekretær: Johannessen).

1. Præsæs aabnede Mødet, som holdtes i Nobelstiftelsens Lokale, og mindede om det Tab, Selskabet havde lidt ved sin Generalsekretær, Professor Dr. Guldbergs Død.

2. Derefter holdt K. E. Schreiner følgende *Mindetale over Prof. Dr. G. A. Guldberg.*

Ærede Forsamling!

Lidet anede vi, da vi for et Aar siden var samlet for at feire vort Selskabs 50-Aarsjubileum og Professor G u l d b e r g som Selskabets Generalsekretær skildrede dets Historie for os, at næste Aarsfest skulde være viet hans M i n d e. Lidet anede vi, da Professor G u l d b e r g forrige Onsdag, munter og livsglad, efter endt Arbeide forlod sit Institut, at dets Døre for sidste Gang havde lukket sig bag ham, at vor Chefs staute Skikkelse og venlige Ord aldrig mere skulde lyse op i de dystre Omgivelser dernede, at hans hjælpsomme Haand aldrig mere skulde rækkes os. Saa pludselig blev denne for vore Øine saa stærke Livstraad klippet over, at vi endnu ikke rigtig kan fatte, at han ikke længere færdes blandt os. Og dog ved vi, at han ikke var saa stærk og frisk, som han gav Indtryk af, at hans Liv kanske ikke altid var saa let, som det kunde se ud for os. Allerede i flere Aar havde Professor G u l d b e r g lidt af et Hjerteonde, som han selv havde Følelsen af skulde komme til at forkorte hans Liv, omend hverken han selv eller nogen anden havde ventet, at det skulde ske saa tidlig og saa pludselig.

Men kanske blev han alligevel ved denne bratte Død sparet for meget ondt. Lad os derfor i vor Sorg over Tabet af ham, som vi alle holdt saa meget af, glæde os over, at denne Fredens Mand fik en saa let og fredelig Død. Midt i Livets fulde Kraft, midt i den travle Arbejdsdag kom Døden og tog ham med mild Haand, uden Kamp og uden Smerte. Han fik en Død, saaledes som vi alle maa ønske at faa den engang.

Gustav Adolf Guldberg var Søn af Præsten Carl August Guldberg, Skillingsmagazinets kjendte Grundlægger og Redaktør, og dennes første Hustru, Hanna Sophie Theresia, f. Bull. Han blev født paa Gaarden Austad i Holter, Annex til Nannestad, d. 27de Oktober 1854. Hans Mor døde 2 Timer efter hans Fødsel. Professor Guldberg var den 10de i en Søkendeflok, som har talt en Række saavel fra Forstandens som fra Hjertets Side høit begavede Mennesker; jeg nævner her blot Professor Cato Maximilian G., Distriktslæge Carl Johan G., Ritmester Hans Riddervold G., Skoledirektør Fredrik Oscar G., Dr. philos. Axel G. og Diakonisseanstaltens Forstanderinde Frøken Cathinka G., af hvilke nu kun de to sidste er i Live.

Efter i nogen Tid at have læst med sine ældre Søstre kom Gustav Guldberg i 1864 i Huset hos sin Onkel, Kjøbmand J. C. Fleischer i Fredriksstad og var Elev af Fredriksstad Skole fra 1864—73. Noget Skolelys var Guldberg vistnok ikke; Skolen vilde nemlig ikke dimittere ham, og han blev derfor privat dimitteret af sin Far. Han fik imidlertid rent Laud til sin Artium og stod sig bedre end de fleste af Skolens egne Elever. Efterat han det følgende Aar havde taget Andenexamen, studerede han i 2 Maaneder Theologi. Dette var en lidet lykkelig Tid for Guldberg, da hans Interesser med stadig stærkere Kraft trak ham mod Naturfagene; efter adskillige indre Kampe bestemte han sig da ogsaa til at lægge Theologien paa Hylden og begynde at studere Medicin. Dette hans Omslag stødte paa adskillig Modstand fra hans nærmestes Side, og det var ham forbundet med personlige Ofre at følge sine Interesser. Under sin Studietid ernærede han sig ved at være Huslærer hos en

Familie i Kristiania og gav desuden Timer ved forskjellige Skoler, indtil han den 1ste Januar 1879 blev konstitueret som Konservator ved Universitetets zootomiske Museum. Sommeren 1881 tog Guldberg medicinsk Embedsexamen; kort Tid i Forveien havde han faaet fast Ansættelse som Konservator.

Lige efter sin Embedsexamen reiste Guldberg med Universitetsstipendium til Stockholm og Upsala for at studere Præpareringsmetoder, og da han var vendt tilbage fra denne Reise, drog han med Stipendium af Rathkes Legat til Finmarken for at studere Hvaldyrenes Biologi. Under sit Ophold attachederedes han delvis den franske videnskabelige Expedition til Finmarken under Professor Pouchets Ledelse og blev en god Ven af Dr. Retterer, senere Professor i Paris, og Dr. Barrois i Lille. Efterat han Vaaren 1882 havde fungeret som Vaccinationslæge under en Koppepidemi i Kristiania, reiste han om Sommeren atter til Finmarken for at fortsætte sine Hvalstudier, og samme Høst drog han paa egen Bekostning til forskjellige Universiteter i Tydskland, Frankrige, Belgien, Holland og England for at studere Museumsforhold. Sommeren 1883 finder vi atter Guldberg i Finmarken, hvor han d. 29de Juli i Vardø holdt et Foredrag om Hvalerne paa et af ham sammenkaldt Diskussionsmøde af Hvalfangere og Fiskere. Fra Høsten samme Aar studerede han sammenlignende Anatomi og Embryologi hos den kjendte Zoolog Professor Ed. van Beneden i Liége og var fra Juni 1884 et halvt Aars Tid ansat som Assistentlæge hos Hudpathologen Dr. Unna i Hamburg. Under sit Ophold her tog Guldberg Initiativet til Afholdelsen af en praktisk-videnskabelig Hvaludstilling i Hamburgs zoologiske Have og fungerede som denne Udstillings Raadgiver.

I September 1884 vandt Guldberg Kronprinsens Guldmedalje for sin Besvarelse af den udsatte Prisopgave: „Giv en paa egne Iagttagelser støttet Fremstilling af Bardehvalernes Nervesystem, specielt Hjernens Bygning“. I Sommersemesteret 1885 studerede han Embryologi og Zoologi i Jena under Oscar Hertwig og E. Haeckel og ansattes om Høsten som Universitetsstipendiat i Anatomi, i hvilket Fag han derefter holdt Forelæsninger, sam-

tidig som han foredrog Zoologi ved Kristiania Arbeiderakademi. Guldberg fortsatte imidlertid med sikker Maalbevidsthed og utrættelig Energi sin videnskabelige Udvikling og studerede Sommeren 1886 Anatomi i Paris under Farabeuf. Efter sin Hjemkomst fra denne Studiereise fik han Høsten 1886 oprettet et Laboratorium ved det zootomiske Museum, og herved blev Grunden lagt for en moderne komparativ-anatomisk Undervisning ved vort Universitet. I Vintersemesteret 1886—87 arbejdede Guldberg som Assistent hos Datidens berømteste Histolog, von Kölliker i Würzburg. Her traf han blandt flere andre Forskere, som nu indtager en ledende Stilling i Naturvidenskaberne, ogsaa Svante Arrhenius, som bevægede ham til i September 1887 at modtage Konstitution som ordinær Professor i Anatomi ved det Karolinske Institut i Stockholm.

Samtidig med denne Kaldelse havde Guldberg faaet sin Afhandling: „Bidrag til Insula Reiliis morfologi“ godkendt som værdig til at forsvares for den medicinske Doktorgrad, og 17de December blev han kreeret som doctor medicinae ved vort Universitet.

Den 21de April 1888 udnævntes Guldberg til ordinær Professor i Medicin ved Universitetet i Kristiania med Forpligtelse til at overtage Bestyrelsen af Universitetets anatomiske Institut. Umiddelbart efter blev han ogsaa kaldet som ordinær Professor i Stockholm, men foretrak Professuret i Kristiania.

I denne Stilling virkede Guldberg til sin Død. Ved Siden af dette Embede har Guldberg indehavt en Række andre Stillinger, og saavel Universitetet som Videnskabs-Selskabet har i stor Udstrækning lagt Beslag paa hans Arbeidskraft og fremragende administrative Talent. Jeg skal her bare nævne, at han var Formand i den Komité, som forberedede Grundlæggelsen af den biologiske Station i Drøbak og, efterat Staten havde overtaget denne, var Medlem af dens Direktion og senere af dens Tilsynskomité, at han videre var Medlem af Komitéen for Universitetets Sommerkurser, i 1896—97 deltog i den af Kollegiet nedsatte Komité til Udredelse af Forslag angaaende den fremtidige Ordning af Universitetets Museer og Instituter, at han i

1897 var Medlem af Redaktionskomitéen for Udgivelsen af Universitetets Festskrift til Kong Oscars 25-aarige Regjeringsjubilæum og ligeledes en Tid lang var Formand i den Komité, hvis Opdrag har været at udarbejde Plan for den fremtidige medicinske Undervisning ved vort Universitet. Siden 1903 har han været Videnskabs-Selskabets Generalsekretær.

Guldberg var ogsaa i en Aarrække Formand i Kommissionen for Tandlægeexamen og har nedlagt et stort og betydningsfuldt Arbejde i Tandlægeundervisningen. Da han ifjor tog Afsked som Kommissionens Formand, blev der rettet indtrængende Anmodning til ham om at blive staaende, hvad han dog af forskellige Grunde ikke fandt at kunne gjøre. Guldberg var ogsaa Medlem af Gaustad Sindssygeasyls Tilsynskomité og Lærer ved Centralskolen.

Ogsaa som Professor foretog Guldberg flere Studiereiser til Udlandet, dels for at studere Undervisningen og Instituternes Indredning ved fremmede Universiteter, dels ogsaa for at samle nye Kundskaber ved Samarbejde med Kolleger. Han deltog i en Flerhed af de senere internationale anatomiske Kongresser og skandinaviske Naturforsker møder.

Guldberg var Ridder af Olavsordenen og den svenske Nordstjerneorden.

Gustav Guldbergs personlige Egenskaber er saa vel kjendt af alle dem, som kom i Berøring med ham, at jeg her ikke behøver at sige mange Ord om dem. Han havde en hjælpsom Haand til hver den, som søgte hans Bistand; hans hele Færd var præget af hans Hjertelag. Han var en fredsæl Mand, i hvis Nærhed Splid og Kamp ligesom af sig selv døde bort; faa kunde som han sprede festlig Glæde omkring sig, under Arbejde som under kameratsligt Samvær. Han var afholdt som faa, af unge som af gamle, af Kolleger og Venner som af underordnede.

Naar vi idag samles om Gustav Guldbergs Minde, da er det særlig hans Virksomhed som *Universitetslærer*, som

Forsker og som vort Selskabs *Generalsekretær*, vi vil fæste os ved.

Guldberg tiltraadte sin Stilling som Professor i Anatomi med mangesidige Kundskaber. Han var først og fremst sammenlignende Anatom og Zoolog, men desuden vel inde i Embryologien og Histologien. Han var den første Anatom i moderne videnskabelig Betydning ved vort Universitet, og han viste ogsaa gennem sin Undervisning, at han aldrig tabte af Synde den menneskelige Anatomis nøie Sammenhæng med Zoologien. For denne, om man vil, rent videnskabelige Side af den anatomiske Undervisning glemte Guldberg imidlertid ikke den praktiske; han søgte derfor ogsaa at lægge sin Undervisning saa nær op til Kirurgien som mulig og indførte netop af dette Hensyn Undervisningsobduktioner for de Studerende.

For at lette Studenterne Tilegnelsen af Anatomien udarbejdede han sin Lærebog i Anatomi, som er almindelig benyttet her hjemme, og som ogsaa i de andre skandinaviske Lande har vundet adskillig Udbredelse. Da Døden bortrev ham, var Guldberg netop beskæftiget med Udarbejdelsen af en ny og forøget Udgave af denne sin Lærebog.

For en frugtbar anatomisk Undervisning ved vort Universitet var den ringe Tilgang paa makroskopisk Materiale længe en stor Hindring. Dette Forhold arbejdede Guldberg med stor Iver for at faa rettet paa, og hans Arbejde resulterede ogsaa i Loven af 20de Mai 1899 om Afgivelse af Lig til Universitetets medicinske Undervisning, efter hvis Ikrafttræden Dissektionsmateriale hvert Semester har kunnet uddeles til omkring hundrede Studerende, og mens norske Medicinere før maatte søge til udenlandske Universiteter for at dissekere, er Forholdet nu blevet, at danske Studenter i de sidste Aar har søgt vort anatomiske Institut.

Guldberg glemte heller ikke den histologiske Undervisning, og efter hans Initiativ blev der i 1891 ansat en egen Prosektor i Histologi ved Institutets nylig oprettede mikroskopiske Laboratorium.

Guldbergs administrative Evner og betydelige Erfaring som Museumsmand er i rigt Mon kommet det anatomiske Institut til gode. Under hans Styre er Samlingerne, særlig af antropologisk Materiale, voxet betydelig og blevet ordnet, Institutets Bibliotek er øget og katatogiseret. Sine Ønskers Maal, at faa et nyt, moderne indrettet anatomisk Institut skulde Professor Guldberg desværre aldrig faa se opfyldt.

Guldberg havde den lykkelige Evne som Chef for et af Universitetets største Undervisningsinstituter at kunne benytte sine Underordnede uden nogensinde at misbruge dem. Naar han havde Tillid til sine Folk, lod han dem dele Arbeidet med sig, for at deres Arbeidskraft under fri individuel Udvikling kunde komme Undervisningen tilgode. Altid overbærende og opmuntrende, altid færdig til at understøtte og lette sine Underordnede, som han var, blev Arbeidet sammen med ham en Glæde.

Guldbergs første videnskabelige Arbeide: „Bidrag til Kundskab om *Delphinus albirostris*“ (paa norsk: Kvitnosen) udkom i 1882. Hans sidste Arbeide, som efter hans Død blev fremlagt i Videnskabs-Selskabets sidste Møde, handler om en meget interessant Misdannelse af et Hvalfoster. Det er betegnende for Guldbergs videnskabelige Produktion, at den indledes og afsluttes med Arbeider om *Hvalerne*. Det er nemlig til Udforskningen af disse Dyrs Bygning, Udvikling og Levevis, at Guldbergs Navn særlig vil være knyttet. Det er paa dette Felt, han har erhvervet sig et anseet europæisk Navn.

Af de omkring 20 Arbeider, som Guldberg har udgivet om Hvalerne, kan jeg her kun nævne nogle faa.

Som tidligere omtalt, tog Guldberg i 1885 Kronprinsens Guldmedalje for sin Afhandling om Bardehvalernes Centralnervesystem. Naar man tager i Betragtning de kolossale tekniske Vanskeligheder, hvormed Udpræpareringen af disse Kjæmpedyrs Centralnervesystem er forbundet, og tillige det Forhold, at Materialet er uskikket til mikroskopisk Undersøgelse, hvis det udpræpareres mere end 18—24 Timer efter Dyrenes Død, vil man

forstaa, at den udsatte Opgaves Besvarelse allerede af rent ydre Aarsager ingenlunde var let. Guldberg formaaede imidlertid at overvinde disse Vanskeligheder. Hans Arbeide, som udkom paa Tydsk, vakte med Rette en betydelig Opsigt. Tidligere var ialt kun 9 Hjerner af Bardehvaler blevet beskrevet af 7 forskjellige Undersøgere til meget forskjellig Tid. De fleste Undersøgere havde saaledes kun havt én Hjerne at studere. Guldberg havde derimod med utroligt Besvær samlet et større Materiale af forskjellige Bardehvaler, ogsaa af Fostre, og havde til Sammenligning hermed ogsaa Materiale af Tandhvalhjerner.

I sit Arbeide leverer Guldberg de første Veininger af friske Hvalhjerner og udregner Forholdet mellem Hjernens Vegt og Legemsvegten for Finhvalen til 1 : 14 000, for Grønlandshvalen til 1 : 22 675. En Sammenligning mellem disse Forhold og de fra andre Pattedyr kjendte (f. Ex. Kat 1 : 37, Hund 1 : 305, Gibboner 1 : 48) viser efter Guldberg tydelig nok, at der ved Bedømmelsen af et Dyrs Intelligens kommer andre Forhold i Betragtning end Proportionen mellem Hjernens Vegt og den totale Legemsvegt. At Hvalerne nemlig maa ansees som meget intelligente Dyr, derom vidner ikke blot de Erfaringer, man har gjort om deres Liv, men ogsaa det af Guldberg nøiere paaviste Forhold, at Hvalerne, hvad Hjernevindingernes Rigdom og Furrernes Dybde angaar, overgaar de fleste andre Pattedyr.

Man havde tidligere søgt at skaffe sig et Overblik over Størrelsen af de forskjellige Hvalers Hjerner ved Gibsafstøbninger af deres Kraniehuler. Guldberg paaviste imidlertid, at denne Metode var beheftet med store Feilkilder, idet han fandt, at Hvalernes Hjerne ligesaa lidt fylder ud Kraniehulen som deres Rygmarv Hvirvelkanalen. Omkring den ydre Hjernehinde eller mellem dennes to Blade paaviste han et rigt Karplexus, som væsentlig bestaar af Arterier, og som har til Opgave at sikre Centralnervesystemets Surstofførsel under Dyrenes Ophold under Vandet.

Paa de mange vigtige Enkeltheder, hvormed dette Guldbergs Arbeide har beriget vort Kjendskab til Hvalhjernen, og hvorved det altid vil blive at anse som et af de grundlæggende paa

dette Felt, skal jeg her ikke gaa ind; jeg vil blot nævne, at det ogsaa fører os ind paa et tidligere helt brak liggende Gebet, nemlig *Rygmargens* Bygning hos Hvalerne, og at det lykkedes Guldberg ved Undersøgelse af Rygmargen hos Fostre af Finhvalen at paavise en Opsvulmning af denne i Lenderegionen. Som almindelig kjendt, viser Rygmargen hos Mennesket og alle firfødtede Pattedyr en Opsvulmning i Halsregionen (*Intumescencia cervicalis*) og en Opsvulmning i Lenderegionen (*Intum. lumbalis*); disse Fortykkelser svarer til Udtrædelsen af stærke Nervestammer, som forløber til Lemmerne. Nu mangler jo Finhvalerne ethvert Spor af frie Baglemmer, og Guldbergs Fund var derfor af stor Interesse, saa meget mere som han ogsaa samtidig kunde paavise, at Opsvulmningen i Lenderegionen blev mindre mod Fosterlivets Slutning.

Disse Iagttagelser førte senere Guldberg ind i nye betydningsfulde Undersøgelser om Hvalernes Udviklingshistorie. Af disse hans Arbejder nævner jeg i første Række hans sammen med Dr. Nansen udgivne Pragtverk om Delfinernes Udvikling, hvori Guldberg paaviser Tilstedeværelsen af ydre Anlæg til Baglemmer hos unge Fostre af Nisen paa ganske samme Sted som hos de øvrige Pattedyr. Dette Fund, som naturligvis har den største Betydning for det vigtige Spørgsmaal om Hvalernes systematiske Stilling, vakte stor Opsigt inden anatomiske og zoologiske Kredse, og hans Tydnings Rigtighed blev ogsaa fra autoritativt Hold draget stærkt i Tvil. Guldberg formaaede imidlertid snart ved nye Undersøgelser ikke alene at tilgive Berettigelsen af denne Kritik, men ogsaa at levere interessante Oplysninger om disse rudimentære Baglemmers Reduktion under den videre Fosterudvikling.

Foruden de her nævnte Arbejder om Hvalernes Centralnervesystem og deres Udviklingshistorie har Guldberg i en Række andre Afhandlinger leveret vigtige Bidrag til Hvalernes Systematik og Biologi og videre udredet vore Forfædres Kjendskab til disse Dyr. Ikke mindst har han bidraget til denne Dyregruppes Udforskning ved at vække Interesse blandt Hvalfanterne for deres Byttes videnskabelige Værd, ved at besørge

Materiale indsamlet saavel for vort eget Universitets Samlinger som ogsaa for udenlandske videnskabelige Institutioner og ved med Raad og Daad at bistaa andre Forskere i deres Studier. Ved sine interessante populære Foredrag og Artikler om Hvalerne og Hvalfangsten har han ogsaa i høi Grad spredt Kundskab om disse eiendommelige Dyr blandt det store Publikum.

Guldbergs flere Gange nævnte Prisarbeide om Hvalernes Centralnervesystem har ogsaa havt anden Indflydelse paa hans senere Forskning, idet han vistnok gennem dette blev ført ind paa sine sammenlignende anatomiske og embryologiske Undersøgelser over Hjernens Centrallap, Undersøgelser, hvis Resultater er nedlagt i hans tidligere nævnte Doktor-Afhandling. Guldberg vedblev ogsaa gennem hele sit Liv at vie Centralnervesystemets Bygning megen Interesse. Herom vidner ikke blot den udmerkede Behandling af dette Kapitel i hans Lærebog, men ogsaa de Oversigter, som han har udgivet om nye Forskningsresultater paa dette Gebet. Efter hvad han sagde mig kort Tid før sin Død, var det hans Haab snart at optage Centralnervesystemets Bygning og Udvikling hos Hvalerne til fornyet og samlet Bearbejdelse.

Ved Siden af de to nævnte Forskningsgrene var det videre en anden videnskabelig Opgave, som i høi Grad optog Guldberg, nemlig den anatomisk-antropologiske Undersøgelse af vore Gravfund fra Vikingetiden og Middelalderen. Han saa med fuld Ret en Betingelse for Løsningen af de mange interessante antropologiske Spørgsmaal vedrørende vort Folk i en systematisk Undersøgelse af vore Gravfund, og han leverede dels selv vigtige Bidrag til en saadan, dels opmuntrede han ogsaa andre til lignende Arbejder og stillede dem det anatomiske Instituts Materiale til Raadighed.

Af Guldbergs herhenhørende Arbejder vil jeg kun nævne hans „Anatomisk-antropologiske Undersøgelser af de lange Extremitetsknokler fra Norges Befolkning i Oldtid og Middelalder“ (1901) samt hans interessante Redegjørelse for Skeletfundet i Osebergskibet, „Die Menschenknochen des Oseberg-

schiffs“ (1907), et Arbeide, hvis Resultater gennem Guldbergs Foredrag i Videnskabs-Selskabet vil være os alle vel kendt.

I 90-Aarene blev Professor Guldberg gennem sin Bror Direktør F. O. Guldberg, hvis Navn blandt Naturforskere er vel kendt, ledet ind paa Studier af *Extremitetsasymmetrien* hos Mennesket og de høiere Hvirveldyr.

Direktør Guldberg var ved sine Erfaringer fra Jagten blevet opmærksom paa en Række ringformede Bevægelser, som saavel Vildtet som andre Dyr under visse Forhold udfører i Naturen; som apriorisk Aarsag til denne Cirkularbevægelse antog han en eventuel Asymmetri af Lokomotionsorganerne eller Organismen som Helhed.

Gustav Guldberg paatog sig den detaljerede morfologiske Undersøgelse af disse Forhold og har offentliggjort sine Resultater i flere større og mindre Arbeider.

Ligesom tidligere Forskere kunde han saavel ved osteometriske Undersøgelser som ved Maalninger paa levende i de fleste Tilfælde paavise en større eller mindre Forskjel mellem de to Kropshalvdeles tilsvarende Lemmer, og dette gjaldt ikke alene Mennesket, men ogsaa flere høiere Hvirveldyr; Forskjellen lod sig bl. a. ogsaa paavise ved Veininger af Muskulaturen. I Sammenhæng med denne *morfologiske Asymmetri* kunde han ved dynamometriske Undersøgelser hos Mennesker ogsaa konstatere en tydelig *fysiologisk Asymmetri* eller Styrkeforskjel mellem de tilsvarende Lemmer, idet som Regel høire Arm viste sig sterkere end venstre, venstre Ben derimod sterkere end høire. Guldberg kunde paavise, at den fysiologiske og morfologiske Asymmetri altid staar i nøie Sammenhæng med hinanden, og at den sidste, som har sit Minimum hos nyfødte Individuer, men øges med Alderen, sandsynligvis er et Udslag af den fysiologiske Asymmetri, og at denne igjen fremkalder den *fysiologiske Cirkulærbevægelse*, som giver sig tilkjende, naar hos Mennesker eller Dyr de Bevægelserne regulerende Sanseorganer sættes ud af Funktion, idet da Bevægelseslinjen vil afvige fra den sterkere til den svagere Side. Et Menneske, som er stærkest i høire Arm og venstre Ben, vil saaledes

naar han ror i Taage, drive Baaden i en Bue fra høire mod venstre, men hvis han gaar vild i Taage, vige af til høire.

Paa en saadan ved Elimination af Sanseorganernes regulerende Indflydelse experimentelt paaviselig Cirkulærbevægelse skal nu efter Brødrene Guldbergs Mening igjen den Cirkulærbevægelse bero, som fører unge Dyr tilbage til deres Forældre, naar de af en eller anden Grund er bleven skilt fra disse, eller bringer Dyrene tilbage til det Sted, hvor de har tabt sit Følge. Med andre Ord skal i sidste Instans en Række af de saakaldte instinktive Bevægelser hos Dyrene, som er af fundamental Betydning for deres Existens, bero paa en morfologisk og fysiologisk Asymmetri af deres Organisme, og Cirkulærbevægelsen skal være et Udtryk for en mere generel Naturlov, skal være at anse som en Grundform for den dyriske Bevægelse.

Selv om man kan stille sig noget tvilende ligeoverfor Berettigelsen af enkelte af Brødrene Guldbergs Slutninger og Generaliseringer paa dette Felt, saa vil Gustav Guldbergs morfologiske Studier over Extremitetsasymmetrien hos Mennesket og de øvrige Hvirveldyr ved den samvittighedsfulde Nøiagtighed, hvormed de som alle hans øvrige Undersøgelser er udført, altid bevare sit fulde Værd, og de i hans Arbejder fremholdte mere almindelige Synspunkter vil altid virke tankevækkende og have sin store Interesse.

Naar man tager Hensyn til Guldbergs betydelige Undervisningspligt og de store Vexler, som fra saa mange Hold blev trukket paa hans Arbeidskraft, vidner hans omfattende videnskabelige Produktion tydelig nok om hans store Forskertrang, hans Kjærlighed til det videnskabelige Arbejde og hans utrættelige Flid.

Guldberg havde en stærk Trang og tillige betydelige Evner til populær-videnskabelig Fremstilling. Han holdt i Aarenes Løb talrige Forelæsninger ved Arbejderakademierne og har i vore Tidsskrifter, særlig i „Naturen“, leveret en Række Oversigter og Artikler af naturvidenskabeligt Indhold. Jeg har allerede tidligere nævnt hans populære Skrifter om Hvalerne; størst Betydning har imidlertid af herhenhørende Skrifter hans Bog „Om Darwi-

nismen og dens rækkevidde“ (1890) havt. Ved sin klare, overbevisende, helt objektive Fremstilling har denne lille Bog i væsentlig Grad bidraget til at fjerne den paa Uvidenhed og Fordom grundede Modstand mod Evolutionslæren, som endnu op i 90-Aarene gjorde sig gjældende inden visse Kredse af den dannede Almenhed. — Som alle Naturforskere i vor Tid var Guldberg en ivrig Tilhænger af Evolutionsteorien i hele dens Rækkevidde; derimod var han ikke Darwinist; han har ved flere Leiligheder i sine Skrifter fremhævet det naturlige Udvalgs begrænsede Betydning som Udviklingsmoment og nærmede sig i denne Henseende kanske mest det neo-lamarckistiske Standpunkt. Førøvrig gjælder det om Guldbergs Stilling til Spørgsmaalet om Evolutionens Aarsager som om hans Stilling til andre naturvidenskabelige Stridsspørgsmaal, at hans udprægede kritiske Sans og Objektivitet hindrede ham i at slutte sig til bestemte doktrinære Skoler.

Gustav Guldberg blev indvalgt i Videnskabs-Selskabet i 1885. Efter i flere Aar at have fungeret som sin Klasses Sekretær blev han i 1903 Selskabets Generalsekretær efter Professor Gustav Storm. Denne Stilling indehavde han til sin Død. Hans interesserede og uegennyttige Arbeide for vort Selskab i disse fem Aar har sikkert alle Selskabets Medlemmer lært at skatte efter Fortjeneste. Hans Funktionstid faldt i en for Selskabet særlig betydningsfuld og udviklingsrig Periode, da Arbeidsstoffet for Generalsekretæren stadig øgede, men Guldberg lagde med altid redbon Vilje sine Skuldre til; hans administrative Evner, hans Ordenssans og praktiske Greb kom i rigt Mon vort Selskab til gode, og han skjøttede dets Anliggender paa mønsterværdig Maade; han var en værdig Efterfølger af Gustav Storm. Ved de internationale Akademiers Generalforsamlinger i London og Wien repræsenterede Guldberg Videnskabs-Selskabet.

I dyb Taknemmelighed for det store og betydningsfulde Arbeide, som Gustav Guldberg under sin mere end 20-aarige Virksomhed som Lærer ved vort Universitet har nedlagt i den anatomiske Undervisning og i sit Instituts Udvikling, i dyb Taknemmelighed for den Indsats, han har gjort i norsk videnskabelig Forskning, og for hans uegennyttige Arbeide for vort Selskab, samles vi idag om hans Minde; til denne Tak slutter sig fra hver af os, som havde den Lykke at staa Gustav Guldberg nærmere, ogsaa en inderlig Tak for, hvad han personlig var for os, for den Godhed, som altid strømmed mod os fra hans rige, rene Hjerte. Hans Minde vil altid leve friskt og lyst iblandt os.

Selskabet hædrede Professor Guldbergs Minde ved at reise sig.

3. Præsens oplæste følgende

Aarsberetning for 1907.

Videnskabs-Selskabet har i det forløbne Aar afholdt sine sædvanlige 18 Møder: 6 i den mathematisk-naturvidenskabelige Klasse, 6 i den historisk-filosofiske Klasse og 6 Fællesmøder.

I disse Møder er der afholdt 41 Foredrag og givet en Flerhed af kortere Meddelelser. Af Foredragene falder 18 paa den mathematisk-naturvidenskabelige, 12 paa den historisk-filosofiske Klasse og 11 paa Fællesmøderne.

Af Ikke-Medlemmer er der holdt 3 Foredrag.

Samtlige Møder har været besøgte af et betydeligt Antal Tilhørere udenfor Medlemmernes Kreds.

Ved Aarsmødet den 3die Mai feirede Selskabet sin 50-aarige Bestaaen. H. M. Kongen, Selskabets Ærespræsens, bærede ved sin Nærværelse Festmødet, om hvilket „Oversigt over Videnskabs-Selskabets Møder i 1907“ indeholder en nærmere Beretning (S. 13—32).

I Selskabets Møder er der i Aarets Løb fremlagt til Trykning 17 større og mindre Arbeider, der samtlige nu er udgivne.

Selskabet har for 1907 udgivet følgende Publikationer:

- I. Forhandlinger for 1907, der indeholder 10 Afhandlinger tilligemed Oversigt over Møderne, tilsammen 297 Sider med 3 Plancher og flere Textbilleder.
- II. Skrifter I, af den mathematisk-naturvidenskabelige Klasse, 9 Afhandlinger paa tilsammen 587 Sider med 30 Plancher foruden en Flerhed af i Texten trykte Afbildninger.
- III. Skrifter II, af den historisk-filosofiske Klasse, indeholdende 7 Afhandlinger, tilsammen 1115 Sider med 14 Plancher og en Flerhed i Texten trykte Afbildninger.

I det hele er der altsaa for 1907 udgivet 26 større og mindre Afhandlinger paa tilsammen 1999 Sider med 47 Plancher og et betydeligt Antal Textbilleder. Af disse er 14 Afhandlinger skrevne paa fremmede Sprog og 5 af Ikke-Medlemmer.

Der er saaledes i 1907 trykt 32 Sider mindre end i 1906; men Antallet af Plancher er derimod betydelig øget, hvilket naturligvis har medført øgede Trykningsudgifter. At Kravene har kunnet imødekommes i den Udstrækning som skeet, skyldes foruden Statsbidraget og Renterne af H. A. Benneches Fond især Nansenfondets betydelige Bidrag iaar som tidligere, og man skal atter fremføre for Fondets Styre Selskabets bedste Tak.

Selskabet har i det forløbne Aar havt 173 indenlandske Medlemmer, nemlig 94 i den mathematisk-naturvidenskabelige Klasse og 79 i den historisk-filosofiske Klasse, samt 150 udenlandske Medlemmer, hvoraf 99 i den mathematisk-naturvidenskabelige Klasse og 51 i den historisk-filosofiske. I det hele har altsaa Selskabet i 1907 havt 323 Medlemmer.

I 1907 er indvalgt 18 Medlemmer, 5 indenlandske og 13 udenlandske.

Selskabet har i Aarets Løb havt at beklage Tabet af 4 indenlandske Medlemmer, nemlig i den math.-naturvid. Klasse Distriktslæge N. W. Thoresen og Overkontrollør Hercules Tornøe og i den hist.-filos. Klasse Professor Dr. philos. Sophus Bugge og Professor Dr. philos. J. Mourly Vold, samt af 6 udenlandske Medlemmer af den math.-naturvid. Klasse og 2 af den hist.-filos. Klasse, der er afgaaede ved Døden.

Til 54 indenlandske og 264 udenlandske Bibliotheker har Selskabet uddelt sine Skrifter og Forhandlinger, foruden som sædvanlig til Medlemmerne; desuden er et ikke ubetydeligt Antal Særtryk bleven skjænket til Ikke-Medlemmer, der specielt har anmodet derom.

Til Gjengjæld har Selskabet i 1907 modtaget som Gave eller i Bytte fra 14 indenlandske og 154 udenlandske Bibliotheker, Museer, Selskaber og andre Institutioner 791 Bind og Hefter. Fra 27 private Givere er indløbet 38 Bind og Hefter som Gave.

De til Selskabet gennem dets Bytteforbindelser eller som Gave indkomne Skrifter er som sædvanlig først stillet til Disposition for Universitets-Bibliotheket, til hvilket en stor Del deraf er overdraget. Dernæst har det mineralogiske Institut og Observatoriet haft Anledning til at udtage, hvad der maatte være af Interesse for disse Instituters Bibliotheker. Det øvrige er opstillet i Selskabets egen Bogsamling paa Universitets-Bibliotheket, der ogsaa opbevarer Selskabets Lager af dets egne Skrifter og Forhandlinger.

4. Formanden for Nansenfondets Styre, Professor W. C. Brøgger, oplæste følgende

Beretning om Nansenfondets Virksomhed i Budget-
aaret 1ste April 1907—31te Marts 1908.

Fondets Renteafkastning har i Budgetaaret udgjort Kr. 46 459.64. Fondets Kapitalformue er i samme Tidsrum steget fra Kr. 1 031 185.80 den $31/3$ 1907 til Kr. 1 037 445.30 den $31/3$ 1908. Fondets Vækst i denne Tid udgjør saaledes Kr. 6 259.50. Denne Tilvækst er fremkommet ved

Afsætning af $1/10$ af Renteafkastningen	Kr. 4 645.96
Indkommet ved Salg af Beretningen om den 1ste	
Framekspedition	„ 1 613.54
	<hr/>
	Kr. 6 259.50

Fondets Kapitalformue den 31te Marts 1908 fordeler sig saaledes:

Hovedfondet	Kr. 1 003 893.99
Det amerikanske Fond	„ 6 116.45
Det østerdalske Fond	„ 5 879.38
Ole Evenstads Legat	„ 10 138.99
Det trondhjemske Fond	„ 11 416.49
	<hr/>
	Kr. 1 037 445.30

Aarets Bevilgninger:

Til Bearbejdelse og Udgivelse af Beretningen om den anden Fram ekspedition (Sverdrup ekspeditionens) videnskabelige Resultater bevilgedes for Aaret Kr. 9 000.00

Ialt til denne Beretning indtil $\frac{31}{3}$ 1908 bevilget Kr. 42 150.69. To Bind er færdigtrykt, og det tredje er under Arbeide.

Til Kristiania Videnskabs-Selskab ordinært Kr. 10 000.00, ekstraordinært 2 500 „ 12 500.00

Fridtjof Nansens Belønning tildelt Roald Amundsen for hans udmerkede Undersøgelser af de magnetiske Forhold omkring den magnetiske Nordpol og for hans Gjennemførelse af Nordvestpassagen med et Beløb af „ 5 000.00

Professor Dr. G. Guldberg til Undersøgelse af Osebergskibets Knokkelfund „ 200.00

Professor Dr. Axel Holst til Undersøgelser over Aarsagerne til Skibs-Beri-Beri og Skjørbug „ 800.00

Professor Dr. Fr. Harbitz og Dr. Olaf Scheel til Tegninger og Plancher til et Arbeide over epidemisk Poliomyelit i Norge „ 500.00

Den norske Redaktion af „Nordiskt medicinskt Arkiv“ som Bidrag til dets Udgivelse for 1907 „ 1 000.00

Professor O. E. Schiøtz til Udførelse af Beregninger over Tyngdekraften „ 100.00

Professor Carl Størmer til fortsatte numeriske Beregninger ang. elektrisk ladede Partiklers Baner i Verdensrummet	„	400.00
Professor J. H. L. Vogt til fortsatte Undersøgelser over Silikatsmelteopløsninger	„	400.00
(Hertil tidligere bevilget 900, ialt 1300 Kr.)		
Professor Dr. H. H. Gran til Dækning af Omkostningerne ved Undersøgelser over Planktonets Livsbetingelser	„	700.00
Dr. philos. Hjalmar Christensen til Fortsættelse af Studier over det norske Aandslivs Historie	„	800.00
Fhv. Skolebestyrer S. A. Sørensen til Fortsættelse af Arbejde med at afskrive middelalderske latinske Membraner i Rigsarkivet	„	400.00
(Hertil tidligere bevilget 500, ialt saaledes 900 Kr.)		
Sekretær Georg Reiss til Fortsættelse af Studier over de middelalderske Musikhaandskrifter i Rigsarkivet	„	800.00
Do. til Udgivelse af middelalderske Musikhaandskrifter	„	300.00
(Ialt hertil bevilget 2300 Kr., tidl. 1200.)		
Norsk historisk Forening til Aflønning af en Sekretær	„	600.00
Dr. phil. Andr. M. Hansen til Studier over Bosætningens Historie i Norge	„	900.00
(Tidligere 2100, ialt saaledes 3000 Kr.)		
Docent Dr. Konrad Nielsen til Forarbejder for en lappisk Ordbog	„	600.00
Amanuensis Sem Sæland til jordmagnetiske Maalinger	„	300.00
Dr. Amund Larsen til Anskaffelse af en Fonograf for fonetiske Studier	„	120.00

Hertil kommer Dr. I. Hagens Livrente	„	3 000.00
Til faste Lønninger (Kvæstor, Sekretær og Bud).	„	1 309.15
Tilfældige Udgifter	„	80.74
Samlet Udgift for Aaret (iberegnet Afsæt- ning af $\frac{1}{10}$ af Aarets Rente)		Kr. 45 025.85

Styrelsen har i det forløbne Aar bestaaet af:

Som selvskevne Medlemmer: Minister Dr. Fridtjof Nansen, Videnskabs-Selskabets Generalsekretær Professor Dr. G. Guldberg og Kirkedepartementets Chefer, Statsraaderne Dr. Otto Jensen, Abraham Berge og Karl Seip.

Valgte af Videnskabs-Selskabet: Professor Dr. W. C. Brøgger (Formand), Professor Dr. Sophus Bugge og, efter hans Død, Professor Dr. Johan Storm, Rigsarkivar Ebbe Hertzberg, med Suppleant Professor Dr. G. O. Sars.

Valgte af Universitetets Professorer: Professor Dr. T. H. Aschehoug, Professor Dr. S. B. Laache, med Suppleanter Professorerne Dr. B. Morgenstjerne og R. Collett.

Valgte af Stortinget: Præsident C. C. Berner og Konsul Axel Heiberg, med Suppleant Borgermester S. Arctander.

5. Præsens udtalte Videnskabs-Selskabets Tak til Nansen-fondets Styre for dets betydelige Bidrag til Selskabets Virksomhed.

6. Apotheker Øwres Guldmedaille uddeltes til Hr. Apotheker Morten Stillesen for en kemisk Afhandling om Olien af Hestekastanien.

7. Til Trykning fremlagdes: Magnus Olsen, Hærnavi. En gammel svensk og norsk Gudinde. Samme, Tryllerunerne paa et Vævspjæld fra Lund i Skaane. Trykte i Selskabets Forhandling i 1908 som No. 6 og 7.

8. Tilsidst afholdtes der extraordinært Valg af Generalsekretær i Anledning af Professor Guldbergs Død. Valgt blev Professor Dr. med. A. Johannessen.

Historisk-filosofisk Klasse. 22de Mai.

(Formand: Broch. Sekretær: A. Bugge).

1. Lieblein fortsatte sit Foredrag fra Mødet den 10de April om „*Pistis Sophia*“ og paaviste herunder mange ægyptiske Træk i dette gnostiske Værk. — Han meddelte derpaa Indholdet af et Brev fra Læge Fonahn, som for Tiden i London studerede Medicinens Historie. I dette redegjordes for en hidtil ukjendt *koptisk medicinsk Text i British Museum*. Denne, som Foredragsholderen tolkede, taler om Øiensygdomme og Salver, som skal anvendes mod disse og synes at vise Sammenhæng med den gamle ægyptiske Lægebog Papyrus Ebers; en medicinsk Recept herfra er altsaa bevaret helt ned i den kristne Tid. Den ægyptiske Lægevidenskab maa efter Foredragsholderens Mening oprindelig have staaet meget høit og været fri for Magi og Tryllemidler.

2. A. Bugge holdt et Foredrag: „*Havelok og Olav Trygvessøn*, et Bidrag til Spørgsmaalet om Kongesagaernes Fremvæxt“. Han søgte at vise, at vi i den middelalderlige anglo-normanniske Digtning om Havelok har en Omdigtning af Olav Trygvessøns Historie. Olav Trygvessøns Saga har i 11te Aarh. været fortalt i England og i Norge. I det hele har der paa de britiske Øer været en rig nordisk Sagafortælling, hvoraf ikke lidet gjennem Kymrisk og Galfrid af Monmouth er blevet Middelalderens Eie.

3. Dr. Andr. M. Hansen gav en foreløbig Redegjørelse for sine Forskninger over det saakaldte *jenissei-ostjakiske Sprog*. Han var kommen til det Resultat, at der af de saakaldte Jenissei-Folk i Sibirien taltes et Sprog, hvis Ordforraad han for en Del mente at gjenfinde i Germansk og tillige i Lappisk, medens tilsvarende Ord mangler i de andre ariske og i de ugriske Sprog. Han forklarede denne sproglige Sammenhæng som en Følge af, at den kortskallede Urbefolkning i Skandinavien har talt samme Sprog som Jenissei-Folkene. Efter hans Mening maatte mange skandinaviske Stedsnavne henføres til dette Sprog. Forfatteren antog ogsaa Sammenhæng mellem Jenissei-Sproget og Hittitisk og Etruskisk.

Foredraget er trykt i „Aftenposten“, 1908, No. 282—284.

Foredraget fremkaldte Bemærkninger af Torp og Konrad Nielsen.

4. Til Trykning fremlagdes:

J. Lieblein, Pistis Sophia. Les conceptions égyptiennes dans le gnosticisme. Vil blive trykt i Selskabets Forhandlinger for 1909 som No. 2.

J. Mourly Vold, Ueber den Traum. Experimentelle Untersuchungen. Bd. I. (Fremlagt ved Professor A. Løchen).

Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse. 29de Mai.

(Formand: Wille. Sekretær: Johannessen).

1. R. Collett gav en *Meddelelse om Sicista subtilis*, et af Norges mærkeligste Pattedyr, en liden Gnaverart, en Levning af den europæiske interglaciale Steppefauna, og for Tiden uddød over den største Del af Europa. I Norden er den endnu i 90-Aarene fundet sparsomt i Jylland, i Sverige i 1 Exemplar i Skaane i 1835. Af denne Art, der er karakteristisk for de subarktiske Stepper i Vest-Sibirien og Sydrusland, blev i Høsten 1907 et Exemplar indsendt til Christiania-Museet fra Opdal.

I Tilslutning til Foredraget gav Wille en Udsigt over visse Forhold ved Steppevegetationen.

2. C. F. Larsen refererede en Del *anthropologiske Undersøgelser vedkommende den nordenfjeldske Befolkning* (i Romsdalen og delvis Nordmøre og Søndmøre), som han havde foretaget i 1905. Han paaviste, hvorledes der er forskellige Forhold i Kystdistrikterne og Indlandsdistrikterne. De førstnævnte viser Pluralitet af Brachycefaler, medens de sidste er Dolicho- og Mesocefaler. Indlandsbefolkningen er for en større Del blond; Kystbefolkningen er mørkhaaret og viser tildels den mørke thrønderske mesocefale Type. Blond Brachycefali forekommer; men der er Grund til at antage hyppige Blandingsformer med mørkhaaret Mesocefal. Maaske det ved videre Undersøgelser vil vise sig, at det flade Bud (ved Hustadviken) har været Udgangspunktet for denne Egns typiske Brachycefaler. Foredragsholderen gav vi-

dere en Oversigt over det nordenfjeldske Norges Typologi og fremførte en Del specielle Bemærkninger om Forholdet mellem Cefalindex og Type og om den blonde og den mørkhaarede Brachycefals Forhold og Relationer. Undersøgelserne i denne Retning er endnu lidet omfattende; navnlig tiltrænges der saadanne i fremmede Kraniesamlinger.

3. R. Collett gav en Meddelelse om *Nordkaperen eller Biscaya-Hvalen (Balaena glacialis)*, en Form, der allerede blev jaget i det 9de—10de Aarh., men som ikke destomindre endnu i flere Henseende hører til de mindst kjendte af alle de nordatlantiske Hvaler. Efterat Arten i det 16de og 17de Aarh. havde været Gjenstand for en intens Fangst i Farvandet mellem Spitsbergen og Nordkap, en Fangst, hvori ogsaa Nordmændene deltog, gik dens Antal saa stærkt tilbage, at Arten synes at være næsten helt forsvunden. I 80-Aarene i vor Tid begyndte den atter at vise sig i de nordatlantiske Farvande og har senere været fanget i nogle faa Exemplarer af de norske Fangstmænd saagodtsom aarligt. Sidste Sommer, 1907, blev et større Antal fanget end noget tidligere Aar, hvad der gav Anledning til flere Jagttagelser af biologisk Interesse.

Til Foredraget knyttede Faye endel Bemærkninger.

4. Til Medlem af Bestyrelsen for Selskabets Eiendom Tømte istedetfor afdøde Professor G. A. Guldberg valgtes Professor Hiortdahl.

5. C. F. Larsen fremlagde til Trykning den Afhandling, hvoraf han i Mødet havde givet et Referat. — Vil blive trykt i Selskabets Forhandlinger for 1909 som No. 4.

Historisk-filosofisk Klasse. 18de September.

(Formand: Broch. Sekretær: A. Bugge).

1. Magnus Olsen holdt et Foredrag om *en nyfunden norsk Runeindskrift fra 4. Aarhundrede*. Det omhandlede en Indskrift med de ældre Runer, som er indridset i et Benredskab, der sandsynlig har været brugt til at tilberede Kjødsiden af Skind med. Denne Gjenstand er nylig fremkommen ved Undersø-

gelsen af Indholdet af en Urne med brændte Ben, som for ca. 50 Aar siden blev udgravet paa Gaarden Fløksand i Alversund, Nordhordland, og som tilhører Bergens Museum. Fløksand-Indskriften, hvis Opdagelse skyldes Assistent ved Bergens Museum Frøken M. Abel, er en af vore allerældste Runeindskrifter, idet det Gravfund, som den tilhører, af Konservator Dr. H. Schetelig henføres til 4de Aarh. e. Kr. Med denne Datering stemmer ogsaa Sprog- og Runeformer. Indskriften indeholder de to Ord *lina lauka*, fulgt af en Rune, der sandsynlig er at læse som *a* og er Begyndelsesrunen i det forkortet skrevne Trylleord *alu*, hvilket af Sophus Bugge er forklaret som „Værn“. Ogsaa Indskriftens to første Ord, som tolkedes „lin (og) løg“, synes at have tryllekraftig Betydning.

2. Til Trykning fremlagdes: J. K. Bergwitz, Fra Len til Amt. (Fremlagt ved Taranger).

Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse. 25de Septbr.

(Formand: Wille. Sekretær: Johannessen).

1. R. Collett holdt en Mindetale over Selskabets afdøde Medlem, Professor Dr. *W. Lilljeborg*, den nordiske Zoologis Nestor, der opnaaede en Alder af 92 Aar. — Selskabet hædrede hans Minde ved at reise sig.

2. Cand. med. Olav Hanssen holdt dernæst et Foredrag om *den amyloide Degenerations Kemi*. Paa Hofmeisters Laboratorium i Strassburg er det lykkedes Foredragsholderen at isolere de amyloide Sagokorn fra Menneskets Milt. Ved kemisk Undersøgelse viser de sig at bestaa af et fosforfrit Æggehvide-stof, hvis Forholdstal $C : N$ ligger indenfor Grænsen for de sædvanlige Æggehvide-stofte. Sagokornene indeholder ikke Chondroitin-Svovlsyre. Denne Syre forekommer dog konstant ved Undersøgelse af amyloide Organer, som f. Ex. Lever og Milt. Denne Koincidens mellem Amyloid-Protein og Chondroitin-Svovlsyre forklarer tidligere Undersøges Resultater, hvorefter Amyloid var en Chondroitin-Svovlsyre-Æggehvideforbindelse.

Amyloidets Farvereaktioner kan ikke — som hidtil antaget — skyldes Chondroitin-Svovlsyren, men maa med stor

Sandsynlighed henføres til forskellige Grupper i Amyloidproteinet. Mængden af Chondroitin-Svovlsyre i amyloid Lever og Milt viste sig at udgjøre ca. 2% af Organernes Tørvægt. De amyloide Milters Fedt- og Vandgehalt adskilte sig ikke i mærkbar Grad fra det normale.

3. Til Trykning i Selskabets Skrifter fremlagdes:

P. A. Øyen, Portlandia-Niveauet ved Skaadalens Station.

Hans Daae, Rekruternes Vægt ved Skolens Begyndelse og Slutning samt Vægtens Forhold til Høiden og Taljemaalet.

Fællesmøde. 16de Oktober.

(Præses: Mohn. Generalsekretær: Johannessen).

1. Præsens ønskede Selskabets udenlandske Medlem, Geheimerath Professor Dr. H. A. Schwarz fra Berlin velkommen i Mødet. Hr. Schwarz svarede og takkede.

2. Schjøtt gav en Oversigt over sidste Del (III) af sit nu afsluttede Arbejde, *Studien zur alten Geschichte*, hvis tidligere udgivne Dele har været trykte i den historisk-filosofiske Klasses Skrifter (for 1903 og 1906). — Ogsaa denne afsluttende Del vil senere blive trykt sammesteds.

3. Wille talte om *Algernes Formering* og fremholdt navnlig, at visse Arter kan optræde og formere sig under saa forskellige Former, at de er blevne henregnet til forskellige Slægter. Det havde lykkedes ham at paavise et saadant Tilfælde, idet han kunde bevise, at en Art af Slægten Tetraëdron kun var et Hvilestadium hos en Art af Slægten Oocystis.

I Tilslutning hertil fremsatte han nogle Bemærkninger om *Generationsvekslingens Udvikling i Planteriget* og nævnte, at det er den kjønsløse Generation, som fra Mosserne af stadig udvikles til større Fuldkommenhed hos de høiere Planter, medens den kjønnede Generation stadig reduceres. Hvis derimod Udviklingen af den kjønnede Generation havde gaaet videre fremad fra Mosserne af, vilde man have faaet en Udviklingsrække af Organismer, som maatte sidestilles med, hvad vi nu kalder

Planter og Dyr; men denne Udviklingsmulighed er ikke udnyttet af Naturen paa vor Planet.

4. Til Medlemmer af den af Selskabet i 1904 nedsatte anthropologiske Kommission valgtes istedetfor dennes to afdøde Medlemmer Professor G. A. Guldberg og Sanitetsmajor Arbo D'Her. Sanitetsoberst Dr. L. Faye og Professor Dr. K. E. Schreiner. Til Suppleant valgtes Professor Dr. A. Johannessen.

5. Til Sekretær i den math.-naturvid. Klasse istedetfor Professor Dr. A. Johannessen, der er valgt til Selskabets Generalsekretær, valgtes Underbestyrer ved det meteorologiske Institut Aksel S. Steen.

6. Til Trykning fremlagdes:

Hans Ross, Norske Bygdemaal. Sidste Del.

Olaf Holtedahl, Studien über die Etage 4 des norwegischen Silursystems bei Mjøsen. (Fremlagt ved J. Kiær).

Historisk-filosofisk Klasse. 30te Oktober.

(Formand: Broch. Sekretær: A. Bugge).

1. Eitrem holdt et Foredrag om *Hermes i attisk Digtning*. Foredragsholderen paaviste, hvorledes Aristophanes i sine Komedier „Freden“ og „Plutos“ har givet en gennemført Travesti af den græske Hermes, saaledes som særlig Athenerne kjendte ham. Hans faste Tilnavne er blevet benyttet til at karakterisere ham som en almindelig athensk Slave. Samtidig har Aristophanes benyttet Træk hos Aischylos og i den homeriske Hymne til Hermes.

Foredraget fremkaldte Bemærkninger af Aall og Foredragsholderen.

2. Hertzberg meddelte, at Sekretær G. Reiss i den arnamagnæanske Samling i Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn paa et Pergamentblad fra 15de Aarhundrede har fundet en Sekvens (σ: Hymne med særskilt Musik til hver Strofe) for St. Hal-

vard. Halvardssekvensen er stærkt paavirket, baade i Text og Musik, af den bekjendte Olavssekvens.

Fællesmøde. 13de November.

(Præses: Mohn. Generalsekretær: Johannessen).

Magnus Olsen behandlede *en nyfunden norsk Indskrift med de ældre Runer*. Den nye Runeindskrift er indridset paa de to Smalsider af et lidet Bryne, som er fundet sammen med Kul under en Røs paa Hitteren. Efter Runeformerne tilhører den sandsynlig 7de Aarhundrede. Under stærke Forbehold forsøgte Foredragsholderen at tyde den hele Indskrift og fremhævede herunder dens store Betydning for den nordiske Sproghistorie, da dens Sprog nærmest maa betegnes som et Overgangssprog fra Urnordisk til almindeligt Gammelnorsk.

Foredraget gav Anledning til Bemærkninger af Hægstad, der fremsatte en anden Tolkning af Runeindskriften end Foredragsholderens. Foredragsholderen replicerede hertil.

Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse. 20de Novbr.

(Formand: Wille. Sekretær: Steen).

1. Mohn omtalte Resultatet af *nyere Studier over Hypsometret og dets Anvendelse*. Hypsometret er et fint Thermometer, med hvilket man observerer Vandets Kogepunkt. Af dette kan man beregne det sande Lufttryk. Den Kviksølvhøide, som maaler det samme Lufttryk, er desto mindre, jo længere man er fra Ækvator, da Tyngden voxer med Bredden. Af Forskjellen mellem det sande Lufttryk, som findes med Hypsometret, og Barometerhøiden kan man udlede Kviksølvbarometrets Tyngdekorrektion og Tyngdens Størrelse.

Den Nøiagtighed, som er naaet i de to sidste Aar med 2 nye Hypsometre med Anvendelse af alle de Forsigtighedsregler, som Erfaring har lært siden 1896, er, for en enkelt Observation,

omkring en halv Tusendels Grad svarende til en til to Hundrede-
dels Millimeter Kviksølvhøide i Barometret. Barometerhøiden
maales med en Nøiagtighed af mellem 2 og 3 Hundrededels Milli-
meter.

Hypsometrene har vist sig praktisk talt uforandrede, idet
deres flere Gange bestemte Korrektioner ved 100° afviger gjen-
snemsnitlig kun 2 til 3 Hundredetusendels Grad fra Middelværdien.
Tre Bestemmelser af Tyngdekorrektionen paa Tønset i 3 for-
skjellige Aar giver denne med en Middelfeil af kun en Hundrede-
dels Millimeter. Hypsometret er saaledes et fortræffeligt Instru-
ment til at kontrollere Stationsbarometrene. Det er ganske
anderledes let at transportere i uforandret Tilstand end et Kvik-
sølvbarometer. Det egner sig af samme Grund og ved sin Nøi-
agtighed ogsaa til Høidemaaling. Med en Nøiagtighed af en
Meter maatte Høiden af en Fjeldtop kunne findes, ved Benyt-
telse af den af Professor V. Bjerknes udarbejdede Beregnings-
maade. Tyngdens Acceleration kan med Hypsometer og Baro-
meter findes med en Nøiagtighed af en til to Tiendedels Millimeter.
Pendelobservationernes Nøiagtighed er en til en halv Tiendedels
Millimeter. Efter Hypsometer-Metoden har man fundet, at
Tyngden paa Verdenshavene er den normale, med en Usikker-
hed af to Tiendedels Millimeter. Roald Amundsens Expedition
lover gunstige Betingelser for at finde Tyngdens Størrelse ved
Nordpolen efter Hypsometerobservationer. Tilslut fremlagdes
Karter over Tyngdens Fordeling i Norge, efter Prof. Schiøtz's
Pendelobservationer og Prof. Mohns Hypsometerobservationer.

2. F a y e bragte Spørgsmaalet om Aarsagerne til *Dan-
nelsen af dolichocephale og brachycephale Kranier* paa Bane.
Han mindede om Dr. A. Nyströms Theori, at denne Dannelse
beroede paa en langvarig Indvirkning af en bestemt Beskjæf-
tigelse hos et Folk, der stadig medførte en bestemt Hovedstilling.
Agerbrugere skulde saaledes blive Dolichocephaler o. s. v. Denne
Lære fandt Støtte i et Par interessante Forsøg, der for et Par Aar
siden var udført af en tysk Læge Dr. Walcher, der hos to nyfødte
Tvillinger frembragte Dolichocephali hos den ene og Brachy-

cephali hos den anden ved i længere Tid at lade dem blive liggende i dertil passende Stillinger.

Til dette Foredrag knyttede Wille og Johannessen nogle Bemærkninger,

Fællesmøde. 4de December.

(Præses: Mohn. Generalsekretær: Johannessen).

1. Lieblein søgte at vise, at Kongenavnet i *Datumangivelsen i Papyrus Ebers* bør læses Bnon; saaledes hed den 2den Konge af det 15de manethoniske Dynasti. En Notis herom er trykt i „Sphinx“, Bind XII. Hertil knyttede han Bemærkninger om den literære Bevægelse, som fandt Sted i Hyksostiden, navnlig under det 15de Dynasti.

2. Yngvar Nielsen redegjorde for sine *Undersøgelser paa Hardangerviddens*. Han omtalte de forskjellige ældre Undersøgelser og Udtalelser af Christie, P. A. Munch, Nicolaysen, Bendixen m. Fl. om Bebyggelse paa Hardangerviddens. For at opnaa Klarhed i dette Spørgsmaal havde han selv i 1908 undersøgt Hytteruinerne ved Krækjavandet. Disse var af norsk Oprindelse, — en ældre (middelalderisk?) Boplads og en yngre, der kanske først er opgivet ved 1650. Det viste sig, at Bopladsen laa om et Centrum i et helt Fangstsystem med Udsigtshytter og Dyregrave, hvorhos der antagelig er fanget Dyr ved udlagte Tauge paa Krækjavandet. Om lignende ved ogsaa Traditionen at berette fra Finsevandet (i Syd for Hardangerjøkelen). Da Brugen af Skydevaaben i det 17. Aarhundrede blev almindelig, standsede den gamle Jagtmethode.

3. Derpaa gik man over til Valg af Embedsmænd for 1909:

a. Til Præsens rykker Vicepræsens Rigsarkivar E. Hertzberg op.

Til Vicepræsens valgtes Prof. Dr. H. Mohn.

b. Til Generalsekretær gjenvalgtes Prof. Dr. A. Johannessen.

c. I den math.-naturvid. Klasse rykker Professor Dr. W. C. Brøgger op til Formand.

Til Viceformand valgtes Prof. J. H. L. Vogt.

Til Sekretær gjenvalgtes Direktør Aksel S. Steen.

II. I den historisk-filos. Klasse rykker Prof. Dr. A. Torp op til Formand.

Til Viceformand valgtes Prof. O. Broch.

Til Sekretær valgtes Docent Dr. Sten Konow.

- d. Til Medlemmer af Nansenfondets Styrelse valgtes Rigsarkivar E. Hertzberg samt Professorerne Dr. W. C. Brøgger og Dr. Joh. Storm. Selskabets Generalsekretær er som saadan Medlem af Styret.
- e. Til Censurkomité for Benneches skjønliterære Stipendium gjenvalgtes Prof. Dr. Morgenstjerne og Adjunkt Th. Caspari.
- f. Til Revisorer valgtes Prof. C. Størmer og Overlærer S. Henrichsen.

4. Til Trykning fremlagdes:

L. Faye, Om Syphilis's epidemiske Optræden i Slutningen af 15de Aarhundrede og de ældste Forfatteres Vidnesbyrd om samme.

Sem Seland, Elektrische Entladungen bei Thermophosphorescenz. (Fremlagt ved Professor O. E. Schiøtz).

Statuter

for

Videnskabs-Selskabet i Christiania,

stiftet den 3die Mai 1857.

(Vedtagne i Selskabets Møde 19de Decbr. 1884, og med senere Ændringer fornyede $7/12$ 1894, $10/12$ 1897, $2/12$ 1904 og $7/12$ 1906).

Selskabets Formaal og Sammensætning.

§ 1.

VIDENSKABS-SELKABET I CHRISTIANIA har til *Formaal* at bidrage til Videnskabernes Fremme.

Selskabet vil i dette Øiemed *dels* afholde Møder, *dels* udgive videnskabelige Arbejder eller yde Bidrag til Udgivelsen af saadanne.

§ 2.

Selskabet bestaar af norske og udenlandske Medlemmer samt Æresmedlemmer.

Medlemmerne deles i to Klasser: en matematisk-naturvidenskabelig og en historisk-filosofisk. Æresmedlemmerne staa udenfor Klasseinddelingen.

Antallet af *norske Medlemmer* maa ikke overskride 100 i den matematisk-naturvidenskabelige Klasse og 80 i den historisk-filosofiske Klasse.

Antallet af *udenlandske Medlemmer* maa ikke overskride 100 i den matematisk-naturvidenskabelige Klasse¹ og 75 i den historisk-filosofiske Klasse.

¹ Hertil kommer dog de for 1907 indvalgte svenske, danske og islandske Medlemmer (for Tiden 24), der bliver staaende i sin særskilte Afdeling, medens de, som fra 1907 af indvoteres, henføres til de udenlandske Medlemmer.

§ 3.

Hver Klasse deles i *Grupper*, der omfatter bestemte Videnskaber.

Klasserne bestemmer de enkelte Medlemmers Fordeling inden de forskellige Grupper efter nedenstaaende Maximaltal. De norske Medlemmer inden hver Gruppe vælger sin *Ordfører*.

I. I den **mathematisk-naturvidenskabelige Klasse** fordeles de *norske Medlemmer* med følgende høieste Antal paa de forskellige Grupper:

Gruppe 1.	Mathematik, Mekanik og Astronomi	10
— 2.	Fysik og Meteorologi	11
— 3.	Kemi	10
— 4.	Mineralogi, Geologi og fysisk Geografi	10
— 5.	Botanik	11
— 6.	Zoologi	10
— 7.	Anatomi, Anthropologi og Fysiologi	8
— 8.	Medicinske Videnskaber	25
— 9.	Tekniske og praktisk-økonomiske Videnskaber	5
	Tils.	100

De *udenlandske Medlemmer* fordeles paa de samme Grupper med følgende høieste Antal¹:

Gruppe 1.	Mathematik, Mekanik og Astronomi	12
— 2.	Fysik og Meteorologi	12
— 3.	Kemi	12
— 4.	Mineralogi, Geologi og fysisk Geografi	12
— 5.	Botanik	12
— 6.	Zoologi	10
— 7.	Anatomi, Anthropologi og Fysiologi	8
— 8.	Medicinske Videnskaber	12
— 9.	Tekniske og praktisk-økonomiske Videnskaber	10
	Tils.	100

¹ Heri er ikke iberegnet de i § 2 Note omtalte 24 svenske, danske og islandske Medlemmer.

II. I den historisk-filosofiske Klasse fordeles de norske Medlemmer i følgende høieste Antal paa de forskjellige Grupper:

Gruppe 1.	Historie, Arkæologi og Ethnografi	12
— 2.	Filosofi, Religions-, Literatur- og Kunst- historie	14
— 3.	Sprogvidenskaber undtagengermaniske	20
— 4.	Germaniske Sprog	11
— 5.	Theologi og Kirkehistorie	9
— 6.	Jurisprudens, Retshistorie og sociale Videnskaber	14
	Tils.	80

De udenlandske Medlemmer fordeles paa de samme Grupper med følgende høieste Antal:

Gruppe 1.	Historie, Arkæologi og Ethnografi	12
— 2.	Filosofi, Religions-, Literatur og Kunst- historie	12
— 3.	Sprogvidenskaber undtagengermaniske	20
— 4.	Germaniske Sprog	10
— 5.	Theologi og Kirkehistorie.	9
— 6.	Jurisprudens, Retshistorie og sociale Videnskaber	12
	Tils.	75

Selskabets Bestyrelse og Embedsmænd.

§ 4.

Selskabets *Bestyrelse* bestaar af en Præsæs, en Vicepræsæs og en Generalsekretær, samt en Formand, en Viceformand og en Sekretær for hver Klasse.

Gyldig Bestyrelses-Beslutning kan ikke fattes, naar færre end fem Medlemmer er tilstede. I Tilfælde af Stemmelighed gjor Præsæs' Stemme Udslaget.

Præsæs, Vicepræsæs og Generalsekretæren vælges af Selskabet; Klassernes Formænd, Viceformænd og Sekretærer vælges af de særskilte Klasser.

Præsæs og Klasseformændene aftræder ved Aarets Udløb, hvorpaa Vicepræsæs og Viceformændene træder i deres Sted og Valg paa ny Vicepræsæs og Viceformand foretages. Sekretærerne vælges for ét Aar.

Selskabet vælger aarlig to Revisorer.

Alle Valg paa Embedsmænd foregaar i sidste Fællesmøde i Aaret. Hvis et Medlem af Bestyrelsen inden Funktionstidens Udløb fratræder eller dør, bør nyt Valg foretages snarest muligt i et Fællesmøde.

§ 5.

Sekretærerne fører Protokoller over Forhandlingerne og offentliggjør et Uddrag af disse.

Generalsekretæren fører Protokol over Bestyrelsens Møder, tilstiller Medlemmerne Underretning om Selskabets og Klassernes Møder, forestaar Trykningen af Selskabets Skrifter (se „Bestemmelser om Selskabets Publikationer“) og anviser Regninger til Udbetaling af Kassereren. Han er tillige Selskabets Arkivar. Generalsekretæren har lønnet Kontorhjælp.

Om Selskabets Møder.

§ 6.

Selskabet afholder regelmæssig for hvert Aar 6 Fællesmøder og 6 Møder i hver Klasse; intet af disse Møder holdes i Tiden fra Midten af Juni til Midten af September Maaned.

Et Fællesmøde bør om muligt holdes paa Selskabets Stiftelsesdag den 3die Mai; i dette Møde afgiver Præsens Aarsberetningen og Selskabets Regnskaber decideres.

Bestyrelsen har ved hvert Aars Begyndelse at bestemme, til hvilke Tider de regelmæssige Møder i Aarets Løb skal holdes, og lader disse bekendtgjøre for Medlemmerne.

§ 7.

Selskabets *videnskabelige Forhandlinger* er offentlige og Adgangen til dem fri. Naar Selskabets indre Anliggender forhandles, har kun dets Medlemmer Ret til at være tilstede.

Fraværende Medlemmer har ikke Ret til at afgive Stemme i Selskabets Anliggender.

§ 8.

I Fællesmøderne saavel som i Klassemøderne holdes Foredrag og Diskussioner over videnskabelige Emner. Anmeldelse herom bør i betimelig Tid ske til Generalsekretæren, som udfærdiger fornøden Bekendtgjørelse.

Hver Klasses Medlemmer har Adgang til at deltage i den anden Klasses videnskabelige Forhandlinger.

Undtagelsesvis kan *Ikke-Medlemmer* faa Adgang til at holde Foredrag ved Henvendelse til Generalsekretæren, som derom har at indhente Samtykke henholdsvis fra Selskabets Præsæs eller fra Klassens Formand (jvnfr. Reglementsbestemmelser V).

Om Udgivelse af videnskabelige Arbeider.

§ 9.

Ønsker et Medlem et af ham forfattet *videnskabeligt Arbeide trykt* blandt Selskabets Skrifter, maa dette fremlægges eller refereres i et Møde. Generalsekretæren besøger Medlemmernes Arbeider trykt i den Orden, hvori de fremlægges eller tilstilles ham.

Fremlægger et Medlem til Trykning et Arbeide af en udenforstaaende, indtages dette, saafremt Selskabets Midler tillader det, blandt Selskabets Skrifter. Medlemmets Navn med Bemærkning om Fremlæggelsen trykkes paa Afhandlingen.

Til Trykning af Arbeider, der har større Omfang eller kræver ekstraordinære Udgifter, maa i ethvert Tilfælde en Bestyrelses-Beslutning indhentes (jvnfr. Reglementsbestemmelser III).

Om Optagelse af nye Medlemmer.

§ 10.

Naar en Plads er ledig, meddeler Klassens Sekretær dette til vedkommende Gruppens Ordfører, der anmoder Gruppens *norske* Medlemmer om at indsende skriftligt og motiveret Forslag om Valg af nyt Medlem. Ordføreren sammenkalder derefter Gruppens Medlemmer til Diskussion, hvorunder ogsaa drøftes, hvorvidt Pladsen for Tiden bliver at besætte, og det med Stemme flerhed vedtagne Forslag tilstilles Generalsekretæren. Denne sender de fra Gruppens Ordførere indkomne Forslag til vedkommende Klasses i Christiania og Omegn boende Medlemmer, hvorpaa Klassens Formand fremlægger det i Aarets 2det Klassemøde til Votering uden Diskussion. Til Forslagets Antagelse kræves, at to Trediedele af de voterende stemmer for samme. Bliver Forslaget antaget af Klassen, meldes dette til Generalsekretæren, som før næste Fællesmøde underretter Selskabets i Christiania og Omegn boende Medlemmer om, at Valg skal foregaa. Forsaavidt 20 Medlemmer er tilstede i Fællesmødet, indbringes Forslaget her til endelig Afgjørelse, der sker ved Stemme flerhed og uden forudgaaende Diskussion.

Æresmedlemmer foreslaaes af Selskabets Bestyrelse, hvis Forslag omsendes til Medlemmerne, før det afgjøres i et Fællesmøde uden Diskussion.

Ethvert nyoptaget Medlem modtager Medlems-Diplom, underskrevet af Selskabets Præsæs og Generalsekretær.

Om Selskabets Formue og Bibliothek.

§ 11.

Bestyrelsen forvalter Selskabets Legater og dets andre Midler gennem en af den antaget, lønnet *Kasserer* (se Bestemmelserne om Regnskabsvæsenet og de forskjellige Fundatser).

§ 12.

Bestyrelsen antager en lønnet *Bibliothekar*, som fremlægger i Fællesmøderne de modtagne Forsendelser, forestaar Udlaan og besørger Fordelingen af Selskabets Skrifter efter Bestyrelsens nærmere Bestemmelse. Bibliothekaren leverer ved hvert Aars Udgang til Selskabets Forhandlinger en Oversigt over Bibliothekets Tilvæxt og Bytteforbindelser.

Om Forandring af Selskabets Statuter.

§ 13.

Forslag til Forandringer i eller *Tillæg* til disse Statuter maa ikke vedtages, uden at derom først er indhentet Betænkning af en i den Anledning nedsat *Komité*.

Saadanne Forslag tages kun under Behandling i Aarets sidste regelmæssige Fællesmøde eller, om det i dette besluttes, i et senere extraordinært Møde.

For at Beslutning kan fattes, kræves, at mindst 20 Medlemmer er tilstede. Afgjørelsen sker ved Stemmeferlighed af de voterende.

Selskabets første Statuter er trykt i „Forhandlingerne“ for 1858, Side XII. De senere Statuter findes trykt i „Forhandlingernes“ Oversigt over Videnskabs-Selskabets Møder for 1884, Side 18–21, og med de senere vedtagne Ændringer (se „Oversigterne“ for 1894, 1897, 1904 og 1906) i „Forhandlingernes“ Oversigt for 1906, Side 32–37.

Videnskabs-Selskabets Medlemmer 1908.

Selskabets Ærespræsides: **HANS MAJESTÆT KONGEN.**

Selskabets Bestyrelse i Aaret 1908.

- Præsides: Professor Dr. H. Mohn.
Vicepræsides: Rigsarkivar Ebbe Hertzberg.
Generalsekretær: Professor Dr. G. A. Guldberg (indtil 23. April),
Professor Dr. A. Johannessen (fung. fra 23.
April, valgt 3. Mai).
Formand i den math.-naturv. Klasse: Prof. Dr. N. Wille.
Viceformand i do. Prof. Dr. W. C. Brøgger.
Sekretær i do. Prof. Dr. A. Johannessen
(indtil 16. Okt.).
Aksel S. Steen, Under-
bestyrer ved det Meteo-
rolog. Inst. (fra 16. Okt.).
Formand i den hist.-filos. Klasse: Prof. O. Broch.
Viceformand i do. Prof. Dr. A. Torp.
Sekretær i do. Prof. Dr. Alexander Bugge.
-
-

Selskabets Medlemmer i Aaret 1908.

A. Medlemmer af den matematisk-naturvidenskabelige Klasse.

I. Indenlandske Medlemmer *).

- Aaser, P. H., Overlæge, 1908. VIII.
 Amundsen, Roald, Cand. philos. 1907. IV.
 Appellöf, Dr. philos. J. J. A., Docent ved Bergens Museum, 1908. VI.
 Arndtsen, A. F. O., Juster-Direktør. 1859. II.
 Birkeland, Kr., Professor i Fysik. 1906. II.
 Bjerknæs, Dr. philos. Vilhelm, Professor i Mekanik og Fysik. 1893. II.
 Bjørlykke, Dr. philos. K. O., Overlærer ved Landbrugshøiskolen, Aas. 1902.
 IV.
 Bock, C. A., fhv. Generalkonsul. 1884. VII.
 Boeck, Cæsar, Professor i Medicin. 1889. VIII.
 Borthen, Dr. med. Lyder, Thronhjøm. 1900. VIII.
 Brandt, Dr. med. Kr. H., Professor i Medicin. 1907. VIII.
 Brunchorst, Dr. philos. J., Ministerresident. 1891. V.
 Bryhn, Nils, Læge, Hønefos. 1906. V.
 Brøgger, Dr. philos. W. C., Professor i Geologi og Mineralogi. 1885. IV.
 Bull, Dr. med. Edv., Læge. 1885. VIII.
 Bull, Dr. med. O. B., Læge. 1886. VIII.
 Bødtker, Dr. philos. Eyvind, Universitetsamanuensis. 1902. III.
 Collett, Robert, Professor i Zoologi. 1871. VI.
 Dahl, Ove, Konservator ved Universitetet. 1895. V.
 Dedichen, Dr. philos. Georg, Universitetsamanuensis. 1902. III.
 Farup, Dr. philos. P., Universitetsstipendiat i fysikalsk Kemi. 1908. III.
 Faye, Dr. med. Ludvig, Sanitetsoberst. 1876. VIII.
 Fearnley, Thomas, Hofjægermester. 1897. IX.
 Foslie, M., Samlingsbestyrer, Thronhjøm. 1891. V.
 Friele, Herman, Grosserer, Bergen. 1887. VI.
 Føyn, Niels Johan, Bestyrer af den meteorologiske Station, Bergen. 1904. II.
 Geelmuyden, H., Professor i Astronomi. 1878. I.
 Geelmuyden, Dr. med. H. Chr., Universitetsamanuensis. 1902. VII.
 Goldschmidt, Dr. philos. Heinrich, Professor i Kemi. 1901. III.
 Gran, Dr. philos. H. H., Professor i Botanik. 1904. V.
 Guldberg, Dr. philos. Alf, Universitetsdocent i Matematik. 1897. I.
 Guldberg, Dr. philos. Axel S., fhv. Overlærer. 1870. I.
 Guldberg, Dr. med. Gustav Adolf, Professor i Anatomi og Embryologi. 1885.
 VII. † ²³/₄ 1908.
 Hagen, I. S., fhv. Distriktslæge, Stipendiat for Nansenfondet, Thronhjøm.
 1893. V.
 Hansen, B. Helland, Bestyrer af Bergens biologiske Station. 1908. II.
 Hansen, Dr. med. G. Armauer, Overlæge, Bergen. 1885. VIII.
 Hanssen, Klaus, Overlæge, Bergen. 1901. VIII.
 Harbitz, Dr. med. Francis, Professor i Medicin. 1901. VIII.

*) For de Medlemmer, der bor i Christiania, er ikke Bostedet tilføjet. Aarstallet angiver, naar Vedkommende indvalgte i Selskabet. Romertallet betegner den Gruppe, hvoraf Vedkommende er Medlem.

- Heiberg, Axel, Konsul, Lysaker. 1897. IX.
 Hennum, Dr. med. Josef, Distriktslæge. 1886. VII. † ²³/₃ 1908.
 Henriksen, Sophus, Overlærer. 1899. II.
 Hiortdahl, Th., Professor i Kemi. 1867. III.
 Hjort, Dr. philos. Johan, Fiskeridirektør, Bergen. 1898. VI.
 Holm, Dr. med. Harald, Overlæge. 1898. VIII.
 Holmboe, Michael, kst. Medicinaldirektør. 1898. VIII.
 Holst, Dr. med. Axel, Professor i Medicin. 1894. VIII.
 Holst, Dr. philos. Elling B., Universitetsdocent i Matematik. 1881. I.
 Holst, Dr. med. P. F., Professor i Medicin. 1901. VIII.
 Holth, Dr. med. Søren, Læge. 1907. VIII.
 Hvoslef, Dr. philos. H. H., Apotheker. 1863. III.
 Isaachsen, Daniel, Docent i Matematik &c. ved Sjøkrigsskolen, Horten. 1908. II.
 Johannessen, Dr. med. Axel, Professor i Medicin. 1886. VIII.
 Jørgensen, Eugen, Overlærer, Bergen. 1907. V.
 Kaalaas, B., Cand. real. 1893. V.
 Kiær, Dr. philos. Johan, Universitetsstipendiat i Palæontologi. 1898. IV.
 Laache, Dr. med. Søren Bloch, Professor i Medicin. 1886. VIII.
 Larsen, C. F., Sanitetskaptein, fhv. Overlæge. 1895. VII.
 Leegaard, Dr. med. Chr. B., Professor i Medicin. 1892. VIII.
 Lumholtz, C., Cand. theol., New York. 1886. VII.
 Mjøen, Dr. philos. J. Alfred H., Overkontrollør. 1908. III.
 Mohn, Dr. philos. Henrik, Professor i Meteorologi. 1861. II.
 Münster, Thomas, kst. Bergmester, Hammerfest. 1904. VI.
 Nansen, Dr. philos. Fridtjof, Professor i Oceanografi. 1889. IV.
 Nicolaysen, Dr. med. Julius, fhv. Professor i Medicin. 1875. VIII.
 Olsson, C. W. E. B., Generallojtnant. 1892. I.
 Palmstrøm, Arnfinn, Aktuar, fhv. Overlærer. 1899. I.
 Poulsson, Dr. med. Edvard, Professor i Farmakologi. 1894. VIII.
 Printz, H. C., fhv. Distriktslæge, Valdres. 1875. V.
 Rekstad, J. B., første Geolog ved Norges geologiske Undersøgelse. 1904. IV.
 Reusch, Dr. philos. H. H., Chef for Norges geologiske Undersøgelse. 1885. IV.
 Rüber, C. N., Universitetsstipendiat i Kemi. 1898. III.
 Ringnes, Ellef, Bryggerieier. 1897. IX.
 Sars, Dr. philos. G. O., Professor i Zoologi. 1865. VI.
 Schiøtz, Dr. med. Hjalmar, Professor i Medicin. 1892. VIII.
 Schiøtz, Oskar E., Professor i Fysik. 1878. II.
 Schmelck, Ludvig, Stadskemiker. 1893. III.
 Schneider, H. J. Sparre, Konservator, Tromsø. 1891. VI.
 Schreiner, Dr. med. K. E., Professor i Medicin. 1906. VII.
 Schroeter, J. Fr., Observator. 1893. I.
 Schøyen, W. M., Statsentomolog. 1881. VI.
 Sebelien, John, Overlærer ved Landbrugshøiskolen, Aas. 1891. III.
 Sopp, Dr. philos. O. J., Direktør, Kap, Thoten. 1898. V.
 Steen, Aksel Severin, Underbestyrer ved det meteorol. Institut. 1888. II.
 Stejneger, Leonhard, Curator in the Department of Biology, National Museum, Washington. 1887. VI.
 Storm, Vilh., Samlingsbestyrer, Thronhjelm. 1886. VI.

- Strøm, Dr. med. Hagbarth, Professor i Medicin. 1898. VIII.
 Størmer, Carl, Professor i Matematik. 1900. I.
 Sylow, Dr. philos. P. L. M., Professor i Matematik. 1868. I.
 Thue, A., Professor i Matematik. 1894. I.
 Torup, Dr. med. Sophus, Professor i Medicin. 1890. VII.
 Uchermann, V. Kr., Professor i Medicin. 1898. VIII.
 Vedeler, Dr. med. B. C. 1895. VIII.
 Vogt, J. H. L., Professor i Metallurgi. 1886. IV.
 Wille, Dr. philos. N., Professor i Botanik. 1886. V.
 Winge, Dr. med. Paul E., Politi- og Fængselslæge. 1903. VIII.
 Øyen, P. A., Universitetsamanuensis. 1901. IV.

Sum 96. Ved Udg. af 1908: 94.

II. Udenlandske Medlemmer.

a) svenske, danske og islandske

indvalgte før 1907:

- Åkerman, A. R., Generaldirektør, Stockholm. 1892. IV.
 Areschoug, F. W. Chr., fhv. Professor, Lund. 1892. V. † ²¹/₁₂ 1908.
 Arrhenius, Dr. philos. Svante, Professor, Stockholm. 1901. II.
 Bohr, Dr. Chr., Professor, Kjøbenhavn. 1892. VII.
 Christensen, Dr. Odin, Professor, Kjøbenhavn. 1898. III.
 Christiansen, C., Professor, Kjøbenhavn. 1892. II.
 Fries, Dr. Th. M., fhv. Professor, Upsala. 1893. V.
 Hammarsten, Dr. Olof, fhv. Professor, Upsala. 1891. VII.
 Hansen, Dr. Emil Chr., Laboratorieførstander, Kjøbenhavn. 1892. V.
 Hildebrandsson, Dr. H. H., fhv. Professor, Upsala. 1891. II.
 Jönsson, Bengt, Professor, Lund. 1904. V.
 Jørgensen, Dr. S. M., Professor, Kjøbenhavn. 1892. III.
 Lagerheim, Dr. N. G., Professor, Upsala. 1894. V.
 Lilljeborg, Dr. W., fhv. Professor, Upsala. 1891. VI. † ²⁴/₇ 1908.
 Mittag-Leffler, Dr. Gösta, Professor, Stockholm. 1886. I.
 Nathorst, Dr. A. G., Professor, Stockholm. 1892. IV.
 Nordstedt, Otto, Professor, Lund. 1904. V.
 Petersen, Dr. Julius, Professor, Kjøbenhavn. 1898. I.
 Petterson, Dr. S. O., Professor, Stockholm. 1892. III.
 Retzius, Dr. Gustaf, fhv. Professor, Stockholm. 1883. VII.
 Thomsen, Dr. Julius, fhv. Professor, Kjøbenhavn. 1891. III.
 Topsøe, Dr. H., Fabrikinspektør, Kjøbenhavn. 1892. III.
 Törnebohm, Dr. A. E., Professor, Stockholm. 1891. IV.
 Warming, Dr. J. E. B., Professor, Kjøbenhavn. 1892. V.
 Wittrock, V. B., Professor, Stockholm. 1892. V.
 Zeuthen, Dr. H. G., Professor, Kjøbenhavn. 1891. I.

Sum 26. Ved Udg. af 1908: 24.

b) øvrige udenlandske Medlemmer:

- Abegg, Dr. R., Professor, Breslau. 1902. III.
 Auwers, Dr. Arthur, Sekretær i den fysik.-math. Klasse af det Kgl. preussiske Videnskabsakademi, Berlin. 1907. I.
 Backlund, Joh. Oskar, Direktør, Pulkova. 1898. I.
 Barrois, Charles, Professor, Lille. 1899. IV.
 van Beneden, Dr. Edouard, Professor, Liège. 1902. VI.
 Bornet, Dr. I. B. Edouard, Paris. 1905. V.
 Brefeld, Dr. Oscar, Geh. Regierungsrath, Professor, Breslau. 1901. V.
 Curtius, T., Geheimeraad, Professor, Heidelberg. 1903. III.
 Darboux, Jean Gaston, Professor, Secrétaire perpétuel de l'Académie des sciences, Paris. 1906. I.
 Davis, William Morris, Professor, Cambridge Mass. 1902. IV.
 Engler, Dr. Adolf, Geheimeraad, Professor, Berlin. 1902. V.
 Fischer, E., Geheimeraad, Professor, Berlin. 1903. III.
 Gattermann, Dr. Ludwig, Professor, Freiburg i. B. 1903. III.
 Gaudry, A., Direktør, Paris. 1900. VI. † ³⁰/₁₁ 1908.
 Geikie, Sir Archibald, Chef for den britiske geologiske Undersøgelse, London. 1894. IV.
 Geikie, James, Professor, Edinburgh. 1894. IV.
 Groth, Dr. P., Professor, München. 1903. IV.
 Hann, Dr. Julius, Hofrath, Professor, Wien. 1902. II.
 Hellmann, Dr. Gustav, Geheimeraad, Professor, Berlin. 1904. II.
 Helmert, Dr. Rob., Geh. Regierungsrath, Professor, Direktør for Central-Bureauet for den internat. Jordmaaling, Potsdam. 1907. II.
 Hertwig, Dr. Oscar, Geheimeraad, Professor, Direktør for det anatom.-biolog. Institut, Berlin. 1907. VII.
 Heubner, Dr. J. O. L., Professor, Berlin. 1907. VIII.
 Hilbert, Dr. David, Professor, Göttingen. 1906. I.
 van Hise, Dr. C. R., Professor, Madison. 1903. IV.
 van't Hoff, J. H., Geheimeraad, Professor, Berlin. 1902. III.
 Homén, E. A., Professor, Helsingfors. 1904. VIII.
 Iddings, Jos. Paxon, Professor, Chicago. 1902. IV.
 Johannsen, W. L., Professor, Kjøbenhavn. 1908. V.
 Jordan, Marie Ennemonde Camille, Professor, Paris. 1906. I.
 Kemp, Dr. J. F., Professor, Columbia Univ., N. Y. 1903. IV.
 Lacroix, Dr. A., Professor, Direktør for den mineralog. Afd. ved Jardin des Plantes, Paris. 1903. IV.
 Landolt, Hans, Geheimeraad, Professor, Berlin. 1903. III.
 Lenard, Ph., Professor, Heidelberg. 1903. II.
 Lépine, R., Professor, Lyon. 1907. VIII.
 Lévy, A. Michel, Direktør, Paris. 1900. IV.
 Liebermann, C. Th., Geheimeraad, Professor, Berlin. 1903. III.
 Lorentz, H. A., Professor, Leiden. 1908. II.
 Markham, Sir Clements, London. 1900. IV.
 Murray, Sir John, Edinburg. 1899. IV.
 Neumayer, Dr. Georg, Professor, Neustadt an der Haardt (Pfalz). 1901. II.
 Newcomb, Simon, fhv. Professor, Johns Hopkins Univ. Baltimore. 1907. I.
 Ostwald, Dr. W., Geh. Hofrath, fhv. Professor, Landhaus Energie, Gross-Bothen, Kgr. Sachsen. 1898. III.

- Painlevé, Paul, Professor, Paris. 1907. I.
 Pearson, W. H., Eccles ved Manchester. 1887. V.
 Pfeffer, W., Geheimeraad, Professor, Leipzig. 1900. V.
 Picard, Charles Emile, Professor, Paris. 1906. I.
 Poincaré, H., Professor, Paris. 1898. I.
 Quincke, Dr. Heinrich, Professor, Kiel. 1907. VIII.
 Rabl, Dr. Karl, Hofrath, Professor, Direktør for det anatom. Inst., Leipzig. 1907. VII.
 Ramsay, Sir William, Professor, London. 1907. III.
 Ranke, Dr. Johannes, Professor, München. 1905. VII.
 Rayleigh, Lord, Kantsler ved Univ. i Cambridge. 1908. II.
 Rive, Dr. Lucien de la, Genève. 1898. II.
 Rosenbusch, Dr. Heinrich, Professor, Heidelberg. 1898. IV.
 Roux, E., Direktør for Laboratoire de chimie biologique (Institut Pasteur), Paris. 1907. VIII.
 Sarasin, Dr. Edouard, Genève. 1898. II.
 Schmidt, Dr. Adolf, Professor, Potsdam. 1904. II.
 Schmidt, Dr. Friedrich, Professor, St. Petersburg. 1898. VI. † ^{8/11} 1908.
 Schwarz, Hermann Amandus, Geheimeraad, Professor, Berlin. 1906. I.
 Schwendener, S., Geheimeraad, Professor, Berlin. 1900. V.
 Seeliger, Hugo Ritter von, Geh. Hofrath, Professor, München, Direktør for Kgl. Sternwarte, Bogenhausen. 1907. I.
 Sterneck, Robert von, Oberst, Direktør for det militærtopograf. Inst., Wien. 1901. IV.
 Strasburger, Dr. Eduard, Professor, Bonn. 1904. V.
 Suess, Dr. E., Professor, Præsident for Videnskabsakademiet, Wien. 1898. IV.
 Thomson, J. J., Professor, Cambridge. 1908. II.
 Topinard, Dr. Paul, Professor, Paris. 1898. VII.
 Tschernyshev, Theodor, Professor, Akademiker, St. Petersburg. 1899. IV.
 de Vries, Dr. Hugo, Professor, Amsterdam. 1904. V.
 Walcott, C. D., Director of the U. S. Geol. Survey, Washington. 1900. VI.
 Waldeyer, Dr. H. W. G., Geheimeraad, Professor, Berlin. 1902. VII.
 Wiesner, Dr. Julius, Hofrath, Professor, Wien. 1901. V.
 Zirkel, F., Professor, Leipzig. 1903. IV.
- Sum 72. Ved Udg. af 1908: 70.

B. Medlemmer i den historisk-filosofiske Klasse.

I. *Indenlandske Medlemmer.*

- Aall, Dr. philos. Anathon, Professor i Filosofi. 1898. II.
 Aars, Jonathan, Skolebestyrer. 1886. III.
 Aars, Dr. philos. Kr. B.-R., Universitetsstipendiat i Filosofi. 1898. II.
 Aschehoug, Dr. jur. T. H., Professor i Statsøkonomi og Statistik. 1857. VI.
 Aubert, Dr. philos. Andreas. 1900. II.
 Bang, Dr. theol. A. Chr., Biskop. 1878. V.
 Bendixen, B. E. R., fhv. Skolebestyrer, Bergen. 1896. I.
 Bing, Dr. philos. Just, Stiftsarkivar, Bergen. 1897. II.
 Bodding, P. O., Pastor, Missionær, Mohulpahari i Indien. 1904. III.
 Brandrud, Andreas, Professor i Theologi. 1898. V.

- Broch, Olaf, Professor i slavisk Filologi. 1896. III.
 Bruinier, Dr. J. W., fhv. Lektor i Tydsk, Tydskland. 1900. IV.
 Brun, Christen, Biskop, Hamar. 1896. V.
 Brun, Joh. Lyder, Professor i Theologi. 1898. V.
 Bugge, Dr. philos. Alexander, Professor i Historie. 1898. I.
 Bugge, Dr. theol. Chr. A., kst. Fængselsprest. 1897. V.
 Bødtker, Dr. philos. A. F. Trampe, Overlærer. 1908. III.
 Collett, Alf, Expeditionschef. 1903. I.
 Collin, Chr., Universitetsdocent i Literaturhistorie. 1897. II.
 Daae, J. M., fhv. Tolddirektør. 1894. III.
 Daae, Dr. philos. L., Professor i Historie. 1864. I.
 Dahle, L., Missionselskabets Sekretær, Stavanger. 1889. III.
 Dietrichson, Dr. philos. L. H. S., Professor i Kunsthistorie. 1877. II.
 Eitrem, Dr. philos. S., Universitetsstipendiat i klass. Filol. 1904. III.
 Einarsen, Dr. Jur. Einar, Høiesteretsadvokat. 1901. VI.
 Erichsen, A. E., Rektor, Stavanger. 1889. II.
 Falk, Dr. philos. Hjalmar, Professor i germansk Filologi. 1892. IV.
 Feilberg, C. J., fhv. Rektor. 1896. II.
 Gjelsvik, Dr. jur. N., Professor i Retsvidenskab. 1900. VI.
 Gjessing, G. A., fhv. Rektor. 1877. IV.
 Gran, Gerhard, Professor i nordisk Literaturhistorie. 1901. II.
 Gustafson, Dr. philos. Gabriel, Professor i Arkæologi. 1901. I.
 Hagerup, G. F., Dr. jur. & philos., Minister. 1886. VI.
 Hambro, Edv. I., Byrets-Assessor. 1903. VI.
 Hertzberg, Ebbe, Rigsarkivar. 1879. VI.
 Hægstad, Marius, Professor i norsk Landsmaal og Dialekter. 1901. IV.
 Ingstad, Dr. jur. M. P., Professor i Retsvidenskab. 1876. VI.
 Johnsen, Dr. philos. Oscar Alb., Universitetsstipendiat i Historie. 1907. I.
 Jæger, Dr. philos. Oscar, Professor i Statsøkonomi og Statistik. 1901. VI.
 Kiær, A. N., Direktør for det statistiske Centralbureau. 1870. VI.
 Kjær, J. A. J., Bibliothekar. 1903. IV.
 Knudtzon, Dr. philos. J. A., Professor i semitiske Sprog. 1894. III.
 Koht, Dr. philos. H., Universitetsdocent i Historie. 1908. I.
 Konow, Dr. philos. Sten, Universitetsdocent i indisk Filologi. 1894. III.
 Kristensen, Dr. philos. W. Brede, Professor i Religionshistorie, Leyden.
 1898. II.
 Larsen, Dr. philos. Amund B., fhv. Adjunkt. 1892. IV.
 Lieblein, J. D. C., Professor i Ægyptologi. 1874. III.
 Lowum, Dr. philos. A. A. N., Rektor. 1903. II.
 Løchen, Dr. philos. Arne, Professor i Filosofi. 1898. II.
 Løseth, Dr. philos. E. O., Universitetsdocent i romansk Literatur. 1892. III.
 Michelet, Dr. theol. Simon Temstrup, Professor i Theologi. 1896. V.
 Moe, I. Moltke, Professor i Folketraditioner og middelald. Literatur. 1889. II.
 Morgenstierne, Dr. jur. Bredo von Munthe af, Professor i Retsvidenskab etc.
 1888. VI.
 Nielsen, Dr. philos. Konrad, Universitetsdocent i Lappisk og Kvænsk. 1904. III.
 Nielsen, Dr. philos. Yngvar, Professor i Ethnografi. 1875. I.
 Nygaard, M., Rektor, Drammen. 1880. IV.
 Odland, Dr. theol. Sigurd, fhv. Professor i Theologi. 1892. V.
 Olsen, Magnus, Professor i oldnorsk og islandsk Sprog og Lit. 1904. IV.

- Pettersen, Hjalmar Marius, Bibliothekar. 1903. II.
 Platou, Dr. jur. O. L. S., Professor i Retsvidenskab. 1879. VI.
 Qvigstad, Just Knud, kst. Rektor, Tromsø. 1888. III.
 Ross, Hans, Stipendiat. 1892. IV.
 Rygh, K. D., fhv. Overlærer, Thronhjelm. 1878. I.
 Ræder, Dr. philos. A., kst. Rektor. 1892. I.
 Sars, Dr. philos. J. E., Professor i Historie. 1867. I.
 Scheel, Dr. jur. Herman, extraord. Høiesterets-Assessor. 1878. VI.
 Schjøtt, P. O., Professor i græsk Filologi. 1867. III.
 Schreiner, E. T., fhv. Rektor. 1887. III.
 Seippel, Alexander, Professor i semitiske Sprog. 1897. III.
 Skrefsrud, L. O., Missionær i Santalistan. 1889. III.
 Stang, Fr., Professor i Retsvidenskab. 1900. VI.
 Stenersen, Dr. philos. L. B., Professor i klassisk Filologi. 1867. III.
 Storm, Dr. philos. Johan F. B., Professor i romansk Filologi. 1872. IV.
 Taranger, Dr. jur. Absalon, Professor i Retsvidenskab. 1892. VI.
 Thrap, Daniel, fhv. Sogneprest. 1892. V.
 Tonning, Dr. theol. K. K. Krogh, fhv. Sogneprest. 1883. V.
 Torp, Dr. philos. A., Professor i Sanskrit og sammenlign. Sprogvid. 1886. III.
 Western, Dr. philos. A., Overlærer, Fredrikstad. 1894. IV.
 Østbye, P. N., Rektor, Fredrikstad. 1892. I.

Sum 79.

II. Udenlandske Medlemmer.

a) svenske, danske og islandske indvalgte før 1907:

- Cederschiöld, Gust., Professor, Göteborg. 1904. IV.
 Danielsson, Dr. O. A., Professor, Upsala. 1898. III.
 Erslev, Dr. Kristian, Professor, Kjøbenhavn. 1898. I.
 Fridericia, Dr. J. A., Professor, Kjøbenhavn. 1899. I.
 Gertz, Dr. M. Cl., Professor, Kjøbenhavn. 1898. III.
 Hildebrand, Dr. H. H., fhv. Rigsantikvar, Stockholm. 1897. I.
 Hjærne, Dr. Harald, Professor, Upsala. 1896. I.
 Holm, Dr. Edv., fhv. Professor, Kjøbenhavn. 1891. I.
 Jakobsen, Jakob, Dr. phil., Kjøbenhavn. 1902. IV.
 Jónsson, Finnur, Professor, Kjøbenhavn. 1901. IV.
 Kålund, Dr. Kr., Bibliothekar, Kjøbenhavn. 1899. IV.
 Kock, Dr. Axel, fhv. Professor, Lund. 1901. IV.
 Madsen, Dr. P., Professor, Kjøbenhavn. 1894. V.
 Malmström, Dr. C. G., fhv. Rigsarkivar, Stockholm. 1891. I.
 Montelius, Dr. O., Rigsarkivar, Professor, Stockholm. 1887. I.
 Müller, Dr. Sophus, Museumsdirektør, Kjøbenhavn. 1896. I.
 Noreen, Dr. Adolf, Professor, Upsala. 1896. IV.
 Olrik, Dr. A., Docent, Kjøbenhavn. 1902. II.
 Ólsen, Dr. Björn Magnússon, Professor, fhv. Rektor, Reykjavik. 1902. IV.
 Pedersen, Holger, Professor, Kjøbenhavn. 1904. III.
 Rørdam, Dr. Holger, Sogneprest, Lyngby pr. Kjøbenhavn. 1898. V.
 Scharling, Dr. H., Professor, Kjøbenhavn. 1894. V.

Schück, Dr. Henrik, Professor, Upsala. 1901. II
 Smith, Dr. S. Birket, Overbibliothekar, Kjøbenhavn. 1898. II.
 Steenstrup, Dr. Johannes, Professor, Kjøbenhavn. 1896. I.
 Sørensen, Carl Th., Kaptein, Kjøbenhavn. 1898. I.
 Söderwall, K. F., Professor, en af de Aderton, Lund. 1904. IV.
 Tegnér, Dr. Esaias, Professor, Lund. 1891. III.
 Thomsen, Dr. Vilh., Professor, Kjøbenhavn. 1887. III.
 Wimmer, Dr. Ludvig, Professor, Kjøbenhavn. 1887. IV.

Sum 30.

b) øvrige udenlandske Medlemmer:

Amira, Dr. Karl von, Professor, München. 1896. VI.
 Andersson, Joseph, Museumsdirektør, Edinburgh. 1901. I.
 Buhl, Frants, Professor, Kjøbenhavn. 1908. V.
 Dareste, Dr. Adolphe, Conseiller à la Cour de cassation, Paris. 1885. VI.
 Delitzsch, Friedr., Professor, Berlin. 1908. III.
 Descamps, Edouard E. F., Professor og Senator, Louvain. 1902. VI,
 Dörpfeld, Wilhelm, Prof. ved det tyske arkæologiske Institut, Athen. 1899. I.
 Donner, O., Senator, fhv. Professor, Helsingfors. 1908. III.
 Jagić, Dr. Vatroslav, Hofrath, Professor, Wien. 1901. III.
 Kattenbusch, Dr. Ferdinand, Geheimekirchenrath, Professor, Halle a. S.
 1903. V.
 Kermodé, P. M. C., Man. 1900. I.
 Lehmann, Karl, Professor, Rostock. 1900. VI.
 Leskien, Dr. August, Professor, Leipzig. 1907. III.
 Maspéro, G., Professor, Paris. 1885. III.
 Mayer, Ernst, Professor, Würzburg. 1906. VI.
 Naville, Edouard, Professor, Genève. 1896. III.
 Schäfer, Dr. Dietrich, Professor, Berlin. 1894. I.
 Pappenheim, Dr. Max, Professor, Kiel. 1902. VI.
 Schuppe, Dr. Wilhelm, Professor, Greifswald. 1901. II.
 Setälä, E. N., Professor, Helsingfors. 1908. III.
 Sievers, Dr. Ed., Professor, Leipzig. 1897. IV.
 Steinen, Dr. Karl von den, Professor, Berlin. 1904. I.
 Vinogradov, Pavel Gavrilovitsch, Professor, Oxford. 1898. VI.

Sum 23.

Fordelingen af Selskabets Medlemmer inden begge Klassers forskellige Grupper (se Statuternes § 3) er ved Begyndelsen af Aaret 1909 følgende:

Den matematisk-naturvidenskabelige Klases norske Medlemmer (Maximaltal 100).

Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.	Gruppe IV.	Gruppe V.	Gruppe VI.	Gruppe VII.	Gruppe VIII.	Gruppe IX.
Math., Mekanik, Astronomi Maximaltal 10.	Fysik og Meteorologi. Maximaltal 11.	Kemi. Maximaltal 10.	Mineralogi, Geologi, fysisk Geografi. Maximaltal 10.	Botanik. Maximaltal 11.	Zoologi. Maximaltal 10.	Anat., Anthropol., Fysiologi. Maximaltal 8.	Medicin. Maximaltal 25.	Tekniske og prakt.-økonom. Videnskaber. Maximaltal 5.
H. Geelmuyden A. S. Guldberg Alf Guldberg Elling Holst Olsson Palmstrøm Schoeter Stormer Sylvow Thue	Arndtsen Birkeland Bjerknes Føyn Hansen, B. Helland Henrichsen Isaachsen Mohr O. Schiøtz Steen	E. Bødtker Dedichen Farup. Goldschmidt. Hiortdahl Hvoslef Mjøen Rühner Schmeick Sebelien	Amundsen Bjørlykke Brøgger Job. Kiær Nansen Rekstad Reusch Vogt Øyen	Brunchorst Bryhn Dahl Foslie H. Gran Hagen Jørgensen Kaalaas Printz Sopp Wille	Appellof R. Collett Friele Hjort Münster G. O. Sars Schneider Schøyen Stejneger V. Storm	Bock H. Chr. Geelmuyden C. F. Larsen Lumholtz E. Bull K.E. Schreiner Torup Faye Arm. Hansen Klaus Hanssen Harbitz Holm Holmboe Axel Holst Peter Holst Holth Johannessen Laache Leegaard Nicolaysen Poulsen Hj. Schiøtz Strøm Uchermann Vedeler Winge	Aaser Boeck Borthen Brandt E. Bull O. Bull Faye Arm. Hansen Klaus Hanssen Harbitz Holm Holmboe Axel Holst Peter Holst Holth Johannessen Laache Leegaard Nicolaysen Poulsen Hj. Schiøtz Strøm Uchermann Vedeler Winge	Fearnley Heiberg Ringnes
Nuværende Antal tils. 10	10	10	9	11	10	6	25	3
Gruppernes Ordførere:								
Geelmuyden.	Steen.	Hiortdahl.	Vogt.	Wille.	Collett.	Larsen.	Faye.	"

Den matematisk-naturvidenskabelige Klases udenlandske Medlemmer (Maximaltal 100).

Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.	Gruppe IV.	Gruppe V.	Gruppe VI.	Gruppe VII.	Gruppe VIII.	Gruppe IX.
Math., Mekanik, Astronomi	Fysik. Meteorologi.	Kemi.	Mineralogi, Geologi, fysisk Geografi.	Botanik.	Zoologi.	Anat., Anthropol., Fysiologi,	Medicin.	Tekniske og prakt.-økonom. Videnskaber.
Maximaltal 12.	Maximaltal 12.	Maximaltal 12.	Maximaltal 12.	Maximaltal 12.	Maximaltal 10.	Maximaltal 8.	Maximaltal 12.	Maximaltal 10.
Auwerts Backlund Darboux Hilbert Jordan Newcomb Painlevé Picard Poincaré Schwarz v. Seeliger	Hann Hellmann Helmert Lenard Lorentz Neumayer Lord Rayleigh de la Rive Sarasin Adolf Schmidt J. J. Thomson.	Abegg Curtius Fischer Gattermann van't Hoff Landolt Liebermann Ostwald Ramsay	Barrois Davis A. Geikie J. Geikie Groth van Hise Iddings Kemp Lacroix Lévy Markham Murray Rosenbusch Sterneck Suess Tschernyschev Zirkel	Bornet Brefeld Engler Johannsen Pearson Pieffer Schwendener Strasburger de Vries Wiesner	van Beneden Walcott	Hertwig Rabl Ranké Topinard Waldeyer	Heubner Homén Lépine Quincke Roux	
Tils. 11	11	9	17	10	2	5	5	

De før 1907 indvalgte skandinaviske Medlemmer:

Mittag-Leffler Petersen Zeuthen	Arrhenius Christiansen Hildebrands- son	Christensen Jørgensen Petersson J. Thomsen Topsoe	Åkerman Nathorst Törnebohm	Fries E. C. Hansen Jönsson Lagerheim Nordstedt Warming Wittrock	Bohr Hammarsten Retzius			
3	3	5	3	7		3		

Den historisk-filosofiske Klasses norske Medlemmer (Maximaltalt 80).

Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.	Gruppe IV.	Gruppe V.	Gruppe VI.
Historie, Arkæologi og Ethnografi. Maximaltalt 12.	Filosofi, Religions-, Literatur- og Kunsthistorie. Maximaltalt 14.	Sprogvidenskaber undtagen de germanske sprog. Maximaltalt 20.	De germanske Sprog. Maximaltalt 11.	Theologi og Kirkehistorie. Maximaltalt 9.	Jurisprudens, Refshistorie og sociale Videnskaber. Maximaltalt 14.
Bendixen Alex. Bugge A. Collett Daac Gustafson Johnsen Koht Yngvar Nielsen Rygh Ræder J. E. Sars Østbye	Aall K. B.-R. Aars Aubert Bing Collin Dietrichson Eriksen Feilberg G. Gran Br. Kristensen Lovrum Løchen Moltke Moe Pettensen	J. Aars Boddling Broch A. Trampe Bodtcker J. M. Daac Dable Eitrem Knudtzon Konow Lieblein Løseth Konrad Nielsen Qvigstad Schjøtt E. T. Schreiner Seippel Skreftsrud Stenersen Torp.	Bruinier Falk Gjessing Hægstad J. A. J. Kjær Am. B. Larsen Nygaard Magnus Olsen Ross Joh. Storm Western	Bang Brandrud Chr. Bruu Lyder Bruu Chr. A. Bugge Michelet Odland Tonning Thrapp	Aschehoug Einarsen Gjelsvik Hagerup Hambro Hertzberg. Ingstad Jæger. A. N. Kjær Morgenstjerne Platon Scheel Stang Taranger.
Tils. 12	14	19	11	9	14
Nielsen.	Løchen.	Ordførere:		Michelet.	Taranger.
		Schjøtt.	Falk.		

Den historisk-filosofiske Klasses udenlandske Medlemmer (Maximaltal 75).

Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.	Gruppe IV.	Gruppe V.	Gruppe VI.
Historie, Arkæologi og Ethnografi. Maximaltal 12.	Filosofi, Religions-, Literatur- og Kunst-historie. Maximaltal 12.	Sprogvidenskaber undtagen de germanske Sprog. Maximaltal 20.	De germanske Sprog. Maximaltal 10.	Theologi og Kirke-historie. Maximaltal 9.	Jurisprudens, Rets-historie og sociale Videnskaber. Maximaltal 12.
Erslev Fridericia Hildebrand Hjärne Holm Malmström Montelius Müller Steenstrup Sørensen	Olrík Schütek Birket Smith Schuppe	Danielsson Gertz Pedersen Tegnér Vilh. Thomsen Delitzsch Donner Jagic Leskien Maspero Naville Setälä	Cederschöld Jakobsen Finnur Jónsson Kålund Kock Noreen Bj. M. Olsen Söderwall Wimmer Sievers	Madsen Rørdam Scharling Buhl kattenbuseh	v. Amira Daresté Descamps Lehmann Mayer Pappenheim Vinogradov
Tils. 15	4	12	10	5	7

Gaver til og Bytteforbindelser med Selskabets Bibliothek i 1908.

(Meddelt af A. C. Drolsum).

A. Offentlige Institutioner.

1. Norske.

Aas.

Norges Landbrukshøiskole.

Beretning om Norges Landbrukshøiskoles virksomhet i budgetaaret fra 1ste april 1906 til 31te mars 1907. Kra. 1907. 8.

Bergen.

Bergens offentlige Bibliothek.

Tillægskatalog No. 8, indeholdende Bergens off. Bibliotheks Tilvæxt fra Januar 1902 til Oktober 1907. Udarbeidet af V. Platou. Bergen 1908. 8.

Fiskeridirektøren.

Aarsberetning vedkommende Norges Fiskerier for 1907. H. 4—6. 1908. H. 1—4. Bergen 1907—08. 8.

Bergens historiske Forening.

Skrifter. No. 14. Bergen 1908. 8.

Samlinger til den Berømmelige og Navnkundige Norske Handel Stad Bergens Beskrivelse ved Borgemester Meyer. Skrevet udi Aaret 1764. Udg. ved B. E. Bendixen. B. 1. H. 5. Bergen 1908. 8.

B. E. Bendixen. Tillæg og Rettelser til Hildebrand Meyers Bergens Beskrivelse. H. 4. Bergen 1908. 8.

Komiteén for Bergensudstillingen 1898.

Beretning om Bergensudstillingen 1898. Ved Udstillingens General-Sekretær. Bergen u. A. 8.

Selskapet for de norske Fiskeriers Fremme.

Aarsberetning 1907—08. Bergen 1908. 8.

Fiskeritidende, Norsk. Aarg. 26. H. 11. 12. Aarg. 27. H. 1—10. Bergen 1907—08. 8.

Christiania.*Generalstabens.*

Katalog over generalstabens bibliotek. 1. mai 1908. Kra. 1908. 8.

Kirke- og Undervisnings-Departementet.

Arkiv för nordisk filologi. Bd. 24. N. F. Bd. 20. Lund 1907—08. 8.

Kommissionen til Utgivelse af Kildeskrifter til Norges Historie.

Historiske Samlinger udg. af Den Norske Historiske Kildeskrift-kommission. B. 3. H. 1. Chra. 1908. 8.

Landbruksdirektøren.

Aarsberetning angaaende de offentlige foranstaltninger til landbruket fremme i aaret 1907. Kra. 1908. 8.

Beretning om den 3die nordiske landbrugskongres i Kristiania 1907. Ved Haakon Tveter. I. II. Kra. 1908. 8.

Statssekretariatet.

Lovtidende, Norsk. 1ste Avd. 1907. No. 33—36. 1908. No. 1—34. 2den avd. 1907. H. 3. 4. 1908. H. 1. & Register for 1897—1906. Overenskomster med fremmede stater. 1907. No. 8. 9. 1908. No. 1—5. Kra. 8.

Stavanger.*Stavanger Museum.*

Aarshefte for 1907. Aarg. 18. Stavanger 1907. 8.

Tromsø.*Tromsø Museum.*

Aarsberetning for 1906—07. Tromsø 1907—08. 8.

Aarshefter. 25. 1902. Tromsø 1907—08. 8.

Trondhjem.*Trondhjems tekniske Lærestalt.*

Oversigt over Virksomhed i Læseaaet 1906—07. Tjem. 1907. 8.

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab.

Skrifter. 1907. Thjem. 1908. 8.

2. Udenlandske.

Åbo.*Åbo stads historiska museum.*

Bidrag till Åbo stads historia. Utg. på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads Historiska Museum. 2. Serien. VIII. Johannes Hastig. Katedralskolan i Åbo. 1722—1806. Helsingfors 1908. 8.

Aix-en-Provence.*Bibliothèque de l'Université.*

Annales de la Faculté de Droit d'Aix. Tome I. No. 1—2. Paris, Marseille 1907. 8.

Annales de la Faculté des Lettres d'Aix. Tome I. No. 1—2.

Paris, Marseille 1907. 8.

Askov.*Askov Folkehøjskole.*

Askov Lærlinge. Aarsskrift for 1907. Kolding 1907. 8.

Batavia.*De Koninklijke natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-Indië.*

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. LXVI. LXVII. 10. serie. D. 10. 11. Weltevreden 1907—08. 8.

Belfast.*The Belfast Natural History & Philosophical Society.*

Report and Proceedings for the session 1906—1907. Belfast 1907. 8.

Berkeley, Cal.*University of California.*

Agricultural Experiment Station. — Bulletin. No. 183—191. Sacramento 1907. 8.

The University Chronicle. An official Record. Vol. IX. No. 2 & Suppl. No. 3. 4. Vol. X. No. 1. 2. Berkeley 1907—08. 8.

University of California Publications. Berkeley. 8.

American Archaeology and Ethnology. Vol. II. No. 5. Vol. IV. No. 3—6. Vol. V. No. 1. 2. Vol. VI. No. 1—3. Vol. VII. No. 1. 1907—08.

Botany. Vol. II. No. 13—16. Vol. III. No. 1. 1906—07.

Geology. Vol. V. No. 6—11. 1907.

Pathology. Vol. I. No. 8. 9. 1907.

Physiology. Vol. III. No. 8—11. 1907—08.

Zoology. Vol. IV. No. 1. 1907.

Berlin.*Kgl. Bibliothek.*

Jahresbericht. 1905—06. 1906—07. 1907—08. Burg b. M. & Berlin. 8.

Gesellschaft für Erdkunde.

Zeitschrift. 1907. No. 9. 10. 1908. No. 1—8. Berlin 1907—08. 8.

Gesellschaft naturforschender Freunde.

Archiv für Biontologie. B. I. B. II. H. 1. Berlin 1906—08. 8.

Sitzungs-Berichte. Jahrg. 1906—07. Berlin 1906—07. 8.

Besztercze (Bistritz).*Gewerbelehrlingsschule.*

XXXI. Jahresbericht. 1905—06. Besztercze (Bistritz) 1906. 8.

Bologna.*La R. Accademia delle scienze dell'Istituto di Bologna.*

Memorie. Serie VI. T. IV. Bologna 1907. 4.

— Classe di scienze morali. Serie I. Sezione di scienze giuridiche. T. I. Bologna 1907—08. 4.

Memorie. Serie I. Sezione di scienze storico-filologiche. T. I.
Bologna 1908. 4.

Rendiconto delle sessioni. Nuova serie. Vol. XI. (1906-07),
Bologna 1907. 8.

Bonn.

Naturhistorischer Verein der preussischen Rheinlande und Westfalens.

Sitzungsberichte. 1907. Bonn 1908. 8.

Verhandlungen. Jahrg. 64. Bonn 1908. 8.

Boston, Mass.

The American Academy of arts and sciences.

Proceedings. Vol. XLII. No. 29. Vol. XLIII. Boston 1907-08. 8.

Braunschweig.

Verein für Naturwissenschaft.

15. Jahresbericht. 1905-06 und 1906-07. Brschw. 1908. 8.

Bremen.

Naturwissenschaftlicher Verein.

Abhandlungen. B. XIX. H. 2. Bremen 1908. 8.

Brest.

Société académique.

Bulletin. 2. série. T. XXXI. 1905-06. Brest 1907. 8.

Brooklyn, New York.

Museum of the Brooklyn Institute of arts and sciences.

Science Bulletin. Vol. 1. No. 11-13. New York 1907-08. 8.

Bruxelles.

Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique.

Annuaire. Année 74. 1908. Bruxelles 1908. 8.

Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques et de la classe des beaux-arts. 1907. No. 9-12. 1908. No. 1-8. Bruxelles 1907-08. 8.

— de la classe des sciences. 1907. No. 9-12. 1908. No. 1-8. Bruxelles 1907-08. 8.

Commission polaire internationale.

Procès-verbaux des séances. Session de 1908. Présentés par G. Lecointe. Bruxelles 1908. 8.

L'Observatoire royal de Belgique.

Annales. Nouvelle série. Annales astronomiques. T. X. T. XI. Fasc. I. Bruxelles 1907. 4.

— — — Physique du globe. T. III. Fasc. III. Bruxelles 1907. 4.

Annuaire astronomique. 1908. Bruxelles 1907. 8.

Société royale zoologique et malacologique de Belgique.

Annales. T. XLI-XLII. Année 1906-07. Bruxelles 1907. 8.

Budapest.

L'Association internationale de sismologie.

Comptes rendus des séances de la deuxième réunion de la Commission permanente et de la première assemblée générale de l'Association internationale de sismologie réunie à La Haye du 21. au 25. septembre 1907. Budapest 1908. 4.

Buenos Aires.

Sociedad científica Argentina.

Anales. Tomo LXIV. Entr. 2-6. Tomo LXV. Tomo LXVI. Entr. 1. Buenos Aires 1907-08. 8.

Buffalo, N. Y.

Buffalo Society of natural sciences.

Bulletin. Vol. VIII. No. 5. 6. Vol. IX. No. 1. Buffalo, N. Y. 1907-08. 8.

Cambridge, Mass.

Harvard College Library.

Harvard Economic Studies. Vol. III. IV. Boston & New York 1908. 8.

The Museum of comparative zoölogy at Harvard College.

Bulletin. Vol. XLVIII. No. 4.
 — XLIX. " 5-7.
 — LI. " 6-12.
 — LII. " 1-5.

Cambr., Mass. 1907-08. 8.

Report, Annual, of the Curator for 1906-1907. Cambr. 1908. 8.

Alexander Agassiz. Harvard University Museum — its origin and history. An address. Cambridge 1902. 8.

William James. Louis Agassiz. Cambridge 1897. 8.

Chicago.

Academy of sciences.

Bulletin. No. IV. P. II & No. VI of the Natural History Survey. Chicago 1907. 8.

John Crerar Library.

13. Annual Report for 1907. Chicago 1908. 8.

Handbook. 1907. Chicago 1907. 8.

A List of books exhibited December 30, 1907 — January 4, 1908 including incunabula and other early printed books in the Senn Collection. Chicago 1907. 8.

Cincinnati, Ohio, U. S. A.

Lloyd Library.

Bulletin. No. 9. 10. Cincinnati 1907-08. 8.

Mycological Notes. No. 19-29.

— — Polyporoid Issue. No. 1.

Cincinnati 1905-08. 8.

- C. G. Lloyd. The Tylostomeae. Cincinnati 1906. 8.
 — The Nidulariaceae. Cincinnati 1906. 8.
 — The Phalloids of Australasia. Cincinnati 1907. 8.

Colorado Springs, Colo.

Board of Trustees of Colorado College.

- Colorado College Publication. General Series. No. 29. 30.
 Colorado Springs, Colo. 1907. 8.
 — — Language Series. No. 18. Colorado Springs, Colo. 1907. 8.

Dorpat (Jurjew).

Naturforscher-Gesellschaft bei der Universität Jurjew (Dorpat).

- Sitzungsberichte. B. 16. H. 2—4. B. 17. H. 1. Jurjew (Dorpat)
 1907—08. 8.

Flagstaff, Ariz., U. S. A.

Lowell Observatory.

- Bulletin. No. 32. 33. [Flagstaff 1907—08]. 4.

Glasgow.

Royal Philosophical Society.

- Proceedings. Vol. XXXVIII. 1906—07. Glasgow 1907. 8.

Göttingen.

Königliche Gesellschaft der Wissenschaften.

- Nachrichten. Math.-physikal. Klasse. 1907. H. 4. 5. 1908. 1—3.
 Göttingen 1907—08. 8.
 — Philol.-histor. Klasse. 1907. H. 3. 1908. H. 1—4.
 Göttingen 1907—08. 8.
 — Geschäftliche Mittheilungen. 1906. H. 2. 1907.
 H. 2. 1908. H. 1. Göttingen 1907—08. 8.

Groningen.

Natuurkundig Genootschap te Groningen.

- Bijdragen tot de kennis van de provincie Groningen en omge-
 legen streken. D. II. St. 3. Groningen 1907. 8.

Rijks-Universiteit.

- 12 Inaugural-Dissertationen.

Güstrow.

Verein der Freunde der Naturgeschichte in Mecklenburg.

- Archiv. Jahr 61. Abt. II. Jahr 62. Abt. I. Güstrow 1907—08. 8.

Göteborg.

Svenska Hydrografisk-Biologiska Kommissionen.

- Skrifter. III. Göteborg 1908. Fol.

Haarlem.

Teyler's Genootschappen (Fondation Teylerienne).

- Archives du Musée Teyler. Série II. Vol. XI. P. 1. 2. Haarlem
 1907—08. 4.

Société hollandaise des sciences.

Archives néerlandaises des sciences exactes et naturelles. Série II.
T. XIII. La Haye 1908. 8.

Hamburg.

Naturhistorisches Museum.

Mitteilungen. Jahrg. XXIV. 1906. Hamburg 1907. 8.

Hanau a. M.

Wetterauische Gesellschaft für die gesammte Naturkunde.

Festschrift zur Feier des hundertjährigen Bestehens. Hg. von
C. Lucanus. Hanau 1908. 8.

Helder.

Nederlandsche Dierkundige Vereeniging.

Aanwinsten der Bibliotheek. 10. Februari 1908. Helder. 8.
Tijdschrift. 2de Serie. D. X. Afl. 4. Leiden 1908. 8.

Helsingfors.

Juridiska Föreningen i Finland.

Tidskrift. Årg. 43. 1907. Bilaga. Årg. 44. 1908. H. 4–6.
Helsingfors 1908. 8.

Pathologisches Institut der Universität.

Arbeiten. B. I. H. 4. B. II. H. 1–4. Berlin 1907–08. 8.

Finlands Geologiska Undersökning.

Bulletin. No. 19. Helsingfors 1907. 8.
J. J. Sederholm. Explanatory notes to accompany a geological
sketch-map of Fenno-Scandia. Helsingfors 1908. 8.

Kassel.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde.

Zeitschrift. Neue Folge. Bd. 31. Kassel 1908. 8.

Kiel.

Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte.

Zeitschrift. Bd. 37. 38. Kiel 1907–08. 8.

Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI. von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich. Hg. von Hans Schulz. Lpz. 1908. 8.

Naturwissenschaftlicher Verein für Schleswig-Holstein.

Schriften. B. XIV. H. 1. Kiel 1908. 8.

Kiew.

Société des naturalistes.

Zapiski (Mémoires). T. XX. Livr. 2. 3. Kiew 1906–08. 8.

Kjøbenhavn.

Carlsberg Laboratoriets Bestyrelse.

Meddelelser fra Carlsberg Laborietet. B. 7. H. 2. 3. Kbh. 1908. 8.

Entomologisk Forening.

Entomologiske Meddelelser. Anden Række. B. 3. H. 3. Kbh. 1907. 8.

Dansk geologisk Forening.

Meddelelser. No. 13. Kbh. 1907. 8.

Den naturhistoriske Forening.

Meddelelser, Videnskabelige, for Aaret 1907. Kbh. 1907. 8.

Generalstabens topografiske Afdeling.

12 Kortblade over Island.

Den antropologiske Komité.

Meddelelser om Danmarks Antropologi. B. I. Afd. 1. 2. Kbh. 1907-08. 8.

Universitetets zoologiske Museum.

The Danish Ingolf-Expedition. Vol. III. P. 2. Vol. IV. P. 1. Copenhagen 1907-08. 4.

Det Jydske historisk-topografiske Selskab.

Samlinger til Jydske Historie og Topografi. 3. Række. B. V. H. 4. 5. Kbh. 1907-08. 8.

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.

Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger i Aaret 1907. No. 3-5. 1908. No. 2. 3. Kbh. 1907-08. 8.

Skrifter. 7. Række, historisk og filosofisk Afd. I. 1. 2. Kbh. 1907-08. 4.

— 7. Række, naturvidensk. og math. Afd. IV. 3-5. VI. 1. Kbh. 1907-08. 4.

Anecdota cartographica septentrionalia. Ediderunt A. A. Bjørnbo & C. S. Petersen. Hauniae 1908. Fol.

J. C. S. Espersen. Bornholmsk Ordbog. Kbh. 1908. 8.

Regesta diplomatica historiæ danicæ. Series II. T. II. 6. Kbh. 1907. 4.

Kraków.

Akademija umiejętności w Krakowie. (Académie des sciences de Cracovie).

Acta historica res gestas Poloniae illustrantia ab anno 1508 usque ad annum 1795. T. XIII. W Krakowie 1908. 4.

Atlas geologiczny Galicyi. Zeszyt XXI & Tekst. W Krakowie 1908. Fol. & 8.

Biblioteka pisarzy polskich. Kraków. 8.

Nr. 54. Rozmyślanie o żywocie pana Jezusa. Wydał Aleksander Brückner. 1907.

Biblioteka przekładów z literatury starożytnej. Kraków. 8.

Nr. 2. Chmury. Komedya Arystofanesa. Z greckiego oryginału przetłumaczył E. Z. Ciągiewicz. 1907.

Nr. 3. M. Waleryusa Marcyalisa. Epigramów ksiąg XII. Przekładał Jan Czubek. 1908.

Bulletin international. Cracovie. 8.
 Classe de philologie, classe d'histoire et de philosophie.
 1907. No. 3-10. 1908. No. 1-5. 1907-08.
 Classe des sciences mathématiques et naturelles. 1907.
 No. 4-10. 1908. No. 1-8. 1907-08.

Collectanea ex archivo collegii iuridici. T. VIII. P. 1. Cracoviae 1907. 8.

Katalog literatury naukowej polskiej. Tom VII. Rok 1907. Zeszyt 3. 4. Kraków 1908. 8.

Materyały i prace komisji językowej. Tom II. Zeszyt 3. W Krakowie 1907. 8.

Monumenta mediæ aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. T. XVIII. Cracoviae 1908. 8.

Rocznik. Rok 1906-07. Kraków 1907. 8.

Rozprawy Akademii umiejętności. W Krakowie. 4.

Wydział filologiczny. Serya II. Tom XXIX. 1908.

Wydział historyczno-filozoficzny. Serya II. Tom XXIV. XXV. 1907.

Wydziału matematyczno-przyrodniczy. Serya III. Tom 7. Dział A. B. 1907-08.

Sprawozdanie komisji fizyograficznej. Tom XL. XLI. W Krakowie 1907-08. 8.

Sprawozdania komisji do badania historii sztuki w polsce. Tom VII. Indeks. Tom VIII. Zeszyt I. II. W Krakowie 1906-07. 4.

Literatura aryańska w polsce 1560-1660. Napisał Tadeusz Grabowski. Kraków 1908. 8.

Jan Karłowicz. Słownik gwar polskich. Tom V. R-T. Kraków 1907. 8.

Antoni Prochaska. Król Władysław Jagiełło. Tom I. II. W Krakowie 1908. 8.

Henryk IV wobec Polski i Szwecji 1602-1610. Napisał Wacław Sobieski. Kraków 1907. 8.

Kościół Lubelskie na podstawie źródeł archiwalnych skreślił Ks. Jan Ambroży Wadowski. Kraków 1907. 8.

La Plata.

Dirección general de Estadística de la Provincia de Buenos Aires.

Boletín mensual. Año VII. 1906. No. 77. Año VIII. 1907. 78-89. Año IX. 1908. No. 90. La Plata. 4.

Museo de La Plata.

Anales. Segunda Serie. Tomo I. La Plata 1907. 4.

Revista. Tomo XII. Entr. 1. 2. Tomo XIII. La Plata 1904-06. 8.

Lawrence, Kansas.

The Kansas University.

Science Bulletin. Vol. IV. No. 1-6. Lawrence, Kansas 1907. 8.

Leiden.

Le Comité exécutif de la Commission de surveillance de l'Encyclopédie de l'Islâm.

Enzyklopaedie des Islâm. Hg. von M. Th. Houtsma und A. Schaade. Lfg. 1. 2. Leiden 1908. 8.

Leipzig.

Die naturforschende Gesellschaft.

Sitzungsberichte. Jahrg. 33. 1906. Lpz. 1907. 8.

Liverpool.

Liverpool University. Institute of commercial research in the tropics.

Quarterly Journal. Vol. I. Index. Vol. III. No. 6. Liverpool 1908. 8.

London.

Solar Physics Observatory.

Monthly mean values of barometric pressure for 73 selected stations over the earth's surface. London 1908. 4.

Zoological Society.

Proceedings. P. IV. 1908. P. I—III. London 1908. 8.

Transactions. Vol. XVIII. P. 2. 3. London 1908. 4.

Lübeck.

Verein für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde.

Zeitschrift. Bd. 9. H. 2 & Beilage. Lübeck 1908. 8 & 4.

Lund.

Universitetet.

Acta Universitatis Lundensis. — Lunds Universitets Års-Skrift. N. S. Afd. 2. Bd. II. III. 1906—07. Lund 1906—08. 4.

Madison.

The Wisconsin Academy of sciences, arts, and letters.

Transactions. Vol. XV. P. I. II. 1904. Madison, Wis. 1905—07. 8.

Wisconsin Geological and Natural History Survey.

Bulletin. No. XVI—XVIII. Madison, Wis. 1906—07. 8.

Madrid.

Real Academia de ciencias exactas, físicas y naturales.

Revista. Tomo VI. Madrid 1907—08. 8.

Magdeburg.

Naturwissenschaftlicher Verein.

Jahresbericht und Abhandlungen. 1904—07. Magdeb. 1907. 8.

Manchester.

The Manchester Literary & Philosophical Society.

Memoirs and Proceedings. Vol. 52. 1907—08. Manchester 1908. 8.

Melbourne.

The Royal Society of Victoria.

Proceedings. New Series. Vol. XX. P. II. Vol. XXI. P. I.
Melbourne 1908. 8.

Mexico.

Instituto geológico de México.

Boletín. Num. 23. Mexico 1906. 4.

Parergones. Tomo II. Num. 1—6. México 1907—08. 8.

Observatorio meteorológico magnético central.

Boletín mensual. 1903. Núm. 5—12. 1904. Núm. 1—3. 10. 1907.
Núm. 7—12. 1908. Núm. 1—7. Mexico 1903—08. 4.

Sociedad científica „Antonio Alzate“.

Memorias y Revista. Tomo 24. Nos. 6—12. Tomo 25. Nos.
1—3. Tomo 26. Nos. 1—9. Mexico 1906—08. 8.

Milano.

Reale Istituto Lombardo di scienze e lettere.

Atti della Fondazione scientifica Cagnola. Vol. XXI. Milano 1908. 8.
Memorie. Milano. 4.

Classe di scienze matematiche e naturali. Vol. XX (XI della
Serie III). Fasc. X. 1908.

Classe di scienze storiche e morali. Vol. XXI (XII della Serie III).
Fasc. VI. VII. 1907—08.

Rendiconti. Serie II. Vol. XL. Fasc. XVII—XX. Vol. XLI.
Fasc. I—XVI. Milano 1907—08. 8.

Società italiana di scienze naturali.

Atti. Vol. XLVI. Fasc. 3. 4. Vol. XLVII. Fasc. 1. 2. Milano
1908. 8.

Milwaukee.

Public Museum.

25. Annual Report. Sept. 1st, 1906, to Aug. 31st, 1907. Milwaukee
1907. 8.

The Wisconsin Natural History Society.

Bulletin. New Series. Vol. 5. No. 4. Vol. 6. No. 1. 2. Mil-
waukee, Wisc. 1907—08. 8.

Minneapolis.

Minnesota Academy of Natural Sciences.

Bulletin. Vol. IV. No. 1. P. 2. Minneapolis 1905. 8.

Monaco.

Musée océanographique.

Bulletin. No. 105—121. Monaco 1907—08. 8.

Montevideo.

Museo Nacional de Montevideo.

Anales. Vol. VI. Entr. III. Montevideo 1908. 8.

Moskva.

Imperatorskoje Obscestvo ljubitelij jestestvoznanija, antropologij i etnografij sostojascoje pri Imperatorskom Moskovskom Universitete.

Iz vestija. Tom CVIII. Trudy zoologiceskago otdelenija. Tom XIII. Moskva 1908. 4.

— Tom XCXVI. Trudy antropologiceskago otdelenija. Tom XXVI. Moskva 1908. 4.

München.

Bayerische Botanische Gesellschaft.

Mitteilungen der Bayerischen Botanischen Gesellschaft zur Erforschung der heimischen Flora. Bd. II. Nr. 5—8. München 1907—08. 4.

Ornithologische Gesellschaft in Bayern.

Verhandlungen. 1906. Bd. VII. München 1907. 8.

Deutsches Museum von Meisterwerken der Naturwissenschaft und Technik.

Führer durch die Sammlungen. Lpz. u. A. 8.

Napoli.

Istituto zoologico della R. Università. — Direzione del Museo zoologico.

Annuario del Museo zoologico della R. Università di Napoli. (Nuova Serie). Vol. II. Num. 17—27. Napoli 1906—08. 4.

Centenario della cattedra di zoologia della R. Università di Napoli. 1806—1906. Napoli 1906. 4.

Neuchâtel.

Société des sciences naturelles.

Bulletin. T. XXXIII. Année 1904—1905. T. XXXIV. Année 1905—1907. Neuchâtel 1907—08. 8.

Newcastle-upon-Tyne.

Society of Antiquaries.

Archaeologia Aeliana: or, Miscellaneous tracts relating to antiquities. 3. Series. Vol. III. IV. London and Newcastle-upon-Tyne 1907—08. 8.

Proceedings. 3 Ser. Vol. III. No. 14—29. Newcastle-upon-Tyne 1907—08. 8.

New Haven, Connecticut.

Connecticut Academy of arts and sciences.

Transactions. Vol. XIII. P. II—VII. New Haven 1907—08. 8.

New York.

The New York Academy of sciences.

Annals. Vol. XVII. P. II. III. Vol. XVIII. P. I. II. New York 1907—08. 8.

The American Museum of Natural History.

Bulletin. Vol. XV. P. II. Vol. XVII. P. V. Vol. XVIII. P. IV. Vol. XXIII. XXIV. Vol. XXV. P. I. New York 1907—08. 8.

The American Museum Journal. Vol. VII. No. 8. Vol. VIII. No. 1-7. New York 1907-08. 8.

Memoirs. Vol. III. P. IV. Vol. IX. P. IV. Vol. X. P. II. Vol. XIV. P. II. New York 1905-08. 4.

Anthropological Papers. Vol. I. P. III-V. New York 1907-08. 8.

Annual Report of the President &c. for the year 1907. New York 1908. 8.

Guide Leaflet Series. No. 26. 27. New York 1907-08. 8.

Resolutions in appreciation of M. K. Jesup. New York 1908. Fol.

The American Mathematical Society.

Bulletin. Vol. XIV. No. 3-10. Vol. XV. No. 1. 2. Lancaster, Pa., and New York 1907-08. 8.

Register, Annual. Jan. 1908. New York 1908. 8.

Padova.

Accademia scientifica veneto-trentino-istriana.

Atti. Nuova Serie. Anno V. Fasc. I. Terza Serie. Anno I. Padova 1908. 8.

Palermo.

R. Accademia di scienze, lettere e belle arti.

Atti. 3. Serie. Vol. VII. VIII. Palermo 1904-08. 4.

Pará.

Museu Paraense de historia natural e ethnographia.

Boletim. Vol. V. No. I. Pará 1907-08. 8.

Paris.

Bureau des longitudes.

Annuaire pour l'an 1908. Paris. 8.

Institut de France.

Annuaire pour 1908. Paris 1908. 8.

Muséum d'histoire naturelle.

Bulletin. Année 1907. No. 2-6. Paris 1907. 8.

L'Observatoire d'astronomie physique.

Annales. Tome III. Fasc. 2. Paris 1907. 4.

Société zoologique de France.

Bulletin. T. XXXI. Paris 1906. 8.

Mémoires. T. XIX. Paris 1906. 8.

Philadelphia.

Academy of Natural Sciences.

Proceedings. Vol. LIX. P. 2. 3. Vol. LX. P. 1. Philadelphia 1907-08. 8.

American Philosophical Society.

Proceedings. No. 185-188. Philadelphia 1907-08. 8.

Transactions. N. S. Vol. XXI. P. IV. V. Philadelphia 1907-08. 4.

Portici.*Laboratorio di zoologia generale e agraria.*

Bollettino. Vol. I. II. Portici 1907—08. 8.

Porto.*Academia polytechnica.*

Annaes scientificos. Vol. II. No. 4. Vol. III. No. 1. 2. Coimbra 1907—08. 8.

Potsdam.*Kgl. preuss. geodätisches Institut.*

Veröffentlichung. N. F. Nr. 35. Berlin 1908. 8.

Zentralbureau der Internationalen Erdmessung.

Veröffentlichungen. N. F. No. 16. Berlin 1908. 4.

Pulkowo.*L'Observatoire Central Nicolas.*

Publications. Serie II. Vol. XVI, I. XVIII. St.-Petersbourg 1907. 4.

Missions scientifiques pour la mesure d'un arc de méridien au Spitzberg entreprises en 1899—1901 sous les auspices des gouvernements russe et suédois.

Mission russe. Tome I. Sect. III. A. a. Tome II. Sect. IX. B. 1. St.-Petersbourg 1907. 4.

Reykjavik.*Hinn lærði skóli.*

Skýrsla um hinn lærða skóla í Reykjavik. Skóla-árið 1907—08. Reykjavik 1908. 8.

Riga.*Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands.*

Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Bd. 20. H. 1. Riga 1907. 8.

Sitzungsberichte aus dem Jahre 1906. Riga 1907. 8.

Naturforscher-Verein.

Arbeiten. N. F. H. 11. Riga 1908. 8.

Rio de Janeiro.*Observatorio.*

Anuario. Anno XXIV. 1908. Rio de Janeiro 1908. 8.

Boletim mensal. 1907. Janeiro—Junho. Rio de Janeiro 1907—08. 8.

Rochechouart.*La Société Les amis des sciences et arts.*

Bulletin. T. XVI. No. 1. Rochechouart 1907. 8.

Rock Island, Ill.*Augustana College.*

Augustana Library Publications. Num. 6. Rock Island, Ill. 1907. 8.

Roma.*Reale Accademia dei Lincei.*

Atti. Serie V. Rendiconti. Classe di scienze fisiche, matematiche e naturali. Vol. XVI. 2° Semestre. Fasc. 10—12. Vol. XVII. 1° Semestre. 2° Semestre. Fasc. 1—8. Roma 1907—08. 4.

Rendiconto dell' adunanza solenne del 7 giugno 1908. Vol. II. Roma 1908. 4.

Elenco bibliografico delle accademie, società, istituti scientifici, direzioni di periodici, ecc., corrispondenti con la Reale Accademia dei Lincei. Roma 1908. 8.

Reale Accademia medica.

Bullettino. Anno XXXI. Fasc. 7. 8. Anno XXXII. Fasc. 7. 8. Roma 1906. 8.

R. Ministero della istruzione pubblica.

Le opere di Galileo Galilei. Vol. XVI. Firenze 1905. 4.

Società italiana per il progresso delle scienze.

Atti. Prima riunione. Parma, Settembre 1907. Roma 1908. 8.

Rostock.*Die Grossherzogliche Landes-Universität.*

Jahresbericht. Jahrg. II. 1907. Rostock. 8.

Verzeichniss der Behörden, Lehrer &c. Winter-Sem. 1907—08.
Rostock 1907. 8.

— — — Sommer-Sem. 1908.
Rostock 1908. 8.

Vorlesungs-Verzeichniss. Winter-Sem. 1907—08.

Rostock 1907. 8.

— — Sommer-Sem. 1908. Rostock 1908. 8.

Fr. Budzier. Theoretische Bearbeitung der adiabaten Zustandsänderung von Gasen bei reversiblen und irreversiblen Verlauf. Preisgekrönt. Rostock 1908. 8.

Wilh. Walther. Heinrich VIII. von England und Luther. Rede. Lpz. 1908. 8.

124 Inaugural-Dissertationen.

2 Habilitations-Skrifter.

San Fernando.*Instituto y Observatorio de Marina de San Fernando.*

Almanaque náutico para el año 1909. San Fernando 1907. 8.

Anales. Sección 2a. Observaciones meteorológicas, magnéticas y sísmicas. Año 1907. San Fernando 1908. 4.

San Francisco.*The California Academy of sciences.*

Proceedings. 4. Series. Vol. I. P. I. Vol. III. P. I. San Francisco 1907—08. 8.

St. Louis, Mo.*Missouri Botanical Garden.*

Report, 18. Annual. St. Louis, Mo. 1907. 8.

St. Petersburg.*Académie Impériale des sciences.*

Annuaire du Musée zoologique de l'Académie Impériale des sciences de St.-Petersbourg. T. XII. No. 3. 4. & Beilage. T. XIII. No. 1—3. & 2 Beilagen. St.-Petersbourg 1907—08. 8.

Bulletin. Ve Série. T. XXI. No. 5. T. XXII. T. XXIII. T. XXIV. T. XXV. No. 1. 2. VIe Série. 1907. No. 17. 18. St.-Petersbourg 1904—07. 8.

Comptes rendus des séances de la Commission sismique permanente. T. 2. Livr. 3. St.-Petersbourg 1907. 8.

Mémoires. VIIIe série. Classe physico-mathématique. Vol. XVII. No. 7. Vol. XVIII. No. 1—6. Vol. XIX. Vol. XX. No. 2—11. Vol. XXI. No. 1. St.-Petersbourg 1906—97. 4.

Schedae ad herbarium florum russicarum. IV. V. Sanktpeterburg 1902—05. 8.

Travaux du Musée botanique de l'Académie Imp. des Sciences. I—IV. St.-Petersbourg 1902—08. 8.

Comité géologique.

Bulletins. XXIV. 1905. XXV. 1906. XXVI. 1907. No. 5—7. XXVII. 1908. No. 1. St.-Petersbourg 1905—08. 8.

Explorations géologiques dans les régions aurifères de la Sibérie. S.-Peterb.

Région aurifère de l'Amour. Livr. 6—8. 1906—08. 8.

Région aurifère de Léna. Livr. 4. 1907. 8.

Carte géologique de la région aurifère d'Iénisséï.
Feuille I—8 & description.

— I—9 — —

1908. Pat. & 8.

Carte géologique de la région aurifère de la Léna.
Feuille III—6 & description.

— IV—1 & 2 & description.

1907. Pat. & 8.

Carte géologique de la région aurifère de l'Amour.
Selemджа. Feuille II & description.

1907. Pat. & 8.

Carte géologique de la région aurifère de la Zéïa.
Feuille III—4 & description.

1907. Pat. & 8.

Mémoires. Nouvelle Série. Livr. 16. 21—27. 29. 31—35. St.-Petersbourg 1906—07. 4.

Russisch-Kaiserliche mineralogische Gesellschaft.

Verhandlungen. 2. Serie. Bd. 44. Lfg. 2. St. Petersburg 1906. 8.

Jardin Impérial de botanique.

Acta Horti Petropolitani. Tom. XXV. Fasc. II. Tom. XXVII. Fasc. I. II. Tom. XXVIII. Fasc. I. Tom. XXIX. Fasc. I. S.-Peterb. 1907—08. 8.

Schwerin.

Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde.

Jahrbücher und Jahresberichte. Jahrgang 72. Schwerin 1907. 8.

— Register über die Jahrgänge 51 bis 60 angefertigt von
F. Rusch. Schwerin 1907. 8.

Siena.

R. Accademia dei fisiocritici.

Atti. Serie IV. Vol. XIX. N. 7–10. Vol. XX. N. 1–6. Siena
1907–08. 8.

Stettin.

Gesellschaft für Pommersche Geschichte u. Alterthumskunde.

Monatsblätter. Jahrg. 21. 1907. Stettin 1907. 8.

— Register zu den ersten 20 Jahrgängen 1887–1906
von P. Magunna. Stettin 1907. 8.

Studien, Baltische. N. F. Bd. XI. Stettin 1907. 8.

Stockholm.

Kungl. Biblioteket.

Årsberättelse. 1907. Sth. 1908. 8.

Kungl. Svenska Vetenskaps-Akademien.

Årsbok för år 1908. Uppsala & Stockh. 1908. 8.

Arkiv för botanik. Bd. 7. Uppsala & Stockh. 1908. 8.

— för kemi, mineralogi och geologi. Bd. 3. H. 1. 2. Uppsala
& Stockh. 1908. 8.

— för matematik, astronomi och fysik. Bd. 3. H. 3. 4. Bd. 4.
Uppsala & Stockh. 1907–08. 8.

— för zoologi. Bd. 4. Uppsala & Stockh. 1908. 8.

Handlingar. N. F. B. 42. No. 8. 10–12. B. 43. No. 1–6.
Uppsala & Stockh. 1907–08. 4.

Iakttagelser, Meteorologiska, i Sverige. B. 49. (2. serien. B. 35).
1907. Uppsala & Stockh. 1908. 4.

Meddelanden från K. Vetenskapsakademiens Nobelinstitut. B. I.
No. 8–11. Uppsala & Stockh. 1907–08. 8.

Les prix Nobel en 1905. Stockh. 1907. 8.

Kongl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Fornvännen. Meddelanden. Under redaktion af Emil Ekhoff.
1907. H. 4. 1908. H. 1. 2. Stockh. 8.

Udgifvernen.

Acta mathematica. 31: 2–4. Stockh. 1908. 4.

Stuttgart.

Kgl. Landesbibliothek.

Verhandlungen der 6. Landessynode der evangelischen Kirche
Württembergs im Jahre 1900/1901. Amtlich her-
ausgegeben. Protokoll-Band & Beilagen-Band.
Stuttg. 1901. 8.

— der 7. Landessynode [&c.] im Jahre 1907. Amtl.
herausg. Protok.-Bd. & Beil.-Bd. Stuttg. 1907. 8.

Sydney.

Board of fisheries of New South Wales.

Report for the year 1906. 1907. Sydney 1907—08. 4.

David G. Stead. Additions to the fish-fauna of New South Wales. (No. 1). Sydney 1907. 8.

— New fishes from New South Wales. (No. 1). Sydney 1908. 8.

— Note on a small collection of fishes from Suwarow Island. Sydney 1907. 8.

— Preliminary note on the Wafer (*Leptoplana australis*). Sydney 1907. 8.

— The Beaked Salmon, *Gonorhynchus gonorhynchus* (Linnæus). Sydney 1908. 8.

Linnæan Society of New South Wales.

Proceedings. Vol. XXXII. P. 4. Vol. XXXIII. P. 1. 2. Sydney 1908. 8.

Tokio.

Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens.

Mittheilungen. Bd. XI. Teil 1. 2. Tokyo 1907—08. 8.

Det keiserlige japanesiske Universitet.

Mittheilungen aus der medicinske Fakultät der Kaiserliche-Japanische Universitet. Bd. VII. No. 3. 4. Tokyo 1907—08. 8.

Topeka.

The Kansas Academy of Science.

Transactions. Vol. XXI. P. I. Topeka 1908. 8.

Toronto.

University.

Studies. — Papers from the Chemical Laboratories. No. 66—72. [Toronto] 1907. 8.

— Papers from the Physical Laboratories. No. 20—23. [Toronto] 1907—08. 8.

— Biological Series. No. 6. [Toronto] 1907. 8.

— Geological Series. No. 5. [Toronto] 1908. 8.

— Psychological Series. Vol. II. No. 4. Vol. III. No. 1. [Toronto] 1907—08. 8.

Upsala.

Kgl. Universitetet.

Årsskrift. 1906. 1907. Upps. 1907. 8.

— 1907. Skrifter med anledning af Linnéfesten. B. I. II. Upps. 1907. 8.

Bulletin mensuel de l'Observatoire Météorologique de l'Université d'Upsal. Vol. XXXIX. Année 1907. Ups. 1907. 4.

Bref och skrivelser af och till Carl von Linné. Afd. 1. D. I. Stockh. 1907. 8.

Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686—1736 efter offentlig uppdrag utg. af Wilhelm Sjögren. VII. Upsala 1908. 8.

E. Staaff. Étude sur l'ancien dialecte léonais d'après des chartes du XIIIe siècle. Upsal 1907. 8.

Zoologiska Studier, tillägnade Professor T. Tullberg på hans 65-årsdag. Uppsala 1907. 4.

Tycho Tullberg. Linnéporträtt. Stockh. 1907. 4

Humanistiska Vetenskapssamfundet.

Stockholms stads privilegiebref. 1423—1700. H. 3. Uppsala 1908. 8.

Kongl. Vetenskaps-Societeten.

Bibliographia Linnaeana. Matériaux pour servir à une bibliographie Linnéenne. Recueillis par J. M. Hulth. P. I. Livr. I. Uppsala 1907. 8.

Urbana, Ill.

Illinois State Laboratory of Natural History.

Bulletin. Vol. VIII. Art. I. Urbana, Ill. 1908. 8.

Washington.

Department of the Interior, Bureau of Education.

Report of the Commissioner of Education for the year 1906. Vol. 1. 2. Wash. 1907—08. 8.

Department of the Interior. — United States Geological Survey.
Charles D. Walcott, director.

Bulletin. No. 287. 294. 296. 300. 304. 308. 309. 311—327. 329—334. 336. 339. 342. Wash. 1906—08. 8.

Monographs. Wash. 4.

Vol. XLIX. The Ceratopsia. By John B. Hatcher. Based on preliminary studies by O. C. Marsh. Ed. and completed by R. S. Lull. 1907.

Professional Paper. Wash. 4.

No. 53. C. A. Fisher. Geology and water resources of the Bighorn Basin, Wyoming. 1906.

No. 56. A. C. Veatch. Geography and geology of a portion of Southwestern Wyoming. 1907.

No. 57. J. Barrell. Geology of the Marysville Mining District, Montana. 1907.

Report to the Secretary of the Interior, 28. Annual, 1907. Wash. 1907. 4.

Resources, Mineral, of the United States. Calendar year 1906. Wash. 1907. 8.

Water-Supply and Irrigation Paper. Wash. 8.

No. 190. T. U. Taylor. Underground waters of Coastal Plain of Texas 1907.

— 191. Ch. N. Gould. The geology and water resources of the western portion of the Panhandle of Texas. 1907.

— 192. The Potomac River Basin. By H. N. Parker [m. fl.]. 1907.

— 193. R. B. Dole and F. F. Wesbrook. The quality of surface waters in Minnesota. 1907.

- No. 194. M. O. Leighton. Pollution of Illinois and Mississippi rivers by Chicago sewage. 1907.
- 195. E. M. Shepard. Underground waters of Missouri; their geology and utilization. 1907.
- 196. J. C. Hoyt and F. F. Henshaw. Water supply of Nome Region, Seward Peninsula, Alaska. 1907.
- 197. B. M. and M. R. Hall. Water resources of Georgia. 1907.
- 198. H. K. Barrows. Water resources of Kennebec River Basin, Maine. 1907.
- 199. G. B. Richardson. Underground water in Sanpete and Central Sevier Valleys, Utah. 1907.
- 200. R. E. Horton. Weir experiments, coefficients, and formulas. 1907.
- 201. H. K. Barrows. Surface water supply of New England, 1906. 1907.
- 202. H. K. Barrows and N. C. Grover. Surface water supply of Hudson, Passaic, Raritan, and Delaware River drainages, 1906. 1907.
- 203. N. C. Grover. Surface water supply of Middle Atlantic States, 1906. 1907.
- 204. M. R. Hall. Surface water supply of Southern Atlantic and Eastern Gulf States, 1906. 1907.
- 205. M. R. Hall, N. C. Grover, and A. H. Horton. Surface water supply of Ohio and Lower Eastern Mississippi River drainages, 1906. 1907.
- 206. H. K. Barrows and A. H. Horton. Surface water supply of Great Lakes and St. Lawrence River drainages, 1906. 1907.
- 207. A. H. Horton and R. Follansbee. Surface water supply of Upper Mississippi River and Hudson Bay drainages. 1907.
- 208. R. Follansbee, R. I. Meeker, and J. E. Stewart. Surface water supply of Missouri River drainage, 1906. 1907.
- 209. R. I. Meeker and J. M. Giles. Surface water supply of Lower Western Mississippi River drainage, 1906. 1907.
- 210. T. U. Taylor and W. A. Lamb. Surface water supply of Western Gulf of Mexico and Rio Grande drainages 1906. 1907.
- 211. R. I. Meeker and H. S. Reed. Surface water supply of Colorado River drainage above Yuma, 1906. 1908.
- 212. E. C. La Rue, T. Griève, jr. and H. Thurtell. Surface water supply of the Great Basin drainage, 1906. 1908.
- 213. W. B. Clapp. The surface water supply of California, 1906. 1907.
- 214. J. C. Stevens, R. Follansbee, and E. C. La Rue. Surface water supply of the North Pacific Coast drainage, 1906. 1907.

- No. 215. G. E. Condra. Geology and water resources of a portion of the Missouri River Valley in Northeastern Nebraska. 1908.
- 216. G. E. Condra. Geology and water resources of the Republican River Valley and adjacent areas, Nebraska. 1907.
- 217. W. T. Lee. Water resources of Beaver Valley, Utah. 1908.
- 218. F. F. Henshaw and C. C. Covert. Water-supply investigations in Alaska, 1906-07. 1908.

Carnegie Institution.

H. MacCurdy and W. E. Castle. Selection and cross-breeding in relation to the inheritance of coat-pigments and coat-patterns in Rats and Guinea-pigs. Wash. 1907. 8.

D. T. Macdougall, A. M. Vail, and A. G. H. Shull. Mutations, variations, and relationships of the *Oenotheras*. Wash. 1907. 8.

Smithsonian Institution. — Bureau of American Ethnology.

Bulletin. Wash. 8.

33. A. Hrdlicka. Skeletal remains suggesting or attributed to early man in North America. 1907.

34. W. Hough. Antiquities of the Upper Gila and Salt River Valleys in Arizona and New Mexico. 1907.

Report, Annual, of the Bureau of Ethnology. 25. 1903-04. Wash. 1907. 4.

Smithsonian Institution. — United States National Museum.

Bulletin. No. 50. P. IV. No. 53. P. II. No. 57-61. Wash. 1907. 8.

Contributions from the United States National Herbarium. Vol. X. P. 5-7. Vol. XII. P. 1-4. Wash. 1907-08. 8.

Proceedings of the United States National Museum. Vol. XXXII, XXXIII. Wash. 1907-08. 8.

Report, Annual, of the Board of regents, for the year ending June 30, 1907. — Report of the U. S. National Museum. Wash. 1907. 8.

The Library of Congress.

Report of the Librarian for the fiscal year ending June 30, 1907. Wash. 1907. 8.

Philosophical Society.

Bulletin. Vol. XV, pp. 27-101. Wash. 1907-08. 8.

Wien.

Kais. Akademie der Wissenschaften.

Denkschriften. Math.-naturwiss. Classe. Bd. 79. Halbbd. I. Wien 1908. 4.

Mittheilungen der prähistorischen Commission der Kais. Akademie der Wissenschaften. Bd. II. No. 1. Wien 1908. 4.

Sitzungsberichte. Wien. 8.

Math.-naturwiss. Classe. B. 116. Abt. I. H. 6-10. Abt. II a. H. 6-10. Abt. II b. H. 7-10. Abt. III. H. 7-10. B. 117.

Abt. I. H. 1—3. Abt. II a. H. 1—6. Abt. II b. H. 1—5.
 Abt. III. H. 1. 2. 1907—08.
 Philos.-histor. Classe. B. 155. Abhandl. 4. B. 156. Abhandl.
 4. 5. B. 157. Abhandl. 3. 5—7. B. 158. Abhandl. 1—3. 5.
 B. 159. Abhandl. 1—7. B. 160. Abhandl. 1. B. 161. Ab-
 handl. 1. 2. 1907—08.

K.-k. zoologisch-botanische Gesellschaft.

Verhandlungen. Jahrg. 1907. B. LVII. Wien 1907. 8.

Das k. k. österreichische Gradmessungs-Bureau.

Verhandlungen der österreichischen Kommission für die inter-
 nationale Erdmessung. Protokolle über die am 29. Dezbr. 1906 und
 am 26. März 1907 abgehaltenen Sitzungen. Wien 1907. 8.

Das k. k. naturhistorische Hofmuseum.

Annalen. B. XXI. Nr. 3. 4. B. XXII. Nr. 1. Wien 1906—07. 8.

Universität.

Monatshefte für Mathematik und Physik. Hg. von G. v. Esche-
 rich, F. Mertens und W. Wirtinger. Jahrg. XIX. Wien 1908. 8.

Würzburg.

Physikalisch-medicinische Gesellschaft.

Sitzungs-Berichte. Jahrg. 1907. No. 3—7. Würzburg 1907. 8.

Zaragoza.

Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales.

Boletín. Tomo VI. Núms. 8—10. Zaragoza 1907. 8.

Zürich.

Naturforschende Gesellschaft.

Vierteljahrsschrift. Jahrg. 52. H. 3. 4. Zürich 1908. 8.

B. Private Givere.

Professor Dr. Otto Aichel, Santiago de Chile.

O. Aichel. Eine neue Hypothese über Ursachen und Wesen bö-
 sartiger Geschwülste. Santiago de Chile 1908. 8.

Direktør Manuel Lorenzo d'Ayot, Madrid.

M. L. d'Ayot. La Iberiada, poema en prosa. Canto VIII. Avila.
 Madrid 1908. 8.

Kaptein Giuseppe Borredon, Napoli.

G. Borredon. Realtà dell'essere. L'essere è il non essere. Tempo
 e spazio. Napoli 1907. 8.

Professor Antonio Cabreira, Lissabon.

A. Cabreira. Sur les polynômes dérivés. Toulouse 1906. 8.

Professor, Senator Giovanni Capellini, Bologna.

Onoranze a Ulisse Aldrovandi nel terzo centenario dalla sua morte, celebrate in Bologna nei giorni XI, XII, XIII giugno 1907. Imola 1908. 4.

Professor Dr. Theodor Curtius, Heidelberg.

Th. Curtius und Johs. Rissom. Geschichte des chemischen Universitäts-Laboratoriums zu Heidelberg seit der Gründung durch Bunsen. Heidelberg 1908. 4.

Dr. Rodolphe Dareste, Conseiller honoraire à la Cour de cassation, Paris.

R. Dareste. Nouvelles études d'histoire du droit. 3e série. Paris 1906. 8

Hertug, Dr. Francesco di Silvestri Falconieri, Rom.

F. di Silvestri Falconieri. Sulle relazioni fra la casa di Borbone e il papato nel secolo XVIII. con una nota sugli ordini religiosi. Roma 1906. 8.

J. L. Runeberg. Patria nostra (Vårt land), canzone nazionale di Finlandia, tradotta dall' originale da Esther Åkerblom e F. di Silvestri Falconieri. Roma 1908. 8.

Biskop Ferencz, Budapest.

Ferencz. A short account of the Unitarian Church of Hungary. Budapest 1907. 8.

Professor Dr. Friedrich Goppelsroeder, Basel.

Fr. Goppelsroeder. Neue Capillar- und Capillaranalytische Untersuchungen mitgeteilt der Naturforschenden Gesellschaft zu Basel am 13. April 1907. Basel 1907. 8.

Professor Dr. Emil Chr. Hansen, Kjøbenhavn.

E. C. Hansen. Undersøgelser over Alkoholgærsvampenes Fysiologi og Morfologi. XIII. Nye Studier over Bryggeri-Undergærarter. Særtryk af Meddelelser fra Carlsberg Laboratoriet. B. 7. H. 3. Kbh 1908. 8.

Dr. med. K. A. Hasselbalch, Kjøbenhavn, og Cand. med. S. A. Heyerdahl, Christiania.

K. A. Hasselbalch og S. A. Heyerdahl. Om nogle fysiske Aarsager til Variationer i Mængden af Blodlegemer. Særtryk af Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger. 1907. No. 5. Kbh. 8.

Professor Dr. F. R. Helmert, Potsdam.

F. R. Helmert. Trigonometrische Höhenmessung und Refraktionskoeffizienten in der Nähe des Meeresspiegels. [Sep.-Afr.] Berlin 1908. 4.

— Unvollkommenheiten im Gleichgewichtszustande der Erdkruste. [Sep.-Afr.] Berlin 1908. 8.

Dr. jur. Ludwig Jelinek, Zdolbunow, Rusland

- L. Jelinek. Kritische Geschichte der modernen Philosophie und Begründung der Nothwendigkeit der Schaffung einer neuen „Philosophie der Zukunft“. Berlin 1908. 8.
 — Elementare Metaphysik. Ein Separatabdruck eines Abschnittes aus einem grösseren handschriftlichen Werke des Verfassers. Berlin u. A. 8.

Professor Dr. S. M. Jørgensen, Kjøbenhavn.

- S. M. Jørgensen. Zur Geschichte des Kryoliths und der Kryolith-Industrie. [Sep.-Aftr.] U. S. & A. 8.

Professor Dr. C. F. O. Nordstedt, Lund.

- C. F. O. Nordstedt. Index Desmidiacearum citationibus locupletissimus atque bibliographia. Supplementum. Lundæ 1908. 4.

Professor Dr. Björn Magnússon Ólsen, Reikjavik.

- B. M. Ólsen. Um upphaf konungsvalds á Íslandi. Reikjavik 1908. 8.

Professor Dr. H. Rosenbusch, Heidelberg.

- H. Rosenbusch. Mikroskopische Physiographie der Mineralien und Gesteine. 4. Aufl. B. II. Hälfte 2. Stuttgart 1908. 8.

Dr. Ed. Sarasin, Genf.

- 3 Separat-Aftryk.

Professor Dr. Johannes C. H. R. Steenstrup, Kjøbenhavn.

- Johannes Steenstrup. Tidsregning. En kort Oversigt over Kronologien til Vejledning ved historisk Studium. Kbh. 1908. 8.

Laura R. Thornely, Liverpool.

- L. R. Thornely. Report on the Marine Polyzoa in the collection of the Indian Museum. [Sep.-Aftr.] Calcutta 1907. 8.

Videnskabs-Selskabets Embedsmænd m. m. for 1909.

Selskabets Ærespræses: **HANS MAJESTÆT KONGEN.**

Selskabets Bestyrelse.

Præses:	Rigsarkivar Ebbe Hertzberg.
Vicepræses:	Prof. Dr. H. Mohn.
Generalsekretær:	Prof. Dr. A. Johannessen.
Formand i den math.-naturv. Klasse:	Prof. Dr. W. C. Brøgger.
Viceformand i do.	Prof. J. H. L. Vogt.
Sekretær i do.	Direktør Aksel S. Steen.
Formand i den hist.-filos. Klasse:	Prof. Dr. A. Torp.
Viceformand i do.	Prof. O. Broch.
Sekretær i do.	Docent Dr. Sten Konow.

Komitéer m. m.

Selskabets Repræsentanter i Nansenfondets Styre:

Prof. Dr. W. C. Brøgger, Rigsarkivar Ebbe Hertzberg, Prof.
Dr. Joh. Storm, Generalsekretæren.

Bestyrelsen af Selskabets Eiendom Tømte:

Prof. Th. Hiortdahl (Formand), Prof. R. Collett, Prof. Dr.
N. Wille.

Censurkomité for Benneches skjønliterære Stipendium:

Adjunkt Th. Caspari, Prof. Dr. Morgenstjerne.

Legatkomité for Apotheker Peder Leth Øwres Legat:

Prof. Th. Hiortdahl (Formand), Apotheker Dr. H. Hvoslef,
Prof. Dr. E. Poulsson.

Den anthropologiske Komité:

Overlæge C. F. Larsen (Formand), Sanitetsoberst Dr. L. Faye,
Prof. Dr. K. E. Schreiner.

Suppleant: Prof. Dr. A. Johannessen.

Revisorer: Prof. C. Stormer, Overlærer S. Henrichsen.

Kasserer: Kvæstor M. H. Berner (1900).

Bibliothekar: Overbibliothekar A. C. Drolsum (1885).

Assistent ved Selskabets Kontor: Cand. philos. H. Kolstad (1904).

Videnskabs-Selskabets Møder i 1909.

Møderne holdes Kl. 6—8 Efterm. i Nobelinstituttet, Drammensv. 19.
Aarsmødet afholdes i Universitetets Festsal.

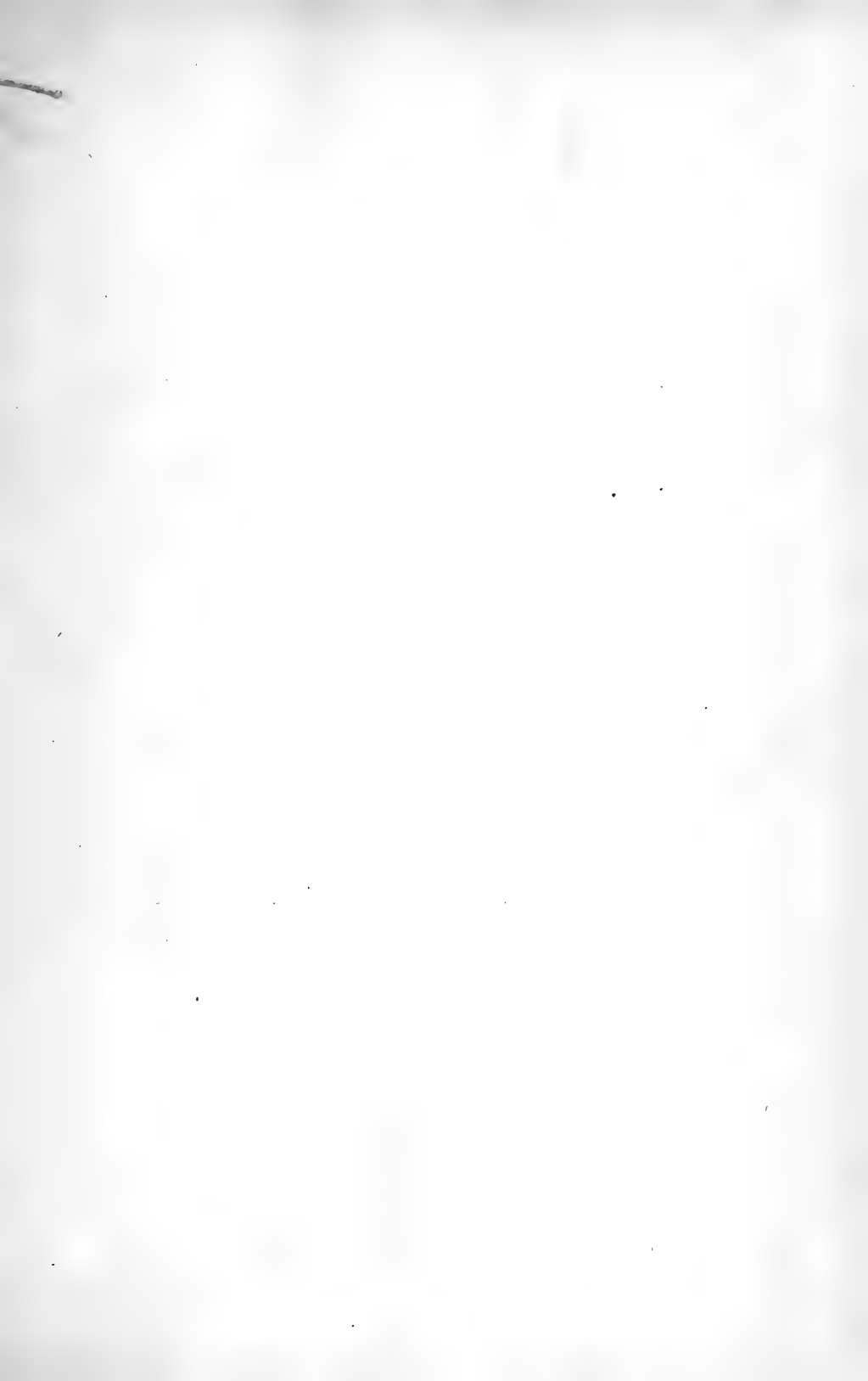
22 Januar	Historisk-filosofisk Klasse.
29 Januar	Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse.
12 Februar	Fællesmøde.
26 Februar	Historisk-filosofisk Klasse. (Indvalg).
12 Marts	Math.-naturvidenskab. Klasse. (Indvalg).
26 Marts	Fællesmøde. (Indvalg).
16 April	Historisk-filosofisk Klasse.
23 April	Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse.
3 Mai (Mandag)	Aarsmødet.
21 Mai	Historisk-filosofisk Klasse.
28 Mai	Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse.

17 September	Historisk-filosofisk Klasse.
24 September	Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse.
15 Oktober	Fællesmøde.
29 Oktober	Historisk-filosofisk Klasse.
12 November	Fællesmøde.
19 November	Mathematisk-naturvidenskabelig Klasse.
3 December	Fællesmøde. (Valg paa Selskabets Embedsmænd for 1910 m. m.).

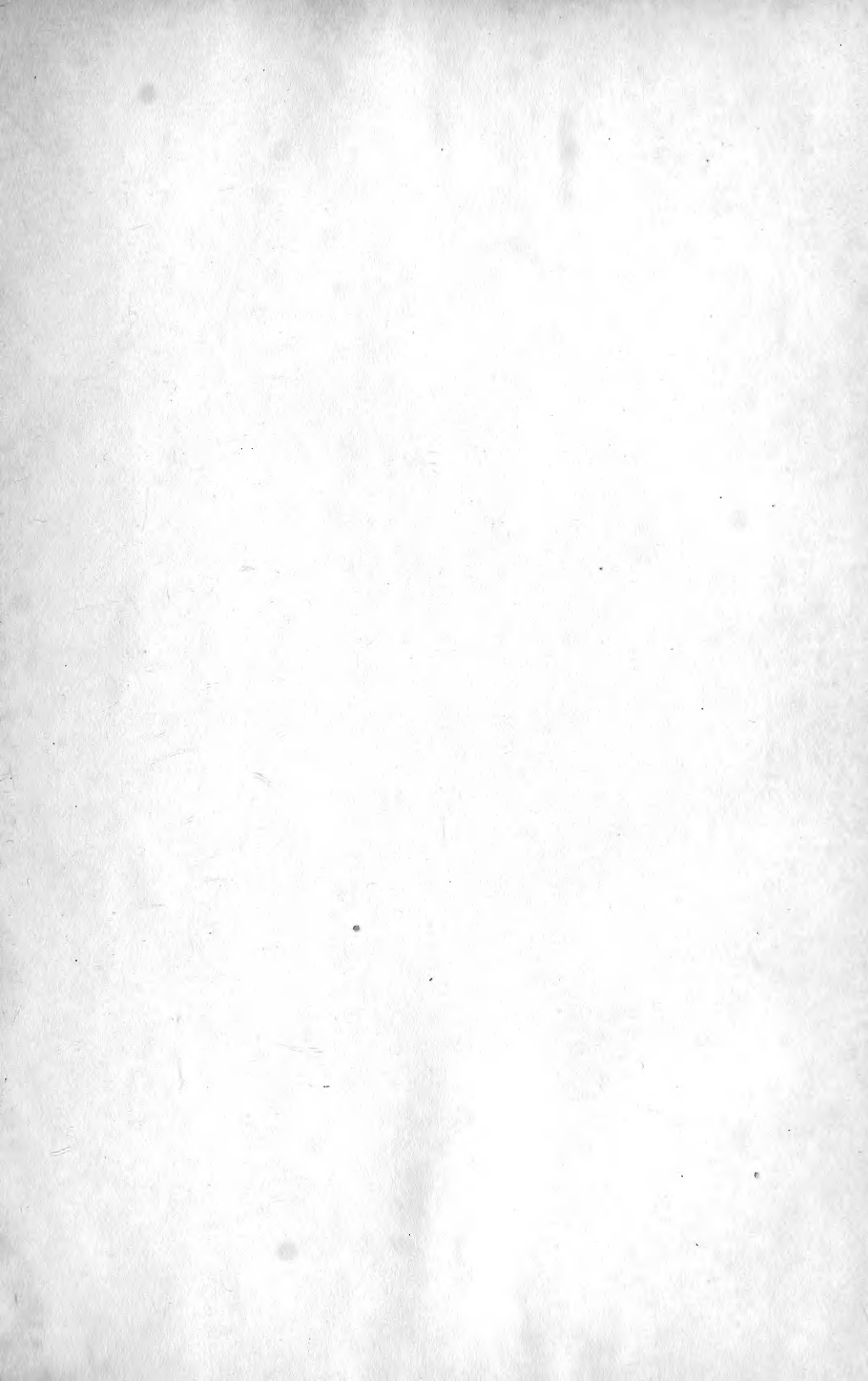
Indvalg af nye Medlemmer foregaar i Klassemøderne d. 26 Febr. og 12 Marts, i Selskabet d. 26 Marts. Jfr. Statuternes § 10.

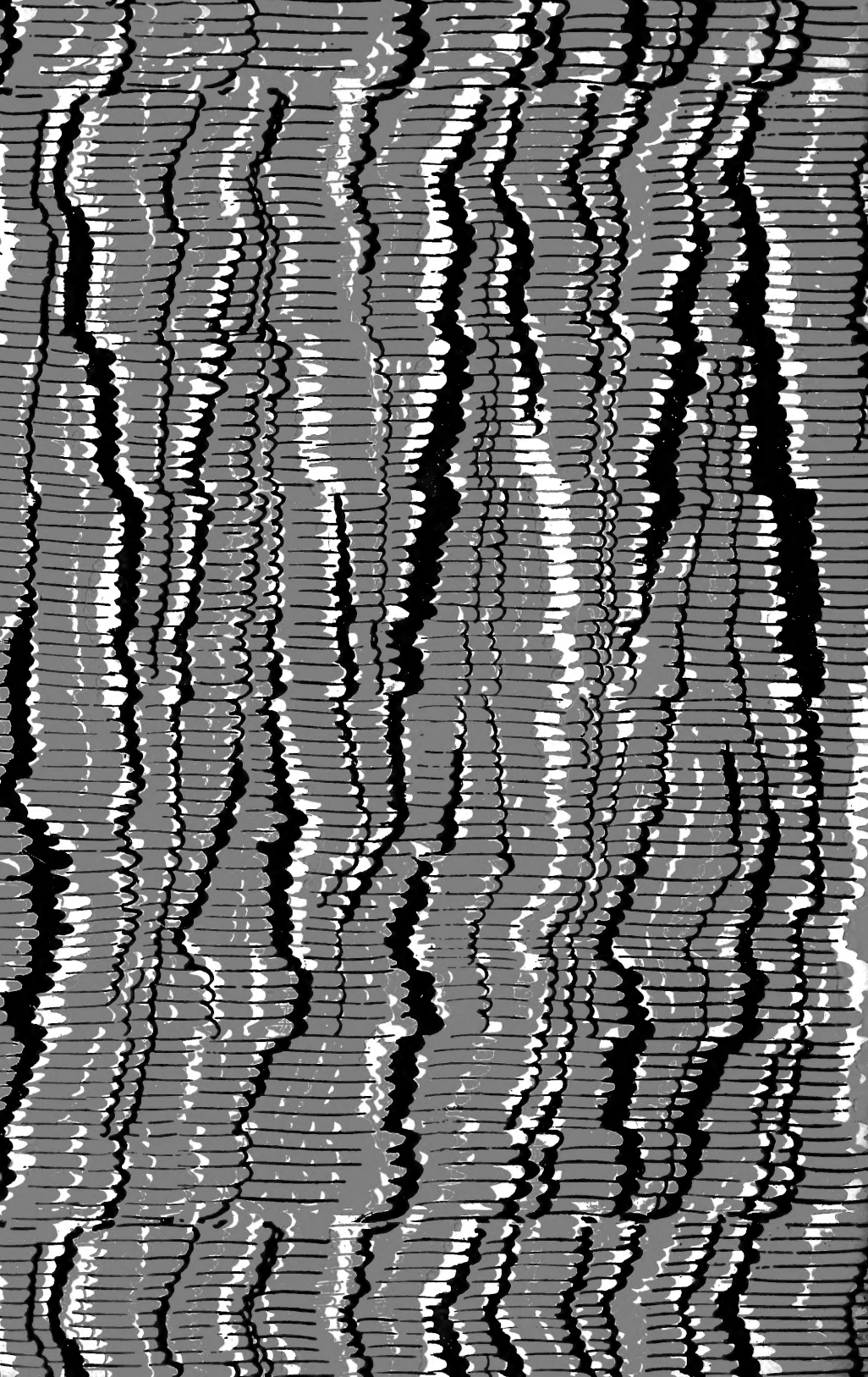
Foredrag anmeldes skriftlig til Generalsekretæren, Adr.: Selskabets Sekretariat, Drammensveien 19, senest Tirsdag Efterm. Foredragsholderne anmodes om at aflevere et kort Referat til Mødets Sekretær, forinden de bestiger Kathederet.

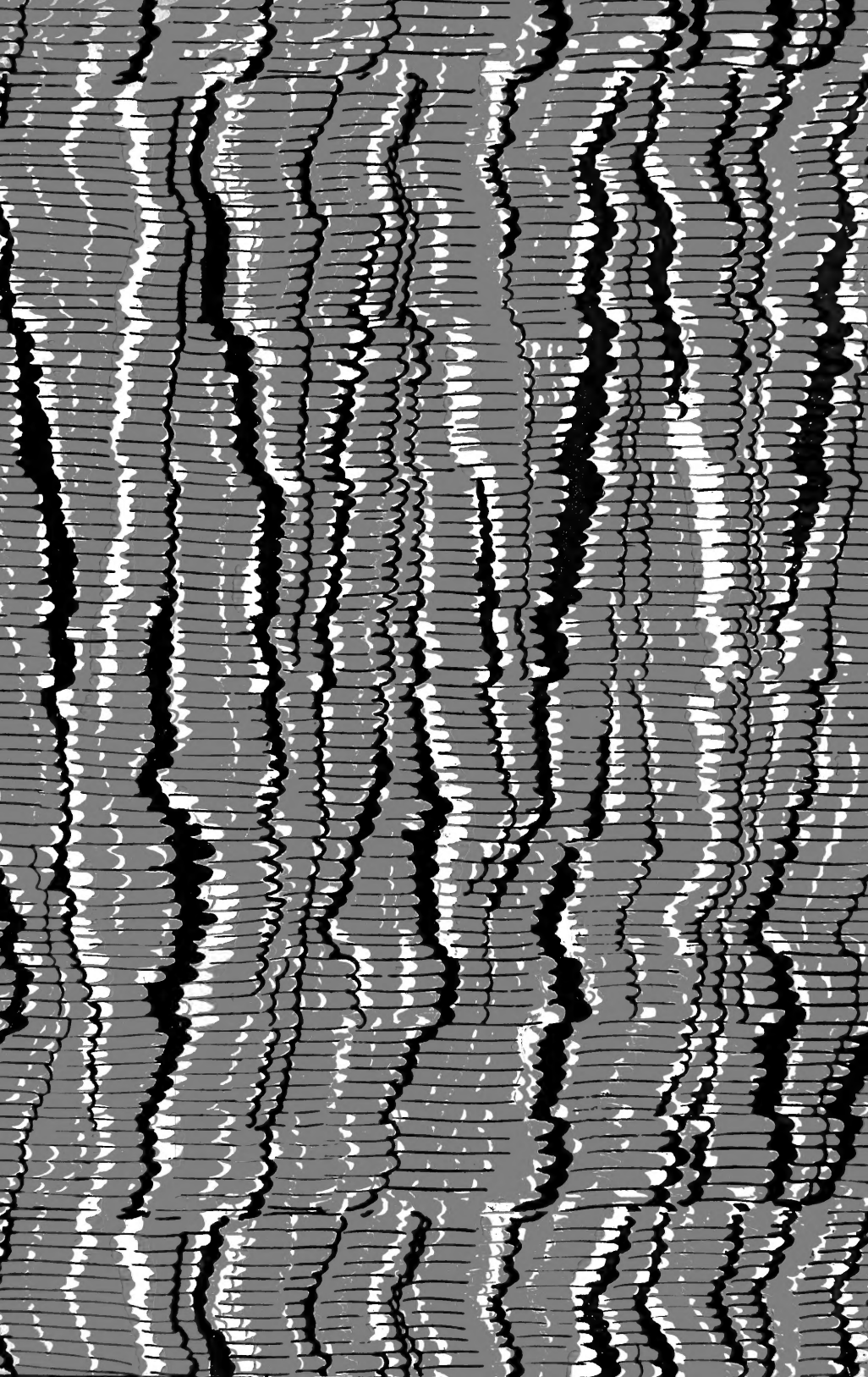
Med Hensyn til Trykning af Afhandling er henvises til Statuternes § 9 og Reglementsbestemmelsernes Afd. III. Endvidere bemærkes: 1) Ingen Trykning paabegyndes, førend det fuldstændige Manuskript er indleveret og dets Kostende beregnet. 2) Forandringer i Afhandlingens Text, efterat denne er sat, bekostes af Forfatteren. 3) Hver Forfatter erholder 50 Særtryk gratis.

SMITHSONIAN INSTITUTION LIBRARIES

3 9088 01357 4330